

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

LXIX. évfolyam 2023/3–4.

A MI PETŐFINK

KULTUSZ

IRODALOMTÖRTÉNET

JÁTÉK

TANÍTÁS

BARGUZIN

Petőfi
200

KERÉNYI FERENC EMLÉKÉNEK

*Az egykori képeslapon (1980) Salgó vára látható,
lábánál a Petőfi-kunyhóval (fotó: Bakonyi Béla),
amely ma a költő emlékeit őrzi, aki 1845. június 11-én
járt Somoskőn és Salgó várában*

Az első borító Barabás Miklós rajzának felhasználásával készült

EGRESSY GÁBOR

Petőfi Sándor (dagerrotíпия)

A Petőfi Sándorról készült dagerrotípa („ösfénykép”) a magyar fotográfia történetének fontos részét képezi, több tanulmány is foglalkozik eredetiségének, keletkezésének és restaurálásainak történetével, körülményeivel. Anyaga ezüstlap, mérete mindössze 7x10 cm.

Jellemző, hogy a költő lelkesen és azonnal kipróbálta a kor nagy találmányait, a vasutat, a fényképezést, és verset írt a teljes napfogyatkozásról is.) – Jegyezzük meg, hogy az általános vélekedéssel szemben a képen Petőfi bal karja – amely a valóságban a jobb karja, hiszen a dagerrotípa oldalfordított képet adott – alatt nem könyvek vannak, hanem egy szék karfája.¹

A dagerrotípiát mai tudásunk szerint Egressy Gábor – a költő barátja – készítette 1845-ben, és utoljára Escher Károly² restaurálta 1955-ben. A restaurálás óriási technikai bravúr volt, mivel a kép ekkor már szinte felismerhetetlen állapotban lapangott körülbelül hatvan évig. A Petőfi-dagerrotípa történetének legújabb szakszerű összefoglalása itt olvasható: ADROVITZ Anna, *Archeoetika: Petőfi Sándor életében készült képmásai*, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2012, 45–47.

*Az Escher Károly-féle retusált
és (a valóságnak megfelelő helyzetbe)
oldalfordított Petőfi-kép*

¹ Igazi filológiai és fényképészettörténeti kuriózum, hogy e részkérdésnek külön szakirodalmi bontakozott ki az utóbbi évtizedben, bővebben lásd itt: SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Tükör által homályosan. Petőfi dagerrotíp arcképe* = <http://archfoto.n1.hu/keret.cgi?/petdagel/PetofiBiedermeierSzek.html> [2023. 09.04.] és itt: Sz. n., *A Petőfi-dagerrotíp széke. De csak hasonmás* = https://archfoto.blog.hu/2014/08/11/a_petofi_dagerrotip_szeke_de_csak_hasonmas [2023. 09.04.] (A szerk.)

² A fotó és a képaláírás forrása: Sz. n., *Petőfi-dagerrotípa meg a valósághoz való viszony. Mindenamaraderegiben* [sic!] = https://archfoto.blog.hu/2010/04/04/petofi_dagerrotip_meg_a_valosaghoz_valo viszony_mindenmaradaregiben [2023. 09. 04.] A színes kép forrása: <https://200petofiszabadon.pim.hu/egressy-gabor-petofi-sandor-dagerrotipia> [2023. 09. 03.]

Tartalom

A MI PETŐFINK

- Egressy Gábor: Petőfi Sándor (dagerrotíпия) 1
- Petőfi Sándor: Salgó 5
- Esterházy Péter: Petőfi, a légtornász 7
- Parti Nagy Lajos: „Sors, nyiss nekem masszázsszalont” 9
- Markó Béla: Felfedezni Petőfit 13
- Jenei Gyula: Petőfi, a kortárs 18
- F. Sipos Bea (Hangraforgó): Petőfi-dalok elé 22

KULTUSZ

• Csongrády Béla: A Zenthe Ferenc Színház bölcsőjét „a Petőfi”-ben ringatták	24
• Gombos Péter: Nem csak Petőfiné	29
• Dávid Gyula: Petőfi- emlékek nyomában Erdélyben	35
• Dupka György: Petőfi útja Ung és Bereg megyében	47
• Szauer Ágoston: Petőfi Pápán	63
• Koller Adél Antónia: A költő és a festő barátsága	74
• Praznovszky Miklós Ferenc: Petőfi Sándor: Úti jegyzetek (1845)	82
• Dull Bence: Petőfi nyomában	92
• Torner Anna: minden. egyes. magyar. embernek.	97

IRODALOMTÖRTÉNET

- Gömöri György: Petőfi-glosszák 103
- Praznovszky Mihály: Petőfi-vonatkozás
egy Madách-drámatörődékben 107
- Kazinczki Dóra: Petőfi és Nietzsche 113
- Mohai V. Lajos: „Apánkra gondolunk így meg azokra,
akiket nagyon szeretünk” 116
- Lőcsei Péter: Weöres Sándor Petőfi-mozaikja 128

- Zalán Tibor: Ősz a szőlőhegyen 181
- Vass Tibor: Mesterséges 182
- Karádi Zsolt: Petőfis versjátékok 185
- Balogh Lajos: Titokvirág-szerelem 190
- Szauer Ágoston: Petőfi Sándor: Pápa 192
- Török László Dafti: Szent enter végén 193

- Móra Regina: Petőfi tanítása a Délvidéken 195
- Pathy Livia: Petőfi tanítása Burgenlandban 198
- Váradi Izabella: Petőfi tanítása Erdélyben 204
- Simon Szabolcs: Petőfi-szövegek, különös tekintettel
a sárospereji hagyományra 212
- Török László Dafti: Formál vagy informál? 220
- Málics Viktória: Költővel nem járnék 232

- Mikszáth Kálmán: Petőfi Sándor; A Petőfi-keresők 237
- Karádi Zsolt: Petőfi Sándor: Barguzini elégia 243
- Tózsér Árpád: Barguzin ma 245
- Parti Nagy Lajos: Petőfi Barguzinban 247

- Szerkesztői jegyzet (F. B.) 249
- Szerzőink 250

PETŐFI SÁNDOR

Salgó

„Nógrád s Gömör közt hosszan nyúlik el
A Mátra egyik erdőséges ága,
Miként sörényes, elfáradt oroszlán,
Nézvén sötéten messze tájakig.
E hegytetői kősziklára ül
Borús napokban a pihenni vágyó
Terhes felhőknek vándor serege;
Ez a műhely, hol a komor kovács,
A dörge delmes égháború
Készíteni szokta a villámokat,
Haragvó isten égő nyilait.
Itt állt Salgóvár, mint egy óriás,
Ki az egekre nyújtja vakmerő
Kezét, hogy onnan csillagot raboljon;
Itt állt Salgó... az éghez oly közel,
És benne mégis a pokol tanyázott.
A századoknak döntő lábai
Elgázolák rég e vár tornyait.
Belőlök egy-két csonka fal maradt, mely
Szomorkodással tölti idejét,
Mint aki lármás ifjuság után
Éltét megunva remetéskedik.
Fölmentem a hegy sziklatetejére
S letelepedtem a romok fölött.

Verőfényes nap volt, tekintetem,
Nem lelve gátot, mérföldekre szállt,
Mint börtönéből megszökött madár,
S vigan köszönté a kék messzeséget,
Hol a faluknak tornyán, a mezőknek
Juhnyájain s a patakok vizén
S mindenhol a nap fénye tündökölt.”

(1846 – részlet)

Salgó vára

ESTERHÁZY PÉTER

Petőfi, a légtornász

Egy régi kérdés arról képzelg, mit csinálna a lánglelkű költő, ha élne. A gyors válaszok könnyen kínálják magukat, alig menti őket, hogy zárójelbe tesszük (magunkat).

(Ha élne, már rég meghalt volna. Javítás: belehalt volna. — — — Disszidálna. Füstbe menne. Gallyra. — — — Kiállna a Lépcsőre szavalni: Talpra magyar! Javítás: Sándorkámmégyszeronnéthogytalpramagyaramikrofonvégett. — — — Indulna a szavazáson. Kibukna, mint rendesen, szabadszállna. Ezt még lehetne pontosítani, ha lehetne. — — — Az Új Tükört szerkesztené, hol egyetértene szerkesztőtársával, hol nem. — — — József Attila-díjas volna. — — — „Petőfi?... Hogy mit csinálna?... Hát amit *mindenk?*” (De mit csinál mindenki? Erre nehéz válaszolni.) — — — Ránk borítaná az asztalt. — — — „Kérdezzék meg Bem apót!” — — — Ún. publikációs gondokkal küzdene, nyilván. Túl ilyen volna és túl olyan; Petőfi *túl* volna. — — — Rossz a kérdés. *Elgondolbatatlan.*)

No de mindez csak mellékszál. Mert bizony Petőfi, semmi kétség, ha élne: légtornász volna.

Egy légtornászáról már messziről ordít, hogy légtornász. Egy légtornász az *kirí*. Látszik rajta, hogy Isten teremtménye. Azonkívül nagy bajusza van, és széles mellkasa, ahol megpihenhetnek a hölgyek. Szőke hajukat a légtornász arcába fújja a szél, ami nem mindig kellemes, ha szépnek szép is.

Egy ember az vagy légtornász, vagy nem légtornász, itt nincs mese. Az élet nehéz, a légtornászé is. Ott ez az egész cirkusz, a közönség, amely unottan peracet rágicsál, füstölög a poshadt sör miatt, és legszívesebben otthon tévézne; a porondmester... ki hogy van vele, nem nagy szám; a technikai felszerelés toldozott-foldozott, ha műanyag, nem rozsdáll. Körben a nagy vadállatok bűdösek. Mindenkinek megvan a maga baja. És akkor még nem beszéltünk a műlovarnőkről, e kegyetlen, édes lényekről. De azért a zenekar játszik, *tutti*, és olykor jól érezzük magunkat, ha törik, ha szakad.

Petőfit nem állítanak félre, és nem is volna egészen sikertelen, a nagy esztrádműsorokhoz nem őt hívnánk, de nem is kizárólag pókhálós, poros művelődési házakban lépne föl lépre csalt nyugdíjasok előtt.

No de mindez csak mellékszál. Mert ez a Petőfi nevű légtornász minden pillanatban, minden mozdulatával és minden mozdulatlanságával, álmában és ébren és félálomban, egyedül vagy barátai karjaiban, azt hirdetné... nem, nem hirdetné, csak állítaná, létezésének módjával állítaná, csöndesen és megfellebbezhetetlenül, amit már-már elfelejtettünk, hogy a légtornász főként nem elismert vagy el nem ismert, nemcsak a szakmájához ért, meg a nőkhöz meg a férfiakhoz, nemcsak állampolgár, magánszemély és alkalmazott, nemcsak mitológus, szociológus, ökonómus, balneológus, nemcsak a porondmester egyetlen méltó ellenfele vagy épp ellenkezőleg, nemcsak nagy demokrata, dehonesztáló demonstrátor vagy alamu-szi technokrata demimonde, nemcsak fahmann és untermann, hanem: hanem ő a LEVEGŐ URA.

Bizony.

Csak ő.

És ő, a levegő ura, mindennap föláll a kopott trapézra, bajusza mulatságosan billeg, *drágáim*, így szól halkán, és belefúrja magát a levegőégbe föl, föl, mindennap, érettünk meg persze magamagáért.

A levegő, tudjuk, ha nem tanították is, tanultuk: színtelen, szagtalan, szúrós szagú gáz. Mindazonáltal, légtornász testvérem, te hiú, nevetséges nímánd, ne feledd: ura te vagy.

No de mindez csak mellékszál.

© Esterházy Péter örökösei

ESTERHÁZY Péter, *A kitömött battyú*, Bp., Magvető Kiadó, 1988, 295–297.

PARTI NAGY LAJOS

„Sors, nyiss nekem masszázsszalont”

Hölgyeim és Uraim, ez a remek kiállítás¹ megnyitja önmagát, s mivel választ is ad a meghívó izgalmas kérdéseire, én ebbe bele se kezdek. Terem szabad, mintha a sors nyitotta volna, bármiről beszélhetnék, előbb-utóbb Petőfihez jutnánk, s Petőfi hozzánk, mindazokhoz, akik magukat nyelvi vagy egyéb okokból magyarként definiálják és/vagy olvasnak magyarul. „A mi Petőfink” mi vagyunk, minden a mi Petőfink, a felakasztandó királyoktól a felakasztandó szabályákig.

Annyi Petőfi van, ahány hívője, tisztelője, megszállottja, sőt hibbantja, s idesorolnám még a konkrét versolvasót, 19. század, romantika és népiesség, a forradalom viharadara, a líra Mozartja, noch dazu petőfi-kugel. Földrajzunk petőfizálódott, nyelvünk át van itatva petőfivel, mely nyelv merne versenyezni véle, ha itt van az ősz, ha nem, ha talpra magyar, ha nem, ha ágyban, párnák közt, ha nem.

Van a magyar költészet és van Petőfi, mely név az utcanevék maratonján Kossuthal s Leninnel vetélkedett, utóbbi elmaradt, előbbi fej-fej mellett, belőle sok Petőfi utca nyílik, itt is, Szentendrén. Ez egy összetett maraton, téeszek, kátéeszek, szocialista brigádok, olvasó- és turulkörök, egyletek, társaságok, és folytathatnám.

Nem csoda, hogy *egy* költőt minden honfitárs tud mondani, rávágni kapásból, ha máshonnan nem, hát a mondókából, hogy nevezett gatyába’ táncol, felesége bugyiba’, s úgy mennek a moziba, és ennél nincs tovább, ez a folklorizálódás maga a mennybemenetel. A minden, ami nem semmi.

Konszenzuálisan a legnagyobb magyar költő, már-már Guinnessbe kívánczik, akire még a „legnagyobb magyar” címet is ráaggatták, noha azt hagyományosan Széchenyi birtokolja, aki, némely rajongó szerint, Petőfinek a vér szerinti apja volt, mint azt egy zavaros döblingi levélből kiolvasni vélték.

¹ A szöveg elhangzott *A mi Petőfink* című kiállítás megnyitójaként Szentendrén, a Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtárban 2022. szept. 11-én. Ezen a linken meghallgatható a költőtől (kb. a 3. perctől): <http://hbpmk.hu/a-mi-petofink> [2023. 09. 02.] (*A szerke.*)

1846-ban, *A magyar nemzet* című versében írta, hogy „Ha a föld isten kalapja, / Hazánk a bokréta rajta.” Tulajdonképpen gyerekkorom óta izgat ez a széjjelmosott, agyonidézett falvédőmondat, nem is a bokréta, inkább a föld, mint (pörge?) kalap az Úristen fején, melyre, nyilván mint legszebb tartományát, Magyarországot odatűzte. Ha Atlaszként képzeltem el az Úristent, ha nem, kevésbé illett hozzá a kalap a lengedező bokrétával.

A haza egyébként ilyesmi, nevetséges és megható, ahogy vőfélyként vonul, oldalán a nemzet özvegyével, holott nem halott, mármint a nemzet, csak emberáldozat gyanánt kinevez főözvegynek valakit, kire macsó haragjának minden villámit reázúdítja, ha nem viselkedik rendesen a némben, ha nem volt és leend méltó a nagy halotthoz, konkrétan Petőfihez. Nem tudom, egy átlagos nemzetnek hány özvegye van, a magyarnak bősséggel van s nem jókedvéből, ez speciel nem Petőfi-parafrázis, noha éppúgy benne van a memóriumban, amit hordozunk az elménkben kisebb vagy nagyobb pontossággal élesre fenve, illetve úgy elmosódva, mint egy dagerrotípia.

A hagyomány, mit nemzetinek se lenne túlzás mondani, ha e *nemzeti* rég szét nem volna papagájozódva, szóval a hagyomány „Petőfi Sándor” nevű galaxisa legalább annyi hiedelmet, *mértnelettlenség* tartalmaz, mint amennyi tényt és textust, kultusz nélkül immár nincs mű, de a fordítottjában csak reménykedem, arról meggyőződve nem vagyok.

Mikor Petőfi Szentendrén – kezdeném a mondatot, ha járt volna, s mért ne járt volna itt, hol akár meg is szállhatott, minek nyomát emléktábla őrzi valami tisztes épület falán: „itt nem szállt meg Petőfi Sándor 1842. szeptember 21-én”, s alatta nyolc sor, *A Dunán* című vers, ami kicsit ugyan korábbi, s Komárom van keletkezése helyéül feltüntetve, de a folyam ugyanaz, onnan jön, másrészt mért ne tévedhetne a filológia pár hetet s hetven kilométert, idézem: „Folyam, kebled hányszor repeszi meg / Hajó futása s dúló fergeteg! / S a seb mi hosszú és a seb mi mély! / Minőt a szíven nem vág szenvedély. Mégis, ha elmegy fergeteg s hajó: / A seb begyógyul, s minden újra jó. / S az emberszív ha egyszer megreped: / Nincs balzsam, mely hegessze a sebet”. Szép vers, nem ömleng, leng a víz felett. Petőfinek Szentendrén van utcája, szobra, egyesülete, sportklubja, van Petőfi-pihenő, mért ne kerülhetne elő egy valódi szentendrei kézirat is a filológia árnyas, homályos ligetéből?

Hogy megszállt volna, az talán túlzás, lehet, hogy csak át, legalább át. Szép őszi nap volt, és átszállt a Dunán, mint valami sárkányrepülő,

nagyobb falevél, kisebb drón – drón leszek, ha drónnak vagy virága. A csodálat mellett elsősorban parafrázisok kötnek Petőfihez.

Sors, nyiss nekem masszázsszalont, mondotta hajdan egy alakmásom, Dumpf Endre, nem minden blaszfémia nélkül, ami persze a göngyöleget, a kultuszt tárgyazta, fricskázta, ha tetszik, Petőfi szellemében. Ami még nem jelenti, hogy hatott rám költőileg.²

Egyébként hatott. Épp úgy hatott, mint a nyelv, amin írok, erős váram nekem, s nagy kapitány benne Petőfi. Allúziók garmadát vagy garmadáját köszönhetem neki, tudottakat és nem tudottakat. Ez egyébként nem szeretés vagy kedvencség kérdése, benne van minden nyelvi nyakkendőben, amit csak verssé igazgattak a torkuk alatt költők és falvédőrök, tényleg mindannyiunké, csak ez a lenyúlt, széthasznált többszám ne volna, e dömpér és rétorzió.

Nem volt rezsim, ami ne tudott volna mit kezdeni vele a maga módján, ne tömte volna a kultuszba a pénzt, s ne csontozta volna ki az aktuális Petőfit magának, volt mit, volt miből. Szöveg, kultusz és legenda, akár a mesék olajos vagy boros korsója, mindig újratelt s telik. Jövőre a csapból is Petőfi fog folyni, lehet, hogy egyéb sem, az életmű bőven alkalmas rá, elképesztően virgonc és gazdag, 170 év kultusza kellő alap, gigantikus ugrálóvár, van rajta mit leereszteni és fölfújni – egyszer Torda közelében láttam egy valódi gumipetőfit, ott álldogált a plasztikhasadékok, vattacukor-feszületek között, színes volt és szelepes, üdítően emberi ábrázolás volt. Amit még nagyon szeretek, az Ferenczy Béni szobra meg a da-gerrotípiá, persze, amit Escher Károly hozott vissza az éji homályból.

Hogyne hatott volna rám, Petőfi-verseket olvasott nekem az édesanyám, s persze, hogy efféléket kezdtem írni tízévesen, ad notam *Sárga*

Fotó: Domokos Judit

² A címbeli idézet Parti Nagy Lajos *grafitmesz* című kötetének *Őszológiai gyakorlatok*-ciklusából való, amelynek ajánlása így hangzik: „írta Dumpf Endre” = <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/PARTI/parti00545/parti00605/parti00605.html> [2023. 09. 02.] (*A szerk.*)

cserebogár, Nemzeti dal, Falu végén kurta kocsmá, utóbbi éveken át mondtam altatáskor a gyerekeimnek, legföljebb Weöres *Bóbitája* s József Attila *Altatója* tudta megszorítani, de ha félálomban is, a végén mindig elhangzott, hogy apa, még egy kurtakocsmát. Játsztam továbbá Petőfit a székesfehérvári József Attila gimnáziumban, szavaltam szavalóversenyeken. Írni sokáig nem írtam róla, se tanulmányt, se tárcát, elég volt, hogy dolgoztam vele, a maga módján, illetve a módomon beépült a könyveimbe, beszélőim nyelvébe, hogy precíz legyek.

Aztán, valamikor '96–'97 táján felhívott Margócsy István, a nagyszerű Petőfi-kutató, a 2000 szerkesztőjeként, hogy volna-e kedvem Petőfi öregkori verseiből megírni néhányat, tekintettel a barguzini szomorújátékra, ami dagadt és bulvárosodott, soha költőnek olyan sajtója nem volt. Mivel nem sokkal korábban egy antológia számára írtam egy öregkori József Attila-verset, nemet mondtam. Viszont még aznap este, mert a dolog azért izgatott, megírtam a Barguzin-vers első változatát, bele a számító-gépbe, aztán évekre el is felejtkeztem róla. Amikor a *grafitnesz* című kötetemet összeraktam, megtaláltam ezt a kezdeményt, és átírtam, megírtam, készre írtam. Végül ott jelent meg, ahová Margócsy kérte, csak sok évvel később, 2003-ban. Ez a *Petőfi Barguzinban*³ című vers, ami itt látható s tán hallható is, ez mindenestől róla szól. Illetve nem. Illetve egy másíkról, aki ő. Aki ő nem.

Aki nem emlékezne, Morvai kazánkirály a saját, nem kis költségén 1989 nyarán a burjátöldi Barguzinban Kiszely István antropológussal karöltve kihantolt egy csontvázat, mit aztán huszonöt éven át tortúráztattott a világban Amerikától Kínáig, de a vizsgálatok nemhogy Petőfiként, hanem még férfiként sem azonosították a csontokat, nő volt ugyanis, akit, amit, amelyet 2015-ben a Kerepesi temetőben a megfogyatkozott, hithű barguzinisták végül Petőfiként eltemettek. Hogy domboruljon a sírja. „Itt nem nyugszik” satöbbi. Ez is a miénk, ez a nevetséges és szomorú magyar történet, amibe Mikszáth vagy Örkény tolla is belepirult volna, részleteinek, ág-bogainak érdemes utánanézni a neten.

S ezzel be is fejezem, az alkotóknak és közreműködőknek gratulálok, *A mi Petőfink* jó helyen van Szentendrén. Ha járt itt, ha nem, ma este, remélem, átszáll fölöttünk. A kiállítást, ami megnyitja önmagát, ezennel megnyitom.

³ A vers a 247–248. oldalon elolvasható, illetve a QR-kód segítségével meghallgatható a költő előadásában a Petőfi Irodalmi Múzeum honlapjáról – a Múzeum engedélyével.

MARKÓ BÉLA

Felfedezni Petőfit

Bármennyire is túlzásnak tűnik, végig az volt az érzésem idén, hogy felfedeztük Petőfi Sándort. Mi több, életre kelt az a költő, aki meg sem halt természetesen, ugyanis semmi kézzelfogható bizonyítékunk nincsen a haláláról. De most nem az ember, sőt nem is a forradalmár, hanem a költő feltámadására gondolok. Hiszen eddig is számontartottuk, idéztük, emlegettük, szobrot állítottunk neki mindenfelé – mondhatná valaki. Így van, ráadásul a kilencvenes évek rendszerváltó csodavárásában már-már azt is elhitték sokan, hogy nem ott, nem úgy halt meg az a huszonhat éves gyerekeMBER, ahogy tudni véljük. Mert hát különös volt az élete is, feltűnt hirtelen, és bevilágította visszafelé is, előre is a magyar tizenkilencedik századot. Akkor pedig miért ne lett volna különös a halála is? Az volt bizony, de ehhez nem kell Barguzinig menni. Az erőszakos költőhalál, egy zseniális poéta halála azok lelkiismeretét is terheli, akik őt odaengedték. Már amennyiben lehetett volna parancsolni neki. A patetikus reménykedés, hogy hátha mégis máshol és máskor végezte, tulajdonképpen kollektív büntudatunk enyhítésére szolgál. Csakhogy a múltat le lehet tagadni persze, de megváltoztatni képtelenség. Viszont ezek szerint nemcsak él bennünk Petőfi, hanem nyugtalanít is minket. Engem például leginkább az zavar már hosszú ideje, hogy szobor lett belőle vagy esetleg egy kardos, köpenyes akciófilm sematikus hőse, és ezáltal meghal újra meg újra, immár sokadszor a költő.

Nem véletlen, hogy a múltkorjában heves tiltakozást váltott ki az egyik székelyföldi kisvárosban az a szoborterv, amely nem karddal, hanem lúdtollal a kezében, vézna ifjúként ábrázolta volna nemzeti poétánkat. Igen, azt a lúdtollas fiatalembert kellett feltámasztani, és tényleg az ő redivivusa volt ez a kétszáz éves évforduló, úgy érzem. Egy nagy magyar költő kiszabadítása az idő teltével egyre torzabb emlékezetpolitika fogságából. Nem a mindenképpen fontos forradalmár kárára, hanem az éppúgy jelentős, de egyre inkább árnyékba került költő javára. Sarkítok nyilván, de ha jobban meggondolom, míg Arany Jánostól mintha mindvégig tanulni akartunk volna, és tanultunk is versírást, vagyis formaválasztást, mondatszerkesztést,

történetbonyolítást például, addig Petőfi Sándornál a történelemalakító bátorságot méltányoltuk elsősorban. Költői nagyságát elismertük, de rögtön hozzáfűztük, hogy „Hófehérke mégis szebb”. Most meg kiderült, hogy a mai magyar költőnek vagy irodalomtörténésznek mennyi mondanivalója van arról a Petőfiről, aki a költői nyelv megújításában is legalább annyira bátor, mint a Monarchia elleni lázadásban.

Végül is nincsen ebben semmi különös. A társadalmi vagy poétikai konvenciók átírásával minden új nemzedék próbálkozik. Ha éppen válaszüthöz ér a történelem, akkor mindkettővel. A rendszerváltás az irodalomban sem könnyebb, mint a társadalmi berendezkedésben. Van, akinek sikerül. Közülük is a legsikeresebb Petőfi volt, majd talán Ady Endre, hiszen náluk az addigi nyelvhasználatnak és társadalmi viszonyoknak a kritikája valójában egybeesett. Nem véletlen tehát, hogy most, a huszonegyedik század elején, születése után két évszázaddal ismét izgatja a Petőfi-titok a költőket, írókat és természetesen az irodalomtörténészeket, de talán az olvasókat is. Látszólag nem készül most szerepváltásra a magyar irodalom, és mégis az az érzésem, hogy nemcsak morális, nemcsak politikai, hanem szakmai kihívás is a Petőfi-titkot megfejteni. A Petőfi-vers titkát. Már amennyiben tényleg van ilyen titok. Hajdanában rövid ideig tanítottam magyar irodalmat, aztán egy adott pillanatban tankönyvet is írtam. Igaz, nem a tizenkilencedik, hanem a huszadik század magyar irodalmából. Viszont máig megúsztam azt, ami tőlünk nyugatabbra régóta szokás, és újabban már felénk is: írni tanítani. Nem a kisiskolások fogalmazásóráira gondolok, azokra nagy szükség volt mindig, és ha például a magyar újságírás színvonalát nézem mostanában, akkor időnként az a gyanúm, hogy már az elemi iskolából is eltűnt ez a tantárgy. De én most az íróiskolaként működő különféle mentorprogramokról vagy nyári táborokról beszélek. Amit újabban tehetséggondozásnak is neveznek. Mi tagadás, úgy képzem, hogy a tehetség vagy van, vagy nincs, de nem szorul gondozásra. Viszont ahogy egy festőiskolában a szem és a kéz, valószínűleg az íróiskolában is tökéletesíthető mindenféle készség és képesség. Taníthatók a konvenciók, és hátha tanítható az is, hogyan kell majd ezeket a konvenciókat lerombolni. Ha mégis vállalkoznék ilyen mentorkodásra, a versírásra példát Vörösmartytól vagy Arany Jánostól keresnék a tizenkilencedik századból, vagy talán még Berzsenyi Dánieltől és Csokonai Vitéz Mihálytól is. Miért nem Petőfitől? Amiért Adytól sem. Ugyanis a szabályszerzést lehetetlen tanítani. Márpedig Petőfi igazság szerint a legnagyobb szabályszerzőnk, az évfordulós verseket, esszéket,

tanulmányokat olvasva újfent rá kell jönnöm erre. Mindent meg lehet tanítani, kivéve a szabályszegést. Azt hiszem, ez Petőfi titka. Úgy szegni meg a szabályokat, hogy attól legyen igazán emlékezetes a vers.

Szinte találmányra választom ki a sok közül az egyik kedvenc Petőfi-versemet: *A puszta, télen*. Elemeztem már réges-rég, most újraolvasom azt az elemzést, benne van majdnem minden, amit ma is elmondhatnék róla. Kivéve talán Petőfi különös képességét, hogy az eszme felülírja a képet, a tézis átértelmezi a látványt, de mindez mégsem rontja el, hanem meg-hökkentő módon megemeli a verset. Ezért lenne nehéz tanítani a Petőfi-mintát. Mert nem tűri a kiszámíthatóságot, az induláskor megjósolható érkezést. Vagyis a következetességet? Nem mernék így fogalmazni, mert példának okáért *A puszta, télen* is következetes vers, a szabadságról szól, akárcsak bizonyos értelemben az egész Petőfi-életmű. Beleértve a költői szabadságot is, többek közt a képzelet szabadságát. Nehéz ebből leszűrni valamilyen szabályt. Formában esetleg igen, képalkotásban semmiképpen. Sajátos teljesítmény *A puszta, télen*. Lenyűgöz színes, változatos, mozgalmas képeivel, miközben végig a hiányról beszél. Arról, ami hiányzik a téli pusztáról. Csakhogy ezáltal valójában a nyári pusztát írja le, felsorolva mindazt, ami nincs: „Nincs ott kinn a juhnyáj méla kolompjával, / Sem a pásztorlegény kesergő sípjával, / S a dalos madarak / Mind elnémultanak, / Nem szól a harsogó haris a fű közül. / Még csak egy kicsiny kis prücsök sem hegedűl”. Így lehet télen a nyárról, rabságban a szabadságról verset írni. Azt is mondhatnám, hogy csakis így lehet igazán hiteles az álom, a kívánság, a szándék: a hiány érzékeltetésével. Nem tudom, ismerte-e *A közelítő tél* című Berzsenyi-verset Petőfi. Feltételezhetőleg igen. Hasonló technikát alkalmaz ugyanis Berzsenyi is, de persze egy ünnepélyes, csupán a művelt elit által élvezhető szókinccsel: „Nincs már symphonia, s zöld lugasok között / Nem bűg gerlice, és a füzes ernyein / A csermely violás völgye nem illatoz, / S tükrét durva csalét fedi”. Önmagában nem kivételes módszer ez, hanem éppen ellenkezőleg, meglehetősen gyakori a költészetben a hiányt megjeleníteni, mondhatná valaki. Erről szólnak a viszonzatlan szerelmet vagy a tűnő ifjúságot idéző versek általában, és ismétlem, a hiányzó szabadságra vagy társadalmi egyenlőségre sóvárgó költemények is. Ám ehhez nem csupán az eszmének, hanem a metaforának is hitelesnek kell lennie. Ahogy József Attila is írta valamelyik esszéjében, a képnek el kell fednie a világ többi részét. A képzelet nem lehet tétova, a költő nem próbálgathatja, mi mihez hasonlít,

vagy mi mivel azonosítható, hanem meg kell győznie minket, hogy a hasonlatnak vagy metaforának nincsen alternatívája.

Ha versírást tanítanék mégis, egyik fontos szabályként azt emelném ki, hogy a költő ne váltogassa a képeket, és ne a lehetséges alternatívákat sorolja, hiszen ez a versírás előtti állapot. A versnek már a megtalált képet kell kibontania, azt kell elmélyítenie és értelmeznie esetleg. Nem beszélve a műfaji következetességről: ha *A puszta, télen* tájleíró vers, akkor legyen mindvégig az. Csakhogy a legnagyobbak, igen, Petőfi is, Ady is éppen ezeket a konvenciókat szegik meg, eredményesen többnyire. Hiszen amennyiben versírást oktatnék valahol valakiknek, amire most már előreláthatólag nem kell vállalkoznom, akkor például élvezettel tudnék órákon át beszélni a szonettforma sajátosságairól, a tizennégy sorba sűrített, ismétlődő és mégis mindig más, három- vagy négyfelvonásos drámáról. Mindarról végül is, amit el kell kerülni, hogy ne kopogó rigmus, ne könnyfacsaró zengemény, ha úgy tetszik, Virág Benedek édeskés magyarázatát idézve, ne „hangzatka” legyen belőle. Viszont amit értelemszerűen lehetetlen szabályokba foglalni: a szabálysértés. Mindenkinek azt tanácsolnám, hogy ne zsúfolja tele a verset képekkel, és egyetlen látványt járjon körbe, egyetlen gondolat színét és fonákját mutassa meg az olvasónak. Ezek szerint *A puszta, télen* csakis elrettentő példa lehetne egy ilyen versíró tanfolyamon. Figyeljük meg, hogy miképpen változik a *nap* – a napkorong! – Petőfi költeményében! Először: „Alant röpül a nap, mint a fáradt madár”. Szép hasonlat. Nem győzöm hangoztatni, azt javasoltam volna egy kezdő költőnek, hogy a továbbiakban tartson ki mellette, és ezt vigye tovább, ha még utalni akar a napra. De a következő sorok máris cáfolnak engem: „Vagy hogy rövidlátó / Már öregkorától, / S le kell hajolnia, hogy valamit lásson... / Így sem igen sokat lát a pusztaságon”. Öregaszony vagy öregember lett a „fáradt madárból”, habozás nélkül teszi félre az imént megtalált hasonlatot a költő, aki a következő strófákban folytatja a hiány leírását, hogy aztán az utolsó előtti versszakban az éji szállásra igyekvő betyárt megjelenítve a természeti képről észrevétlenül társadalmi síkra vigye át a költeményt. Az utolsó versszakban ismét a napot látjuk, de megint másképpen, mint azelőtt: „Mint kiűzött király országa széléről / Visszapillant a nap a föld pereméről, / Visszanéz még egyszer / Mérges tekintettel, / S mire elér szeme a tulsó határra, / Leesik fejről véres koronája”. Ideológia lesz a tájleírásból, ráadásul oly módon, hogy egy egészen más hasonlattal írja le a napnyugtát, rendkívül érzékletesen. Nem az egyetlen verse ez Petőfinek, ahol a tájleírás vagy akár a már-már

transzcendens élménybeszámoló hirtelen átsap konkrét társadalmi programba. Ilyen például a *Vasúton* című költemény is. Az a meglepő, hogy ezek a minden esztétikai konvenciót felrúgó befejezések emelik meg igazán a verset. *A puszta, télen* véres napkorongja bevilágítja az egész verset, mindent át kell értelmeznünk. Nem merném azt mondani egy ifjú poétának, hogy csinálja utána. Nincsen szabály, amibe beilleszthető lenne ez a brutális síkváltás, ez a „vörös farok” a vers végén. Azt is el tudom képzelni, hogy van, aki illúziórombolásnak tartja. Mintha csapdába csalt volna minket a költő. Lehet, hogy így is van.

Egyébként Petőfinek sem mindig sikerül az ilyen hirtelen irányváltás. Mint ahogy az is közhely, hogy a zsenialitást nem lehet tanítani. De legalább meg kell próbálni. Ráelni arra a módszerre, amellyel a szabálysértés előbb-utóbb új szabályt hoz az életünkbe. Hogy például az igazán nagy költészetben mindig ott van a változás és változtatás lehetősége. Meg aztán nincs annál szebb feladat, mint megfejteni, hogy mi köze egymáshoz a fáradt madárnak, a rövidlátó öregasszonynak vagy öregembernek és a kiűzött királynak.

*A Petőfi-szobor Marosvásárhelyen Hunyadi László alkotása
Fotó: Fásfia Balázs*

JENEI GYULA

Petőfi, a kortárs

Petőfi Sándor gatyába táncol, felesége bugyiba... Alsósok vagyunk, tízperc van éppen, kora ősz, vagy tán nyárba hajlik a május, mindenestre jó az idő, tükörtojásnap az égen, valahol a tornaszoba melletti osztályteremben vannak az óráink. Nem tudom, miért abban, amikor nem az a helyünk, de akkor vagy akkoriban valahogy mégis ott töltöttük az időt a szünetek között. Olajos padló, vaskályha, akkor még nem zöld, hanem fekete táblák (vonalas és kockás) és viszonylag apró ablakok. Egyébként a régi épületek tantermeiben mindenütt olajos padlót kell elképzelni, csak az új szárnyban fényeskedik már parketta. A szenes kályha még természetes, bár akkor nyilván nem fűtött, mert jó volt az idő, és amikor szünetre csengettek, még nem villanyos berregővel, hanem valami kolompszerűséggel, amit nem tudom, ki rázott naponta többször is, szóval amikor kicsengettek tízpercekre, a mászókötelek alatti homokágyban rohanguztunk, birkóztunk, emelgettük a lányok szoknyáját, s valahogy oda, ahhoz a térhez, ahhoz a napsütéshez, azokhoz a szünetekhez kötöm a fenti rigmust. Ott ordítoztuk. Néha, váratlanul, fene se tudja, hogyan, félig öntudatlanul, megszólal bennem ez a pár sor. Meg más rigmusok, dalok, versrészletek is.

A múltkor erről a mondókáról olvastam jegyzetet az Alföldben. Pontosabban erről is szólt Benedek Szabolcs írása, meg másról is, egyéb találkozásairól Petőfivel. De ebben semmi különös nincs, mármint abban, hogy a Petőfi-év ürügyén petőfis írásokat kérnek a szerkesztők, mi szerzők pedig feltűrjük az emlékeinket, gondolatainkat, és írunk valamiket Sándorunkról vagy Sándorunk kapcsán magunkról.

Az Alföld Petőfi-számának böngészése után néhány nappal meglátogattam Szolnokon a lányom és három unokám. Az egy dolog, hogy a legkisebb (októberben lesz két éves) délben (az égen tükörtojás nap) a Kossuth téren elénekelt, mit üzent Kossuth Lajos. Nem tudta persze, hogy a Kossuthról elnevezett téren vagyunk, bennem is csak most tudatosul, miközben írom ezt, nincs is jelentősége, de aznap újratanultam, hogy mindnyájunknak el kell menni. Tulajdonképpen én biztattam az éneklésre,

mert borzasztóan tetszett, hogy tudja, s mindig szóba hoztam, ő meg lelkes volt, rá-rázendített.

Délután strandra mentünk. Hőség, sistergett a tojás az égen, a megfelelő mélységű medence vize egyszerre lágyan és határozottan ölelt, sok gyerek, sok szülő (nagyszülő), ilyenkor szokásos zsibongás. És a középső unoka (novemberben lesz négy) egyszer csak rákezdte: Petőfi Sándor / gatyába táncol, / felesége bugyiba, / úgy mennek a moziba. Erős hangja van a középsőnek. Sokan odanéztek, vagy legalábbis föltételeztem, hogy odanéztek, mert én hirtelen nézni se mertem semerre. Micsoda szentségtörés, valóságos blaszfémia! Főleg így, a Petőfi-év közepén. Persze a legnagyobb is (szeptemberben lesz hat) rögvest csatlakozott, s a hangerővel neki sem akadt gondja. Amikor már azt hittem, lecseng a nótás kedv, új-rakezdték. Harsányan egymást túlkurjongatva, vidáman, bohóckodva. Párszor elénekelték, s még azt is hozzátették, amit én korábban sosem hallottam, csak a Benedek-szövegben olvastam: leülnek egy padra, / pont a kutyaszarba... Kérdeztem, hol tanulták. Azt tudtam, hogy a legkisebb a Kossuth-nótát tőlük, akkoriban, amikor ők az oviban meg otthon március tizenötödikére készültek, huszárcsákót bütyköltek. De hogy ezt? Hát ezt is oviban. Mondta is a legnagyobb, hogy kitől, melyik csoporttársától, de már elfeledtem.

Aztán most, hogy ideültem a géphez, rákeresek a mondókára, s legfelülre egy pár éves YouTube-videót dob ki a rendszer. Metálszürke autó lehúzott hátsó ablaka mögötti homályban egy óvodás korú kislány mókázva, felszabadultan éneklí-kiabálja: Petőfi Sándor / gatyába táncol... Hirtelen azt is gondolhatnám, hogy az én unokám, de persze nem ő az. Aztán vált a lámpa, s az autó a kislánnyal továbbsuhan.

Arra kaptam megtisztelő felkérést, hogy egy Petőfi-duplaszámba írjak verset vagy esszét, glosszát, tárcát. Hogy ez mi, nem tudom, versnek nem vers, glosszának hosszú. Esszé lenne, tárca vagy jegyzet? Nevezhetjük bárminek. Szóval én ebben a bármiben eddig leírtam Petőfi nevét nyolcszor (Kossuthét is négyszer – ár-érték arány?), viszont semmit nem mondtam róla. De mit is mondhatnék?

Pár hónapja egy könyvesboltban rácsodálkoztam, hogy (nyilván az évforduló alkalmából is) mennyi minden megjelent Petőfiről. Méterben egyszerűbb lenne megadni a mennyiséget. Okos és tudálékos literátorok kötetek, tanulmányok sokaságát írták össze az életéről, a korabeli irodalmi viszonyokról, agyonelemeztek a verseit, műveit, azok történelmi, ideológiai, szociológiai, kulturális hátterét, számbavették, ki hatott rá, kikre

hatott (mindenkire). Ne essék félreértés, nincs ezzel semmi baj. A sok-sok Sándorunkról szóló kötet között ott voltak a válogatott vagy összes versek is, a prózai művek...

Szóval mit írhatnék Petőfiről? Talán a viszonyt, hogy miként van benne az életemben, az életünkben? Valószínűleg ezért indítottam az iskoláskori élménytől. És a mondókákat biztos nem akkor hallottam először. Korábban, még óvodáskoromban, ahogy a mai gyerekek, az unokáim is. Olyan ez, mint egy népdal. Bennünk lüktet, dobol. Ott van. Egyébként jobban is, mint a népdalok. Persze ez nem jelent semmilyen tudást Petőfiről, csak azt, hogy aki olyan tehetséggel olyan verseket írt bele a magyar irodalomba, mint ő, az népdal-, mondókahős lesz, mint a betyárok régen, másért. Csak a betyárnótákat elfeledjük, Petőfit meg nem. Eddig legalábbis.

Mi lehet a titka? Nem tudom. Nem tudom, hogy benne van-e a könyvekben, amiket összeírtak róla. Vagy inkább mindenkinek van egy magánmegfejtése? Hogy ki miért szereti. Vagy nem szereti. Mert lehet szeretni, lehet utálni, csak nem-észrevenni, megkerülni nehéz. Egy kétszáz éves celeb. Annyi évesen, amikor Arany János írásra adta a fejét, Petőfi életművét már lezárta a történelem.

Hogy mi lehet a titka Petőfinek, ennek a (és most itt szinte bármilyen jelzőket sorolhatnék, egymásnak ellenmondókat is) garabonciásnak, (szlovák származású) vadmagyarnak, hősszerelmesnek, segédszínésznek és -szerkesztőnek, filozófusnak, távgyaloglónak, túrós csuszafalónak, katonának, világforradalmárnak (stb.)?

Az jár a fejemben, hogy a kortársai, a 19. századiak közül kinek a nyelve a legmaibb. Azt hiszem, az övé. Őt a legkönnyebb olvasnunk a mából.

A rádióban (Kossuth, még egy Kossuth) gyakran hallok mostanában a verseit. Főleg a rövidebbeket. Vannak közöttük jók és rosszak. Miért ne lennének? Írt ő is egy csomó vackot. De sokszor a rendkívül egyszerűnek hangzó és tűnő pár sorok iszonyatos mélységeket és magasságokat mutatnak. Fenét! Mélység, magasság? Egyszerűen megszólítanak. Mert egyszerűen, okosan, esendően, humorral (na jó, sokszor pátosszal) tudott írni bármiről.

Vannak, akik azt mondják, szerepeket játszott. Ez igaz lehet, hiszen mindannyian szerepeket játszunk. Ahhoz viszont, hogy ezekből a szerepekből úgy és azokat mondja és írja, ahogy és amiket, ahhoz bizony nagyon kellett ismerni azt vagy azokat, akit vagy akiket eljátszott.

Vajda Jánosnak van róla egy találó mondata: „Petőfi és az Isten versenyen kívül állnak”.

Jó ez az emlékév, hogy ennyi könyv megjelenik Petőfi munkásságáról; kiállítások, konferenciák, szavalóversenyek, tematikus folyóiratszámok szerveződnek köré. De a lényeg talán mégis annyi, emlékévben és azon túl, hogy Petőfit (aki a mondókában gatyába táncol) olvasni kell. Mert olvastatja magát, mert érdemes. Mert rengeteget tud rólunk.

Kortársunk.

*Színművészeti egyetemisták 2022 áprilisában Fehéregyházán:
Jánosi Botond nyakában Csorba Kristóf-György*

F. SIPOS BEA

Petőfi-dalok elé...

Petőfi Sándor munkássága közkincs. Verseit nemcsak olvassák, fordítják, mondják, szavalják, hanem – már saját korától kezdve – előszere-ttel éneklük is. Több száz megzenésített verse van, amelyek közül nem egy népdalként ment át a köztudatba. A legismertebb zeneszerzők között van például Egressy Béni, Erkel Ferenc, Liszt Ferenc, Mosonyi Mihály, Balázs Árpád, Hubay Jenő vagy a jó barát, költőtárs, Arany János, sőt Nietzsche is.

A különböző korszakok mind rajta hagyták a verszenésítéseken sa-játos ízlésvilágukat, zenei és formai jellemzőiket. Zongorakíséretes mű-dal, kórusmű vagy zenekari feldolgozásos kantáta is készült Petőfi műve-ire. A múlt század '70-es éveitől pedig a régi énekmondók utódai, a gitáros-

*F. Sipos Bea és Faggyas László
(Nemes Zoltán 'mettor' fotója)*

énekes dalszerző-elő-adók is sorra jelentkez-tek új Petőfi-dalokkal, de a könnyűzenében is „divat” lett Petőfi – a megzenésítések műfaji határait a könnyűzene legkülönbözőbb réte-géig tágítva.

Az itt közölt dalok a *Hangraforgó*¹ együttes repertoárját képezik. Olyan dalok megírá-sára törekedtünk, me-lyek követik a versek

formáját, egyszerűek, ezért könnyen énekelhetők és kísérelhetők, így bátran ajánlhatók akár egyéni, akár közösségi „használatra”, ünnepi alkalmakra vagy csak úgy, a közös éneklés, muzsikálás örömére.

¹ www.hangraforgo.hu – Lapszámunkban az alábbi oldalakon találhatók F. Sipos Bea és Faggyas László Petőfi-, ill. Petőfiről szóló versmegzenésítésének kottái: 23., 102., 180., 194., 236.

Fülsz Gyula: PETŐFI - CENTENÁRIUM

Zene: F. Spas Bea
Győr, 2006. III. 1.

mmf
(1.1.1)

Nevét ide- zik, de a szellemét nem. Az el és gyjt szív-
ben, észrevet- len, Mint a futó tűz korhadó ovar- ban,
Terjed titokban és nő látha- tatlan, Míg
égbe nem csap, ejbe nem vild- gol És pirkad tőle
közel és a távol, Hisz csillagok sd-padrak rőt hevel.
től És bíbor pernyék hullanak az égből És
futva futnak dúvadak riadtan: Petőfi lángol a vildgri-
harban, Elég babona, maglya, bamba gazság És
napod virrad, szent Világsza- báltság!

CSONGRÁDY BÉLA

A Zenthe Ferenc Színház bölcsőjét „a Petőfi”-ben ringatták

A tévedés legnagyobb kockázata nélkül kijelenthető, hogy Magyarországon aligha van olyan település, amelyben út, utca, valamilyen épület, intézmény, program – s még mi minden más?! – ne lenne Petőfiről elnevezve. Sőt, a határainkon túl is gyakran feltűnik a halhatatlan emlékü költő neve. Nincs ez másként Salgótarjánban sem. Itt is van szobor, iskola s emléktábla is. Ez utóbbival kapcsolatban valljuk be: szerencsések vagyunk, hogy annak idején, 1845-ben orszájárása, körútja során ellátogatott a salgói várhoz is, amely egy jelentős költemény megírására is ihlette. Az csak természetese, hogy elődeink megjelölték ezt a helyet, és egy táblával tisztelgetek – s mi is tisztelgünk azóta is – e látogatás emléke előtt. A somoskői várnál pedig egy úgynevezett kunyhó utal a költőre. Nem véletlen, hogy az idén tartott, már eleddig is sokszínű – főként a Hagyományörző Civil Társaság révén – szorgalmazott, szervezett, népszerűsített – program révén arrafelé több rendezvény is volt Petőfi-túra, -séta, irodalmi piknik stb. néven. S ami különösen szellemesnek bizonyult, az a júniusi úgynevezett sárkányeregetés volt. Általános iskolások versenyeztek abban, hogy a *János vitéz* egy-egy főhősét, jelenetét a sárkányokra festve emeljék a magasba, s a maguk módján így népszerűsítsék az elbeszélő költemény epizódjait s ezáltal a mű egészét is. Kellemesen szép, eredeti programnak sikeredett ez a kezdeményezés az ugyancsak történelmi emlékü Kővárnál.

Mindez azonban tényleg csak hangulati bevezető a most következő mondanódéhoz képest, amelynek természetesen ugyancsak Petőfi áll a közép-pontjában, de meglehetősen speciális módon. Azt kívánom ugyanis érzékeltetni – s talán részben bizonyítani is – hogy a városban évtizedeken át működött, s csak úgymond „Petőfi”-ként emlegetett színjátszó együttes milyen nagy szerepet játszott – e helyütt, e témában igazán illendő és stílusos így fogalmazni – a 2012, azaz immár tizenegy esztendeje működő professzionalista, azaz hivatásos társulat, a Zenthe Ferenc Színház életre jöttében.

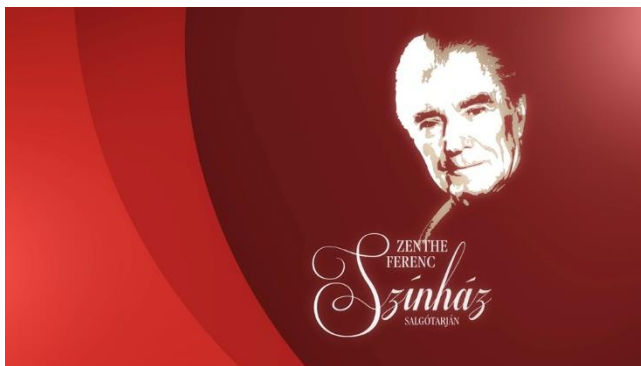
Csak hogy a Petőfinek magának is nagyon hosszú az előtörténete, és gyökereiben egészen a 19. század végéig vezethető vissza. Nevezetesen arra az időszakra, amikor a Rimamurány Rt. megvetette a lábát – más észak-magyarországi városok mellett – Salgótarjánban is, és a szigorúan termelőmunkának nevezhető tevékenységek mellett lerakta az alapjait a szociális tevékenységnek s úgymond a saját körében végzett – de értelem-szerűen a város egészére hatással bíró – sokszínű kulturális életnek, így a színjátszásnak is. Nem véletlen, hogy a színház megszületésének tizedik évfordulójára, 2022-ben megjelentetett tekintélyes tartalmú és szép esztétikai megjelenítésű kötetnek *Színház született – Vadgalambtól az Enekes-madárig* lett a címe, szellemesen utalva az egykori acélgyári színjátszók első bemutatójára és a profi társulat által a 2021-ben színre vitt Tamási Áron székely népi játékára. E reprezentatív kiadvány forrásmunkának is tekinthető a színjátszás itteni kezdeteiről, a Petőfi név felvételéről és ápolásáról, de természetesen nem első a hasonló célt is szolgáló könyvek sorában. A legtöbbet mindenesetre a csoport legendás rendezője, vezetője, Vertich József (1912–2004) – aki egy fél évszázadon át mintegy kétszáz darabot segített színre, s azok közül több mint hetvenet maga rendezett – kutatásaiból, írásaiból – elsősorban *A salgótarjáni acélárugyár színjátszó csoportjának 75 éve* (1962) és a *Hogy volt....* (1987) című kötetekből – tudni az ő működése előtti korszakokról is.

Az acélgyári műkedvelők csoportja 1887-ben jött létre, s még ugyanabban az esztendőben bemutatta a fentebb említett *Vadgalambot*, majd 1896-ban a kisterenyei születésű Abonyi Lajos szintén népszínműve, *A betyár kendője* következett. Az 1922-ben bekövetkezett várossá nyilvánítást – amely ugyanabban az épületben történt, ahol a színjátszók – és persze a zenészek, daláristák is működtek – követően 1923-ban mutatták be az első nagyobb zenekari kíséretet igénylő operettet, Lehár Ferenc *Drótos-tót*-ját. Bár más gyárak, üzemek hatáskörében is működtek – nem is jelentéktelen módon – színjátszó csoportok, a II. világháborút követő években, évtizedekben is az acélgyáriak voltak a fáklyavivők. Azt nem lehet pontosan tudni, hogy miért éppen 1945. december 2-án vették fel a Petőfi nevet, de tény, hogy ehhez a naphoz kötődik a költő nevével fémjelzett színjátszó csoport hivatalos megalakulása. Itt Nógrádban – s különösen Madách születésének 200. évében – nem kell magyarázni a döntés jelentőségét – mindenesetre az 1947. március 15-i ünnepségükön – amelyet a későbbiekben rendszeresen megtartottak – először mutattak be részleteket Madách Imre fő művéből, *Az ember tragédiájából*. *A civilizátort* először 1949-ben

adták elő. (Nem mellesleg, 1964-ben a nagy lendületet vett Madách-megemlékezések sorozatában – mintegy hivatástudatukat is bizonyítva – újra műsorukra tűzték e műveket.) Az 1848/49-es centenáriumi ünnepek fokozták a csoport lendületét, s éppen a forradalom és szabadságharc száz-éves évfordulója alkalmából döntöttek úgy, hogy minden év március 15-én Petőfi, illetve Munka-díjjal ismerik el legjobbjait. Az előbbi díjat az előző évben nyújtott kiemelkedő teljesítményért ítéltek oda, az utóbbit a szakosztályban fiatal, kezdő tagok érdemelhették ki. 1948 március 1-jén Jancsár Sándor, Vertich József valamint Csics György és Turek Berta részesült kitüntetésben visszamenőleg 1945-ös, '46-os és '47-es szervezői, rendezői és színészi munkájáért. 1948-ban Somoskőy István a Lear király címszerepéért, 1949-ben Brunczel Tibor díszlettervezői és műszaki munkájáért, 1950-ben Illés Pál szerepeiért, főleg versmondásaiért kapott Petőfi-díjat. 1951-től 1953-ig nem adták ki ezt a díjat, legközelebb Szamecz Ilona *A kőszívű ember fájában* Alfonsine szerepéért lett Petőfi-díjas. Ezt követően – néhány év, 1963, 1965, 1970, 1971, 1972, 1974, 1975 és 1976 kivételével 1984-ig – gyakorlatilag a csoport létezéséig – osztották ki a költőről elnevezett díjat, amely nagy büszkeséggel töltötte el az érintetteket. Ezt igazolják a szép karriert – először 1961-től a budapesti, majd a berni Opera tagjaként – befutott Turek László Svájc-ból küldött levelének sorai is: „Mindent, amit jelenlegi foglalkozásom alapja, a Petőfiben tanultam meg Vertich Dódi bácsi irányításával, óriási tudásából elcsipegetve. Büszkén őrzöm (az 1959-ben megkapott – Cs. B.) Petőfi-díjat, s boldog vagyok, hogy ennek a kollektívának a tagja lehettem. Remélem, a mai fiatalok is élnek ezzel a lehetőséggel”.

S erre a felvetésre – a történetek ismeretében – igennel lehet válaszolni, legalábbis néhány esztendőre vonatkozóan. Sok ténnyel lehetne bizonyítani, hogy még az ezerkilencszázhatvan-as-hetvenes években – amikor egyre jelentősebbnek mutatkozott a favorizált irodalmi színpadi mozgalom – igencsak hallatta hangját az értelemszerűen hagyományosabb személtmódot képviselő Petőfi. Ennek egyik legfényesebb igazolása, hogy a szakszervezetek, illetve a Kovács József igazgatta helyi Kohász Művelődési Központ által 1966 őszén Salgótarjánban rendezett 1. Országos Vasas Színjátszó Fesztiválon a Petőfi nyerte meg az első díjat William Faulkner *Rekviem egy apácáért* című, Vertich József rendezte drámával. Az előadás egyik kuriózuma volt, hogy erre az előadásra a József Attila Művelődési Központ azon év április 4-i ünnepei sorában a Fő téren felavatott új épületében került sor. Ott, ahol a Zenthe

Ferenc Színház is játssza nagyobb teret, korszerűbb technikát, forgószínpadot igénylő előadásait. A Petőfi első díjának van egy ugyancsak a mai napig, a Zentheig mutató, igencsak különleges, kuriózumszámba menő személyi vonatkozása is. Ugyanis a *Rekviem*ben akkor amatőr fiatalelként szereplő Kerner Edit mind a mai napig a deszkákon

van, és az életkorának, karakterének megfelelően aratja sikereit hivatásos színészként is. De jelentős szerepe volt az idáig vezető úton is, minthogy férje, néhai Pataki László író, rendező a színházalapítók egyike volt, s – többek között – a Vertich Színpadstúdió – a fentiek alapján nyilván nem volt véletlen az utánpótlást képző csoport névválasztása – létrehozásával és működtetésével elévülhetetlenül írta be magát a Zenthe Ferenc Színház történetébe.

Kerner Edit gimnazistaként – mint statisztáló tornász – került a Petőfibe, amelyet színházi bölcsőjének tart. Vannak még néhányan, akik szintén a Petőfin át kerültek a Zenthehez. Ilyen Susán Ferenc rendező, produkciós vezető – jelenleg a színház megbízott igazgatója – is, aki sokat tanult a Petőfi nagy öregjeinek visszatekintő beszélgetéseiből, anekdotáiból, és mindezen ismereteket jól hasznosította 1984-ben a többek között általa is alapított KiViSzI Színházi Műhely első éveiben. Ugyancsak a Petőfiben kezdett a Jászai Mari-díjas színművész, rendező, Kocsis Pál is, aki kaposvári és kecskeméti évek után a közelmúltban mindkét minőségében vissza-visszatért Salgótarjánba, értelemszerűen a Zenthehez. Mind a mai napig a városban él, és szintén szorosan kötődik – rendezőként, szerzőként is – a Zenthe társulatához Molnár Ernő, aki a Bányász Művelődési Házban – igazolván, hogy máshol is működtek színjátszó csoportok, ha nem is olyan szinten, mint a Petőfi – kezdte pályafutását, majd munkahelyén, az Öblösüveggyárban – ahol dekoratőr és fotós volt – létrehozta az igencsak sikeres Tempress-együttest, amelyik kiváló mesejátékok sokaságával írta be nevét a város kulturális életébe. Miközben vezette e csoportot, színésznek el-elhívták a Petőfi darabjaiba is. Sajnos már nincs

az élők sorában Hollai Kálmán színművész, aki szintén a Petőfiben kezdte Heiser Kálmánként, és nem kisebb színművész, mint Latinovits Zoltán szerepének – *A kutya, akit Bozsi úrnak hívtak* című musicalben – átvételével kezdte sikeres profi pályafutását. Egy rövid ideig közreműködött szülővárosa Zenthe Színházának munkájában is.

Hőskorában a Petőfi – amely főként az Acélgvárhoz, az üzem körüli lakótelephez kötődött – a város színházának is neveztetett, és ekként is működött. Egyetlen adat is jól érzékelteti ezt: 1954-ben Lehár Ferenc *Luxemburg grófja* című operettjét Csics György rendezésében tizennyolc előadásban mutatták be. Ebből tizennégyre a székhelyi épületben mindig telt ház előtt került sor. Jómagam akkori tizenéves gyermekként emlékszem rá, hogy milyen sokáig kellett a jegyekért sorban állni, de megérte, mert a szép melódiák, az ügyes táncjelenetek, a remek humoros színészi teljesítmények, a látványos díszletek messze túlmutattak a korszak öntevékeny színjátszásának színvonalán.

P. Kerner Edit, aki a Petőfi színházban állt először színpadra, itt a Zenthe Ferenc Színház Szent Péter esernyője (2017) című előadásában Adamecznéként Farkas Zoltán (b) és Albert Péter (j) társaságában

GOMBOS PÉTER

„Nemcsak Petőfiné”

Beszélgetés Lukács Gáborral Szendrey Júlia emlékezetéről

A történet több szempontból is hallatlanul érdekes. Önmagában az is különleges, hogy egy magyar város nem Petőfi Sándornak, hanem feleségének, Szendrey Júliának állít emléket – előbb csak egy szobával, majd ettől az évtől emlékházzá bővítve a helyet. Az sem hétköznapi dolog, hogy a megvalósító, fenntartó intézmény nem egy múzeum vagy egy közművelődési intézmény, hanem egy alapjában agrárfókuszú egyetem. Az meg már csak hab a tortán, hogy az emlékház talán leglelkesebb működtetője, gazdája, fejlesztője egy agrártörténész. Dr. Lukács Gábor, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem (MATE) docense idén Pro Negotio Universitate-díjat kapott a Szendrey-kultusz életben tartásáért, erősítéséért. Vele beszélgettünk.

Még ha Fekete Istvánról lenne szó – ő köztudottan kiváló agrárszakember is volt –, rendben lenne, de mi köze egy agrár- és gazdaságtörténésznek Szendrey Júliához? Úgy sejtem, valamilyen személyes kötődése lehet a témához, a családhoz.

Pedig nincs semmilyen személyes kötődésem. Az emlékház története kicsit régebbre nyúlik vissza, de nem nagyon régre. Az talán nem teljesen ismeretlen tény, hogy Szendrey Júlia itt, Keszthelyen született 1828-ban – amúgy ő is majdnem szilveszterkor, december 28-án. Elsősorban a helyiek tartották ezt számon. 1969-től rövid ideig, majd 1979-től a rendszerváltásig emlékszoba működött itt. Petánovits Katalin vezetésével a Balatoni Múzeum rendezte be. A hely, ahol Júlia született, 2006-ra gyakorlatilag életveszélyessé vált. Költeni kellett rá, látszott, hogy abban a formában nem tartható fenn az épület. Szerencsére viszonylag gyorsan megvalósult az összefogás. Akkori dékánunk, Dubnecz Károly és a polgármester, Ruzsics Ferenc egyaránt lépni akart, nem túlzás azt mondani, hogy megmozdult az egész város. Ennek az lett az eredménye, hogy 2007-ben a Georgikon felújította, majd 2008-ban megvalósult egy kiállítás is, egyelőre még nem itt, hanem a Balaton Múzeumban.

Ez kifejezetten sikeres volt, ráadásul később alapját adta a megvalósult emlékszobának.

De hogy került képbe Ön?

Akkoriban írtam a disszertációmat gazdaságtörténeti témában. A kari vezetők úgy gondolták, nekem való feladat lehet kitalálni, összerakni a helyet. Érdekelte a dolog, hát belevágtam. Először egy kisebb kiállítással indítottunk, s akkor még nem is voltak nagyobb tervek. Nyilván volt megnyitó, aztán levittem a kulcsot a „Dékániba”, leadtam – gondoltam, ennyi volt. Persze felmerült, hogy adjunk lehetőséget az érdeklődő turistáknak az emlékszoba megismerésére. Először csak egy nyáron keresztül akartak nyitvatartást, ebből két nyár lett, ugyanakkor állandó munkatársat továbbra sem vettek föl, én viszont kéznél voltam. Nem kis részben a látogatók kérdései is inspiráltak arra, hogy beszerezzek könyveket Szendrey Júlia életéről, elkezdtem beleásni magam az élettörténetébe. Közben két munkatársam segítségével igyekeztünk kulturált körülményeket teremteni a ház környékén is.

Mi volt a következő lépés?

Én már 2014-ben leírtam, hogy lehetne bővíteni a helyet egy nem túl bonyolult falbontással. Aztán 2015 környékére annyit változott a helyzet, hogy az állandó lakosok addigra elhunytak, illetve elköltöztek, így lehetővé vált az egész egykori Szendrey-lakás („Ispánylakás”) birtokbavétele. Időközben egy integráció keretében létrejött a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, s akkor már a MATE vezetőinek adtuk be tervet a bővítésre. Ők láttak ebben fantáziát, és elkezdtek kilincselni, forrásokat keresni. Ezzel együtt persze mi már gőzerővel készültünk arra is, hogy milyen tartalommal lehet majd megtölteni a házat. Az utolsó lökést Petőfi Sándor születésének 200. évfordulója adta, ez jó apropó volt. Prof. dr. Gyuricza Csaba rektor azt mondta, ne várjunk tovább, vágjunk bele. Bár – nem múzeumi intézmény lévén – pályázni nem tudtunk erre, de az egyetem vállalta a költségeket. A rektor úr januárban azt kérte, hogy március 15-én nyissunk ki. Ez ijesztően közeli határidő volt, de nagy összefogással, helyenként családtagok bevonásával végül befejeztük a munkát. Köszönet illeti a kurátorokat, akik az anyagot összeállították – Szanati Angéla, Huszár Mihály és jómagam voltunk, valamint a nyomdát (Ziegler, Keszthely), akik elképesztő gyorsasággal valósították meg

a projektet. A Múzeumok Éjszakáikájára aztán még egy szobát hozzátettünk a kiállításához, jelenleg öt szobával működünk.

Visszatérve a Szendrey-vonalhoz, azért csak van ott valamilyen agráros költődés?

Igen, Júlia édesapja, Szendrey Ignác a Georgikonban volt hallgató, utóbb a Festeticsek, Károlyiak gazdatisztje, ispánja, jószágkormányzója lett.

Júlia mennyi időt töltött itt a születése után?

Feltehetően nagyjából másfél évet. 1830 márciusában még biztosan ott élt, erről még találtam írásos forrást.

Utána nem is járt többet ezen a helyen?

1856-ban még egyszer eljött az édesapjával. De hát mindössze harminckilenc évet élt – méhnyakrák vitte el. Gyermekei, húga és a család nagy része nem élt még ennyit sem... Ami érdekes, hogy az édesapja 95 évesen halt meg, a legtöbb unokáját is bőven túlélte.

A ház neki is próbál emléket állítani.

Igen. Miközben kiváló agrárszakember volt, méltatlanul keveset emlegetjük. Alig maradt fel róla pár dolog, legtöbbször csak az kerül elő vele kapcsolatban, hogy nemegyszer kidobta a lányának udvarló Petőfit. A máig egyik legfontosabb Petőfi-szobor 1882-es avatásán, az ünnepi beszéd után Ignác azt mondta Gyulai Pálnak: „Lehet, hogy kiváló hazafi volt, de velem és a családommal cudarul bánt”. Szóval nem bocsátott meg a költőnek... Még egy érdekesség: a szabadságharc bukása után felbérelt embereket, hogy mondják azt Juliának, hogy Petőfi biztosan meghalt.

Bármennyire is van agráros szál a történetben, az Ön számára mégis csak idegen terület lehet egy irodalmi múzsáról, szerzőről kiállítást szerkeszteni. Azért, gondolom, időközben lett egy kis érzelmi bevonódása s nyilván egyre több tudása is a témában.

Sem irodalmár, sem történész nem vagyok, de a Szendreyek érdekeltek, s egyre érdekesebbé váltak számomra. Ignác és Júlia is. Valószínűleg már túl vagyok az ezredik tárlatvezetésen, ragadt rám pár dolog... Például a kérdések, amelyeket kaptam a látogatóktól, gyakran inspiráltak arra, hogy tovább kutakodjak, hogy minél több információt összeszedjek. Munkatársaimmal

készítettünk egy Szendrey-kronológiát is – azt tapasztalom, ezt sokan használják azóta is. De azt is elmondhatom, hogy Szendrey Júlia minden fontos kutatója járt már nálunk.

Kevésbé közismert tény, hogy Júliát költőként is számontartják.

Bizony! Költői életműve 141 verset számlál. Ezek közül életében 23-at publikált – egyébként Petőfiné vagy Szendrey Júlia néven jegyezve azokat. A versei között, azt gondolom, vannak jobbak is, persze nem Petőfihez vagy Vörösmartyhoz mérhető alkotó volt. Én a prózáját különösen kedvelem, nagyszerű a humora! A fordításai pedig egészen kiválóak, például az Andersen-meséiből későbbi fordítók is átvettek jellegzetességeket, leggyakrabban a neveket.

Milyen témákról írt verseket?

Volt „nemzetieskedő” tematika, de írt a boldogtalanságáról is – sajnos ez nagyon jellemző volt rá. A *Halottak estéjén* így kezdődik:

„Ti boldogak ott künn a temetőben,
Kik alusszátok örök éjetek;

S én boldogtalan, szájalomra méltó,
Hogy köztetek még most sem lehetek!”

Főleg a második házasságában kezdett ilyeneket írni. Ennél jóval kedvesebbek s talán jobbak is a gyerekeinek írt versei.

Ennyi idő után biztosan összeállt Önben egy kép Szendrey Júliáról. Milyennek látja? Milyen nő, milyen asszony volt valójában?

Belekényszerült különböző szerepekbe. Petőfi feleségeként a „vagány”, nadrágos, szivaros figurát kellett hoznia. Aztán 1849 után a „nemzet özvegye” szerep várta, ez is járt elvárásokkal – ezt nem is vállalta, férjhez ment, és gyönyörű gyermekei születtek. Szerintem Tóth József mellett, az utolsó éveiben lehetett az, aki ő valójában szeretett volna lenni. Nagyon szép az utolsó, 1868-ban megjelent írása, egy rege, *A fenyő és a vadrózsza* címmel.

Júlia egyébként meg volt győződve férje haláláról?

Próbált bizonyosságot kapni, és szerintem el is jutott addig. 1850. július 21-én írt egy holtta nyilvánítási kérelmet. Bár nem vagyok a téma szakértője, én is azt gondolom, Petőfi élete Segesvár mellett érhetett véget. Előtte rövid idő alatt három levelet küldött a feleségének, a csata után viszont semmi hír felőle. Sem a gyerekét, sem a szerelmét nem kereste volna? Azért az akkori orosz fogság nem olyan volt, mint a 20. századiak. A később feltűnő Petőfi-epigonok mindamellet felzaklatták Júliát is. Összességében nagyon szerencsétlen sorsú asszony volt, megpróbálta az élet. Gondoljon bele, nem volt három közös évük Petőfivel! Az is meglehetősen sűrű, nehéz időszakban... 1849-ben előbb az édesanyja halt meg, aztán Petőfi szülei, majd elveszítette a férjét is – 1850-ben pedig az öccse ment el...

Nem sok jót olvashatunk második férjével, Horvát Árpáddal való kapcsolatáról sem.

A Horvát Árpáddal való házassága valószínűleg élete legrosszabb döntése volt. Nem volt egy daliás ember például...

Ami azt illeti, Petőfi sem...

De Horvát még hozzá képest sem... Ennek ekkenére sikere volt a nőknél, s eleinte lehetett érzelmi kötődése Júliához, de viszonylag gyorsan megromlott a kapcsolatuk. Schöpflin Aladár szerint „egy szatír ágyába került Júlia”. Szerintem sem férjként, sem apaként nem volt méltó Júliához.

Mit tapasztal, milyen kép él az idelátogató turistákban Júliáról?

Először is el kell mondanom, hogy jellemzően „igényesebb” látogatók jönnek hozzánk, akik szívesen kérdeznek. S többnyire jókat is. Júlia értékelése ugyanakkor végletes: sokan vagy „szentté avatják” vagy utálják – utóbbiak közül vannak, akik be sem jönnek a nagyobb csoportok esetén –, ami számomra elég furcsa, egyben mulatságos is. Pedig ő a jólétből kilépve választotta Petőfit, azaz inkább ő volt a kapcsolat vesztese. A szabadságharc után három lehetőség volt számára: öngyilkosság (többször ír erről), Damjanich özvegyéhez hasonlóan a nemzet özvegyeként élni vagy – és ő ezt választotta – újra feleséggé, családayává lenni – a körülményekhez képest „normálisan” élni. Szerintem már csak emiatt is példakép lehetne.

Szavaiból az sugárzik, hogy úgy gondolja, nincs a helyén Szendrey Júlia emlékezte.

Így van.

Mikor lehet?

Ha majd Budapesten is elneveznek róla egy közterületet. Viccet félretéve: szerintem kifejezetten szomorú, hogy nincs ilyen, miközben sok olyanról van, aki talán kevésbé tekinthető példaképnek. Pedig Szendrey Júlia nem csak „Petőfiné”. De hát ilyen a történelemszemléletünk. Egy átlag magyar biztosan fel tudna sorolni többet is a márciusi ifjak közül, de valószínűleg kevesebbet tud Kossuth Zsuzsannáról, Teleki Blankáról, pedig ugyanúgy hősök voltak. Érdekes elolvasni Szendrey Júlia *Testvéri szöveget Magyarországhölgyeibe* című írását, nagyon tanulságos.

Változhat ez a helyzet? Helyére kerülhet Júlia?

Vannak kezdeményezések, vannak már például közös szobraik Petőfivel. És a mi emléktáblánkon ott van a fordító, író Szendrey Júlia is. Szóval dolgozunk az ügyön...

*A Szendrey Júlia-emlékház Keszthelyen
Fotó: Dr. Lukács Gábor*

DÁVID GYULA

Petőfi- emlékek nyomában Erdélyben

Jó ötven éve annak, hogy Mikó Imrével elindultunk Petőfi erdélyi útjain, s nem csak az írott forrásokon át, hanem a valóságban is végigkövettük a vándorszínésznek állt költőt az 1843-as érmelléki úttól a számára végzetes 1849. július 31-i, fehéregyházi csatáig. Utazásunkból akkor könyv született, a *Petőfi Erdélyben*.

Most, születésének 200. évfordulója évében ismét elindulok – ezúttal már csak egyedül és csak gondolatban – Petőfi nyomában, de egy másik nyomvonalon: az őneki szentelt emlékhelyeket járva sorra. Kiindulási pontom a marosvásárhelyi Görög-ház, amelyen Erdélyben elsőnek, 1884. szeptember 28-án avatott emléktáblát a hálás utókor, a végpont pedig a költő 2022. augusztus 10-én, Korondon felavatott mellszobra, Hunyadi László alkotása.

De nem csak órála szól ez az áttekintés, hanem mirőlunk is: arról, hogy hol és mikor érezte egy-egy kisebb vagy nagyobb erdélyi magyar közösség a kisebbségi sors változó körülményei között szükségét annak, hogy Őhöz való kötődésének kézzelfogható tanúbizonyságát adja. De arról is, hogy a történelem viharai közepette milyen sorsra jutottak ezek az emlékek, miképpen próbálták különböző hatalmi érdekektől vezettetve vagy a tudatlanság táptalaján szított gyűlölettől félrevezetetten bennünket Ótőle megfosztani.

Petőfi Sándor rövid életéből közel egy esztendőöt töltött Erdélyben. Itt talált rá Júliára, itt éltek együtt Koltón mint ifjú házaspár életük legboldogabb heteit, aztán itt járta végig Bem erdélyi hadjárataiban a szabadságharc véres csatáit, végül itt tűnt el halandó szemeink elől a fehéregyházi csatatéren. Ezeket az utakat járhatja végig gondolatban az, aki az említett, ma bővített újrakiadásban ismét megjelent könyvünket a kezébe veszi.

Ennek a mostani áttekintésnek azonban van egy másik célja is: az, hogy támpontokat nyújtsak azoknak, akik ma kedvet éreznek arra, hogy

Petőfi erdélyi útjait végigjárják. Nekik ugyanis alkalmuk lehet Petőfi e helyeken ma is élő helyi emlékeivel, az itt élő magyarság Petőfihez kötődésének tanúival is találkozni.

I.

Annak idején, a költő nyomain járva, a Bihar megyei Székelyhídról indulunk el, ahol Petőfi egy vándorszintársulat tagjaként „hősleg működék”. Mostani kiinduló pontunk viszont Marosvásárhely: a főter sarkán álló Görög-ház, ahol Petőfi a végzetes fehéregyházi csata előtt két nappal egy éjszakát töltött. Érdemes ideiktatni: a kolozsvári Ellenzék 1884. szeptember 22-i számából idézzük az ünnepség rendjét:

„Induló a Bem-szobortól a helyi tűzoltó-egylet zenekarával. Szózat a helyi dalegyletek által. Megnyitó beszéd Lázár Ádám által. Az emléktábla leleplezése és megkoszorúzása. Szavalat Kőpataky Gyula ev. ref. főtanodai osztálytanító által (*A magyarok istene*). Ünnepi beszéd Lénárt József ev. ref. főtanodai tanár által. Szavalat Puskás István r. kat. nagygymn. VI. oszt. tanuló által (*Egy gondolat bánt engemet*). *Hymnus* a helyi Dalegyletek által. Induló a helyi tűzoltó-egylet zenekarával a Bem szoborhoz vissza, és ennek megkoszorúzása. Társas vacsora este 8 órakor.”

Az emléktábla van a marosvásárhelyi fapiaczon fekvő Görög-féle, jelenleg, takarékpénztári kétemeletes sarokház erkélye fölébe állítva. Az emléktábla porosz sötét gránit, hosszú négyszög alakban csiszolva, következő felirattal:

„Petőfi Sándor, a szabadság dalnoka, Marosvásárhelyt 1849. július 30-án ezen Görög-féle sarokház főterei erkélyes termében Egressy Gáborral együtt Görög Károly és neje Ziegler Vilma vendégszerető házigazdák körében megreggelizvén, – innét indult Bem József altábornagy kíséretében a Fehéregyháza (Segesvár) melletti csatába, hol 1849. július 31-kén eltűnt.

Itt még ember volt, innét indult ki nagy útra.
Hogy csillag legyen Ő. Fénye örökre ragyog.
Emelte a kegyelet 1884.”

A következő évtized eseményeit Magyarország-szerte két nagy évforduló uralta: 1896, a magyar honfoglalás millenniuma és 1898–1899, az 1848-as forradalom és szabadságharc 50. évfordulója. Mindkettő, de különösen az utóbbi, amely Petőfi halálának fél évszázados évfordulóját is magába foglalta, kimutathatóan ösztönző hatással volt az erdélyi Petőfi-kultusz

tárgyasulására: 1893-ban állítják fel a Szatmár megyei Erdőd bejáratánál, a vár egykori kertje és csónakázó tava helyén azt a Szabocska Mihály-kezdeményezte obeliszket, amelynek emléktábláján a Júliájával találkozni kívánó költő sorai olvashatók: „Álldogálok a tó partján / Szomorúfűz mellett. / Petőfi”. S alatta két dátum: 1848 / 1893.

Másfél évtized múlva, 1897-ben kerül emléktábla a kolozsvári egykori Biasini-szállóra, ahol Petőfi és Júlia, a költői mézeshetek után, hazafelé utazva, s a kincses várost is útba ejtve, néhány éjszakát töltöttek. Felírata: „Itt volt szállva Petőfi Sándor és neje / 1847. október 21-től 24-ig. / Megjelölte a helybeli / Áll. Felsőbb Leányiskola kegyelete. / 1897. márc. 15”.

Ugyanezen év tavaszán hozzák létre lelkes természetjárók Nagybánya közelében, a Fokhagymás-völgyben a Petőfi Tanyát. Egy kis menedékhely volt ez, emlékoszloppal, amelyen valamikor Nyíró Sándor sorai voltak olvashatók: „Petőfi-tanya soh’ se volt e hajlék, / Nagy nevének e lak csak parányi emlék, / Ám megjegyzi róla minden emberöltő, / Hogy e tündérvölgyben megfordult a költő”.

Ugyancsak 1897-ben, július 31-én a fehéregyházi csata színhelyén és annak közelében kettős ünnepre került sor: ezen a napon avatták fel a segesvári vár fokán Köllő Miklós egész alakos Petőfi-szobrát, amelynek talapzata előtt, egy – a mai fehéregyházi Petőfi-múzeumban őrzött – bronz táblán tíz nyelven volt olvasható: „Szabadság, szerelem, / E kettő kell nekem, / Szerelmemért föláldozom / Az életet, / Szabadságért föláldozom / Szerelmemet”.

*Fehéregyháza – az Ispán-kúti emlékmű
a Héjasfalva felé vezető úton,
rajta Hungadi László (1969)
és Gyarmathy János (2005) Petőfi-aramásával
Fotó: Vétési László*

Az emlékművet magába foglaló kertben álló kis házban ekkor rendezték be a későbbi emlékmúzeum elődjének tekinthető kiállítást.

Még az ezredforduló előtt emléktábla került néhány, Petőfi erdélyi időzéseinek szempontjából nevezetes épületre: 1899. július 27-én a nagybányai Arany Sas fogadóra, ahol Petőfi és Júlia, már mint férj és feleség, a Misztótfalunál történt kocsitengelytörés miatt, megkésve, első éjszakájukat töltötték. Alig két hónappal később, szeptember 24-én Nagykárolyban avatnak emléktáblát az Arany Csillag fogadó épületén, ahol 1846 őszén Petőfi megszállt, és ugyanaznap az egykori Arany Szarvas fogadón, amelynek épületében ama nevezetes bálterem volt, ahol Petőfi Juliát megismerte, és ahol elhangzottak a szerelemre lobbant költő szavai: „Ez a leány az enyém!” Az egykori bálteremben világító csillár ma a nagykárolyi evangélikus templomban található.

Az új évszázad első éveiben, 1902-ben Szatmárnémetiben emléktábla kerül a Petőfit többször is vendégül látó Pap Endre házára; 1905. március 26-án, majd egy hónappal később, 1905. április 28-án pedig Bem bánsági főhadiszállásán, Temesvár-Szabadfaluban, illetve a bánsági Újszentesen avatnak emlékművet.

Feltételezések szerint 1907-ben kerül a Károlyiak birtokában lévő, akkor már igen romos erdői várnak a századfordulón restaurált bástyája falára az az emléktábla, amelyen ez a felirat olvasható: „E helyen állott azon kápolna, / melyben Petőfy /! / Sándor / 1847. szeptember 8. / Szendrey Júliával megesküdt”. A 2009-ben véletlenül előkerült emléktábla helyén ma kétnyelvű fekete márványtábla emlékeztet az eseményre.

A várkápolna oltárát feltehetőleg a restaurálás idején a szatmári püspökség vette át, és 1908-ban állíttatta fel a püspöki kápolnában, ahol a vendégek által ma is látogatható.

Nincs pontos adatunk rá, hogy mikor, de még az első világháború előtti időkben került emléktábla Vilhelm Dávid vízaknai szász polgár – napjainkban egy óvodának helyt adó – házára, amelyben Petőfi az 1849. január 29. – február 4-e közötti néhány éjszakát töltötte, továbbá az ótordai református paplakra, ahol Petőfi, 1849 júliusában, Mezőberényből Bemhez sietve, feleségével és féléves kisfiával néhány napot időzött.

És végül az első világháború előtti idők utolsójaként 1912 novemberében Marosvásárhely Főterén, a római katolikus plébánia előtti térségben avatták fel azt a Petőfi-emlékművet, amelynek emlékét egy 1912-ben készült képes levelezőlap őrzi, és amelynek a leírása is fennmaradt az egykorú sajtóban – „egy karcsú, magas obelisz, melynek tetején Kallós

Ede budapesti szobrász bronz plakettje fogja hirdetni Petőfi Sándor marosvásárhelyi emlékét”. A szobor felállítását különben Bernády György, a város akkori polgármestere kezdeményezte, s – az egykorú újsághírek szerint – „nem gyűjtésből, közadakozásból emelték, hanem a városi munkálatokat végző nagyvállalkozók adományaiból”.

II.

Aztán jött az első világháború, az összeomlás, Trianon. A következő negyedszázad alatti időből csupán egyetlen Petőfi-emlék felavatásáról van adatunk: a székelykeresztúri Gyárfás-kúrián 1928-ban elhelyezett emléktábláról, amelynek egykorú felirata: „Ebben a házban / töltötte utolsó estjét / PETŐFI SÁNDOR / 1849. július 30-án”.

Annál több adatunk van viszont Petőfi-emlékek szomorú sorsáról.

1916-ban Erdély hadszíntérre vált részének kiürítése során lebontották, és biztonságos helyre szállították Köllő Miklós segesvári Petőfi-szobrát, amely Kiskunfélegyházán talált otthonra.

Aztán a román hatalomátvétel után, a birtokba vett erdélyi részek magyar vonatkozású köztéri emlékműveinek módszeres eltávolításának idején nemcsak a marosvásárhelyi Petőfi-obelisztk tűnt el, hanem eltávolították – többek között – a három nagykárolyi Petőfi-emléktáblát is. Egyet ezek közül, amely az iskolaépületté lett egykori nagykárolyi Arany Csillag fogadó falán volt, 1943. március 15-én a nagykárolyi cserkészek újjal helyettesítettek.

III.

A második világháborút követő évek – számunkra ismét Romániában – sok mindenben új légkört hoztak magukkal, így Petőfi emlékét illetően is. A román fordításban már az 1860-as évektől ismertté vált költő ugyanis a szovjetek árnyékában hatalomra törő román kommunista ideológiában és kultúrpolitikában igen előkelő helyre került, akárcsak Magyarországon, ahol Rákosi magyar kommunistái „lobogó”-juknak hirdették és idézték. Hogy Petőfi republikanizmusának semmi köze nem volt az 1949. december 30-án kikiáltott román népköztársasághoz, vagy hogy a *Királyok ellen* című verse nem a lemondatott és elűzött I. Mihályra vonatkozott, az őket nem zavarta. A fehéregyházi emlékműre így került fel egy új tábla aktualizáló Petőfi-idézzel: „Jertek ki hozzám, s ott kiáltatok / Síromnál éljent

a Respublicára. / PETŐFI SÁNDOR / Ezt az emléktáblát a Román Népköztársaság második évében emelték Petőfi Sándor emlékezetére. A nagy forradalmár költő ezen a síkon esett el 1849. július 31-én. / 1949. július 31.”

A fehéregyházi emlékmúzeum is ekkoriban alakult át – az 1848-as forradalmak akkori ideológiai beállításának megfelelően – a „három román ország” forradalmi eseményeit dokumentáló kiállításá.

Fehéregyházához kötődik egy, 1956 nyarán zajlott, kevésbé visszhangos esemény is: a magyar és a román akadémia közös helyszíni kutatása, Dienes András vezetésével. Az ásások ugyan nem vezettek eredményre, de a korabeli szemtanúk visszaemlékezései és a maga helyszíni felmérései nyomán Dienes az Ispán-kút közelében jelölte meg Petőfi eltűntének valószínűsíthető helyét.

1962-ben egy lelkes amatőr Petőfi-kutató, Ajtay Gecse Viktor, felhasználva a segesvári Köllő Miklós-szobor néhány megmentett talapzatkövét, Fehéregyházán, az Ispán-kút közelében és a Sárpaták hídjánál, ahonnan Petőfi az egyik kortárs emlékezete szerint a csatát szemlélte, két szerény emlékjelet állít fel, magyar és román felirattal.

*Petőfi Sándor és Szegendrey Júlia szobra
Koltón. Pogány Gábor Benő alkotása, 1998
(Fotó: Velezi László)*

A Petőfi-kultusznak ebben az időszakában alakult ki a második emlékhely is: a koltói Teleki-kastélyban. Az 1948 után állami tulajdonba került épületben – amelyben egy ideig néhány termelőszövetkezeti helyiség, majd iskola, moziterem működött – 1960-ban nyílik meg egy Petőfi-szoba, amelybe a kastélyból széthordott berendezési tárgyak, bútorok mellett az ifjú Petőfi-pár itt töltött mézesheteire emlékeztető tárgyakat és hazai

művészek által a gyűjteménynek ajándékozott festményeket, Petőfi-mellszobrokat is kiállítottak. Az emlékszoba kialakításában addig is tevékeny Sebők Mihály az 1970-es évek elején lesz a létesítmény gondnoka, Koltó pedig a nagybányai magyarság ünnepeinek látogatott helyszíne.

De térjünk vissza a háború utáni Petőfi-émlékekre! Azok sorában elsőnek újul meg, és még 1945-ben új táblákkal egészül ki a Bem 1949. tavaszi táborozásának helyszínén állított újszentesi emlékmű, majd három évvel később (1949. július 31-én) sor kerül a korábban megrongált temesvár-szabadfalusi emlékmű megújítására is. 1953-ban Bukarest központjában, a Cismigiu-parkban felavatják Szobotka András Petőfi-mellszobrát, a bukaresti Petőfi-ház számára pedig elkészül Balogh Péter félalakos Petőfije (aztán ott is marad az előadóteremben). 1957-ben a nagyszalontai Csonka-torony gazdagodik Puskás Sándor Petőfit és Arany Jánost együtt ábrázoló, az Arany János Múzeumban ma is látható, egészalakos szobrával.

1958-ban Csíkdánfalván avatják fel Kosza János Petőfi-mellszobrát. 1959-ben a segesvári vár fokán elhelyezett, Romulus Ladea-alkotta mellszobor következik, ez utóbbinak egy másodpéldánya pedig 1973-ban odakerül az 1848-as forradalom hőseinek balázsfalvi emlékparkjába is. És végül ugyanebben az évben állítanak fel (és néhány évig ott is marad) a nagyváradai Bunyitay-ligetben még egy Petőfi-mellszobrot, Farkas József alkotását.

Történik pedig mindez az 1956-os magyar forradalom leverését követő romániai megtorlások időszakában, amikor a hatalom képviselőinek fülében a budapesti Petőfi-kör miatt a költőnek már a neve is gyanúsán hangzott, s amikor börtön és meghurcoltatás járt azoknak, akik beválogatták az akkoriban használatos középiskolás magyar irodalmi szöveggyűjteménybe Kölcsey *Hymnus*za és Vörösmarty *Szózat*a mellé Petőfitől a *Nemzeti dal*t, valamint a költőnek *Az erdélyi hadsereg*, a *Székegyek*, *Harci dal* és *Európa csendes, újra csendes* című verseit.

*

Ceaușescu hatalomátvétele 1965-ben Petőfi emlékének romániai megbecsülése tekintetében is új szelek ígéretével kecsegtetett. 1969-ben a fehér-egyházi csata 150. évfordulója alkalmából, az Ispán-kútnál felavattak egy impozáns Petőfi-emlékművet Hunyadi László kőbe faragott Petőfi-arcával.

S ugyancsak erre az évfordulóra készülve alakul emlékhellyé a Gyár-fás-kúria kertjében már 1959-ben körülkerített „Petőfi-körtefa”, alatta Kányádi Sándortól vett idézettel: „*Haldoklik az öreg tanú, / Petőfi vén körtefája, / Azt beszél, ő látta volt / Verset írni útójára*”.

1973. január 21-én, Petőfi születésének 150. évfordulóját követően Székelykeresztúr főterén tömegeket megmozgató ünnepség keretében avatják fel a költő egész alakos szobrát, Márkos András alkotását, majd még abban az évben Csíkszeredában, a Mikó-vár előtti térségben, a már korábban felállított Bálcescu-szobor mellé kerül a Szobotka András-alkotta, szintén egész alakos Petőfi-szobor.

IV.

Az 1989-es romániai fordulatot követően a Petőfi-emlékhelyek száma ugrásszerűen nő meg: 1990-től napjainkig több mint félszáz Petőfi-szobrot, emléktáblát avattak fel Erdély-szerre, és nemcsak olyan helyeken, ahol a költő valaha megfordult, hanem másutt is. Mert ekkor már nem csak éreztük, hogy Petőfi magyarságunkban való megszilárdulásunk, magyarként való megmaradásunk jelképe, de azt is, hogy ennek kifejezést is tudunk adni. Nem egyszer hangzott el e gondolat az avatóünnepségek szónokai részéről is. De mindennél jobban kifejezte ezt az, hogy ezek a szobrok, emléktáblák évről évre ünnepeink helyszínéivé is váltak.

Részletekbe menő számbavételük meghaladja ennek az írásnak a kereteit. Egy rövid felsorolás erejéig azonban – úgy gondolom – érdemes számba vennünk őket. Azért is, hogy aki erre jár, tudjon róluk. De talán az sem kizárt, hogy a jövőben – amint arra a Szatmáron, Muzsnay Árpád, az EMKE alelnöke által kezdeményezett, és a 2000-es évek elején négy egymást követő évben is lezajlott *A Petőfi-emlékbélyek ifjú küldötteinek találkozója* erre már példát mutatott – szerveződnek majd Erdélyt Petőfi nyomában végigjáró diákcsoportok is, s azok hasznát veszik az itt következő adatoknak.

Vegyük tehát számba keletkezésük sorrendjében az erdélyi Petőfi-emlékek 1990 utáni keletkezéstörténetét!

Ismét Marosvásárhelyről kell kiindulnunk, ahol mindjárt az első szabadon megünnepelhető március 15-én – „Marosvásárhely ifjúsága” jellezettel – márvány emléktábla került Bem tábornok és Petőfi egykori szálláshelyére, a később Bernády Györgyről elnevezett téren álló Teleki-házra.

1991-ben Érmihályfalván helyeznek el emléktáblát a Széchenyi téren álló épület falán, annak az egykori fogadónak a helyén, ahol Petőfi, vándorszínészként 1843-ban megfordult. Aztán a következő évben Petőfi-mellszobor-avatásra került sor Szovátán (alkotó: Bocskai Vince), Margittán (alkotó: Balogh Péter), Székelykeresztúron (alkotó: Márkos András). 1993-ban Petőfi-domborműves emléktáblát avatnak Székelyhídon (alkotója Egyed Judit); 1994-ben Petőfi-mellszobrot Nagykárolyban (Petrovits István alkotását); 1996-ban Gyergyószentmiklóson, az 1848-as emlékmű alkotórészeként (Bálint Károly művét). 1997-ben Székelykeresztúron, a Gyárfás-kúria udvarán leplezik le Petőfi és Bem kettős bronzszobrát – Lengyel István alkotását; 1998-ban avatják fel a koltói kastélykertben Pogány Ö. Gábornak a költőt és hitvesét ábrázoló kettős szoborkompozícióját, a kézdivásárhelyi egykori Szarvas fogadó (ma postahivatal) falán Vetró András háromnyelvű emléktábláját. S ugyancsak 1998 óta van emléktábla Szatmárnémetiben, az egykori Ormós-ház falán, ahol Petőfi vendéglátója, Riskó Ignác lakott, és Nagyszalontán, azon az – egykor a jegyzőség helyiségül szolgáló – épületen, ahol Arany Jánost meglátgatva, Petőfi is megfordult.

Az 1999-es év – Petőfi halálának 150 éves évfordulója – különösen gazdag eseményekben: egész alakos Petőfi-szobor kerül a fehéregyházi emlékparkba (Máté István alkotása), Petőfi-mellszobrot avat Szászrégen (id. Jorga Ferenc alkotását), emlékoszlopot Nagypeleske (Kovács Albert alkotását), újabb, ezúttal domborműves emléktábla kerül a tordai református paplak falára, Suba László alkotása, Marosvásárhelyt újabb emléktábla a Bernády-téri Teleki-házra (Puskás Jenő-alkotása), Berecken pedig Petőfit és Bemet együtt ábrázoló kettős emléktábla (Petrovits István alkotása). Ebben az évben kap emléktáblát Csíkszeredában a Petőfi Sándor utca 15. számú ház, amelynek helyén, az egykori Vákár-házban töltötte egy éjszakáját a költő és kísérője, Egressy Gábor. Ugyancsak 1999-ben avatnak kopjafát a bánffyhungyadiak, rajta Kovácsné Adorján Ilona Petőfi ott jártára emlékeztető bronz plakettjével.

2000 óta áll Hunyadi László egész alakos Petőfi-szobra Marosvásárhelyen, az Arany János és Kossuth Lajos utca elágazásánál kialakított parkban, továbbá az Ercsey Ferenc és Nagy Ödön-alkotta Petőfi-mellszobor Csíkszeredában, a költőről elnevezett Általános Iskola előtt, illetve Vetró András Petőfi-mellszobra Kézdivásárhelyen.

2001-ben kap Petőfi-szobrot Székelyhíd, 2002-ben Zsombolya (Soltesz Teofil és Varga Luigi István alkotása) és Vajdahunyd (Balázs Tibor alkotása), 2003-ban a Szatmár megyei Börvely (Erdei István alkotása), s ugyanebben az évben kerül emléktábla Szamoskóródra, és Nagykárolyban az egykori Arany Sas, Petőfi szálláshelye (ma általános iskola) falára, Újszentesen pedig új emléktáblával egészül ki a régi emlékmű.

2004-ben avatnak Petőfi-mellszobrot a Brassóval szomszédos Hosszúfaluban (Șerban Bonaventura alkotása), Réven és Krasznán (ez utóbbi Lőrincz P. Lehel alkotása), ugyanebben az évben bronzplakettet Marosludason, az Andrásy-telepi általános iskolában (Tieme Nóra alkotása), s állítanak kopjafát, Kudor István bronzplakettjével, a Kolozsvárral szomszédos Kajántón.

2005-ben a Bihar megyei Szentjóbbon lel otthonra Tózsér Erzsébet – eredetileg Révre készült – Petőfi-mellszobra. S ugyanennek az évnek az eseménye a súlyosan megrongált Fehéregyháza–Ispán-kúti emlékmű helyreállítása: ekkor kerül a helyén mementónak meghagyott Hunyadi László-dombormű mellé Gyamathy János bronzplakettje és egy emléketűző tábla:

MEMENTO

HUNYADI LÁSZLÓ ALKOTÁSA
FELÁLLÍTOTTÁK 1969-BEN
1990-BEN VANDÁL KEZEK
MEGRONGÁLTÁK

OPERA SCULPTORULUI
HUNYADI LASZLO
RIDICAT ÎN 1969
DISTUS DE MÎINI
VANDELE ÎN 1990

Sajnálatos, hogy azóta, a memento ellenére, nem is egyszer vált az emlékmű újabb rongálások célpontjává.

2006–2010 között avattak Petőfi-mellszobrot a Szatmár megyei Lázáriban és Sárközújlakon (mindkettő Kovács Albert alkotása), a Maros megyei Búzásbesenyőn (Horváth Károly Szilárd alkotása), Gyergyóalfaluban (Bálint Károly alkotása). 2007-ben avatják fel a Szeben megyei Szelindeken az evangélikus parókia falára került Petőfi és Bem kettős emléktáblát, magyar, román és német nyelvű felirattal (mindkét tábla Csedő Attila alkotása). 2009-ben került köztérre Erdődön Deák Árpád kettős, Petőfi–Júlia-szobra, és ugyanebben az évben az ótordai református parókia előtti kiskertbe Suba László alkotása, amelyen Petőfi mellett Júlia ölén tartja az akkor már fél esztendő Zoltánkát.

A következő évtizedben még hat Petőfi-mellszobor felavatásáról vannak adataink: 2013-ban Marosugrán (Szabó Ferenc) és Marosludason (Simon Attila); 2014-ben Kolozsvárt, a Hajnal-negyedi Szent Kamill Otthon udvarán (Hunyadi László) és Belényesen (Deák Árpád); 2017-ben Marosszentgyörgyön (Bálint Károly alkotása). Ugyancsak 2017-ben kerül Petőfi arcmását mutató bronzplakett a resicabányai Magyar Művelődés Háza falára (Hunyadi László alkotása), 2019-ben egy 1848-as emlékmű részeként Petőfi-dombormű Kézdisárfalvára (Vetró András alkotása) és Szatmárudvariba (Radu Ciobanu alkotása).

Végül legfrissebb eseményként az elmúlt év (2022) gyarapodásaként jegyezhetjük fel Hunyadi László Petőfi-mellszobrát Korondon és egy domborműves emléktáblát a koltói Petőfi-múzeumnak ottont adó Teleki-kastély falán. És remény van arra, hogy előbb-utóbb köztérre kerül Sepsiszentgyörgyön Gergely Zoltán egész alakos Petőfi-szobra is.

A koltói és a fehéregyházi Petőfi-emlékmúzeum az 1990-es évektől kezdve a Petőfi-kultusz kiemelkedő emlékhelyeivé, évről évre megrendezett ünnepségek színhelyeivé válnak. A Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársainak közreműködésével és a Múzeum anyagából időközben mindkettőben kétszer is szakszerű bővítés történt; ma mindkettő a legújabb technika kínálta lehetőségeket is felhasználva hívja a hazai és külföldi látogatókat, kínál nekik vonzó programokat.

Sajnos mindennek megvan az árnyoldala is: némely Petőfi emlékéhez kötődő létesítmény a gyűlölködés szításában és a rombolásban kedvüket lelőket is vonzza: a fehéregyházi Ispán-kúti emlékmű mellett, amelyről már szóltunk, az 1990-es években máig is azonosítatlan maradt kártevők felrobbantják a erdődi Petőfi-obeliszket. S akkoriban akad bele a város polgármestere a kolozsvári Biasini Szállón lévő Petőfi-emléktáblába, amelyet azon a címen akar kicseréltetni, hogy „helyesbíteni kell” rajta a nevet, mert az a bizonyos költő neve nem Petőfi Sándor, hanem Alexandru Petrovici. Sajnos nem ritka az olyan eset sem, amikor egy-egy Petőfi-emlékmű köztéri felállítását a helyi tanácsok félrevezetett képviselői többségi szavazattal akadályozzák meg, mint ahogyan az Réven s nemrég Szászrégenben történt, ahol az egyik tanácsi képviselő – egy román lapban megjelent történelemhamisító, a gyűlölet szításában jeleskedő cikkre hivatkozva – azzal indokolta elutasító szavazatát, hogy ez a bizonyos „...Petőfi Sándor az 1848-as forradalomban mintegy 40.000 románt gyilkolt le, és részt vett több ortodox templom lerombolásában...”

Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy sok helyütt a Petőfi-szobrokat, emléktáblákat a magyar egyházak ingatlanainak védőfalain belül helyezik el. Vajon mikor jön el az ideje annak, hogy elmondhatjuk – Petőfit idézve – „...megálljunk, mert itt van már a Kánaán”?

Petőfi Sándor születésének kétszázadik, a kommunista hatalom bukásának 33. évében ez sajnos még nyitott kérdés.

Egy azonban bizonyos: Petőfi a miénk, és mi – ahogyan Reményik Sándor egyik versében írta – „Petőfi nemzete” vagyunk. Mert változatlanul őbenne, az Őhozzá való kötődésben jut legteljesebben kifejezésre magyarságunk – határokon innen és határokon túl.

JEGYZET

Petőfi erdélyi–romániai emlékhelyeinek számbavételénél elsősorban két forrásra támaszkodtam: a Köztérkép internetes oldalán elérhető kép- és szöveganyagra (<https://www.google.hu/search?q=k%C3%B6zt%C3%A9rk%C3%A9p>) és Udvardy Frigyesnek *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája* című munkájára, amely a Transindexen konzultálható <https://www.google.hu/search?q=udvardy+frigyes+kronol%C3%B3gi%C3%A1ja&xsrf>), valamint az utóbbi helyen megadott sajtóforrásokra. Emellett haszonnal forgattam Dukrét Géza (*Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében*, Nagyvárad, 2012), Erőss Vilmos *Csikszereda emléktárgyai* (Csikszereda, 2018) és Sándor Zsigmond Ibolya (*A mi Petőfink. Igazság és legenda. Székelykeresztúr*, 2014) könyveit. Forrásul szolgált számomra Muzsnay Árpád *Petőfi-kultusz a romániai Szatmár megyében* című tanulmánya (megjelent a *Kelj föl és járj, Petőfi Sándor. 1848 emlékezete a kultúra különböző regisztereiben*. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2019.) Szerzője, Szekernyés János bocsátotta rendelkezésemre Petőfinek Bem bánsági táborában való időzésére és az annak emlékét megőrzítő Temesvár környéki emlékművekre vonatkozó, több adatot helyesbítő tanulmányát (*Főhadiszállás: a Temesvár melletti Szabadardő. Márványba vésett tévedés*)

A koltói Petőfi-emlékhelyre, valamint a fehéregyházi Hősök parkjában lévő múzeumra vonatkozóan a magam adatai mellett az interneten elérhető forrásokat hasznosítottam. Egyes adatokhoz forrásul szolgáltak Benedek Zoltán (*Elpusztított kulturális emlékeink*. Nagykároly és Vidéke, 1998. május 20., június 10.), Végh Balázs (*Elfeledett Petőfi-emlék került elő Erdődön*. Krónika, 2009. július 30.) Rácz Albert (*Petőfi Nagybányán*. Művelődés, 1972/7. 54–55.), Sarány István (*Petőfi arcai*. Hargita Népe, 2023. január 6. – április 23.) és Dávid Lajos *A Petőfi-tanya regényes története*. <https://www.facebook.com/teleki.magyar.haz/>) adatközlő írásai.

Mindezek mellett konzultáltam az Udvardy Frigyes kronológiájában forrásként jelzett és számomra elérhető sajtótudósításokat, közleményeket.

DUPKA GYÖRGY

Petőfi útja Ung és Bereg megyében

Minden kárpátaljai büszke arra, *Petőfi Sándor* a magyar irodalom legnagyobb költője, világviszonylatban is az egyik legjelentősebb lírikusa második felső-magyarországi útja során, 1847. július 10–12 között járt vidékünkön, nevezetesen Ungváron, Munkácson, Beregszászban és Badalóban.

Ezt megelőzően az *Útirajzok*¹ című bejegyzései szerint útba ejtette és barátai társaságában kipihente fáradalmaikat Miskolcon a Vadnay-házban, Sárospatakon a Palkovich-házban és a Sátoraljaújhelyhez közeli Széphalomban.

„KÉSŐ ESTE ÉRTEM UNGVÁRRA”

Petőfi Sándor – Kazinczy Ferenc emléke előtt tisztelegve – 1847. július 11-én búcsúzott el a Széphalom területét ékesítő Kazinczy-kúria gazdájától, a hajdani írófejedelem unokaöccsétől, Kazinczy Gábor² barátjától.

A „muzsák egykori tanyáját” háta mögött hagyva, a Bodroghöz gazdag, erdős rónaságát, szépségeit is megörökítve, „barátságos falvak”-on is áthaladva Királyhelmeceken keresztül, Leleszen a pompás kolostorra is felfigyelt. A látványos vízi világot magába foglaló, kanyargós Bodrogot, Latorcát is – a leleszi révnél – megcsodálta. Itt kelt át a kompon, kellemes erdei csendben, „melyet csak egy madárfütttyentés és az evezőlapátok egyhangú lubickolása zavart meg”.

¹ Petőfi Sándor, *Útirajzok*, Budapest, 1962.

² Kazinczy Gábor (1818–1864) szabadelvű Zemplén megyei politikus, kiváló szónok, publicista, műfordító, MTA levelező tag volt, Petőfivel 1844-ben ismerkedett meg. A későbbiekben, 1947 nyarán, két hónappal a baráti látogatás után Koltón Kazinczy Gáborhoz verset is írt, hiszen barátja is azonos politikai célkitűzéseket vallott, az „elszánt férfiak” közzé sorolta őt.

A Latorca folyása itt vonta meg Zemplén és Ung megye határát. A késő délutáni, majd az esti órákban átkocsikázott Kelecsény után Nyárad, Mocsár, Budaháza, Bátfa, Sislóc, Tarnóc községeken, bár naplójában meg sem említette ezeket.

A Sátoraljaújhegytől számítva 38 kilométeres útszakaszt megtéve azon a vasárnapi napon, a beszürkülés közepette, 9 óra körül érte el Ung megye – 7-8 ezer főre tehető, kevert magyar–svábnémet–rutén/ruszin–szlovák–zsidó lakosságú – székvárosát, amelyből is keveset láthatott. A Rákóczi-szabadságharc leverését követő évtizedekben a néhai Bercsényi hadúr városában most Petőfi a hanyatlás, a pangás korát vélte felfedezni:

„Késő este értem Ungvárra. Itt kezdődik ama nagy rónaság, mely tart egészen a Dunáig, s melyen kénye kedve szerint csavarog a Latorca, Tisza, Szamos, Kraszna, Kadarcs, Hortobágy, Berettyó, Körös, Maros stb... Ungvár egyébként szörnyen komisz város. Piszkos és rendetlen. Épen olyan, mint a részeg ember, ki pocsétába bukott, s most sárosan tántorog hazafelé”³

– foglalta össze szomorú, lesújtó véleményét, benyomását az *Úti levelek Kerényi Frigyeshez* című művében.

A Fekete Sas-vendéglőben szállt meg. Tény és való, a város nem nyerte meg tetszését, róla nem valami hízelgő véleményt fogalmazott meg. Abban az időben a város bal parti területe, hatalmas piactere sáros és rendezetlen, tervszerűtlenül épült, s ezért keltette az összevisszaság benyomását. De mentségére legyen mondván, hogy a belváros történelmi nevezetességével nem volt ideje megismerkedni.

Ha mégis itt töltött volna egy-két órát, akkor szembesülhetett volna a Fényes Elek monográfiájában leírt városképpel, aki szociográfiai pontossággal számba vette, szinte dióhéjban felsorolta az Ung-parti város főbb látványosságait, tudnivalóit:

„Ungvár, kamarai mezőváros, Ung vmegyében, igen szép vidéken, Pesthez 32 mfd. távolságra fekszik azon hegycsoportozatoknak délre eső oldalán, melyek Ung vármegyét Gallicziától elválasztják, s melyek e városon innen szép rónasággá terülnek szét; kettős halmon, melyeket az Ung vízének egyik mesterséggel készített ága választ el egymástól, míg a másik anyág, a keleti dombot kerülve meg, mind kettő nem messze a várostól ismét vissza folyik. Népeisége 8015 lélek, kik közt r. kat. 2800, görög katolikus

³ PETŐFI Sándor, *Úti levelek Kerényi Frigyeshez, 1847* = <https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0002.html> [2023. 09. 02.]

2214, református 437, ágostai 40, görög nem egyesült 24, héber 2500. Ezek nyelvre nézve oroszok, magyarok, igen kevés németek, mert az ide szállítottak nyelvüket többnyire elfelejtették. (...) Földje agyagos, s főleg búzát, kukoricát és jó ízű dohányt terem... Szőlőhegye nagykiterjedésű, de meszes bort terem... Vasas ásványvize a Kis-Ung partján van, s felmelegítve, erősítő fürdőnek használtatik. Nevezetes épületje: az itt székelő munkácsi görög kat. püspöknek régibb s mostanság egy új szárnyalattal töltött pompás palotája, van püspöki könyvtár 6 ezer darabban, levéltár, melyben több pápai bullák, alapítványai és nemes levelek találhatók; két tornyú díszes püspöki templom, mely hajdan jesuitáké volt a mellette levő collegiummal együtt; római katolikus, görög nem egyesült és reform, díszes szentegyházak; synagoga; elemi 2 és felsőbb 4 tanítóval ellátott iskola, melynek nyomása is van; árvaház; a nyugati dombon áll U formára építve pompás új vármegyeház. Vannak továbbá az uradalmi tisztségnek, s főleg postahivataloknak derék épületei. A keleti domb végső szélén épült vár, mely jelenleg görög kat. növendékpapság s néhány kanonok lakául szolgál, a Drugeth nemzetség, ki ezt Robert Károly királytól kapta, időnként igen megerősítették és felékesítették. Itt építették hajdan Homonnai Drugeth László, Nápolyból eredt híres magyar családnak ivadéka paulinus kolostort 1384-ben, (...) Ungvár városnak több gyárai is vannak, melyek többnyire 1840–1848-ig keletkeztek, ú. m. egy posztó-, egy porcelánfeld-tisztító-, mángorló és gyufagyár. A porcelánfeld ung-megyei Dubrinics helységben ásatik... a passauai porcelánfölddel versenyez. Országos vásárt 8-at tart... Hetivásár minden csütörtökön van”⁴.

Ha a mostani, közel 120 ezer lakosú, fokozatosan fejlődő város (ebből 89900 ukrán/ruszin, 11 100 orosz, 8000 magyar, 2500 szlovák, 1700 cigány (a 2001-es népszámlálás adatai alapján) történelmi részéből átsétálunk a gyalogjáró hídon, akkor a szemben lévő parkban találkozhatunk *Petőfi Sándor* szobrával, *Ferenczy Béni* lenyűgöző alkotásával, amely a harctérre elszántan induló, ökölbe szorított kézzel lépkedő, kardmarcolatot fogó, viharos tekintetű fiatalembert személyesíti meg.

Az Ung-parti mezőváros terménypiac terének peremén emelt vendéglőben Petőfi egy éjszakát töltött, amely egy korabeli dokumentum szerint így nézett ki:

⁴ FÉNYES Elek, *Magyarország geographiai szótára* = <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFeny-es-or-szag-leirasok-81A15/feny-es-elek-magyarorszag-geographiai-szotara-84F88/u-87AE2/ungvar-87B8A/> [2023. 09. 02.]

„Vendéglő a sashoz! Lészen épület a hídon túl szilárd anyagból, zsindellyel fedve épült az 1780-ik évben. Az utcáról három bejárata van. Nyolc szobából, egy konyhából áll. Részint a bérlőnek lakásul, részint az idegenek és a városiak kényelmére szolgál. Az istálló szintén jó anyagból, és mintegy 16 ló befogadására alkalmas”⁵.

A 126 éves, már rogyadozó, egykori fogadót biztonsági okból 1906-ban lebontották. Ezen a telken egy impozáns, kétszintes épületet emeltek, ma Művészeti Iskolának ad otthont. Egyik dísztermében állandó Petőfi-emlékkiállítás tekinthető meg.

A tanintézet két szintje közti kiemelt homlokzatra az Ung-vidék alkotó értelmiségét zászlója alá toborzó, nagy múltú ungvári Gyöngyösi Irodalmi Társaság Romanecz Mihály gimnáziumi igazgató elnökletével 1911. október 15-én emléktáblát állítottak. Már több mint száz éve jelzi, tudatja: „Ezen a téren állott a Feketesas-vendéglő, / melyben 1847. július 11–12-ike között éjjel / PETŐFI SÁNDOR / megszállott. / Emelte a Gyöngyösi Irodalmi Társaság 1911-ben”.

Fotó: Fruch Andrea

A leleplezési eseményt egy 24 oldalas kiadvány örökítette meg: „Petőfi Sándor ungvári emléktáblájának leleplező ünnepe 1911. október 15-én. Kiadja az Ungvármegyei Közművelődési Egyesület. 1911”.

⁵ Idézi KERESZTYÉN Balázs, *Irodalmi barangolások a Kárpátok alatt*, Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993, 23. = <https://mek.oszk.hu/23800/23824/23824.pdf> [2023. 09. 02.]

„A költő talán még aznap este megírta az *Úti levelek* Ungvárról keltezett részét, s másnap indult tovább Munkácsra.”⁶

A rendszerváltás után – a helyi magyarság közkívánata – a tér felvette Petőfi nevét, az épületben ma az ukrán 2. Számú Művészeti Iskola található, ahol a rendszerváltás idején Petőfi Emlékszobát rendeztek be. Ferenczy Béni szobrát 1990. szeptember 29-én avatták fel. A szobrot Magyarország ajándékozta Ungvárnak.

A szobrot eddig többször meggyalázták: festékkel öntötték le, eltörték a kardját. A város vezetősége és Magyarország ungvári főkonzulátusa felújította az emlékművet, és a teret bekameráztatta. Az emléktáblánál és a szobornál kezdődnek minden évben Ungváron a március 15-i ünnepek. A város lakói minden év január elsején, a költő születésnapján, megkoszorúzzák őket.

Fotó: Fuchs Andrea

„A MUNKÁCSI VÁRBAN”

Ungvárról július 12-én délelőtt indult el a költő, és Szeredneyei postaútján haladva Dubróvka, Oroszvég falut érintette, majd a Latorca hídján átkelve érkezett Munkácsra, ahol rövid pihenőt tartott.

Míg kocsisa a lovakat megetette, ő hirtelen megebédelt, és sietett megtekinteni az ősi munkácsi várat. Felemás élményeit szintén az *Úti levelek*-ben jegyezte le:

⁶ Uo.

„A mai utamban vagy nem figyeltem, vagy csakugyan nem volt semmi említésre méltó, kivéven Munkácsot. Ungvárról korán reggel vagy tulajdonkép későn reggel indultam el, s délután értem Munkácsra. Míg kocsisom megkapatta lovait, én hirtelen megebédeltem, s siettem ki a státusbörtönné alakult várat megtekinteni, mely a várostól egy jó negyedóránnyira fekszik a róna közepén egy magas kerek dombon. A domb oldalán szőlőt természetnek... nem szeretnék a borából inni... azt gondolnám, hogy a rabok könnyét iszom. Fölmentem a várba, az udvarokat s egy pár szobát bejártam, de a börtönöket nem mutatták meg, talán mert egyedül és egészen ismeretlen voltam, vagy senkit nem eresztenek a föld alá? Nem tudom. Egy teremben többek között ott van Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona arcképe is. Más helyen órákig elnéztem volna e dicső képeket, de itt csak futólag szemléltem őket, mert siettem kifelé. Tudj’isten, e falak közt úgy összeszorult keblem, hogy alig bírtam lélegzetet venni. Érzéseimet leírtam egy versben. Azok kínos érzések voltak. Az egész idő alatt, míg itt voltam, fülemben valami szellem szomorú dolgokat suttogott. Szavait nem is értettem, oly halkán beszélt, csak suttogását hallám, és ennek oly bús hangja volt. Azt sem tudom, ki volt e suttogó szellem? Az emlékezet-e vagy a sejtés?... 1800-ban és 1801-ben az itteni foglyok egyike volt Kazinczy Ferenc. Szegény Kazinczy! szegény haza!”⁷

Kínos érzéseit Petőfi *A munkácsi várban* című költeményében írta le: a munkácsi várban berendezett börtön, amelyben az osztrák abszolutizmussal szembehelyezkedő státusfoglyokat őrizték, a felismerés, a látvány és a felkavart érzés versírásra ösztönözte a költőt, amely szöveg *A munkácsi várban* címmel született meg a felkorbácsolt érzések lelki tükre is. Ennek sorai velőtrázóan hangzanak, aktualitása máig hat:

A MUNKÁCSI VÁRBAN

Itt tűzé föl piros zászlaját a
Szabadságnak Zrínyi Ilona?
A szabadság hősinek tanyája
Ime, íme most rabok hona.
Semmi más, mint dönthetetlen kőfal,
Semmi más, mint láncsörömpölések –
Bátran tudnék a vérpadra lépni,
Oh de ez a börtön... ettül félek.
Föl s alá jár magas büszke fővel

⁷ <https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0002.html> [2023. 09. 02.]

Ott a sáncon egy ifjú fogoly;
 Messzeszállott lángtekintetével
 Vajjon hol jár gondolatja, hol?
 Lépte gyors még; új vendég biztonnal,
 Erejét az éjszaka lánc nem töré meg –
 Bátran tudnék a vérpadra lépni,
 Oh de ez a börtön... ettől félek.

Ott a másik sáncon egy öreg rab,
 Nem tekint sem ide, sem oda,
 Lassan hordja könnyű, száradt testét...
 Nehezebb már lánc, mint maga.
 Tört szeméből holt sugár buvik ki,
 Mint a sírból a kísértő lélek –
 Bátran tudnék a vérpadra lépni,
 Oh de ez a börtön... ettől félek.

Ifjú rab, nézd, mint virít az erdő,
 Akkor is, ha kijösz, zöld lesz az,
 Ah de téged, téged akkorára
 A nyomor s bú régen behavaz.
 És te vén rab, tőled már talán csak
 Itt vesz búcsút a lánc és az élet –
 Bátran tudnék a vérpadra lépni.
 Oh de ez a börtön... ettől félek.

Föld alól föl halk nyögés jön; mint a
 Köszörült kés, metszi szívemet.
 El, el innen! fönn vagyok, és mégis
 Környekez már-már az örület,
 Hát ha még lenn volnék, hogyha ott lenn
 Híznék rajtam testi-lelki féreg! -
 Bátran tudnék a vérpadra lépni,
 Oh de ez a börtön... ettől félek.

Munkács, 1847. július 12.⁸

Petőfi tudatában volt annak, hogy a metternichi birodalomban a zsarnoki rendszer megtestesítője volt Olmütz, Spielberg, Kufstein várbörtönök mellett munkácsi vár is, amely versírásra inspirálta. Ott-tartózkodása

⁸ http://mek.oszk.hu/09400/09496/html/#Page_323 [2023. 09. 02.]

idején lengyel, magyar, horvát, ukrán, olasz és német elítéltek raboskodtak a vár kazamatáiban.

A kínos érzéseket kifejező költemény közismertté vált a kárpátaljaiak körében: iskolai ünnepségeken gyakran szavalják.

Petőfi Sándor később sem tudott a tömlöccé alakított munkácsi várban szerzett nyomasztó emlékétől, baljós benyomásaitól, szorongató élményétől szabadulni. Közvetlenül a márciusi napok után Pesten, 1848. március 27–30-án írta *A királyokhoz* c. versében:

„Áll még Munkács, áll az akasztófa,
De szívemben félelem nem áll ...”
Bármit mond a szemtelen hizelgés,
Nincsen többé szeretett király!⁹

S alig egy néhány hónap múlva újra felrémllett lelkében a „rabok honának” képe, hogy haragjának minden erejével ekképpen zúdítsa a számonkérés mennyköveit Ausztria császárai felé:

„...Birodalmatok
A szabadság kálváriája,
Uralkodás volt minden vágyatok,
Ezért emeltetek Munkácsokat,
Hogy a szellem világát, melegét,
A rabbilincsek e fölölvasztóját
Elrejtsetek mélyen a föld alá,
S fölötte a sötétségben buján
Tenyészhessék a zsarnokok virága.
A test- s lélekzsibbasztó butaság...
Elrablottátok a népek jogát,
És elloptátok kincseit,
Ti bíboros haramják,
Ti koronázott tolvajok!”¹⁰

Megjegyzem, a munkácsi várban több Petőfi-émlékjel és emlékhely van: éveken át megtekinthető volt a Petőfi-émlékszoba a felső várban. A vár

⁹ PETŐFI Sándor, *A királyokhoz* = <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/petofi/kirhoz.htm> [2023. 09. 02.]

¹⁰ PETŐFI Sándor, *Ausztria* = <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/petofi-sandor-DFB2/1848-F625/ausztria-F894/> [2023. 09. 02.]

középső részének bejárati falán a rendszerváltozás után avatták fel a költő domborműves, ukrán és magyar feliratos emléktábláját: „1887.július 12-én / e várban járt / Petőfi Sándor, / a nagy magyar költő. // Rákóczipalota (Magyar Köztársaság) / ajándéka városunknak és a / Rákóczi-kör tagságának”. A felső várudvaron 2008. szeptember 18-án avatták fel Mihajlo Beleny ókemencei ruszin szobrász Petőfi-mellszobrát.

*

Petőfi munkácsi látogatása a jelen sorok íróját is versírásra sarkallta még a rendszerváltozás előtti, 1980-as években: a Szovjetunió összeomlásában reménykedtünk Petőfi lázító verssorai nyomán.

REFLEXIÓK A MUNKÁCSI VÁR FOKÁN

*Itt, tüze föl piros zászlaját a
Szabadságának Zrínyi Ilona?
A szabadság hősinek tanyája
Íme, íme most rabok hóna.*

(Petőfi: *A munkácsi várban*, 1847)

A vár fokán állva,
eszembe jut 13. sz. úti leveled,
mely ezernyolcszáznegyvenhét szeplős nyarán
e falak közt keltezett,
s szavaid lelkem mélyén megcsobbannak.
A puszták délibáb-paripáján
félig körbe lovagoltad
AZ EGYMÁSRA HÁNYT MILLIÓ
PIRAMISOKAT
s szíved tarsolyába gyűjtötted
a hegyekhez láncolt Prométheusz-szálfák
jéggé dermedt álmát,
amikor megláttad a szőlődombokat
e vár fokáról, elsírtad magad:
NEM SZERETNÉK BORÁBÓL INNI...
AZT GONDOLNÁM...
RABOK KÖNNYÉT ISZOM...
Az Idő-folyosón most megidézlek,
amit körben láttál: ezernyi őszám vére,
harcos lángjuk cseppekben kimérve,

szívüket az idő fekete ciklonja
darabokra szaggatva megtépázta,
szálfa-testük ezerszer megalázta,
mégsem hulltak pocsétába...

„FOLYÓ HÓ 13-ÁN INDULTAM EL BEREGSZÁSZRÓL”

A mostani 86 ezer fős, vegyes lakosságú Munkácson csak rövid pihenőt tartott. Gondolatai egyre csak Júlia körül forgolódtak:

„Édes kedves Juliskám, imádtott szép... no látod, barátom Frigyes, neked akarok írni és őt szólítom meg. Ne vedd rossz neven e figyelmetlenséget. Nem tehetek róla, bizony isten, nem. Mindig eszemben van, és mindig ő van eszemben. Megvallom, nem is igen törekszem rajta, hogy kiverjem fejemből. Hiába is törekedném. Úgy vagyok, mint aki a napba néz, aztán akárhova tekint, vagy ha behunyja is a szemét, mindig a napot látja. Ah, kívált most, hogy közeledem feléje, éjjel-nappal eszembe van e drága szent kép, s ha elgondolom, hogy nemsokára látni fogom őt, olyat dobban szívem, hogy magam is szinte megijedek tőle. – Engedj meg, barátom, hogy megint előhoztam, de olyan jól esik róla beszélnem, mint valami szegény tót diáknak, ha száz pengő forintos bankót talál. Aztán már úgy is olyan régen nem említettem”¹¹

– áradozott a *XIII. Úti levél*ben, amelyet már Beregszászban vetett papírra.

Július 12-én Munkácsról ugyanazzal a fogattal a délutáni órákban indult el. Alsókerepecen, Gáton, Makkosjánosin áthaladva, négy mérföldet megtéve, valószínűleg szürkületkor érkezett meg Beregszászra. Éjszakára már a Vérke-parti Oroszlán fogadóban szállt meg. *Úti levele*iben ezt jegyezte fel Beregszászról:

„Munkácstól egy jó etetés Beregszász. Közönséges mezőváros, van benne góth templom, megyeház és magyar kocsmáros, ami nagy vigasztalás (nem a templom, hanem a magyar kocsmáros), ha az ember három napig csupa zsidó kocsmákban hentergett. Dicsekedés nélkül szólva a legnagyobb emberbarátok egyike vagyok, s tisztetem, becsülöm a zsidókat, de már a kocsmákból csak kikergetném őket a pokolig, mert a mi ronda, csak ronda az, hiába.”¹²

¹¹ <https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0002.html> [2023. 09. 02.]

¹² *Uo.*

Petőfit nem fárasztotta el a napi utazás, még volt ereje, ihlete arra, hogy a vacsora elfogyasztása után megfogalmazza az átélt eseményekről újabb, július 12-i keltezésű, *XIII. Úti levelét*, sőt még az est folyamán megírta a „Meleg dél van...” kezdetű idillikus, a beregi tájat, embereit megörökítő versét.

„Meleg dél van itt kinn a mezőben,
Rakja a nap a tüzet erősen,
Meleg dél van, meglippen a madár,
A fáradt eb kiöltött nyelvvel jár.

Két lány gyűjti ott a széna rendét,
Két siheder hordja a petrencét,
Hej de nem telik nagy kedvők benne,
Mert ilyenkor súlyos a petrence.

Legjobb dolga van most a királynak,
Vagy ott annak a gulyásbojtárnak;
Király pihen aranyos karszéken,
Gulyásbojtár kedvese ölében.”

Beregszász, 1847. július 12.

Másnap, 1847. július 13-án tovább indult Koltóra menyasszonyához, Szendrey Júliához. Hogy miképp, erről a már Szatmáron írt szövegéből szerezhetünk tudomást. A Kerényi Frigyeshez írt levelében így írt erről:

„...Folyó hó 13-án indultam el Beregszászról oly rossz lovakon, amilyeneken még nem jártam idei utamban. Hajam fölmeredt a borzalom miatt, mikor e szerencsétlen gebéket megpillantám, de válogatnom nem lehetett, mert dolog ideje lévén, az egész városban nem kaptam más lovakat. Kétségbeesve ültem a szekérre; az igaz, hogy csak szeptemberben esküszöm, de azt hittem, hogy akkorára ide nem érek az élő csontvázakon. Hanem, barátom, a kétségbeesés csakúgy csal, mint a remény. E roszt csikók úgy ide tettek egy nap alatt Szatmárra, hogy szénán-zabon telet arisztokratikus lovaknak is becsületére vált volna. Bizony-bizony mondom ti néktek, ne ítéljete a külszinről, mert történni fog, hogy nem leszén igazságatok.”¹³

A több mint 23 ezer lakosú, a vidék legmagyarabb városban, Beregszászban 1987. november 28-án az egykori Oroszlán vendégfogadó falán

¹³ Uo.

emléktáblát avattak Petőfi itt-tartózkodása emlékére. Anyaga: terrakotta. Alkotói: Ortutay Zsuzsa és Horváth Anna.

Az egykori Oroszlán vendégfogadó épületében ma a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház (korábban: Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház) és üzletek foglalnak helyet.

1991. március 15-én a II. Rákóczi Ferenc téren, az Arany Páva étterem (egykori Úri Kaszinó) épülete előtt felavatták a költő szobrát is (Körösenyi Tamás budapesti szobrászművész alkotása).

1991. október 4-én Volodimir Dankunics helyi lakos vasrúddal támadt a szoborra, és letörte a karját. Ezután Nyíregyházára vitték a szobrot, és ott helyrehozták. Másodszori felállítása 1992. március 15-én történt.

Petőfi január elsejei születésnapja, a március 15-i beregszászi ünnepségek minden évben az emléktáblánál és a szobornál kezdődnek, és a város lakói a költő születésnapján mindig megkoszorúzzák azokat.

„BADALÓ MELLETT, BEREK ÉS SZATMÁR MEGYE KÖZT JÖTTEM ÁT A TISZÁN”

Beregszászról a költő valószínűleg Búcsút, Asztélyt, Macsolát és Csomát érintve jutott el a badalói révig. Petőfi Sándor tehát 1847. július 13-án járt Badalóban. De nem is ez a tény a fontos, hanem az, hogy milyen élmény maradt meg a költőben e tájról: „...Badaló mellett, Bereg- és Szatmár-megye között, jöttem át a Tiszán, a szép Tiszán. Úgy szeretem e folyót, talán azért, mert tetőtől talpig magyar: hazánkban születik és hazánkban hal meg, és épen az Alföldön vándorol keresztül, az én kedves Alföldemen”¹⁴.

Ezt megelőzően megpihent a helyi református templom tövében. Ekkor körbejárta tekintete az Árpád-kori falut, melynek első írásos említése 1280-ban kelt, de bátran kijelenthetjük, hogy ennél korábban is éltek itt elődök, akik sokszor nélkülözve, a tiszai árvizektől veszélyeztetve megmaradtak ezen a helyen. Abban az időben a nevezetes tiszai rév és a mézsárszék jövedelme is az 1550-ben keletkezett református egyház vagyónát gyarapította.

Újra Petőfi leveléből idézek:

¹⁴ Uo.

„Badalóval csaknem szemközt fekszik innen a Tiszán (tulajdonképen túl a Tiszán) Cseke, és a csekei temetőben Kölcsey Ferenc. Tavaly ősszel egy pár hétig laktam itt s meg-meglátogattam a szent sírt, melyben a legnemesebb szívek egyike hamvad. Halmánál nincs kőszobor, még csak fejfa sincs, melyre neve volna fölírva; de nincs is rá szükség, mert az odalépő vándornak szívdobogása megmondja, ki van ott eltemetve. Csendes e táj; a városok, a nagyvilág zaja nem hangzik idáig. A nagy férfi sírja körül csak a szellő rezgeti a tövisbokrokat, a tövisbokrok virágain vadméhek dongnak, s távol az andalgó Tisza halkán mormolja dalát, hogy a koporsónak álmát meg ne zavarja.”¹⁵

Keresztyén Balázs ráirányítja a figyelmünket arra is, „Hogy Petőfi járt Badalóban, azt – büszkeségünkre – emléktábla őrzi. De hogy Kölcsey Ferenc hányszor szekerezett át a falun, azt nem tartja számon az irodalomtörténet. Pedig ő többször átkelhetett a tiszai réven, ha beutazott Beregszászba a postájáért, vagy ellátogatott a vásárra. Akárcsak Petőfi, Kölcsey is kedvelte »az andalgó Tisza« halkán mormoló dalát.”¹⁶

A Bereg-vidéki badalóiak mindig büszkén vállalták hagyományaikat, úgy tartják, hogy mielőtt Petőfi továbbindult, a templom mellett egy kis időre megpihent. Napjainkban is mély tisztelet övezi Badalón a templom falára elhelyezett, Petőfi itt jártát megörökítő emléktáblát:

„A Szatmár megyei Erdődre, menyasszonyához utaztában e szent falak tövében haladt el 1847. július 17-én Petőfi Sándor a magyar nemzet világhíres dalnoka és a szabadságharc hősi halált halt apostola. Emlékét az idők végezetéig megőrzik a dalaira dobbanó magyar szívek. E táblát a szebb magyar jövőért Petőfi szellemében dolgozó Kárpátaljai Magyar Faluszövetség állította 1938 nyarán”.

Az emléktáblára tévesen került a július 17-i dátum. Az *Úti levelek* tanúsítják, hogy ekkor már „ötöd napja” Szatmáron tartózkodott a költő. Július 13-án haladt át Badalón Petőfi. Az eseményt rögzítő emléktábla anyaga: szürke márvány, körülötte rózsaszín betonkoszorú, felette fehér gipsz díszítés. A szájhagyomány szerint Badaló temploma a XIV. században épült. A későbbi évszázadok során többször is átépült. Az 1794–1804 között történt átépítésével egyszerű barokk templommá lett. Jelentős mértékben kibővítették és átalakították az épületet, amelyen már csak a

¹⁵ Uo.

¹⁶ KERESZTYÉN Balázs, *I. m.*, 154–155.

déli fal egy részlete, a rajta található befalazott résablakkal őrzi a középkori jelleget. A gyülekezet jelenleg 900 személyt számlál.

Erdélyi Károly *Badaló* című falumonográfiájából tudjuk, hogy a badalói templom falán lévő emléktáblát a csehszlovák érában állították. Ez az esemény országos magyar ünnepé volt nyilvánítva. Erről tanúskodik egy korabeli plakát:

„Kárpátalja magyarságához! A Kárpátaljai Magyar Faluszövetség 1938. augusztus 14-én Hrabár Konstantin kormányzó úr védnöksége alatt a tiszaparti Badalón Petőfi Sándor emlékezetére ottani ősi református templom falában Országos Magyar Ünneppé (tovább a szöveg nem olvasható, összesomosodik – a szerző.)

Magyar Testvérek! Férfiak, asszonyok! Lányok és legények! Augusztus 14-én vasárnap reggel öltöztetek ünnepi ruhát és igaz magyar érzéssel szívetekben menjetek Badalóba, a nagy magyar testvéri találkozóra.

A Petőfi ünnepen ott kell lenni mindenkinek, aki magyarnak vallja magát, továbbá mindazoknak, akiket a magyar kultúra érdekel és az itt élő nemzetek közti egyetértést őszintén kívánják.

Szeretettel hív és vár benneteket: a Kárpátaljai Magyar Faluszövetség”

Magabiztosan állítja: „Az utódok nem felejtene. Több mint egy évtizedes hagyomány, hogy a badalóiak az egyház és a KMKSZ közös rendezésében a költő születésnapján (január 1.), illetve az 1848–49-es forradalom és szabadságharc kitörésének évfordulóján (március 15.) minden évben ünnepi megemlékezést tartanak”¹⁷.

Petőfi útja tehát 1847. július 1-től 13-ig, vagyis 13 napig tartott Pestről Koltóig szekéren. Ebből két éjszakát és egy napot töltött Kárpátalján, s közben szakított időt arra, hogy megírjon két verset és két úti levelet.

Visszatérve Badalóra meg kell jegyeznünk, hogy a Petőfi által is nagyra becsült Gvadányi József emlékét is megörökítették, így a költő, a lovas generális szelleme is jelen van Badalóban. 1990-ben az iskola felvette gróf Gvadányi József nevét, amelyet a mai napig is visel. Ezt az eseményt az iskola bejáratánál elhelyezett emléktábla örökíti meg, amelynek szövege a következő: „Iskolánk névadója Gróf Gvadányi József lovas generális és író / emlékére, aki 1763-tól 1765-ig községünkben állomásozott, itt írta

¹⁷ ERDÉLYI Károly, *Badaló*, Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1921, 50–51.

/ Badalai kvártéjozás című művét. / Állította / Beregszászért Alapítvány / Gróf Gvadányi József alap / 2016”¹⁸.

Méltán írhatta Gvadányi költészetéről Petőfi Sándor *A régi jó gvadányi* című versében:

„Nincs abban sok cifra poétai szépség,
De vagyon annál több igaz magyar épség.
S nagy mértékben aztat bélyegzi elmésség,
Azért is olvasni lelki gyönyörűség.”¹⁹

*

Két alkotó is kötődik Badalóhoz, mindkettőjüknek Petőfi lett az útmutató példakép egész pályafutásuk alatt.

Az egyik Ferenczi Tihamér (Badaló, 1941. november 24.) költő, Petőfi mély hódolója, akit „megejt a betűk / kivert / aranysújtása.”

PETŐFI-EMLÉKTÁBLA

Letérdelnék,
ha itt állnál, költő,
előttem.

De csak emléked szelíd
harangzúgása
hömpölyög felém az esti ködben,
s megejt a betűk
kivert
aranysújtása.²⁰

¹⁸ Gvadányi József a *Badalai Kvártéjozást* ott-tartózkodásának harmadik évében, 1765-ben írta, de csak 1795-ben jelentette meg barátainak állhatatos sürgetésére több más versével egyetemben a következő címmel: *Únalmas órákban, vagy-is A' téli hosszú estvéken való idő töltés. A' melyet a' Verseken Gyönyörködőknek kedvéért ki-adott Gróf Gvadányi József magyar lovas generális. Pozsonyban Wéber Simon Péter költséggel és betűivel. 1795.*

¹⁹ PETŐFI Sándor, *Régi jó Gvadányi* = <http://www.szozat.org/index.php/emlekezet/tartalommutato/12611-petofi-sandor-a-regi-jo-gvadanyi> [2023. 09. 02.]

²⁰ FERENCZI Tihamér, *Üzenet. Verseik. Válogatás a költő életművéből 80. születésnapjára*, Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1921, 95 = <https://mek.oszk.hu/24600/24634/24634.pdf> [2023. 09. 02.]

Petőfi szelleme vezérelte Keresztyén Balázs (1949. január 15. – Nagyszőlős, 2007. november 9.) művelődéstörténész, elbeszélő, pedagógus és tankönyvíró is, aki ugyan Nagyberegén született, de gyermekeit, ifjúkorát Badalóban töltötte, s egyik írásában megjegyzi, hogy elemi iskolás éveiben minden nap elhaladt a badalói templom falába beépített Petőfi-émléktábla mellett, és – ahogy írja – „nyomdokain taposva ő lett az útmutatóm”.

*

Kárpátalja majdnem minden magyarok lakta településén neveztek el közterületet (teret, utcát) Petőfiről. Több helytörténész, irodalmár (Sándor László²¹, Keresztyén Balázs²², Gortvay Erzsébet²³, Váradi-Sternberg János²⁴, Csanádi György²⁵ és mások) foglalkozott Petőfi Sándorral. Az ungvári Jurij Skrobinec²⁶ műfordító közel száz Petőfi-verset fordított ukrán nyelvre.

A Petőfi-kultusz zászlóvivője az ungvári Dayka Gábor Középiskola, ahol a magyar értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK) szervezésében 1995-től minden év március 15-e előtt megrendezik a Nemzeti dalmondó versenyt. A győztes a verset a Petőfi téri megemlékezésen is elmondja.

²¹ SÁNDOR László, *Petőfi Kárpátontúlton* = Naptár 1958. Kárpátontúli Területi Könyvkiadó, Uzshorod, 1957, 36–37; Uő: *Gyöngyösi, Dayka és Petőfi nyomában. Irodalmi emlékhelyeink Kárpát-Ukrajnában*, Új Tükör, 1982, 38/18–19.

²² KERESZTYÉN Balázs, *I. m.*, 22–23., 59–60., 105–106., 153–154.; KERESZTYÉN Balázs, 2001, 210–212.

²³ GORTVAY Erzsébet, *Emlékezni szükséges*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 2004.

²⁴ VÁRADI-STERMBERG János, *Utak és találkozások Tanulmányok az orosz–magyar kapcsolatok történetéből*. Uzshorod, Kárpáti Könyvkiadó, 1971.; Uő: *Utak, találkozások, emberek. Írások az orosz–magyar és ukrán–magyar kapcsolatokról*, Uzshorod–Budapest, Kárpáti Könyvkiadó–Gondolat Könyvkiadó, 1974.; Uő: *Századok öröksége*. Tanulmánykötet, Budapest–Uzsgorod, Kárpáti Könyvkiadó–Gondolat Könyvkiadó, 1981.

²⁵ CSANÁDI György, *Régi beregszásziak* = <https://mek.oszk.hu/02100/02131/html/02.htm> [2023. 09. 02.]

²⁶ JURIJ SKROBINEC, *Ugorszka arfa. Fordítások a klasszikus és kortárs magyar költészetből*, Izdatyelsztvo Karpaty, Uzsgorod, 1970.

SZAUER ÁGOSTON

Petőfi Pápán

Petőfi Sándor életének Pápán töltött időszakát a néhány oldalas életrajzok, így a tankönyvek is pár mondatban említik csupán. Leginkább Jókaival való megismerkedését és első megjelent versének megírását emelik ki. E momentumokról is esik szó a későbbiekben, de látni fogjuk, hogy további érvek szólnak amellett, hogy a dunántúli kisváros fontosabb szerepet töltött be költőnk életében, mint azt hajdani tanulmányaink alapján gondolnánk.

Nézzük meg, hogyan is került Petőfi Pápára, életrajzának milyen előzményei után lépi át először a város határát. Térjünk vissza 1839 nyaráig, melyet a Vas vármegyei Ostffyasszonyfán tölt rokonainál, Salkovicséknál. Itt is vele van másodunokatestvére, barátja, Orlay Petrich Soma, aki majd a pápai időszakban is pajtása lesz. Minthogy Sándor „merészel” beleszeretni egy tekintélyes család lányába, Csáfordi Tóth Róza kisasszonyba, el kell hagynia a vasi falut. Sopronba megy, hogy beálljon katonának, azt remélve, hogy rendfokozatot szerez, világot lát. Valójában Zágrábnál tovább sosem jut. A vékonydongájú, gyenge tüdejű fiú gyakran fagyoskodik, megfázik, tifuszt is kap; nem neki való a katonaelet. Ezt egy jószívű katonaoorvos, Römer doktor is felismeri, és leszerelését javasolja. A diagnózisban tüdőbetegség, szívértágulat szerepel. A zágrábi kórházban kicsit összeszedve magát Sopronba megy, ott kapja meg obsitlevelét, „teljes rokkantan, saját kívánságára” bocsátják el. (Életének ezen szakaszában tehát csaknem elveszítjük őt. Dr. Czeizel Endre egyik könyvében statisztikát közöl arról, hogy feltevése szerint hány géniuszt veszíthettünk el a századok folyamán, még mielőtt kiteljesedhettek volna, hiszen gyermek- vagy ifjúkorukban meghaltak. Szerencsére Petőfi nem került közéjük.) Egy pozsonyi kitérő után innét megy tehát vándorunk utolsó iskolavárosába, Pápára, a református kollégiumba. Feltételezések szerint Ihász községen áthaladva érte el a várost (a falu nevét az íhaszi csata révén ismerhetik a történelemben jártasabbak).

Pápa Veszprém vármegyéhez tartozik, a Bakony és a Kisalföld találkozásánál fekszik. A Dunántúl Athénjeként emlegették, hiszen iskolaváros

volt már a 19. században is, ma is annak számít, méretéhez és lélekszámához képest (kb. 30 ezer fő) sok iskolát működtet.

Petőfi rokonát, barátját keresi fel először, Orlayt. Amíg ő meg nem érkezik, Kis Gábor fogadja, a későbbi református lelkész. Így emlékezik a találkozásra:

„Egyik délelőtti tanóra után hazamentem s ekkor jött szobánkba a jó háziasszony V.-né és elmondá mily váratlan és mily különös vendége érkezett, egy katona, aki Petrich urat keresi, de az még leckén van; egyúttal értésemre adá azt is, hogy szívesen venné, ha ezt a katonát az ő szobájából, míg Petrich úr megjő, magamhoz behívnám. Elképzeltető, milyen lehetett a sors üldözte, ágról szakadt isten-katonája, az ő megviselt uniformisában”¹.

Később így folytatja:

„Magam bemutatása rövid volt, mit is mondhattam volna sokat, a lábain céhláda nagyságú bakancsokban előttem álló Petőfit vendégemül meghívám, ő vette a botot és a tarisznyát, s mentünk pápai kifejezés szerint hátra az én, azaz a mi szobánkba. És így elmondhatom azt, hogy a pápai diákok közül legeslegelőször az én vendégem volt Petőfi; a véletlen ezen játékára mindig édesen emlékezem és ez elsőséget sokért oda nem adnám. Hazajött Orlay, úgy mentünk az ő szobájába, s az ott történeteket az ő országosan ismert tolla az enyémnél szebben megörökítette”².

1840 márciusában vagyunk, túl az első féléven. Petrovics Sándort Tarczy Lajos professzor csak ideiglenes diáknak veheti fel, a fiú bizonyítványa Selmecen maradt. Társai között különcknek számít a „tinédzser obsitos”, mogorvasága, elnyűtt katonaruhája miatt kinevetik, bakának, bús magyarnak csúfolják. Nem látja jövőjét Pápán, hamar vége szakad első, két hétig sem tartó látogatásának a városban. „Itt hagyom Pápát, nem vagyok én iskolába való”³ – fakad ki. Egy hosszú hársfasoron át hagyja el a várost, Orlay kíséri el egy darabon.

Ősszel mégis újra próbálkozik a kollégiumban. A hatodik osztály anyagából különbözeti vizsgát kell tennie, ez némi tanári jóindulattal (Tarczy professzor van segítségére) sikerül, így bekerülhet a gimnázium

¹ *Petőfi és Pápa kapcsolatáról* = <http://m.infopapa.hu/hirek/olvas/petofi-es-papa-kapcsolatarol-2019-02-25-073658> [2022. 12. 06.]

² *Uo.*

³ FEKETE Sándor, *Petőfi Sándor életrajza I.* = https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/FEKETE/fekete00001/fekete00001_o/fekete00001_o.html [2022 06. 10.]

VII., logikai, bölcséleti osztályába. A magának való fiú beilleszkedése nem megy könnyen. Kozma Sándor (a későbbi első magyar államügyész) így emlékezik az első napját az iskolapadban töltő új osztálytársra:

„Különös arc. Rút, de nem közönséges, mogorva, mely búsító, leverő hatást gyakorol a nézőkre, de nem gyűlöletes, nem visszataszító. Senkihez sem szólt; senkire sem nézett; szemeit a pad írópolcára szögezve ült ott, míg meg nem szólalt a harang, s vége nem lőn az előadásnak. Rendkívül érdekelt ez a bizzar egyéniség! Újonc, ösmeretlen jövevény volt ő is – mint magam –, nevét sem tudták szomszédaim”⁴.

Petrovics diák nehezen oldódik, de ha valaki iránt megnyílik, bizalmat érez, az jó pajtásra lel benne, később már gyakran „örömet tanyázik a víg cimborákkal”.

Az ifjú költőjelölt még diákcsínyekben is részt vesz. Egyszer a fiúk megréfták Czibor nevezetű, mindig komornak látszó tanárukat. A kollégium udvarán találtak egy szamarat, bevezették a tanterembe, míg maguk nem mentek be az órára. Másnap Czibor tanár úr e szavakkal lépett a katedrára: „Mivelhog a tegnapi órámon csak egy jelent meg az urak közül, előadásomat ott folytatom, ahol tegnapelőtt elhagytam...”⁵

Még a kollégium börtönét, a „karcert” is megjárta egy napra az ifjú Petrovics négy diáktársával. Nem vesztegette az idejét, egy kis színdarabot rögtönzött, helyben elő is adták a fiúk, a szereposztást felírták a karcer fehérre meszelt falára. (Az esetet Petőfi diáktársa, a fentebb már idézett Kozma Sándor mesélte el fiának, a költővé lett Kozma Andornak.)

De hol is lakott diákunk pápai tartózkodásai során? Először Orlayval a mai Gyurácz Ferenc utca 18. alatt szálltak meg. Ezt az emléktáblával ellátott házat minden pápai jól ismeri. 1841 őszétől decemberig a ferences barátok templomával szemben húzzák meg magukat (Barát utca), de a fűtetlen, barátságatlan szoba helyett hamarosan más megoldást keresnek. (Ez a Petőfi–Orlay-szoba csak nemrég kapott emléktáblát egy lokálpatrióta körnek köszönhetően.) A következő lakás a kollégium közvetlen

⁴ KERECSENYI Zoltán, *Gondolatok Petőfi eltűnésének százhetvenedik évfordulóján* = <http://m.infopapa.hu/hirek/olvas/gondolatok-petofi-eltunesenek-szazhetvenedik-evfordulojan-2019-08-03-000000> [2022. 12. 06.]

⁵ *Petőfi Pápa*n – *Diákcsínyek Pápa*n = <https://reftanar.e-studygroup.com/esg04d2aa72d47158c3893f1eb1b63a4d7d> [2023. 02. 25.]

szomszédságában lesz, ez a másik hely, emléktáblával, amelyet a pápai köztudat Petőfi-házként ismer (Petőfi u. 11.). Utolsó tartózkodási helyéről szólunk még.

Az érthetően anyagi gondokkal küzdő diák házitanítóskodással, írni munkával, újságfelolvasással tartja el magát. Közben egy ládán alszik, könyv a párnája, köpeny a takarója.

A kollégium melletti Petőfi-ház

Ekkor ismerkedik meg Jókaiával, aki a legenda szerint először egy közlén látta meg a leendő költőt. A „közle” pápai regionális köznyelvi szó, sikátort jelent. A város utcaszerkezetére jellemzőek a sikátorok, a középkori katonaság ezeken a keskeny átkötő utcácskákon átvágva tudta lerövidíteni az útját. Micsoda szerencsés momentum az irodalomtörténetben, hogy a 19. század egyik legnagyobb lírikusa és legnépszerűbb regényírója véletlenül egy iskolába jár, és már tizenévesen barátságot köt! (Tudjuk, hogy ez a barátság később megbicsaklik, mikor Petőfi tudomást szerez Jókai házassági szándékáról Laborfalvi Rózával, de jóval Petőfi halála után is mindig megbecsüléssel nyilatkozott a költőről a „nagy mesemondó”.) Találkozásukat így örökíti meg az író a Petőfi emléksobránál című írásában⁶:

⁶ JÓKAI Mór, *Petőfi emléksobránál* = https://adt.arcanum.com/hu/view/MTA_Petofi-TarsasagLapjaKoszoru_1882_2/?query=petofi+OR+jokai&pg=414&layout=s [2023. 02. 11.]

„Első találkozásaink nem igen voltak rokonszenvesek. Iskolában nem igen találkoztam vele. Ezért kezdtem lenézni. Ehelyett verseket írt, s azokat a Képzőtársaság gyűlésein elszavalta. Ekkor kezdtem rá irigykedni. Aztán megtudtam, hogyan él. Elhagyatva mindenkitől, stúdiumokat másol úrfiak számára. Ekkor kezdtem megbecsülni. Mikor elváltunk, akkor már szerettem...”

Összeállt tehát egy hármas szűkebb baráti kör, a fiúk ettől kezdve együtt szövegetik álmaikat. Mindegyikük más akart lenni, mint ami végül lett: Orlay az írásban látta a jövőjét (későbből szép olajfestményeket köszönhetünk neki unokatestvérééről), Jókai festegetett, Petőfit a színészet vonzotta.

Az említett képzőtársaság (önképző kör) az első fontos irodalmi műhely a szárnypróbálgató költő számára. Tarczy professzor úr vezetésével megbeszélik, bírálják, javításra javasolják a bemutatott írásokat. A legnagyobb jutalom az, ha egy-egy vers bekerülhet a társaság „nagykönyvébe”. Petőfitől a következő verseket őrizi kéziratban a könyv: *Tűnődés; Hazatérés; Pórnak esti dala; Elégia a pataknál; Elégia egy várrom felett; Tolvaj huszár; Székefogaló beszéd; Szín és való; Lehel; Vándordalok; Ideál.*

Különösen érdekes, amikor a jegyzőkönyv más, javításra visszaadott verseit is említi. Az, hogy ezek nem kerültek az érdemkönyvbe, arra enged következtetni, hogy az ifjú költő nem fogadta el a módosítási javaslatokat, inkább lemondott a közzétételről. Megjelenik tehát költői öntudata, egyre határozottabb elképzelései vannak, nem fogad el minden kritikát.

Még fontosabb – s ezt Pápával nem szokták összekötni a felszínesebb életrajzok –, hogy itt próbálkozik először a Petőfi névvel. Önképzőköri verseit még többnyire Petrovicsként vagy Homonnaiként írja alá, de a *Tolvaj huszár* alatt már a Petőfi név is megjelenik, igaz, később áthúzza. Maga a vers önmagában is érdekes, kedves, ötletes, csattanóra végződő alkotás. Érdemes arra, hogy idézzük:

TOLVAJ HUSZÁR

1

Ló dobog, por kél az úton,
Zeng a harsány trombita:
Kvartély, kisbíró! huszárok
Szállanak a faluba.

És hogy jöttek, hogy megálltak
 A vitézi seregek:
 Aggalom s öröm vegyülve
 A lakókat szállta meg.

Aggalom s öröm szivökben
 Nem hiába lakozik:
 A huszárok csínosak, de
 Kissé hosszuk újjaik.

„Jól vigyázz leányom édes,”
 Mond az aggódó anya,
 „Nehogy ez vagy az lakunkból
 Vélek elvándorlana.”

2

Ébred a hajnal sugára,
 Véle ébred a huszár;
 Lóra pattan, induló zeng,
 S messze föld fogadja már.

És merengő fájdalommal
 Néz utánok a leány;
 Köny pereg le szép szeméről,
 Mély sohaj kel ajakán.

„Mért, leányom, e busongás?
 Könybe mért lábbad szemed?”
 „Jó anyácskám, meglópának,
 Egy... elvitte szívemet.”

(Pápa, 1842. június)

Választott írói nevét Bárány Gusztáv Adolf diáktársa *Literaturai zsengek* című kéziratának hátoldalára is leírja, afféle tollpróbálgatásként. Háromszor szerepel itt a Petrovics Sándor név, és kétszer a Petőfy Sándor, tehát y-nal. (Később a valóban y-os nevű Ásvai Jókay Móric is lecseréli az arisztokratikus betűt i-re.)

Választott nevét próbálgatja. Itt még „Petőfy”

A Petőfi név először nyomtatásban majd a második megjelent vers, a *Házamban* alatt lesz látható 1842 novemberében az Athenaeumban. Arra a kérdésre, hogy miért nem az egyenes fordítású „Péterfi” névre magyarosított költőnk, két válasz is lehet. A Pető a Péter régi becézett alakja, érdekesebb, különösebb. Ennél is fontosabb ok lehet, hogy Vörösmarty *Eger* című kiseposzának van egy Pető hadnagy nevű szereplője, akivel a Petrovics-fiú lelki rokonságot érzett. A Petőfi nevet aztán a család többi tagja is felveszi. Először az öcs, István, eleinte még tartva az atyai rosszszallástól. Később már a szülők halotti bizonyítványán is ez a név olvasható, például Hruúz Máriaén ily módon: Petőfi Maria szül. Hrus. Mikor Szendrey Júlia unszolására a költő névkártyát készített, csupán hat betű áll rajta: PETŐFI. Kell ennél több? (E tömör közlés Szerb Antal *Száz vers* című gyűjteményét juttatja eszünkbe, ahol szócikkekben mutatja be a szerzőket. Goethéről ennyit ír: „Ő volt Goethe”).

Általában mindenki tud *A borozó* című vers irodalomtörténeti jelentőségéről. Pápán írta a költő, itt is kapta kézhez a Pesten Bajza József által szerkesztett Athenaeum-számot. A költeményt állítólag a Hódoska vendéglőben diákcimborákkal töltött vig órák ihlették. Több helyen olvashatjuk, hogy Petőfi bornemissza ember volt, a bordallal, a zsánerképeiben, helyzetdalaiban ábrázolt borivó népi figurákkal inkább szerepet játszik. Idézzük most az elhíresült pápai verset:

A BOROZÓ

Gondüző borocska mellett
Vígan illan életem;
Gondüző borocska mellett,

Sors, hatalmad nevetem.
 És mit ámultok? ha mondom,
 Hogy csak a bor istene,
 Akit én imádok, aki
 E kebelnek mindene.
 És a bor vidám hevében
 Fütttyentek rád, zord világ!
 Szívemet hol annyi kinnak
 Skorpiói szaggaták.
 Bor taníta húrjaimra
 Csalni nyájas éneket;
 Bor taníta elfeledni,
 Csalfa lányok, titeket.
 Egykor majd borocska mellől
 A halál ha űzni jó:
 Még egy korty – s nevetve dülök
 Jégöledbe, temető!

(Pápa, 1842. április)

Pontosításként megjegyezzük, hogy két népies dalát (*Mi haszna, hogy a csoroszlya...*, *Vendég*) már közölte a pápai Népbarát című „közhazsnú nap-tár” (kalendárium), de a Tarczy által szerkesztett kiadvány nem nevezte meg a dalok szerzőjét, a dicsőség így az iskola falain belül maradt.

A *borozó* megjelenésén, a Jókai-val való barátságon és a névválasztáson túl még egy esemény kívánczik kiemelésre Pápa kapcsán. Petőfi itt aratta első nyilvános irodalmi sikerét. A képzőársaság tanévzáró „örömmünne-pén”, a megyeházán (a mai bíróság épületében) Petrovics Sándor több programponban is szerepelt. Másoktól szavalt verset, míg diáktársai elő-adásában tőle is hangzottak el költemények. Az eseményen Esterházy Károly gróf is tiszteletét tette, aki külön egy arannyal jutalmazta a Gaal József *Ölmosbotok* című költeményét elszavaló diákot. Igazi diadalként élte meg ezeket az órákat az ifjú poéta, pápai tartózkodásának talán legszebb napjaként emlékezhetett a képzőársaság tanév végi ünnepére.

Természetesen itt sem került el a szerelem a könnyen hevülő ifjút. Egy színésznőbe, az akkor 24 éves Szathmáryné (később Laczkóczyné) Farkas Lujzába szeretett bele, aki társulatával éppen a híres Griff Szálló vendége volt. A Griff Pápa sokat emlegetett helyszíne. Táncolt itt Kisfaludy Sándor (Himfy) Szegedy Rózával, szerepel Mikszáth *A Noszty fiú esete Tóth Marival* című regényében, sőt állítólag itt született az a csárdás,

mely külföldre eljutva Bizet-t és Brahmsot is megihlette. Költőnk tehát szeretett volna közel kerülni plátói szerelméhez, s meglátogatta a szállóban. Kicsit sem idilli kép fogadta: a színésznő éppen egy vajas kenyéren vészett össze egyik kolléganőjével. Ráadásul azt is megtudta a diák, hogy Lujza viszonyt folytat egy bizonyos „S. bérlóvel”. Az ifjú poéta annyira kiábrándult a hölgyből, hogy az eset kapcsán megírta *Szín és való* című versét, mely a látszat és valóság kettősségére épül, s a fiú csalódottságát fejezi ki. A három részre tagolt költemény zárlatát idézzük:

„Színházba seregesen tódul a nép,
Csudálni a művésznő érdemét;

S míg hangja lelkesült szivekbe hat:
Új és új érdemkoszorút arat.

S az ifju? ... Az ifju tetszés-zaja
Fel-felzeng bájos játékira;

De ah! titkon folyó könyűiben
Kihalt a néma, kínos szerelem.”

(Pápa, 1842. június)

Farkas Lujza később szép pályát futott be, a Nemzeti Színház tagja lett.

Még egy érdekesség, amelyről kevés említés esik. 1842-ben teljes napfogyatkozás volt hazánkban, Pápa is a teljesség sávjába esett. (A jelenség ritka voltát érzékelteti, hogy a következő teljes fogyatkozás 1999-ben volt, melyre nem túl fiatal kortársaink emlékezhetnek.) Petőfi elhatározta, hogy a teljes fázis végén kibukkanó első napsugarakat védőeszköz, kormozott üveg nélkül szeretné látni a város mellől. Orlay így örökítette meg ennek következményét: „De a mint az első sugár igen éles hatással ismét kilövellt, Petőfi szemeire csapta tenyerét, s egész hazáig karon kellett őt vezetnem, s csak napok múlva szűnt meg káprázata, de balszemének ez annyira ártott, hogy avval soh’ sem látott többé tisztán”. Petőfi szemproblémájáról más forrásunk nincs, remélhetőleg túlzott Orlay. A költő is csak később, 1844-ben írja *Szemfájásomkor* című versében: „Teremtő isten! Szemeimre / A vakáságot tán csak nem küldöd? / Mi lesz belőlem,

hogyha többé / Nem láthatok lyányt s pipafüstöt!” Nem biztos tehát, hogy összefüggés van a pápai élmény és a vers között.

A sikeres tanév után költőnk vakációra ment, azzal a szándékkal, hogy Pápán folytatja tanulmányait. Visszatérve a mai Széchenyi u. 11. alatt szállt meg Domanovszky Endre barátjánál. Érdekes, hogy e ház lakója volt Bocsor István professzor is. Ez volt tehát költőnk negyedik pápai lakhelye. Egyelőre nem őrzi tábla ennek emlékét, de a városbarátok tervezik, hogy itt is méltó jelet állítanak Petőfinek. A tanévkezdés nem a diák tervei szerint alakult. Nem jutott munkához, hogy eltartsa magát, ezért elhagyta a várost.

Tesz még egy rövid látogatást a kisvárosban 1843 tavaszán (ez tehát negyedik itt-tartózkodása), de ezúttal csak régi barátait látogatja meg.

BARÁTIMHOZ

„Nos, fiúk, nem szólt a szarka
Házfödélteken?
Vagy ki álmodá meg, hogy ma
Vendégtek leszen?

De mi a kő! mért e hosszú
Méla bámulás?
H’sz én vagyok, ha nem csalódom,
Én és senki más.

Vagy feledve már talán a
Régi jóbarát?
Nem hihetem, hogy reátok
Illenék e vád.
[...]

S mely bennünket ily váratlan
Együvé hozott,
Áldomással ünnepeljük
A pompás napot!”

(Pápa, 1843. április – részletek)

Petőfi emlékét természetesen büszkén őrzi a város. Róla nevezték el a református kollégium jogutódját (Petőfi Sándor Gimnázium és Egészségügyi

Szakközépiskola), majd amikor a református egyház visszakapta az épületet (ez lett a városban „Refi”-ként emlegetett középiskola), a Várkertben felépült az új Petőfi Sándor Gimnázium. A református nagytemplom előtt 1931 óta áll Petőfi és Jókai mellszobra. A Várkastély előtt avatták fel a szintén pápai öregdiák Somogyi József Petőfi-szobrát 1973-ban, a költő születésének 150. évfordulóján. Eleinte idegenkedtek tőle a pápaiak, „hosszú nyakú Petőfi”-ként emlegették. A művész elmondása szerint a nyurga kamaszt kívánta ábrázolni; a hatalmas bakancs, a tarisznya és vándorbot pedig az örökké úton lévő vándorra utal. Ez a szobor is kapott társat, természetesen egy Jókai-ábrázolást. Szervátiusz Jenő és Tibor emlékköve áll a közelében, négy oldalán domborművekkel.

1973-ban mutatták be a *Petőfi '73* című filmet, Kardos Ferenc 70 perces alkotását, melynek szereplői „hosszú hajú, farmeros” középiskolás diákok és pályakezdő színészek. Szörényi–Bródy–Tolcsvay-dalok hangzanak el a filmben, melyet a Petőfi gimnázium udvarán, folyosóin, termében forgattak. Annak idején megosztó, formabontó, lázadó alkotásnak számított, kicsit a korai Jancsó-filmekre is emlékeztet. Ma már bizonyára egészen más a hatása. Kordokumentum, nem is annyira 1848-ról, mint inkább 1973-ról.

Somogyi József Petőfi-szobra a Várkastély előtt

Útjára bocsátjuk tehát a Pápát elhagyó Petrovics Sándor diákot, akiben már érlelődik a költő, aki már keresi identitását (ez nyilvánul meg névválasztásában is), s akiből – némi vándorszínészi kalandozás után – majd 1844-ben válik érett, országosan ismert költő: Petőfi Sándor.

KOLLER ADÉL ANTÓNIA

A költő és a festő barátsága

Történetek Petőfi Sándorról Orlay Petrich Soma személyéből

Huszonhat év. Ennyi idő elég volt Petőfi Sándor számára, hogy megváltoztassa a magyar költészet funkcióját, elindítson egy forradalmat, és hogy egy olyan gazdag életművet hagyjon maga után, amely a mai napig közkedvelt és elismert. Petőfi azonban nemcsak a közéletre és a művészetre gyakorolt nagy hatást, hanem a magánéletében is számos emberre tett mély benyomást. Arany János, Jókai Mór, Tompa Mihály, Vachott Sándor, Vörösmarty Mihály: csak néhány név abból a hosszú listából, akik Petőfi barátai között szerepelnek, ugyanis a költő a magánéletben is gazdag kapcsolatrendszerre, mély barátságokra tett szert.¹ Kevesebbet hallani azonban Petőfi másodunokatestvéréről, Orlay Petrich Somáról, aki nem csupán rokoni kapcsolatban állt a költővel, hanem végigkísérte őt életének fontosabb állomásain, ezalatt pedig szoros barátság szövődött közöttük.²

Sokak számára ismert festmény a Petőfi-portré, a Petőfi szüleiéről készült kép, a *Petőfi Mezőberényben* vagy a *Petőfi Debrecenben*³ című alkotások. Ezek mind Orlay Petrich Soma nevéhez fűződnek, ugyanis habár Orlayt is érdekelte az írás művészete, végül a festészet mellett kötelezte el magát. Ebben pedig ugyancsak mély benyomást tett rá Petőfi színes egyénisége, nem véletlen örökölte meg több alkotásán is a költőt.⁴

A képek mellett még egy forrás rendelkezésünkre áll, amely bizonyítja a két művész közti kapcsolatot: Orlay Petrich Soma *Adatok Petőfi életéhez* című írása, amely 1879-ben jelent meg a Budapesti Szemlében. Ebben Orlay számos olyan személyes élményről számol be, amely a későbbi Petőfi-

¹ KERÉNYI Ferenc, *Petőfi és baráti köre = Petőfi-mozzaike*, szerk. PAÁL Rózsa–WÉBER Antal, Budapest, Tankönyvkiadó, 1975, 32.

² BOKOR József, *Orlay = A Pallas nagy lexikona*, szerk. BOKOR József, Budapest, 1893.

³ A következő oldalon látható kép forrása: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Petofi_Debrecenben_1844_Orlay_festmenye.jpg [2023. 09. 05.]

⁴ FÁBIÁN László, *Festészet és költészet romantikus rokonsága* = <https://orszagut.com/kepzo-muveszet/petofi-orlai-festeszeti-es-kolteszeti-romantikus-rokonsaga-3720> [2023. 08. 30.]

monográfiák számára gazdag alapanyagként szolgált. Olyan részleteket tudhatunk meg Petőfi életének fontosabb állomásairól, a költő személyiségéről, vágyairól, amelyeket csak egy igazán jó barát láthatott.

Orlay a Budapesti Szemleben megjelent írásának már első oldalain kiemeli, hogy nem szándékozik bemutatni Petőfi költészetét, egészen más célok vezérlik fiatalkoruk, közös élményeik bemutatásával: inkább Petőfi személyiségéről szeretne komplex képet adni, és eltörölné azt a hamis képet a költőről, amely kialakult a korabeli közönségben. Ahogy Orlay fogalmaz, habár „a közönség őt okvetlen egy hóbortos csavargónak, képzelet, a mi pedig Petőfi makacs természete és hébe-korba szeszélyessége mellett sem volt”⁵.

Petőfi Sándor Debrecenben, 1844. Orlay Petrich Soma festménye

Habár Orlay és Petőfi 1839-től, tehát a költő tizenhat éves korától kezdve egészen 1849-ig kapcsolatban álltak, a továbbiakban főleg a negyvenes évek elejével foglalkozom, azon belül is közös élményeiket és az Orlay nézőpontjából látott Petőfi Sándort mutatom be.⁶

Ostffyasszonyfán találkozott először a két kamasz, korábban Orlay csak történeteket hallott Petőfiről, de már ezek is egy élénk fantáziájú, „pajkos” természetű fiú jellemét tárták fel előtte.⁷ Még izgalmasabbá tette a találkozást a tény, hogy Orlay már ekkor próbálkozott a festészettel, sőt a költészet is érdekelte, Petőfi pedig ugyancsak jártas volt a versírásban

⁵ ORLAY Soma, *Adatok Petőfi életéhez*, szerk. GYULAI Pál, Budapesti Szemle, 1879/37–38, 1.

⁶ *Uo.*, 3.

⁷ *Uo.*, 5.

és a művészetekben: a későbbi szoros kapcsolat szinte borítékolható volt hasonló érdeklődési körük miatt.⁸

Petőfi *Petrich Somához* című költeménye is bizonyítéka annak, hogy nemcsak rokon szál fűzte őket össze, hanem az Ostffyasszonyfán közösen eltöltött szünidő barátként is összekovácsolta a két fiatalembert. Petőfi a versben Orlay zenei tehetségét méltatja, ehhez pedig Petrich Soma egy szórakoztató háttértörténetet is szolgáltat, amely a két fiatal fiú baráti versengését bizonyítja. A kamaszkori szerelem ugyanis Petőfit is megtalálta, egy szomszédos faluban lakó lány, Tóth Róza iránt lobbantak fel romantikus érzései. Orlay pedig nemcsak a festészetben jeleskedett, hanem ügyesen játszott gitáron is, egyik nap pedig egy olyan társaság előtt adott volna elő, ahol a Petőfi szívének kedves lány is részt vett volna. Petőfi félt attól, hogy unokatestvére zenei tehetsége rabul ejti Róza szívét, így kamaszos féltékenysége arra késztette, hogy „megfenyegeesse” Orlayt: ha fel mer lépni a lány elé, eltöri a gitárját.⁹

*Ostffyasszonyfa – A Ragyogó híd a Rábán (Garas Kálmán fotója)
Felirata: „Petőfi és Orlay P. Soma kedvelt találkozóhelye, 1839”*

⁸ Uo., 5–6.

⁹ Uo., 5–6.

Természetesen csak a hirtelen felindulás vezérelte Petőfit, a barátságuk végül fontosabbnak bizonyult a nyári szerelemnél, ezt az említett vers is bizonyítja: „Bűvölőn hangzik dalod, óh barátom / Petrich, és e szű öröm-érzeteknek / Tengerében leng, s feledem keservem, / Hogyha te zengesz”¹⁰.

A Kerényi-monográfia is részletesen foglalkozik Petőfi Sopronban töltött katonáskodásával, illetve azzal is, hogy miért választotta ezt az utat a fiatal költő. Kerényi Ferenc kiemeli, hogy a megélhetési gondok is befolyásolták ebben a döntésében, ugyanis ekkorra Petőfi édesapja megvont fiától minden anyagi támogatást.¹¹ De biztosan az is megerősítette választásában Petőfit, hogy Orlay Somát nagybátyja Sopronba küldte a szünidő letelte után: anyagi gondjai miatt Petőfi így végül követte rokonát és barátját Sopronba katonának.¹²

Petőfi tüzes személyiségének nem tettek jót a soproni hónapok, Orlay is megemlíti, hogy a költő „nyomorúságos”-nak érezte sorsát, de ettől függetlenül a versírást nem hagyta abba, és a közös mulatságokból is jócskán kivette a részét, jókedve nem hagyta el teljesen. Sőt, amikor Liszt Ferenc Sopronban adott hangversenyt, Petőfi a kapitányától járó szigorú büntetéstől sem félve kiszökött, hogy meghallgassa a zeneszerzőt.¹³

Orlay művészi ambícióit sem törte le a katonai szigor. Megemlíti írásában, hogy Petőfi Sopronból való elutazása előtt készített egy akvarellt a költőről: a két barát nemcsak lelki támaszként szolgált egymásnak, hanem művészi ihletet is jelentettek a másik számára.¹⁴

Petőfi külföldi katonáskodásáról már kevesebb információt szolgáltat Orlay, azonban az 1841-es márciusi viszontlátásukkor sokkoló képet ad a költőről: lefogyva, obsitos ruhában, értéktárgyak nélkül állított be Orlayhoz Pápára. Nem csupán fizikailag tűnt leterheltnak, Orlay lelkileg is megtörtnek, céltalannak írja le Petőfi akkori lelkivilágát.¹⁵

Akkor kezdett el valamennyire kiegyensúlyozottabbnak tűnni, amikor eldöntötte, hogy unokatestvéréhez hasonlóan Pápán marad, ott fog iskolába járni. Orlay sokszor hangsúlyozza Petőfinek apjával való viharos

¹⁰ PETŐFI Sándor, *Petrich Somához* = <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/petofi-sandor-DFB2/ifjukori-koltemenyek-DFB7/Petrich-somahoz-DFCF/> [2023. 08. 30.]

¹¹ KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete*, Osiris Kiadó, 2008, 61–62.

¹² *Uo.*, 8.

¹³ *Uo.*, 10.

¹⁴ *Uo.*, 9–10.

¹⁵ *Uo.*, 13.

viszonyát, a későbbiekben erre még kitérek, azonban azt fontos hangsúlyozni, hogy a festő írása alapján Petőfit számos tettében befolyásolták édesapja fia felé támasztott elvárásai. A pápai tanulmányok mellett is csupán azért döntött, mivel remélte, hogy apja megbékél tanulási szándékai láttán, és talán anyagilag is hajlandó támogatni.¹⁶

Végül a pápai tanulás sem tartott sokáig, Petőfi nem találta meg számításait és lelki békéjét. Lázadó természete nem hagyta nyugodni, egyik nap katonai egyenruhában ment iskolába, amit Orlay visszaemlékezése alapján a következő szavakkal indokolt: „Ez öltözet tisztességes, sokat szenvedtem én abban és senki előtt nem szégyenlek benne megjelenni”¹⁷. Orlay számos alkalommal segített a költőnek, mindig próbálta jobb belátásra bírni, ezúttal azonban nem sikerült lebeszélnie ötletéről. Ennek meg is lett a következménye: Petőfi szigorú tanára nem tűrte a szabálytalanságot, kicsapással fenyegette meg. Petőfit nem kellett többször figyelmeztetni, még aznap magától döntött úgy, hogy Pápától is búcsút vesz, mondván, hogy „nem iskolába való”¹⁸.

Orlay írása elején is kiemelte, hogy céljai között szerepel a Petőfiről kialakult mítoszok, hamis információk tisztázása. Ilyen adat többek között az is, hogy Petőfit már az 1840-es évek legelején, a pápai időszak alatt foglalkoztatta a politika. Habár az eddigiekből is látszódik, hogy a költő lobbanékony természet volt, a közügyek mégsem gyakoroltak rá ekkor még hatást. Orlay meglátása szerint a magánéleti gondok, szülei anyagi helyzete elvonta figyelmét a más jellegű problémákról, még kellett pár év, mire „megért” a politikai szerepvállalásra.¹⁹

Nem ért egyet Orlay azokkal a kortársakkal sem, akik könnyelműnek bélyegezték Petőfit. Valóban nehezen állapodott meg egy helyen, gyorsan változtak a tervei, de természetes, hogy egy tizennyolc éves fiatal férfi még kereste az útját. Egy azonban már ekkor biztos volt: a művészet iránti rajongása, a versírás és irodalom iránti szeretete.²⁰ Az 1840-es évek elején azonban még nem költőként képzelte el magát, a színészet foglalkoztatta igazán, azonban Orlay meglátása szerint az apjának való megfelelés visszavetette tervei megvalósításában: „Művészetért rajongó lelke a színészet

¹⁶ *Uo.*, 14.

¹⁷ *Uo.*, 15.

¹⁸ *Uo.*, 15–16.

¹⁹ *Uo.*, 17.

²⁰ *Uo.*, 18–19.

felé hajolt leginkább, de mivel tudta, hogy atyjának bánatot okoz, ha e pályát választja, nehéz volt határoznia”²¹.

Szüleihez, főleg édesapjához fűződő ambivalens viszonyáról is sok információt megtudunk Orlay elbeszélése alapján. Habár nem támogatták elképzeléseiben, Petőfi szeretete és aggodása elszegényedett szülei iránt arra késztették, hogy Pápáról hozzájuk utazzon látogatóba. Természetesen titkos vágyairól továbbra sem mondott le teljesen: Orlay szerint a Pozsonyba vezető úton is kereste a lehetőséget a valamilyen szintársulathoz való bejutáshoz. Szüleitől azonban ekkor sem kapott megerősítést, édesanyja azt szerette volna, ha fia folytatja az iskolát, édesapja inkább mészárosnak szánta. Petőfi lelke azonban vágyott a művészi kitérülésre, nem tudott ellenállni a színpad hívásának, így továbbra sem adta be derekát szülei akarátának.²² Orlay ezen elbeszélései után okkal hihetünk neki abban, hogy a kortársak meglátása ellenére Petőfi nem volt egy „hóbortos csavargó”. Csupán ő is, mind sok más gyermek, küzdött a szülői akarat ellen, emiatt viszont nehezen tudott biztos életet teremteni magának. Igazi művész lévén inkább a bizonytalanságot választotta, mintsem a megalkuvást.

Petőfi színészi pályafutásáról is sok információt tudunk meg Orlaytól, ezeket azonban nem részletezem. Ami az életrajzi adatok szempontjából lényeges, hogy Petőfi színészi vágyai összességében beteljesületlenek maradtak, igazán nagy szerepet sosem kapott, ellenben anyagi problémát annál többet. Orlay meglátása szerint több szomorúságot hozott neki a pálya, mint örömet, így végül 1844-ben felhagyott a színészettel és minden erejével a költészet mellett kötelezte el magát.²³ Azt az egész fiatal korát végigkísérő sérelmet is fel tudta oldani valamelyest, amely a szüleiben alakult ki, amiért a költő nem az általuk szánt utat követte. Miután 1841-től ismét tanulásra adta a fejét Pápán, ahol aztán első irodalmi sikereit aratta, kezdve *A borozó* című versének kiadásával, szülei elismerését is sikerült kivívnia. Egy alkalommal, amikor Orlay és Petőfi Dunavecserre, Petőfi szüleihez utazott, a szülők addig ritkán tapasztalt örömmel és elismeréssel fogadták fiukat. Petőfit is meghatotta a szülők által tanúsított büszkeség, amire régóta vágyhatott, Orlay visszaemlékezése alapján a következő szavakat intézte hozzájuk: „Van-e a világon az én anyámnál jobb anya?”²⁴

²¹ *Uo.*, 336.

²² *Uo.*, 337–338.

²³ *Uo.*, 363.

²⁴ *Uo.*, 348.

A legtöbb, Petőfi személyét árnyaltabban bemutató elbeszélés abból az időszakból való, amikor a költő ismét Pápan járt iskolába Orlayval együtt. A barát és unokatestvér visszaemlékezéseiből Petőfi barátkozási módszereiről is olvashatunk jeleneteket. Eszerint barátait megbecsülte, azonban nehéz volt a kegyeibe férkőzni, megválogatta, hogy kivel fűzi szorosabbra kapcsolatát. Határozott jellem volt, aki nem félt kiállni magáért, még akkor is, ha ez ellenszenvet keltett másokban. Orlay állítása szerint „az üresebb fejűekkel vagy tolakodókkal igen röviden és visszautasítóan bánt”²⁵. Például elmesél egy történetet, amikor ő és Petőfi egy csapadékos napon a nagy sár és a szűk utca miatt kénytelen voltak egymás mögött sétálni. Ekkor szembejött velük egy iskolatársuk, aki véletlenül nekiment Petőfinek, majd egy váratlan és kissé indokolatlan kérdéssel tovább ingerelte az őt feltehetőleg nem kedvelő költőt: „Honnan jön?» – kérde Petőfitől, »a hátam megül», volt ennek nyers válasza, – »és hová megy hát?» folytatá amaz kérdését. – »Az orrom elé, ha ön kitér az utamból», förmedt rá indulatosan Petőfi, s a társalgás be volt fejezve”²⁶.

Az elcsépeltnek érzett udvariassági formulákat sem mindig tolerálta, ez is ösztönösen őszinte személyiségére bizonyíték. Amikor költői karrierje már felfelé ívelt, és egy alkalommal több írónak és költőnek mutatkozhatott be, akkor Pompéry és közte a következő jelenet zajlott le: „Így midőn Pompérynek mutatták be s ez őt e szokott udvarias szavakkal fogadta : »Örülök, hogy szerencsém van«, mogorván jegyzé meg: »Ne igen örüljön biz annak, hogy ily szegény ördöghöz van szerencséje«”²⁷.

Erzékeny lelkiületét azonban nem tudta leplezni a hozzá közel állók előtt. Orlay ugyanis leírja azt is, hogy a költő mennyire nehezen viselte a kritikát. Nem csupán önbizalmi okok miatt Petőfi részletesen kifejtette véleményét a kritikák visszasságáról. Úgy vélte, hogy aki nem tehetséges, az a bírálattól úgysem lesz ügyesebb, aki pedig az, abban a kritika annál inkább csak lehangolást, önbizalomhiányt, hosszú távon akár minőségi romlást idézhet elő. Orlay elmondása alapján Petőfi így vélekedett az igazi tehetségekről, ezáltal pedig a kritika romboló hatásáról: „Ha rossz valamely mű, az úgy is feledékenységre vész, míg a jó, magasztalás vagy megrovás nélkül is örök életre számíthat”²⁸.

²⁵ *Uo.*, 341.

²⁶ *Uo.*

²⁷ *Uo.*, 357.

²⁸ *Uo.*, 345.

Petőfi és Orlay számos kalandot éltek meg együtt fiatalságuk alatt, Petőfi esetében ez a barátság valóban élete végéig tartott. Petrich Soma tizenhat éves korától kezdve láthatta Petőfi jellemének fejlődését, útkeresését, azt a viszontagságokkal teli pályát, amely végül teljesen a költészet felé terelte. Magánéletük és művészetük összefonódásáról bizonyítékként szolgálnak az említett festmények, Petőfi Orlayhoz írt költeménye és a sok intim részlet Petőfi mindennapjaiból, melyeket csak egy hozzá közel álló jó barát láthatott.

„Weöres Sándor faluja, Csönge is őrzi Petőfi emlékét: a falu evangélikus templomának fa karzata egy bevésett latin mondatot rejt. A hagyomány Petőfi Sándornak tulajdonítja a bevésést, aki ostfyyasszonyfai hónapjai alatt Csöngére járt istentiszteletre, s a karzatnak erről a pontjáról figyelte csöngei szerelmét, a földesúri padsorokban a lelkészt hallgató Csáfordi Tóth Rózát.”²⁹

*A bevésés szövege: „Spes confisa Deo nunquam confusa recedit”,
vagyis „Az istenbe vetett reménység sohasem szűgyenít meg”
(Lásd a csöngei templom fotóját lapszámunk 141. oldalán!)*

Fotó: Garas Kálmán

²⁹ Az idézet és a kép forrása: BOKÁNYI Péter – GARAS Kálmán, *„...végtére hazatértek...”. Vas megye irodalmi emlékei*, Szombathely, Savaria University Press, 2021, 11.

PRAZNOVSZKY MIKLÓS FERENC

Petőfi Sándor: Úti jegyzetek (1845)

Azt mondják, Petőfi minden magyar ember költője. Amennyiben ezt elfogadjuk, akkor mondhatom én is, hogy a legnagyobb poéta az enyém is. Ha már így a magaménak is vallom, akkor pedig illik egy jelképes koszorút készíteni emlékének, különösen most, a közelgő születési bicentenáriumra. Tény, hogy kultuszának egyik pillére a róla szóló – túlzás nélkül mondható – könyvtárnyi irodalom. Petőfit olvasni élményszámba megy, legyen az vers vagy próza, ebben az esetben az *Úti jegyzetek*.¹ Ezeket a munkákat azonban nem lehet folyamatosan olvasni. Időről időre megtorpan az ember, elgondolkodik, visszazuhan a múltba. Az élvezetes stílus finom humorral átszőve, olykor szarkasztikus éllel, magával ragadó, beindítja az ember fantáziáját, szinte kényszerít, hogy útítársul szegődjünk erre a felvidéki utazásra, mely kismértékben átnyúlik az észak-keleti vármegyék területeire is.

Mennyi mindent láttat velünk! Rajongása a történelmi múlt emlékhelyei iránt, a régi várromokhoz tett kirándulásai, az ott vagy annak hatására írt versei milyen fenségesek! Ihletet meríteni ezekhez volt bőven forrása. Megragadóan írja le a látott tájakat, az őt körülvevő környezetet. Beutazta a Palócföldet, Gömör vadregényes tájait. Találkozott különböző népcsoportok képviselőivel, szépségekkel, szászokkal, tótokkal, barkókkal.

Fontosak, érdekesek a személyes találkozásokról szóló beszámolók. Ezek többségében meghíváson alapultak, de a kor szokásának megfelelően nem csak egynapos vendéglátást jelentettek. Ezek közül talán az egyik legjelentősebb az eperjesi találkozó Tompa Mihállyal és Kerényi Frigyessel 1845 áprilisában. Ennek köszönheti a magyar irodalom *Az erdei lak* című költeményeket, melynek témáját mindhárman megénekeltek

¹ A Petőfi-szövegrészleteket az alábbi elektronikus kiadás alapján közöljük: P. S., *Úti jegyzetek* (1845) = <https://mek.oszk.hu/06100/06125/html/petofiu0001.html> [2023. 09. 06.]

költői verseny keretében. Számtalan meghívásnak tett eleget, sok vendégeskedés, kirándulás töltötte ki idejét.

Belemélyedve az itt közölt, igen kivonatosan idézett *Úti jegyzetek*be, felvetődik a kérdés: mi lett volna, ha... Mi lett volna, ha már akkor létezik digitális fényképezőgép? Élményei és a látványanyagok közül mit és kiket örökített volna meg, milyen fotókkal illusztrálta volna írásait? Ha már létezett volna postai képeslapküldő szolgáltatás, honnan, kinek küldött volna anzikszot? Mindezeket szerkesztőként helyettesítem korabeli hírlapok, könyvek, kiadványok tájakat, épületeket ábrázoló fa-, réz- és acélmetszetes mellékleteivel, melyek valamennyire visszaadják a kor hangulatát, s a helyszínen, eredetiben a maga korában talán még Petőfi is láthatta őket.

*

„[...]

Utam Aszódtól Kassáig szót sem érdemel.

Miskolcig már voltam, azon túl még nem, s így Kassa volt az első hely, mely kíváncsiságomat igénylő. Utazásom harmadik napján estefelé végre megláttam a kassai gót templomot, mely a város közepén úgy áll, mint valami óriási barát sötét csuklyában. Maga a város szép, igen szép halott. Semmi élet benne.

A pesti gyorssekér csak Kassáig jár; onnan egy másik viszi az embert Eperjesig. Kassára úgy uzsonnatájban értünk, s az eperjesi szekér csak másnap indult, s így az éjet ott töltém. Gyalázatos fogadónak leggyalázatosabb szobájába esvén, resteltem otthon maradni. Bejártam a várost. Különben az is csalt kifelé, hogy – amint már többektől hallottam – Kassán igen sok szép leány van, s ezek látásáért én mindig örömet fíradok. De biz én egyetlen egy szép fehércselédet sem láttam, kivéve azokat, melyek föstve vannak címerül imitt-amott a boltok elébe; már ezek oly remek, hogy Pestre is beillenének, ha a Váci-utcába nem is, de a Váci-útra bizonynyal.

Bevetődtem a színházba is, hol német komédiások remekeltek a kontrárkodásban. Én játszottam hatodmagammal Ozorán, Cecén, Szilas-Balháson, Sár-Bogárdon stb., de soha sem nyaggattuk így halálra a művészetet, mint ezek. Oh, városa Kassának! vagyon a te környékedben bősege az erdőségnek, melynek fái teremnek ágak, különösen alkalmasak firkosbotokra; és te városa Kassának, még sem használod ezen ágakat

fegyverekül, hogy velük kiugrasd falaid közül a művészetnek ezen halálos ellenségeit; oh nem, te ezt nem teszed, sőt inkább seregestül csődülnek mindkét nembeli lakóid a spektakulumokra, s hallgatják – a gyönyör tengerében fuldokolva – az irgalmatlan ordításokat és hebegéseket; és ha elérzékenyülésre kerül a dolog, tehát elérzékenyülnek szende lelkű leányaid, és elérzékenyülve omlanak azon bajnok ifjak karjaiba, kik a XIX. század rettegésére katonásdit játszanak.

Kora hajnal volt, hogy másnap az eperjesi gyorsszekérre ültem. Egy-magam utaztam, mi már régi ohajtásom volt. De nekem a sors mindig akkor ad kanalat, ha levesem nincs, és viszont. Kényelmemet nem használhattam, mert a hideg miatt a szekér egyik zugába zsugorodtam. Hűvös, ködös, komor volt a reggel, mint szívemben – Kassa emléke, hol magyar szót alig hallottam.

Eperjesen Kerényi Frigyeshez szállottam, s nála tölték egy hónapot.

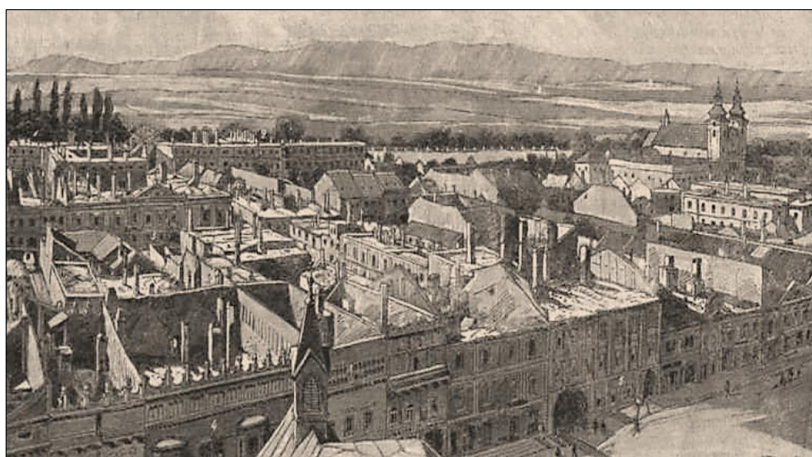
Szerencsés egy fickó ez a Kerényi, kénye-kedve szerint élheti világát s könnyen füttyölhet, pamlagán heverészve, ha bizonyos urak rákiáltják az anatómát, hogy ő nem költő.

Tompa is Eperjesen volt. Nevelősködött. Kétszáz bankó forintért. Miska pajtás! Rád illenek nagy druszád szavai:

»Megnehezült az idők viharos járása fölötted!«

De vigasztaljon bajtárs, hogy velem egy csillag alatt születél, kis különbséggel – te a sorsnak mostoha, én édes, de kitagadott gyermeke vagyok. Téged eltaszított magától a sors, én pedig elpártoltam tőle, mert függeni senkitől nem akartam, nem akarok... s így tán méltán is neheztel rám. [...]

Eperjes egykor

Boldog órákat töltöttem Kerényivel és Tompával. Nem említtem a többieknek barátsága örökre édes emlékeztetővé tette ezt az utamat; mert annyian vannak, hogy egész lajstrom lenne, ha mindegyik nevét leírnám. Egy este a tanuló ifjúság fáklyás zenével tisztelt meg. Megvallom, hogy ez engemet meg nem lepett. Nem elbizottságból, a világért sem.

Mikor még nyomva sem láttam nevemet, csak magamnak firkáltam; mikor még statiszta voltam a pesti Nemzeti Színháznál s hordtam a szinpadra a székeket és pamlagokat, s a színészek parancsára kocsmába szaladtam serért, borért, tormás kolbászáért stb.; mikor még strázsáltam vagy főztem a kukoricagombócokat közlegény társaim számára, s mosogattam a vasedényt oly téli hidegben, hogy a mosogatóruha ujjaimhoz fagyott, s mikor a káplár „menjen kend!”-je lehajtott a havat kihordani a kaszárnyaudvarból: mindenkor már világos sejtéseim voltak arról, mi velem egykor történni fog, s mi meg is történt. Megálmodtam az őrszoba meztelen fagyán, hol – mint de Manx báró – az egyik oldalamat alám tettem derék-aljnak s a másikkal betakaróztam, megálmodtam itt, hogy nevet szerzek két országban, melyet az egész világ kritikusainak ordító csordája sem lesz képes megsemmisíteni. És álmom teljesül lassanként... nem, sőt hamarabb, gyorsabban, mint gondoltam. Amerre csak jártam, öleltek, szerettek... bár gázoltatásomra mindent elkövetnek a kritika hősei. Én csak azt mondom nemzetemnek, mely figyelmére méltatott, hogy figyelme nem lesz eltékozolva! –

Ha kritikusok nem volnának: a világon legjobban utálnám a tejfölös tormamártást, de így azoké az elsőség, s csak második helyet foglal a tejfölös-torma. Ettől reszketek, ha valahova hínak ebédre, mi Eperjesen – s általában egész utam közben – gyakran megesett. Ezt csak azért írtam ide, hogy ismét Eperjesre térhessek, valami összefüggéssel. [...]

Egy kis órányira Eperjestől szomorodik Sáros romja, Rákóczi egykori fészke. Voltam rajta. Dehogy mulasztanám el valami rokonomat megtekinteni, ha csak szerét ejthetem. Oly jólesik színom a dicső lovagkor levegőjét, melyben születnem kellett volna igazság szerint. Én a tollat meglehetősen forgatom, de úgy érzem, nagyobb hivatásom lett volna a kardviselésre, mire, fájdalom, későn születtem.

Valami nyolcan kerekedtünk föl Sáros romjait meglátogatni. A hegy alatt elhagytam a társaságot s összeszedtem magam, hogy hamarabb érjek föl; mert tartottam tőle, hogy könnyeimet el nem fojthatom... s én nem szeretem, ha más sírni lát engemet. E várra vonatkozik *A rom panasza* című versem.

Lejövet, amint a hegyoldalon pihentünk, mellénk sompolygott egy szegény lengyel fiú. Tudtuk, mit akar; mindnyájan adtunk neki valamit... letérdelt s lábainkat akarta megcsókolni... Oh, emberiség, sülyedt emberiség, hol van megváltód?

Eperjesről Lőcsére mentem. Kerényi velem utazott. Egész Szepes-megye határáig csaknem folyvást emelkedik az út, a hegyek szemlátomást növekednek, a fenyvesek kezdődnek, melyek alatt sűrűek, fölfelé mindinkább ritkulnak, s a tetőt csak néhány éri el... mintha valami katonák volnának, akik várat ostromolnak.

Lőcsé

És eléri az ember a szepesi határt, melyet Branyiszkónak neveznek, és áll az egyik oldalon lejtős, s a másikon meredek roppant bérc tetején, honnan belát a gyönyörű Szepes tündérvölgyébe, látja Váralját s mellette puszta várfalakat, melyeknek egykor bíboros termében született Zápolya; látni pedig a láthatár végén egész magamivoltában azt a kis vakandturást, mit Tátrának neveznek; mindezt látja az utazó, és ha az utazó költő, akkor fölkiált, mondván: ... nem, semmit sem szól, nem szólhat, némán bámul; ha pedig az utazó kritikus, akkor föllelkesül szívének kilenc-tized része, s azt mormogja fogai közt: meglehetős!

Egyik lovunk patkója leesett; míg azt fölütötték, folyton meredtek szemem a Kárpátokra, az egymásra hányt millió piramisra. De lelkem, mint a gyermek, ki megpillantja, hogy gondviselője nem figyel rá, lelkem elszahant észrevétlenül messzire, messzire, oda, ahol nincsenek hegyek, hol halmok is alig vannak, hol a Duna omlik méltóságosan, mint Vörösmarty

hőskölteményei, hol puszták nyúlnak el, hosszan, mintha a világ végét keresnék, hol a látkör egy óriás palota, melynek tetején a napnak gyémántcsillárja s oldalán a délibábok tükrei függenek, mikben kedvtelve szemlélik magokat gulyák és ménések... ide, ide szállt lelkem a Kárpátokról, az én édes hazámba, a szép Alföldre!

Azért siettem el Késmárkról Iglóra – a szepesi 16 város egyikébe –, mert van ott egy család, mely engem már rég kívánt ismerni s én azt viszont. Kedves, patriarchalis család! Nem foglak én elfelejteni téged. Nem fogom én elfelejteni az öreg családapát, ki magában két világrész: Európa és Amerika; ősz feje a megvénült bölcs Európa, szíve pedig a fiatal Amerika, hol végtelen őserdők zöldellnek, az életkedv és remények erdői; nem fogom elfelejteni a családayát, ki egyszerű és jó, mint az én anyám... és nem fogom elfelejteni gyermekeiket, miként nem a fának lombjait, melynek árnyékában oly édesen pihentem. És vannak még többen Iglón, kik céljokat érték, ha az volt céljuk, hogy örökre emlékezetessé tegyék mulatásom idejét, mi három hétig tartott.

Három hetet töltöttem Iglón, melynek lakói és tájéka egyaránt gyönyörködtettek. A Kárpátok egészen oda látszanak, de ottlétem alatt tán sohasem álltak köd- vagy felhőtlenül; s e derű-borúban úgy tetszettek nekem, mintha volnának a természet oltára s a felhő és köd körülötte a tömjénfüst.

Kissé ködös reggel volt, mikor Iglóról elindultam Rozsnyó felé. Vissza-visszanéztem a Kárpátokra... alig látszottak a homályban... szinte nem tudtam; képzelet-e vagy való?... mint mikor emberekkel találkozunk, kiket álmunkban láttunk-e vagy csakugyan régi ismerőseink-e nem tudjuk. Végre eltűntek előlem, mert magas bércek határtalan fenyvesei közé jutottam.

Szépek azok a fenyők, amint a szellő rengeti sötét, melankólikus lombjaikat, míg köztük a madarak vígan fecsegnék; olyanok, mint valami szomorú barna leányka, kit vigasztalnak, s ki fejrázva válaszol bágyadt mosollyal:

– Nincs vigasztalás számomra!

S ezek közt a szomorú barna leánykák közt mint nyargalnak a patakok, e pajkos, fürge gyerkőccék, kiknek gyermeki szíve még föl nem fogja a fenyűnénikék bánatát. Hah, mint vágtatnak szilaj kedvökben jobbra-balra, s mint hányják a bukfenceket a hegyekről a völgyekbe, hogy akár-mely bajazzónak becsületére válnék.

És lakik a bérceken egy komor, mogorva férfi, a fergeteg; ezt a csintalan parasztgyerkőcök addig boszantják tréfás fecsegéseikkel, hogy egyszer türelme szakadtán föl pattan, utánok rohan, s akkor ugyancsak megbálja üstökeiket, a habokat. Van e fenyvesek között egy kimondhatatlan szép L alakú völgy. Kis-Hnilec... vagy hogy hívják.

Az első fogadónál, melyet benne találtam, reggeliztem, bár ezt már Iglón is tettem; már előtte megpillantám a kocsmárosnét, ki igen szép volt, s én kocsmárosnék iránt különös hajlandósággal viseltetem.

Tovább haladva Rozsnyó felé, szelidül az eddig zordon táj; a fenyűk közé más, világosabb zöld fák elegyednek... nem tudom: micsoda fák? mert isten nélkül való rosz botanikus vagyok... mint a magyar olvasóközség, ki annyi füzfa- és bodzasípót tart valami mahagóni fuvolának.

Rozsnyó

Veszverésen (egy gömöri faluban) ebédeltem, vagyis megálltam ebédelni, de semmit sem kaptam. Még kenyerek sem volt az istenadtáknak.

Innen Rozsnyó valami egy óra járás. Egy szabóinas kapaszkodott kocsim saraglyájába. Eszembe jutott: – mikor én gyalogoltam így Mohácstól Pozsonyig – s még hosszabb utat is, – mily jól esett, ha fölvettem mellettem elhaladó szekér, vagyis mily jól esett volna, ha fölvettem volna... s fölül tettem a gyereket.

Ettől tudakoztam meg a legbecsületesebb fogadót, s oda szálltam. [...]

Losoncon ekkoriban csak egy napot töltöttem. Ezalatt megnéztem Gácson a várat s a posztógyárat. Az utóbbi szemlélésében jobban gyönyörködnék tán az idegen, ha nem volna meg testének azon része, mely a tobák, fricska stb. kedvéért teremtetett. A vár, melyet a Forgách grófok

birnak, nem igen ó: körülbelül a tizenhetedik században épülhetett. Bejártam néhány teremét, melyek közül leginkább vonta magára figyelmet az, hol a családképek vannak. E képek egyikétől alig tudtam elválni. Egy hölgy volt: szép, fiatal és tébolyodott.

Épen delet harangoztak, mikor a kirándulásból visszatértem Losoncra, hol az én kedvemért készült roppant ebéd várt egy roppant magyar embernél.

Másnap visszavitt S. A. barátom (ki ide is kihozott) Várgedére, ugyanazon az úton, melyet már volt egyszer szerencsém passzirozni. [...] Vecseklőn megháltunk, s másnap korán reggel indultunk Somoskőre, a Mátra egyik ágán – a Medvesen – keresztül.

Somoskő

Somoskő nem nagy vár volt, nem is nagy hegyen fekszik... de bámultam építését, mely gyönyörű öt-hat-hét-szögű kövekből van. Oldalában elszórva hevernek a hasonnevű falu házai, melynek lakói csaknem idillikus életet élnek még. Amint lejöttünk a várról e faluba, egy parasztasszony házához hitt bennünket, s ott – fölszólítatlanul – jól tartott édes és aludt tejjel. Nagynehezen birtuk rávenni, hogy pénzt fogadjon el. A jó emberek!

Ide Salgó egy órányira esik. Azt beszélték e faluban, hogy mikor Salgón a török volt, innen a somoskői várból oda lőttek a magyarok, s egy töröknek, ki evett, épen a kanalat lőtték ki a kezéből... mire a pogányok nyakrafőre elinaltak Salgóról, a mai napig sem tértek vissza. Hol van oly merész képzeletű költő, mint a nép?

Jó, hogy vezetőt fogadtunk Somoskőről Salgóra, mert tán föl sem láltunk volna e várra. Oly rendkívüli helyen fekszik, hogy gondolatnak is őrült volt oda építeni. Környékezi rengeteg erdő, bükk, cser, tölgy, s egyéb fákból. A hegy teteje óriási gránitszikla s e fölött állott a vár, melynek most már kevés maradványa van. A legmagasb fal mintegy két öles. Talán nem volt Magyarországon vár, mely oly közel szomszédja lett volna a csillagoknak, mint Salgó. Sokáig ültem romjainak legfelső csúcsán; tekintetem mérföldeken, lelkem századokon túl barangolt.

Salgó vára

Estefelé értünk vissza Vecseklőre, eltelve a nap élvezeteivel, és jól kiéhezve, minek orvossága egyébiránt készen várt bennünket Vecseklőn... Kubinyi Rudi szakácsának emberségéből; minek ismét az a rossz következése lett, hogy igen jól laktam, s ennelfogva gyötrelmes álmaim valának.

Amint vissza Várgedére mentünk, figyelemre sem méltattam Hajnás-kőt, pedig míg Salgót nem láttam, nem győztem bámulni a meredek, cukorsüvegalaku bérce, hol a vár volt. [...]

A nagy hőség miatt késő délután indulván Losoncról, éjfél lett, mire Gyarmatra értünk. Szép csillagos, holdas éj volt. Az egész város fölött némaság lengett (mondaná Sujánszky), a város fölött tehát némaság lengett, csak egy pár kocsmából hallatszott hegedű- és bőgőszó s az ivók egy-egy kurjantása... másnap vásár volt. A vásár legkedvesebb látványaim egyike... átaljában mindazon hely és alkalom, hol minél több embert láthatok. Én a természetnek is meleg barátja vagyok; de hiába, egy szép hölgyet, egy részeg embert stb. mégis sokkal nagyobb gyönyörűséggel szemlélek, mint akármilyen tájat.

Losonc

Gyarmaton megnézvén az igen szép megyeházát, s a most épülő roppant bőrtönt s a vásárban egyet fordulván, elindultam Vácra. [...]

Rétságon ebédeltem egy ifjú férfiúval, ki valamivel előbb ért oda nálam, s kinek az arca az olyanoknak egyike volt, melyek első látásra vonzalmat öntenek az emberbe magok iránt. Alig váltottunk néhány szót s régi ismerők levénk. Nevét kértem. Megmondta s folytatá:

- Én nem is kérdezem: ki ön? mert tudom; ön Petőfi, nemde?
- Igen, s honnan tudja?
- Ki ne ismerné önt!

Igaza van, ki ne ismerne engem! gondolám önérzettel! Talán nem élnek tovább firkáim, mint én magam, tán addig sem élnek; meglehet, hogy életben elhangzik nevem, mintha soha nem zengett volna... de ez engem háborítani nem fog, elég lesz nekem akkor annak tudata, hogy volt idő, mikor azt mondhattam: ki ne ismerne engem! szép ám csak pillanatra is birni egy olvasó közönség figyelmét, s hogy én ezt megnyertem, boldogabbá tesz végórámon, mintha kortársaimtól meg nem érteve, de oly reménnyel halnék meg, hogy örök életű leszek az utókor ajkain. [...]"

DULL BENCE

Petőfi nyomában

Petőfi Sándor válogatott versei. Ez a cím ékeskedik a könyv borítóján. Ez a kötet sokféleképpen hatott rám. Elsősorban felkeltette az érdeklődésemet. Ki ez a Petőfi? – kérdezgettem otthon. – Mit gondolsz Petőfiről? – tettem fel a kérdést magamnak. Meg is kaptam a válaszokat idővel. Megfigyeltem, hogy utcákat neveztek el erről az emberről, terek viselik a nevét, mi több, rengeteg könyv borítóján felbukkan! Még olyanokén is, amelyeket nem is ő írt, csak róla szólnak. Mígnem az iskolában megjelent a tankönyvekben is. Ez az ember verseket írt, még hozzá nem is akármilyeneket, egyszerű, dallamos, mégis zseniális műveket, melyekben csak gyönyörködni lehet, és még úgy tudom, forradalmár is volt! Mi az, hogy! Ő az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc egyik legmeghatározóbb, leghíresebb alakja! És, mint később kiderült, halottja is. Petőfi csak 26 évet élt. Lehetséges ez? Hiszen olyan sok verse van! Rendkívül termékeny költő is volt!

Nem tudom, milyen ember, nem tudom, hogyan élt, igazán mivel töltötte az életét, még szinte semmit sem tudok semmiről, csak azt tudom, hogy ötödik osztályba járok, a tornaterem öltözőjében vagyok az osztálytársaimmal, és március 15-e van. Mindannyiunkon kokárda, éppen késünk el torna óráról, valahol az átöltözés közepén tarthatunk. Én az öltöző padján állok, a kezemben a számomra oly fontos kötet, kinyitva a 117. oldalra, melyen az alábbi vers található: *Nemzeti dal*. Annnyit tudok, amennyit egy 11 éves átlagos fiú tud a szabadságharcról, illetve annak a jelentőségéről a mi életünkben, tehát lényegében és mélyrehatóan semennyit, de mégis valamiért pátoszosan szavalom a verset, már amennyire szavalásnak lehet nevezni azt a tagolt, kiabáló felolvasást. A fene tudja, hogy ez miért ennyire fontos, vagy miért ennyire euforikus élmény. Talán, amiért egy 11 éves gyerekben gátlástalanul dúlhat a hazaszeretet, főleg akkor, ha ebből a kis akcióból konfliktus is kialakul, az öltöző másik végében gubbasztó román évfolyamtársakkal. De az is lehet, hogy egyszerűen csak az exhibicionizmus tört elő belőlem, a többiek meg adták alám a lovat, ahogy azt kell. Nem tudom. Nem értettem akkor sem és most sem,

csak azt tudom, hogy Petőfi akkor *jelentett* nekem valamit. Jelentett *nekünk* valamit, 11 éves marosvásárhelyi, tornaóráikat focizással töltő gyermekeknek. És persze lekéstük az órát. De mégis, volt egyfajta ünnepélyessége ennek a késésnek. Mert Petőfiért meg a *Nemzeti dal*ért késtünk, és ez simán megérte! – gondoltuk magunkban. Később, ekkor már 16 évesen, fejből szavaltam ezt a verset a Székely vértanúk emlékműve előtt, szintén március 15-én.

A régi gyermekcsapatból addigra szervezőbrigád lett, és Maros megye középiskolás diákjaival felvonultunk ezen a jeles napon. Ekkor már más értelmet nyert, teljesen mást jelentett ez a vers, mint ötödikes koromban. Emlékszem, fenn álltam a színpadon. Megint csak egy emelvény, kissé magasabb, mint az a bizonyos pad, de az érzés, a hatás ugyanaz. Sokan voltak, minden szem rám szegeződött, és a harmadik szakasz végén belesültem, pedig soha nem voltam izgulós. Ekkor éltem át életem leghosszabb három másodpercét. Aztán a teljes zsibbadásból egyszer csak megjött a heuréka-élmény, és folytatni tudtam. Akkoriban jöttem rá, hogy Petőfi tagadhatatlanul társamul szegődött az utamon, amelyen járok. Helyenként felbukkan, itt-ott belebotlom, főként március 15-e körül, de ha jobban belegondolok, ez azért mégsem ilyen egyszerű. Időközben úgy hozta az élet, hogy járhattam Fehéregyházán, ahol Petőfi életét vesztette. 12-13 éves lehettem akkor, élénken él emlékezetemben, először a Héjjasfalva felé tartó út mentén a domborművek közelsége (az egyik dombormű Hunyadi László munkája, mely rongálás áldozata lett, a másik, egy újabb dombormű, Gyarmathy János alkotása)¹ és az ottani mező látványa. Magával ragadott ez az emlékezetnek szentelt hely, a varázsa, az atmoszférája. Egészen meghatódtam. Végignézttem a mezőn, amelyen nagy valószínűséggel elesett. Elképzeltem, ahogyan az orosz lovasság elől menekül a kis noteszét szorongatva, és letarolják, szörnyethal. És ahogyan ezt elképzeltem, hirtelen belém hasított a felismerés: ez nem csak Petőfivel történt meg. Több mint ezer ember halt meg aznap. És nem csak magyarok. Magyarok, lengyelek, osztrákok, románok és oroszok, emberek. Azt hiszem, itt és ekkor gyűlöltem meg a háborút. Belegondolni is szörnyű, hogy a szomszédos országban manapság is halnak meg emberek hiába a háború miatt. Erre is Petőfi nyitotta fel a szememet. Emlékszem a faluban levő Petőfi Múzeumra, amelynek a kertjében áll egy Petőfi-szobor és az obeliszk, mely alatt a csatában elesettek tömegsírja található. Elkötelezetten

¹ Az emlékmű fényképét lásd lapszámunkban a 37. oldalon! (*A szerk.*)

szövetséget kötöttem ekkor magamban a pacifizmussal, bár akkoriban ennek a kifejezésnek még csak a jelentése fogalmazódhatott meg bennem. Rendkívül elmélyült a Petőfivel való kapcsolatam, mely az irodalmi életmű sokkal nagyobb ismeretére sarkallt, így hát ismét kezembe került a kötet. Ezúttal szerelmes versei adtak bátorságot és reményt, amikor nagyon szerettem valakit. Úgy éreztem, hogy hozzám és rólam is szólnak ezek a költemények. Ismét segített nekem, sokat. Másképp álltam hozzá a dolgokhoz, átfogalmazott bennem nagyon sok, addig alapvetésnek vélt lelki gátat. Sokkal tágabb értelmezést nyert a világ, megváltozott minden. Petőfi versei hatására mást kezdtem gondolni szeretetről, barátságról, életéről. Utána jött a következő közös epizódunk, együtt készültünk a színművészeti felvételijére, pontosabban én készültem egy Petőfi-verssel, nevezetesen a *Csokonai* cíművel, melyet ugyanabból a kötetből tanultam, mint amellyel életem korábbi, fontos eseményeit megéltem. Nemrég, már a színiegyetem alatt, szintén eljutottam Petőfi utolsó állomására, ugyanezt az utat bejárva, ugyanazt átélve, mégis teljesen más érzésekkel. Mintha egy régi barátal találkozónék újra. Petőfi a barátom lett az út során. De talán fontos tisztáznom magammal, hogy ki is ő valójában.

Petőfi neve nem csak a kétszáz éves évforduló meg az iskolai felmérők kapcsán kellene kivívja magának a helyet a fiatalok emlékezetében. Egy kétségtelenül kiemelkedő személyiségről beszélünk, a magyar irodalom egyik legnagyobb, legmeghatározóbb képviselőjéről. Mindenki ismeri Petőfit. Ő az, aki mindent megváltoztatott. Ha nem is fogadjuk el ezt a szélsőségesnek ható kijelentést, azt azért el kell ismernünk, hogy vitathatatlanul új irányba mozdult el általa a magyar irodalom fejlődése. Ami azonban nem ennyire egyértelmű, az az ő megítélése. Ez nagyrészt az első benyomás alapján kezd kialakulni mindannyiunkban. Annak alapján, hogy mit mondanak róla a szüleink otthon. Melyik az a félmondat, amelyet először elkapunk róla az utcán, társaságban vagy akár a tévében. Vagy éppen a kíváncsiságtól vezérelve, életünkben először megkísérelve az olvasást, fellapozunk egy Petőfi-kötetet, vérszerződést kötve ezáltal az irodalommal. De olyan is akadhat, aki csak az iskolában hall először Petőfiről. A lehetőségek száma közel végtelen. Az azonban tagadhatatlan, hogy az iskolában tanultak nagyban meghatározzák azt, amit gondolunk Petrovics Sándorról. Olyan is van, hogy megunjuk, hogy egy kétszáz évvel ezelőtt élő emberről tanuljunk, és a verseit kívülről fűjjük, ezért inkább elfordulunk tőle, vagy éppen ellenkezőleg, elfogadva a tanterv nyújtotta narratívát, idealizáljuk a költőt. Szerintem egyik sem célravezető, és csak

nagyfokú tudatossággal lehet elkerülni ezeket a csapdákat. Ez a fajta tudatosság biztosan mindenkinek mást jelent, nekem talán azt, hogy nem hagyom magam befolyásolni, és nem fogok mások véleménye alapján megítélni egy ilyen nagy hatású irodalmi személyiséget, aki mint kiderült, ráadásul a „barátom” lett. Abból indulok ki, hogy rám óriási hatással volt, nekem sokat jelentett, számtalan dolgot, számtalan helyen számtalanszor, és ezáltal másokra is hathat.

El kell tudnunk fogadni azonban a tényt, hogy a költők is emberek, hibákkal és erényekkel. Megdöbbenő módon legtöbbször az előbbiekkel. Ha azt gondoljuk Petőfiről, hogy egy szent életű szépfiú volt, sajnos nagyot kell csalódnunk. Egy több szempontból is számtalanszor erkölcstelen, gátlást nem túl gyakran ismerő, túlbuzgó nőcsábász fiatal képe talán közelebb állna a valósághoz, de amennyiben megfelelő háttérismeretre teszünk szert, meglátjuk, hogy egyik jelző sem írja körül megfelelően „hő-sünket”. De ezzel nincs is semmi gond. Sőt, talán akkor lenne baj, ha az őt, lelki szemeink előtt megjelenítő magyar irodalomtankönyveknek lenne igazuk és egy törvénytisztelő, mindig a többség által elfogadott úton járó, illedelmes férfi lett volna, hiszen akkor lehet, hogy töredékét sem érte volna el annak, ami a magyar irodalmi emlékezet számára annyira fontos. Nem csapott volna föl vándorszínésznek, nem csavarog, nem ismerkedik bátran, nem tesz szert ennyi ismeretségre, a világ nem tulajdonít figyelmet a benne szunnyadó irodalmi óriásnak, nem vesz részt a szabadságharcban és végül nem tud ennyit és ilyen minőségben írni. Akkor ő nem lett volna Petőfi.

Petőfi megtanított arra is, hogy sosem szabad feladni! Tény, hogy színészként sosem tudott igazán befutni, kiteljesedni, holott ez lett volna igazi álma, de szereplésvágyának így is teret adott a költészet segítségével, és mennyire jól jártunk ezen pályaválasztási dilemma végeredményével! Tulajdonképpen különböző szerepköröket vállal magára költészetében is, amely feladatot először a színészetben akart megvalósítani: ő a nép, a falusi társadalom költője, először ő képes megszólítani ezt a társadalmi csoportot közérthető, egyszerű és frappáns versformálásával, bevonva ezzel az értelmiségen kívüli magyarságot is a kultúrába. Ő a váteszköltő, aki feláldozza saját életét a nagyobb cél érdekében.

Az is egy szerep tulajdonképpen, hogy magyarnak vallja magát, hiszen ez sem magától értetődő élete első szakaszában, ezáltal Petőfi a kisebbségi magyarságot is jelenti nekem. Büszke vagyok rá, mint ahogyan ő is lenne, hogy az etnikumi sokszínűséget képviseli életével, emlékezetével.

Petőfi a minket, magyarokat sújtó nemzetállami törekvések legnagyobb ellenlábasa, ő tudta minden kortársával együtt, milyen az, amikor egy kisebbséget el akar nyomni egy éppen nagyobb hatalommal rendelkező politikai elit. Semmiképpen sem egészséges. Emellett forradalmár, hősszerelmes nőcsábász és visszahúzódó fiú egyben.

„Egyszerre akarna szabadon élő színész lenni, »a nemzet csalogánya«, akinek tapsvihar a napi betevője – vagy épp világvándor, s egyszerre megállapodott nyárspolgár, »akinek a felesége simára vasalja az ingujját«”; „Mikor az életmű méretei fölött ájuldozunk, s kutatjuk a hogyan s a mikéntet, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a tökéletes átlényegülési képességet, a szerepjátékot, ami színészként nem jött össze, de íróként tökéletesen működik”. „Ezek a frissen írt dalszövegek hamarosan meghódítják a vidéket. A falusi tanítók, papok és hivatalnokok megtalálják Petőfi lírájában önmagukat, megélik az érzelmi azonosulást. Egyszerű és érthető, és pont arról szól, amilyenek ők maguk.” De akkor Petőfinek sikerült. Kiiktatta a versek mélyéről a pátoszt, a műveltségi paneleket, és beemelte a köznyelvet a verstérbe.²

Petőfi mindenki életében más-más, ugyanakkor ugyanolyan fontos szerepet tölthet be, amennyiben nyitottak vagyunk rá. Engedjük be Sándort a mindennapjainkba.

Nagy szerencse, hogy az irodalmi életmű elválasztható a költő magánéletétől – mondhatnánk. Ez azonban nem egy gyümölcsöző megközelítés. Tudatosan kell kezelnünk, hogy nagy költőink nem valamiféle „erkölcszobrok” voltak, igenis ugyanolyan halandó emberek voltak, akárcsak mi. Meg kell vizsgálni a költők életét, és kell tudni viszonyulni hozzájuk. Kell tudni empátiával, vagy adott esetben nem-megértéssel, de mindenképpen kritikát megfogalmazva hozzáállni egy adott életműhöz. Rájöttem, hogy a szó klasszikus értelmében nincsenek hősök. Petőfi nem úgy hős, ahogyan azt a tankönyvek tanítják, hanem sokkal értékesebb módon, valódi. Petőfi az emberi mivoltában tudott hősieset alkotni, közülünk való, aki akár a barátunk is lehet, és szerintem annak is örülne, ha Sanyinak szólítanánk.

Én köszönettel tartozom Neked, Sanyi!

² A bekezdés HÁY János *Kik vagytok ti? (Újraélesztő könyv, Bp., Európa Kiadó, 2020)* című könyvének Petőfi-fejezetei alapján készült, az idézetek onnan valók: 103, 105, 109.

TORNER ANNA

minden. egyes. magyar. embernek.

Márciustizenöt. Kokárda francia mintára. A *talpramagyar*. Hogy egész életében kizárólag gyalog tett meg utakat. Hogy meg se halt. Hogy a segesvári katakombák rejtekében ’ücsül még mindig. Hogy rengeteg *nép-dalt írt*. Hogy akkor most szerb vagy szlovák, vagy ha magyar, akkor azt hogy? A bajusza. Hogy minden férfi, hetyke pödört bajusszal az öreg Sándor reinkarnációja; avagy egy khi-khöpött Petőfi! Hogy *Petőfi Sándor, gatyába’ táncol, felesége bugyiba’, úgy mennek a mozi*ba. Hogy oly’ tüzesen süt le a nyári nap sugára, *hogy Toldi Miklós képe felragyog*. Hogy Kiskőrös vagy Fél-egyháza vagy Szabadszállás? A bordalmámos, alkoholizmustól terhes vándorszínész nyomora. Az általános köztudások, közbizonytalanságok és köztévedések éles vonalakkal skiccelik fel Petőfi Sándor kétszáz éves alakját *minden* magyar ember képzeletébe, pedig már bő harminc éve, hogy nem is szerepel egyetlen bankjegyünkön sem – ő, a nép költője. A kultúrsznob irodalomfogyasztó kevés eséllyel fog Petőfivel flancolni, de nagyságát megkérdőjelezni azért mégsem jut eszébe senkinek.

A legutóbbi mondat bizonyára több szempontból is fennakad a nem-tetszés hálóján, hisz egyrészt mi az, hogy a kultúrsznob irodalomfogyasztó, másrészt meg miért ne flancolna mindenki boldogan Petőfivel? Nem tudom. Mégis sorozatosan ütközöm olyan esszé- és könyvcímekbe, amelyek mintha egyszerre szabadkoznának és bizonygatnának. Populista, de zseni. A megtestesült mizantróp, de mindene a nép. Mártír(kodó), de hős. Nacionalista, de nem *így*. Olyan, mintha a szerzők nem csak Petőfi tüzes személyiségjegyeit igyekeznének egymáshoz békíteni, hanem ki-ki a saját viszonyát is tisztázná akarná a költővel, legalább maga előtt. Elvégre olyan nincs, hogy egy magyar embernek ne legyen valamilyen viszonyulása Petőfi Sándorhoz.

Persze lehet, hogy csak a saját kétségbeesésem színezi általános tanácstalansággá a kortárs viszonyt hazánk nagyjához, mert én például napok óta keresem a választ a kérdésre: hogy *nekem* mi a *tényleges* közöm hozzá. De ahogy hozzám sem a bibliográfiák vagy a szakirodalom, vagy

a Petőfitől ihletet nyert kortárs novellák hozzák közelebb a költőt, úgy-
lehet, itt is csak ennyinek kellene állnia: *Egy lány megemlékezett nemzete köl-*
tőjéről. / Leült: olvasott. / Petőfit: élvezte. Majd közepesen vállalt didaktikus-
sággal talán még egy olyan lezárás is beleférne, hogy: *Tanulság? (...~~Olvasom~~*
~~Petőfit~~)

...csak ezt valószínűleg még több öniróniával fejelném meg. És hiába,
hogy szívem szerint leginkább egy dadaista verset sorsolnék a fenti dőlttel
szedett szavakból, vészesen közeledni látszik, hogy végül mégis elmesél-
jem, mi érdekel *engem* Petőfi Sándorból.

A XXI. századból visszatekintve nyilvánvalóan különösen csodabogár
számba megy, hogy a hírhedten sanyarú debreceni évei után nemcsak,
hogy hóna alá csapta költeményeit, és meg sem állt Pestig – hanem hogy
mindezt gyalog tette. Sétálva-csámborogva-talpalva. Az életrajzi írások-
ból és verseiből persze kiderül, hogy az őt körüllegő legendákkal ellen-
tétben több ízben is utazott lovon, lovas szekéren, de ha menni kellett,
akkor bizony nekiindult két lábon is. Debrecenből Pestre például: kerü-
lővel, télen. Petőfi Sándor csupán huszonhat évet él, mégis megéri, hogy
szülei jómódúvá váljanak, de el is szegényedjenek. Hogy tanuljon hét kü-
lönböző városban, hogy olvassa a világirodalom nagyjait, hogy szerelmes
legyen, hogy vőlegény legyen: kétszer is, hogy férj és apa legyen. Hogy
katona legyen. Hogy színházi díszítő, hogy statiszta, hogy sűgő, hogy vándor-
színész legyen. Hogy szerkesztő legyen. Hogy műfordító legyen.
Hogy a magyar irodalom megújítója legyen. Hogy ontsa magából a ver-
seket, az elbeszélő költeményeket. Hogy szabadságharcos, hogy őrnagy
legyen. Hogy a magyar forradalom – hozzáértő – vezéralakja legyen.
Mindezt huszonhat év alatt. Úgy, hogy gyalog „közlekedett”. Ezzel per-
sze nem azt akarom hangsúlyozni, hogy Petőfi innovációja a gyalogszer
– hisz Kőrösi Csoma Sándorral mondhatni kortársak voltak, és hát ha
valaki tényleg nekilódult, az bizony Csoma. Inkább csak romantizáló
sóvargással vágyom az időnek azt az emberi léptékű dimenzióját,
amelybe ennyi minden belefér: memóriahabos, légáteresztő zarándok-
bakancs nélkül is. Nesze neked felgyorsult világ. De vajon mit üzenne
Petőfi onnan: *mindenki bőségkosara* mellől, a *discóséges* nagyhatalmaknak,
akik szerződésbe foglalják, hogy kié lehet a Hold, ki fölött eddig csak a
Nap rendelkezhetett?

De ha a szabadságharc utáni történelmünkben nem a Hold intézmé-
nyesítéséig, csupán a pszichológia térhódításáig merészkedünk vissza –

aminek Petőfi még távolról sem élvezhette az előnyeit – akkor szórakozás gyanánt elképzelhetjük, ahogy Sándor pici-törékeny testével ül Sigmund Freud rendelőjében, és beszámol róla, hogyan fejlődte meg a magabiztossághoz vezető úton alig két év alatt, hogy noha Vörösmartynak először Pönögei Kis Pálként mutatkozik be (hátha nem tetszik a mesternek, és ezt nem mondaná meg neki szemtől szembe), két évvel később már csuklóból *hítvány ebezik és finnyás kőfívozik* az őt bírálók felé. Meglehet persze, hogy Freud ezt nem a magabiztosság jelének venné, hanem pont valamiféle *elfojtást* keresgélne az *agresszió* mögött, mindenesetre Sándor *Úti levelei* és versei alapján meglehetősen konok, és ebből eredendően igen magabiztos, eltéríthetetlen hivatástudattal tör előre.

A *felgyorsult világ* terminus nem csak egészében, de részleteiben is egyre inkább ellentmondásosnak tetszik a valósággal. Huszonhat évbe csak úgy fér bele több kötetnyi lángoló szerelem, ha az nélkülöz mindenféle esélylatolgatást, kételkedést, nem zavarodik bele minduntalan a végtelen kínálatba, és ha valami véget ér, akkor nem ragaszkodik a nosztalgia vágyképeihez sem. És ahogy ezen gondolkodom, arra kell jutnom, hogy a mi világunk nem is gyorsult fel, hanem – Krasznahorkai kifejezésével élve – sokkal inkább állva bolyong. Képzeljük csak el. Ha Szendrey Júlia ma találkozik Sándorral, vajon hány évig ülne szegény Sigmund Freud méltó utódainál, kétségbeesetten törekedve szuperegója felé, hogy gálánsan felülemelkedjen Csapó Etelka halott szellemén, Prielle Kornélia primadonna-tüneményén, vagy azon az egyszerű tényen, hogy férjének nem ő az egy és oszthatatlan *Műzsája*. De ilyesmikre csak ebben a felgyorsult világban van idő, Petőfi valóságába nem fért bele.

„A verselés a szerelem eredménye volt. A színésszé lenni akarásnak pedig nem annyira eredete, mint következménye nevezetes. Nevezetes és szomorú”¹ – emlékszik vissza önéletírásában Petőfi maga. Fekete Sándor pedig így ír a költő későbbi, pápai éveiről: „Három igazi művészlélek volt a kollégiumban. Petőfi és [...] Orlay Petrics Soma mellett [...] Jókai Mór. Ekkor még mindhárman téves irányban keresték tehetségük érvényesítését. Orlay, a későbbi jeles festő, költői ábrándokba merült, Petőfi szenvedélye a színpad volt, Jókaié az ecset”². Milyen gyönyörű, nem? Amit Petőfi egy ismeretlen eredetű hívásnak jegyez fel – mely elől kitérni nem tud, hisz

¹ PETŐFI Sándor, *Úti jegyzetek*, 1845, idézi FEKETE Sándor, *Így élt a szabadságbari költője*, Bp., Móra, 1979, 27.

² FEKETE Sándor, *I. m.*, 64–65.

az éhínség dacára is enged neki és kitart mellette – az 1972-ből nézve „tehetsége érvényesítésének téves irányát” jelenti. Amit pedig a szerelem melléktermékeként örökít meg, a verselést, azt születésének kétszázadik évfordulóján, 2023-ban is mohón ünnepeljük. Azon pedig már csak mint egy művészeti egyetem hallgatója merengek el (inkább ábrándozva, mint meggyőződéssel), hogy tehát a tehetség ilyen vagy olyan irányban, előbb vagy utóbb, így vagy úgy, de végül érvényesül: „Magyar vagyok. S arcom szégyenben ég, / Szégyenlenem kell, hogy magyar vagyok! / Itt minálunk nem is hajnallik még, / Holott máshol már a nap úgy ragyog. / De [...]”

Eltelt kétszáz év, és halványodik ez a „de” ... Az, amelyik a *magyart*, bármi áron is a *szülőföldjéhez* köti. Nem tudom, hogyan juthatnék hozzá hiteles kivándorlási statisztikákhoz, csak azt tudom, hogy már nyolc éve nem élek itthon. Most is csak látogatóban. Hogy édesapám Svédországban, a legkedvesebb barátaim Londonban, Párizsban, a svájci Zugban vagy a térképről is lelógva Ausztráliában élnek. Nem tudom, lesz-e kiről, egyáltalán lesz-e kinek megemlékeznie újabb kétszáz év múlva – tíz generáció múlva – ebben az *egyre gyorsuló világban*, de az biztos, hogy ennek az időszaknak az értelmezését a tömeges kivándorlás határozza majd meg. A magyarság identitáskérdésében mindenesetre kétszáz évvel a születése után is megkerülhetetlen Petőfi Sándor személye, mint ahogy Petőfi Sándor esetében is megkerülhetetlen saját magyarságtudata. Van, aki legfőképp a családjában betöltött szerepével azonosítja magát: *Anya vagyok!* Van, aki hivatásával: *Orvos vagyok!* – és hát van Petőfi, akiről (azt képzelem), leginkább nemzetiség tudatával alkot egy egységet: *Magyar vagyok!*

Szeretném, hogy legyen kiről. Hogy legyen kinek. Hogy Petőfiről a születése négyszázadik évfordulóján is lehessen mit. Hát persze, hogy szeretném. Hát persze, hogy hálás vagyok a szlovák származású Alexander Petrovicsnak, hogy a Habsburg Birodalom főleg német ajkú Pestjén úgy dönt, hogy ő bizony magyar. Hisz ezért írhatom ezeket a sorokat én is magyarul itt, a „pesti” Szabó Ervin Könyvtár gyönyörű termeiben. Nyolc emeletnyi magyar nyelvű könyvvel a fejem fölött és a talpam alatt. És persze, hogy szeretnék itt élni. És persze, hogy a barátaim és a családom is szeretnének itt élni. És banális volna még csak feltenni is a kérdést, hogy vajon Petőfi Sándor ma *elbagyná-e bön szeretett, gyalázatban is imádott szülőföldjét?* Mert Petőfi Sándor meghalt a Magyar Királyságért és az Erdélyi Fejedelemségért, és ennél dicsőbb halált el sem tudott volna képzelni. Ha ezt valakinek, hát neki elhihetjük.

De vajon most, az első és a második világháború után... a koncentrációs és a munkatáborok után... vajon most is harcra buzdítaná-e népét? Bármelyik népet? Tudva, hogy olyan fegyverrettenetek léteznek, amelyek képesek volnának eltüntetni a Föld nevű bolygót a Naprendszerből. Vajon hívna-e fegyvert ragadni az igazságért? – hisz azon bőven esik csorba ma is! Nem hiszem. De vajon miért és mi ellen küzdene? Milyen eszközökkel tenné? Mit üzenne most azoknak a nagyuraknak, akiknek legutóbb megkegyelmezett a vasvillák hegyétől? Hol van most egy Petőfi Sándor, aki képes újra összefogásra ösztönözni a magyarságot és kivívni újra a független sajtót?

Petőfi Sándor formát bontott, és a nép nyelvén beszélt. Petőfi Sándor a nagyurak közül csak Gróf Teleki Sándort engedte keblére. Petőfi Sándor hősi eposzt írt egy kocsmai verekedésről. Paródiát tehát: egy olyan műfajban, amelyik a magyarok hőstetteit hivatott volna versbe szedni. Petőfi Sándor nemzetünk költője. Egész mulatságos, nem? Azt hiszem, hogy *mi, magyarok* addig nem leszünk egységesek, míg a ki tudja hány félre szakadt ország egyik része azért imádja Petőfi Sándort rajongásig, mert úgy képzei, hogy Sándor ma bajuszpödörve dicsérné a jó magyar pálinkát minden disznóvágás díszvendégeként, míg egy másik része pontosan ugyanezért a vízióért tart viszolygó lépéstávot tőle.

Pedig Petőfi Sándor csupán igazságosságot akart és szabadságot a népének.

Minden. Egyes. Magyar. Embernek.

S szól is a kortárs buzdítás:

gyertek, magyarok, legalább ebben értsünk egyet

ul. "Sándor Petőfi", Pette
Kyosheta, Sofia, Bulgaria

*Ha gyalog talán nem is indulunk el...
Bulgária fővárosában, Szófiában is találunk
Petőfi Sándor utcát*

Petőfi Sándor:

VAN-E EGY MAROK FÖLD...

Zene: Fagyas Label
Győr, 2008. II. 23.

1. Van-e egy marok föld a magyar hazában, A melyet magyar vér meg nem áztatott?
2. S így hazugság itt az örök-igazság is, Hogy az oroszán nem szállhat nyúlfiat;
Hajh, de már nem látszik a nagy ösök vére, Fiúk befesték újra feketére,
Ti dícső apák, ti bajnok oroszánok, Ha ti a halálból most föltámadnátok,
A föl- detek rá kenték a gyalázatot! *
Es látá- tok satnya maradéko- kat! **

3. S ez a faj dicsekszik öse érdemével, Hires hajdánával úgy hetvenkedik...
Hát majd a jövőndő fog-e dicsekedni Mi velünk? vajon nem fogja emlegetni
Orszápirulá- sal e kor gyerme- kit?

4. Erre semmi gondunk, Tengünk, mint az állat,
Megelegszünk azzal, hogy van kenyérünk,
Micsze elmaradtunk a világ sorától,
Kitérőlték a nagy nemzerek sorából,
Elni nem tudunk és habi nem merünk.

5. Szegény, szegény! egykor mi valánk a sorsnak
Számado könyvében a legelső szám,
S most leghátul állunk semmit nem jelentve...
Kik lábunk öleltek egykor terdepelve,
Most arcuk csapkodnak... szegény rád, hazdám!

6. S én ezek daczára sem fogok pihenni.
Erezek bár százszor több fájdalmakat,
S verjen meg bár engem a nagy isten érte...
Addig ostromlak, nemzetem, míg végre
Földed szíved, vagy szívem megszakad!

*
... rákenték a gyalázatot! ... satnya maradékokat!
**

GÖMÖRI GYÖRGY

Petőfi-glosszák

Petőfi és Shakespeare

Petőfi Sándor, mint számos magyar kortársa, nagyra tartotta Shakespeare-t. Mondhatni, bálványozta a színész-drámaíró. Illyés Gyula Petőfi-könyvében említi, hogy a nagyon fiatal Petőfi egyik legnagyobb színpadi sikerét a *Lear király*ban aratta, ahol a Bolond szerepét alakította. Ugyanakkor nagy színészi ambíciója volt, hogy eljátszhassa Hamletet Pesten, de ez csak barátjának, Egressy Gábornak sikerült. Shakespeare szelleme valósággal átjárta Petőfi Sándor életét, az *Útirajzok*-ban ezt írja: „Királyságotam egy lóért! kiáltja: III. Richard. Jövendőm felét egy nyugodt óráért! kiáltom én [...]”¹.

Arany Jánossal – kettejük plebejus származásán kívül – az is összekötötte, hogy mindketten nemcsak olvasták és imádták, de fordították is Shakespeare-t. Viszont Petőfi, jellemző módon, Aranytól eltérően az angol drámaírónak csak egyetlen darabját fordította le 1848 februárjában, a *Coriolanust*. (Nekilátott ugyan a *Romeo és Júliának* is, de erejéből csak az első pár jelenetig futotta.) De miért választotta éppen a *Coriolanust*, Shakespeare utolsó tragédiáját? Mert problémaazonosságot érzett ezzel a darabbal, amelynek hőse először legyőzi Róma ellenségeit, majd – miután nem választják meg konzulnak – átáll az ellenséghez, és majdnem elfoglalja szülővárosát, Rómát, de anyja, Volumnia könyörgésére inkább látszólag előnyös békét köt a rómaiakkal. Wagner Lilla *A negyedik Petőfi* című könyvében hosszan elemzi Petőfi Ödipusz-komplexusát, és abban igaza van, hogy míg apjával szemben a költő a haragtól a megértésig tartó, nagyon ambivalens érzéseket táplál, anyját mindvégig gyöngéd gyermeki szeretettel írja le, és egyes verseiben a „hazával” azonosítja. Volumnia fogalmazza meg az alapvető választást Coriolanus sorsában: „Vagy elveszítjük / Drága dajkánkat, a hazát [*the country*], vagy személyedet / A haza támaszát” (saját fordításom, G. Gy.). Coriolanus fő problémája a „kevélysege”, nem

¹ PETŐFI Sándor, *Úti levelek Kerényi Frigyeshez* = <https://mek.oszk.hu/05900/05911/05911.htm> [2023. 09. 03.]

hajlandó hízelegni a római népnek, sem szónoklatokkal megnyerni a plebszet, hogy őt válasszák meg konzulnak, ezért lesz kettős áruelővő, ezért kell tragikus hősként elbuknia.

Ennek a darabnak a fordításával Petőfi mintegy előlegezte, megjósolta saját bukását a szabadszállási választáson. Tudjuk róla, hogy szenvedélyes ember volt, de valószínűleg rossz szónok – a legfontosabb dolgokat már elmondta verseiben. Csak ekkor tudatosult benne, hogy országos költői népszerűsége és pesti baráti társaságának csodálata ellenére a „nép” még nem érti meg, mert nem érett meg arra, hogy elfogadja és tisztelje a „láng-oszlopokat”, szellemi vezetőit. Kossuthot sem reformprogramja vagy forradalmi hevülete tette sikeres politikussá, hanem kivételes szónoki képessége, amellyel össze tudott verbuválni egy egész hadsereget.

És még egy mozzanat, ami vonzhatta Petőfit a *Coriolanus*hoz: a befejezés, ahol Aufidius, Róma ellenségének vezére hősként temeti el a „két nép árulója”-t. A Shakespeare-olvasó azonnal észreveszi: ebben a vonatkozásban Aufidius Fortinbras alakjának ismétlése. Ha a jelen népe nem is érti meg a hőst, az utókor majd méltányolja tetteit és tragikus sorsát: „Hol sírjaink domborulnak / unokáink leborulnak...”

Elvagyódás és külföldi költő-modellek

Petőfi életének túlnyomó részében úton van. Végiggyalogolja az országot Soprontól Debrecenig, még 1845–46-ban is utazik, bejárja a Felvidéket, Erdélybe készül. 1846 őszén rátalál párjára, Szendrey Júliára. Egy évre rá Júlia apja végre beadja a derekát, menjen hát hozzá makrancos lánya a Pesten letelepedő költőhöz. Aki szebbnél szebb szerelmes verseket ír, de hát nyugton marad-e végre? Szó se róla. Halljuk, mit ír az *Úti jegyzetek*ben: „Holnap indulok Nagy-Várad felé Pestre, s onnan a külföldre. Nőtlen-ségem utolsó hónapjait utazással töltöm. Megnézem a tengert, melyet anynyira óhajtok már látni, mert hisz az rokona szívemnek; mély és viharos. Megnézem Shakespeare, Shelley és Byron hazáját, a sötét Angliát, s megnézem Béranger bonát a fényes Franciaországot (kiemelés tőlem, G. Gy.) és magát Béranger-t, a világ új megváltójának, a szabadságnak legnagyobb apostolát”². Ezután jön még pár mondat, amelyekben Petőfi Béranger-t enyhe túlzással „a világ első költőjének” nevezi. Erre a ma már elfelejtendő minősítésre még visszatérünk.

² Uo.

Mint tudjuk, a *János vitéz* költője sohasem jutott el sem Párizsba, sem Londonba, sohasem látott tengert rövidre szabott életében. A magyar röghöz kötötték személyes ügyei és bonyodalmai, gondolom, köztük az is, miből fogja eltartani Júliát. És ahogy közeledik az esküvő napja, úgy távolodik a külföldi utazás lehetősége. A szerelem bűvölete feledteti a korábbi terveket: London helyett marad Nagyszalonta, Beje és Szatmár. Egyébként Petőfi a szerelem beteljesedésének minden mozzanatát megünnepli: *Angusztus 5-dikén* címmel verset itt eljegyzéséről: „Itt a gyűrű, itt a gyűrű, / van végre ujjamon” – végre szabad megcsókolnia Júliát. És szeptemberben megtartják az esküvőt, ami több szép, bár aggodalommal és balsejtelemmel teli verset csal ki a végre megállapodott Sándorból.

Már sokat olvassa azt az angol nyelvű író költőt, akit nem említ meg egyetlen levelében sem, pedig áthallásai könnyen kimutathatók az 1846–48 közötti versekben: Thomas Moore-t. De 1847 novemberében, röviddel azután, hogy visszatér Pestre Júliával, már fordít egy verset Moore-tól, az *Oh ne bántsát a költőt...* címűt, amely az író nemzet régi dicsőségét és feltámadásának reményét siratja, s amelyben ez a sor szerepel: „Tengeren túl küldi a lant sóhajod” – a „sóhaj” az író költő dala, amelyre majd a magyar költő reagál a maga nyelvén. Bár Vörösmarty és Arany is fordított verset Moore-tól, tudjuk, hogy Petőfi könyvtárában megvolt Moore verseinek 1844-es kiadása, és 1849-ben Debrecenben egyetlen képet tett föl szobájának falára – Thomas Moore-ét. Aki minden jel szerint közelebb állt Petőfi szívéhez, mint a kalandor életű Lord Byron vagy a csapongó életű, lányszöktető Shelley.

De miért éppen Béranger?

1843-ban a húszéves Petőfi még két költőt tisztel különösen: Vörösmarty Mihályt és Victor Hugót. Előbbivel 1848 nyaráig pótapai viszonyban van, utóbbi viszont lassan eltűnik Petőfi látóköréből, átadja a helyet Pierre Jean Béranger-nek (1780–1857). Mi rejtőzik e mögött a modellcseré mögött?

Úgy gondolom, Petőfi politikai tudatosodása, radikalizálódása. Ami évről évre növekszik, de igazán csak 1846-ben manifesztálódik, amikor a költő Szalkszentmártonban ezt írja: „Álmamban én / Rabnemzetek bilincsét tördelem!” (*Áz álom...*) Mivel a „rabnemzet” többes számban van, Petőfi itt alighanem a lengyelekre és az olaszokra gondol.

Korábban szerepazonosságról beszéltem. Az Hugo–Béranger-moddellváltás alapja, bár főleg politikai, de van esztétikai, sőt életrajzi háttére is. Victor Hugo apja egy, a napóleoni háborúban tábornokká avanszált katonatiszt volt, Hugo pedig, bár már fiatal, romantikus költő korában kiállt a társadalmi reformok mellett, mégiscsak a francia establishment embere maradt, Louis Philippe „polgárkirály”, az alkotmányos királyság híve. Egyik részletes életrajzában azt olvastam, hogy 1845-ben a király kinevezte a Felsőház tagjává; élete legfontosabb műveit pedig 1848 után írta. A radikalizálódó Petőfi szemében bár rokonszenvesnek tűnhetett, inkább arra a megfontolt reformer Eötvös Józsefre kezdett hasonlítani, aki Hugo egyik színdarabját már 1836-ban magyarra fordította.

Béranger apja viszont vidéki kocsmáros volt, mint Petőfié. Ő is Napóleon-párti, mint Hugo, de verseiben hangsúlyozza plebejus származását, és két ízben rövid börtönbüntetést szenved „lázító” hangú költeményeiért. Könnyen érthető verseit hamarosan megzenésítik, ő a francia sanzon egyik atyja, „a nép költője”. Folytassuk a korábbi Petőfi-idézetet: „A júliusi revolutio (sic) ágyúdörgése Béranger dalainak visszhangja volt. Mindenki tisztelettel említse az ő szent nevét, ő a világ első költője!”³ Petőfi többször használja a „szent” jelzőt a „szabadság” főnév előtt, tehát aki küzd a szabadságért, maga is apostol, az apostolok pedig szentek. Ugyanakkor a három Béranger-vers, amelyeket a szabadság magyar szerelmese még 1846-ban lefordít, inkább nosztalgikus, elégikus hangvételű, csak a *Képzelt utazás*-ban van aktuálpolitikai célzás arra, hogy „Szép Olaszország ege, de azurját / Rabszolgaság homályosítja el”. Béranger-t egyébként 1848-ban képviselővé választják, de ekkor már valóban „görnyedt aggyastán”: 68 éves. Bár 1847 nyarán még „szentnek” nyilvánította, Petőfi ezután, élete utolsó éveiben már csak egyszer, 1848 augusztusában fordítja a köztársaság kikiáltásán örvendő és annak fennállásában reménykedő (az 1849–51-es események ismeretében) túl optimista francia népköltőt: „A reszpublika nagy és állandó marad...” (*Béranger legújabb dala*). Béranger lassan átadja helyét a már fentebb említett ír költőnek, a hasonlóan szabadságért-függetlenségért rajongó Thomas Moore-nak, akitől csak egy kis verset ültet át a magányos Petőfi magyarra Debrecenben, mintegy megérezve saját halálát: „Itt alszik a költő, akinek kezében / Apollónak lantja zenge olyan szépen”. Már csak pár hónap van hátra Mezőberényig és Segesvárig.

³ *Uo.*

PRAZNOVSZKY MIHÁLY

Petőfi-vonatkozás egy Madách-drámatöredékben

A *Tündéralom* Madách Imre utolsó, és sajnos be nem fejezett drámája, azaz drámatöredéke. A kéziratlapon, ahogy általában jelölni szokta, ott a kezdés dátuma: 1864. január 2. És a cím: *Tündéralom*. A figyelmes olvasó rögtön felkapja a fejét: de hisz ez Petőfi nagy verse – azonban itt csak cíamazonosság fordul elő. Petőfi verse az első szerelem égi és földi varázsának bűvös lírai lenyomata. Madách tervezett drámája pedig a tündérek világába visz. Legalábbis kezdetben.

Madách művének azonban van egy nagyon érdekes vonatkozása, mely látszólagosan összeköti ezt *Az ember tragédiájával*, noha a kettőnek tartalmilag és ténybelileg semmi köze egymáshoz. Csak azt mutatja meg, hogy a *Tragédia* megjelenésének és irodalmi hatásának milyen jelenségei bontakoztak ki, beleértve a sikert és a kritikát is. A *Tragédia* rendkívüli hatást gyakorolt a magyar irodalmi közvéleményre, ez már szinte közhelyszinten ismert. 1862 januárjától, a megjelenés első napjaitól rendkívül sajtóvisszhang fogadta, két héten belül már részletek jelentek meg németre fordítva, Madáchot bevélasztják a Kisfaludy Társaságba, Arany mondja ott a bevezetőt stb., stb.

És ez így megy Madách életében még két éven át. Madách felkapott szerző lesz. Anyagot kérnek tőle közlésre a fővárosi lapok, évkönyvek, a Vasárnapi Újság arcképes írást közöl róla, elfoglalja székét a Magyar Tudományos Akadémián. Arany pedig igazi irodalmi úriemberként viselkedik: tudja, hogy ezek a versek, elbeszélések, értekezések meg sem közelítik a *Tragédia* minőségét, de Madáchnak immár jelen kell lennie a kortárs irodalmi életben, s ezért közli verseit, elbeszélését s a most készülő *Tündéralom* című drámájának első részét az általa szerkesztett Koszorú című irodalmi és kritikai lapban. Ez utóbbit 1864. augusztus 7-én, ezzel a szerkesztői megjegyzéssel: „E töredék egy készülőben lévő mű darabja, melyet, hogy a szerző bevégezzen, a t. olvasók éppugy óhajtani fogják, mint alulírt – szerkesztő”.

Madáchra már figyelnek az olvasók, tudni akarják, min dolgozik, mit várhatnak tőle, mi hír jó a sztregovai alkotóműhelyből. Főleg azután, hogy időközben (1863 márciusa) megjelent a *Tragédia* második, most már valóban megvásárolható kiadása (az első a Kisfaludy Társaság tagjainak szánt illetménykötet volt). Így aztán az újdonságokat követők számára 1863. november 13-án a Magyar Sajtó című napilapban megjelenik egy meglepő hír ezzel a szöveggel: „*Az ember komédiája*. Madách Imre, mint halljuk, jelenleg oly művön dolgozik, mely mintegy ellendarabja lesz *Az ember tragédiája* című drámai költeménynek, s azon címet fogja viselni: *Az ember komédiája*”.

Talán összekeverik a *Tündérálm*mal, amelyről már esetleg terjednek a hírek? De ez nem lehetséges, hiszen Madách csak két hónap múlva kezd el írni új művét.

S ettől kezdve nincs megállás. Sorra veszik át ezt a kósza hírt a lapok, anélkül persze, hogy ellenőriznék azt. A Pesti Napló újdondásza még hozzáfűzi: a *Komédia* a *Tragédia* „ellendarabja leendő”. A pár soros hír azután végigsüvít a Kárpátok bércei alatt, év végéig még olvasható az Erdélyi Posta, a Pesti Hírnök, A Hon, a Korunk, Az Ország Tükre, a Vasárnapi Ujság stb. lapokban.

Ami elbizonytalanít engem, az a Koszorú híre november 22-én. Arany János lapja ugyanis szintén átveszi a közlést, ezzel a megjegyzéssel: „Madách Imre, mint a »M. S.« értesül, s mint mi is tudjuk, *Az ember komédiája* című művön dolgozik, mely »*Az ember tragédiájá*«-nak ellendarabja lenne”. Ez a szövegrész – „mint mi is tudjuk” – lenne Arany? Vajon kitől tudta vagy hallotta, mert a kettejük levelezésében (már ami megmaradt) egy szó sincs a *Komédia* írásáról. Netán Madáchtól hallotta valaki Sztregován, aki aztán elmondta Pesten Aranynak? Ne bonyolítsuk a dolgot, így is van elég kérdés ebben az ügyben.

Rádásul pár hónap múlva, azaz 1864. január 28-án a Kisfaludy Társaság ülésén a sajtóhírek szerint már „egy mutatványt”, azaz részletet olvastak fel a *Tündérálm*ból. Nem Madách adta elő, hanem valakivel vagy a postával elküldte a szokásos társasági havi összejövetelre, mintegy jelezve, itt van, dolgozik.

Világos, hogy a *Tündérálm* önálló és új munka, a *Tragédia* folytatása pedig csakis a hírül vitt *Komédia* lehet. De hol van ez a mű, mi lehet ez, ki látta már, ki olvasta?

Senki. Ilyen mű, hogy *Az ember komédiája*, sohasem volt, kézírata sem született, Madách irodalmi hagyatékában még egy cetli sem utal rá, hogy

szándékában állott volna ezt megírni. A tervezett, emlegetett *Tündérálmom* viszont készült, nem is lassú ütemben – mígnem 1864 első felében súlyosra forduló betegségei lelassították, majd leállították a munkát.

És ez a zavarba ejtő hír Madách halála után, a gyászjelentésekben újra csak előbukkan. Nem mindenhol persze, de például a *Sürgöny* című lap október 9-én, beszámolva a költő haláláról, még hozzáfűz egy külön megjegyzést, amely duplán érdekes számunkra, hiszen a *Tragédia* színházi előadásának szükségességét is jelzi:

„Madách Imre Az ember tragédiája ellendarabjával írt komédiáját, mint halljuk, a végszakaszokig befejezte és az egészen úgyszólván, csak az utolsó simítás hiányzik.

A Nemzeti Színház az elhunyt költő iránti kegyeletének szép jelét adná, ha egy pár estvét *Az ember tragédiája* előállítására szánna.

Miként értjük mi e mű színpadosítását, alkalmilag el fogjuk mondani.

Mindenesetre hiányzanék valami dráma művészetünkben, ha e költői mű soha se elevenítették meg a színpad által.”

Mindamellet, hogy köszönjük a *Sürgöny* névtelen írójának a *Tragédia* színpadra állításának sürgetését (már csak húsz esztendő kell várunk), továbbra sem tudjuk elképzelni, honnan ez a bizonyosság, hogy most már nem csak egyes részek, de már maga az egész *Komédia* is készen van, csak éppen az utolsó szerzői simítások hiányoznak róla. Ez aztán újra csak végigjárja a kortárs sajtótermékeket, szinte betű szerinti megegyezésben: Pesti Napló, Pesti Hírnök, A Hon, Magyar Sajtó, Hölgyfutár, A Népbárát, Családi Kör, Az Ifjúság Lapja, Az Ország Tükre. Becsületére legyen a Magyar Sajtó tudósítójának, hogy *Az ember komédiájának* hátrahagyásáról, illetve a végső summázásáról írva megjegyzi: „E hír azonban még nem valósult” – azaz ezt még nem erősítették meg igaz voltában.

A *Sürgöny* terjedelmes nagy emlékezésben búcsúzott Madáchtól, de ez már mindkettő létezését említi: „Másik nagy művét, az »Ember komédiáját«, az elsőnek ellenképét, valamint a »Tündérálmom« címűt, a halál nem engedte bevégeznie”.

Hát ez lenne a *Tündérálmom* története, amelynek sorsa oly balszerencsésen alakult: félbe (negyedbe) is maradt, és össze is keverték a nemlétező *Az ember komédiájával*. Talán még el is bizonytalanodnék, ha nem jönne segítségemre egy terjedelmes írás Arany János lapjában, a Koszorú október 16-án

megjelent számában. Ahol először is közlik búcsúzóul Madách *Őszi érzés* című versét, majd egy -U jelű szerző terjedelmes, és adataiban nagyon hiteles nekrológját.

Csak most meg az a bajom, hogy nem tudom egyértelműen eldönteni, ki ez az -U? Van, aki magát Arany Jánost sejtí mögötte, van, aki a gyermekkori ismerőst, Bérczy Károlyt, én magam pedig Urváry Györgyöt vélem felfedezni, aki pontosan ezzel a betűvel szignálta a korabeli lapokban megjelent írásait. A sokat publikáló újságíró amúgy Madách követtársa volt az 1861-es országgyűlésben, ezekben az években Jókai mellett ő is A Hon egyik szerkesztője, s a cikke arról tanúskodik, hogy egészen közelről ismerhette Madáchot, ilyen személyes információkat csak tőle vagy Aranytól kaphatott.

A nekrológ pár sora végképp lezárja a *Tündéralom–Az ember komédiája* hírcsokrát. (Még ha kisebb pontatlanságok ebben is akadnak.) „Az egyszerre híressé lett költő ismét visszavonult falusi magányába: csak pár székfoglaló értekezést írt s néhány lírai költeményt bocsátott közre a lapokban. De folyvást dolgozott egy nagy művön, a »Tündéralom« címűn, melyet néhány pesti lap »Ember komédiájának« nevezett el. Ezelőtt egy pár hónappal azt írta egyik barátjának, ő is csak a lapokból tudja, hogy ily című művön dolgozik; az igaz, hogy írt valamit, de az nem az »Ember komédiája«. Azt sem tudhatni bizonyosan: vajon bevégezte-e a »Tündéralmot«, hanem annyi egészen bizonyos, hogy ezelőtt egy évvel egy pár rész már kész volt belőle. Lassan és felelősséggel dolgozott, s betegeskedése gyakran félbeszakította munkásságát.”

Most már csak azt kellene tudnom, hogy ki ez a barát, akinek a levelet írta, és hol lehet ez a levél. De a tény tény maradt: Madách is majdnem az utókortól tudta meg, hogy írja *Az ember komédiáját*.

Íróniánk a korabeli újságíróknak szól, a kezükben főleg ollóval dolgozóknak, akik a maguk módján Madáchot már hírességként kezelték, s bármit hallottak felőle, azt rögtön közreadták, akár meggyőződtek a hírek igazságáról, akár nem. (Inkább nem...)

No, de hát hol van a Petőfi-kapcsolat, amelyet írásom címében ígértem? Szerencsére benne van a darab megmaradt, sőt megjelent részletében, az első színben. A mű címe: *Tündéralom*. Műfaji megjelölése: „Drámai költemény”. Az első szín első jelenetének rendezői képe: „Tündérország. Tündérszép Ilona trónon nyugszik. Tündérek”. Két tündér kar (kórus) is megszólal, mindkettő valamiféle segítséget kér, mert Tündérszép Ilona

szemmel láthatóan unatkozik. Nem érdekli a tündérezene, a harmat-csepp, a csillagsugár, semmi, ami szép és elringató, édes. Hiába próbálja meggyőzni őt négy tündér is: Dalár (a dal tündére), Tünde (a báj tündére), Csilla (a szeszély tündére), Délibáb (a képzelet tündére). Ilonának nem tetszik az egyhangú Tündérország, sokkal jobban érezte magát lent a Földön, ahol annyi csalafintaságot, ravaszságot, olykor kis bosszantó gonoszságokat is elkövehettek. Az időkben, amikor még voltak lovagok, királyfik, szerelmes pásztorok, lanton játszó szomorú énekesek. De most már minden odavan, ez a modern világ mindezeket elűzte. Madách felsorolása a nyers valóságról felettébb érdekes és kiváló kontraszt a tündérvilág eszmeien szép, érzékeny világával:

„Elmúlt mind. Most, hogy a vasút robog,
Távirda játszik, gőzkazán füttyöl,
Papírral ölnek a napilapok,
Légszesz lámpák közt hold elcsücsül,
Várat, zárdát dönt villám, rág a szű,
Csak a moslékos gyár büszkélkedik [...]”

Csilla elmondja, hogy azért nincs veszve még minden, hiszen neki is van egy földi ideálja, aki a régi világok felett mereng, de Ilona parancsszóval elveszi tőle, neki ez a fiú kell, hogy játszadozzon vele, persze a maga tündéri eszközeivel. S meg is mondja, szerinte ilyen álmodozó fiú csak egy költő lehet, az, akiben még él az ábránd, a képzelgés, a remény egy tündéri világ létezésében.

„De jó, ne mondd honát, ugyis tudom.
Mi volna más, mint a magyar haza?
Onnan került utolsó bajnokom,
János vitéz is, a szép dalia.
Csak ott találni még egy-egy zugot,
Hol pásztortűznél rólunk szól a dal.
A múlt visszhangja most is sutog ott,
Gyermekeknek hímes szárnyival [...]”

Igen, Petőfi János vitéze volt az utolsó földi vendége Tündérországnak.

Az első szín második jelenetében már a földön van Csilla és Tündérszép Ilona, bizonyára a költővel szeretnének találkozni, kilesni álmait, megzavarni szívét és fejét, ám a kézirat itt megszakad. Madách jegyzeteiből

tudjuk, hogy tizenkét színből állna a költemény. Ez lenne az első, a másodikban a „Költő otthon. Apja, anyja szándéka a fiúval, ez készül ki a világba. Ilona megjelen, mint pórleány. Harmadik szín: Hivatalszoba. Negyedik: Az összeesküvésnek rejtőzni kell. V. szín: Pokol. VI.: Herkules. VII: Sámson. VIII.: Mária, IX. Forradalom, győzelem, csömör. X: Bukás, XI: Színház. XII. A költő otthon”.

Hát ez elég rejtélyesen hangzik, elképzelésünk sincs, hogyan szötte volna Madách a történetet, mi lett volna a vége. (A közelmúltban Árpás Károly megpróbálta az egészet rekonstruálni Madách más szövegeivel, de csak a maga öröme.) Mindenesetre Madách a kéziratlapra még feljegyzett egy-két fontos és szép gondolatot, de az sem visz közelebb bennünket a végső állapot megismeréséhez.

Maradjon hát bevégezetlenül ez a töredék (más már nem is lehet), s benne azzal az egyetlen, de mégis fontos Petőfire való utalással: hogy végül is az ő János vitéze volt az utolsó magyar dalia, aki Tündérország tündéreinek boldogságot hozott.

Jankovics Marcell: János vitéz (rajzfilm, 1973)¹

¹ Forrás: <https://cultura.hu/szub-kultura/kukorica-jancsi-tortenete-megunhatatlan/> [2023. 09. 06.]

KAZINCZKI DÓRA

Petőfi és Nietzsche

Nietzsche életműve Ady Endrének, Babits Mihálynak és Kosztolányi Dezsőnek sem volt ismeretlen, és az is tagadhatatlan, hogy a Nyugat jelentős szerepet játszott abban, hogy a magyar olvasóközönség elsőként ismerhette meg a leginkább filozófusként emlegetett alkotó műveit. Azonban Nietzsche és a magyar irodalmi élet között nemcsak ilyen módon találhatunk kapcsolatot – dolgozatommal ezt szeretném alátámasztani.

Petőfi Sándor a legnevesebb költőnk – nincs még egy olyan irodalmi személyiségünk, akit annyira ismernének külföldön, mint őt. Művei számos fordításban léteznek, az első ráadásul még életében megjelentek Dux Adolf jóvoltából.¹ Petőfi viszont nemcsak az irodalomban, hanem a zenei életben is maradandó nyomot hagyott: költeményei olyan neves zeneszerzőket ihlettek meg, mint Liszt Ferenc, Kodály Zoltán, Erkel Ferenc és Egressy Béni. Jó barátja, Arany János is késztetést érzett arra, hogy zenét komponálhasson költőtársa verseire², eme készítés pedig a messzi német területek irányába is tovaszállt, akár egy kismadár. Az ihlet kismadara pedig nem akárki, mint Friedrich Nietzsche vállán pihent meg.

Nietzsche már gyermekkorában kitűnt kivételes képességeivel és a művészetek iránti fogékonyságával is. Odaadással mélyedt többek között Nikolaus Lenau, a német biedermeier egyik meghatározó alakjának költészetébe, és feltehetjük a kérdést, hogy vajon miért fontos ez nekünk Petőfi és Nietzsche kapcsolatát illetően – de erre hamarosan választ fogunk kapni.

Lenau *Himmelstrauer, An die Wolke, Die Haideschenke, Die drei Zigeuner* és a *Nach Süden* című költeményei a harmincas évektől kezdve Németországban népszerűvé tették a magyar Alföldet. A tájnak és az itt lévő népetnek olyan képét festette meg ezekben a versekben, amely tökéletesen

¹ PINTÉR Jenő, *A Petőfi-irodalom = Magyar Irodalomtörténet. A magyar irodalom a XIX. század második harmadában*. Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 1933, 402–403.

² SZATMÁRI Noémi, *Petőfi nem csak az irodalomra, a zenére is nagy hatást gyakorol*, Online forrás = <https://magyarnemzet.hu/kultura/2023/04/petofi-nem-csak-az-irodalomra-a-zenere-is-nagy-hatast-gyakorol-petofi-nota-petofi-versek> [2023. 08. 25.]

beleillett a romantika által létrehozott életfelfogásba. Regényes pusztá és szenvedélyes vadság. Tehát Lenau volt az, aki előkészítette Nietzsche lelkét arra, hogy később elmélyülhessen Petőfi költészetében – nem is akármilyen módon.³

Nietzsche érzékeny és fogékony volt a zene iránt is. Már gyermekkorában zongorázott és komponált – saját elképzelései, érzései alapján alkotta meg saját dallamait.⁴ Georg Göhler így fogalmazott az ifjú alkotó tehetségéről: „Nietzschének mint zeneszerzőnek is valóban teremtő képzelete volt, s ennek teljes kifejlődését csak zenei képzettségének befejezetlensége gátolta meg. Dalai mindenesetre a legjobbak közül valók, amiket a zenei műkedvelők alkotnak, és sok olyasmi fölött állanak, amit akárhány hivatásos muzsikusi írt és közzétett.”⁵

Tízennyolc éves korában példaképe nem más volt, mint Liszt Ferenc.⁶ Liszt zenei iránya telített volt ritmikai és harmóniai gazdagsággal, a zenei nyelvére a gondolatok és érzelmek merész kifejezése volt jellemző, amely Nietzscheben tiszteletet és lelkesedést ébresztett az egzotikus, az őstermészethez még közelálló magyarság iránt. Ez a kép persze költői, eszményítő forrásokból rajzolódott ki benne⁷, azonban Lenau hatása mellett jelentősnek bizonyult ahhoz, hogy a figyelme a magyar költő felé irányuljon.

Petőfi képzelete, lírájának közvetlensége, eredetisége és gazdagsága, amely ráadásul kifogástalan zenei ritmussal párosult, Nietzsche teljes mértékben magával ragadta. Kertbeny Károly erőltet fordításából táplálkozott, azonban még ez sem akadályozta meg abban a zenére nagyon is érzékeny Nietzsche, hogy kihallja belőlük Petőfi érzelmekkel együtt lüktető ritmikáját, szinte a nyelvtől független zeneiségét.⁸

Nietzsche Petőfi lelkének közelébe azonban nemcsak a gazdag és romantikus képei sodorták, hanem elsősorban sok versének komor, merengő hangulati és gondolati tartalma. Mindketten sokat és mélyen szenvedtek, lényükben a fájdalom művészi alkotóelvként működött.

³ KORNIS Gyula, *Nietzsche és Petőfi*, Budapest, Franklin-Társulat, 1942, 3–4.

⁴ SZILÁGYI Mihály, *Filozófus a zene bűvöletében* (2.), Online forrás = <https://e-nepuj-sag.ro/articles/filozofus-a-zene-buvoleteben-2#> [2023. 08. 25.]

⁵ TÓTH Endre, *Nietzsche esete Petőfivel, avagy egy filozófus zeneszerzői szárnybontogatása* = Gramofon, 2019/1, 9. https://epa.oszk.hu/02900/02964/00033/pdf/EPA02964_gramofon_2019_01_008-011.pdf [2023. 08. 27.]

⁶ KORNIS Gyula, *Nietzsche és Petőfi*, Budapest, Franklin-Társulat, 1942, 5. http://real-eod.mtak.hu/8528/1/MTA_EgyediKonyvek_237280.pdf

⁷ *Uo.*, 4–7.

⁸ *Uo.*

Nietzsche szívesen rágódott az élet értékének kérdésén, így különösen megragadta a figyelmét Petőfi néhány olyan költeménye, amely hasonló problematikákból építkezik. *Az őrült; Az utolsó ember* és a *Világosságot!* című költemények filozófiai tartalmai mintha párbeszédet folytattak volna a német alkotó lelkével.

Ezek tudatában nem tűnik véletlennek, hogy Nietzsche Petőfinék négy komor hangulatú költeményét zenésítette meg 1864 novembere és decembere között, mindössze húszéves korában. Ekkor a bonni egyetem hallgatója volt.¹⁰

Az Ereszkedik le a felhő (szerenádszerű, zongorakísérettel ellátott strófikus dal *Ständchen*, vagyis *Szerenád* címen); a *Te voltál egyetlen virágom...* – a Csapó Etelka halálát idéző vers Nietzsche megzenésített verziójában némi zenei befejezetlenséggel ad nyomatékot a tragikus hangulatnak. Nietzsche a *Vervelkt*, vagyis a *Hervadt* címet adta neki; a *Te vagy, te vagy barna kislány...* és a *Szeretném itthagyni a fényes világot...* (ez utóbbi számít a legértékesebbnek Nietzsche megzenésítései közül) kezdetű versekben felfedezhető mind az elmúlás, az ősz, az életuntság, valamint a magány.¹¹

A megzenésített Petőfi-daloknak alapvonása az egyszerűségekre való törekvés – nem véletlenül. Petőfi Nietzsche szemei előtt a magyar népies költészet alakjaként lebegett, így a népi jelleget a zenében is egyszerűséggel akarta kifejezni. Ezen vonás mellett Nietzsche dalaiban jellemző továbbá a szöveg értelmi hangsúlyainak pontos kiemelése, zenei megvalósítása.¹²

A kölcsönhatások léte a világegyetem működésének alapvetései közé tartozik, amely, ahogy korábban már említettem, nem csupán nagyobb időtávlatokban fedezhető fel. Erre kitűnő példát jelent Petőfi költészetének, irodalmának hatása, ami már a maga idejében is magára vont a közeli és a távoli környezetének figyelmét egyaránt. „A magyarság romantikus népi felfogásának, az elégikus hangulatnak s a Petőfi költészetéből még a gyarló német fordításon keresztül is kiérzett mély zeneiségnek anyagából épült az a szellemi híd, amelyen át Nietzsche a tüneményes pályájú magyar költőhöz eljutott. A költészet Nietzsche lelkében egybeolvad a zenével.”¹³

⁹ *Uo.*, 10.

¹⁰ *Uo.*, 16.

¹¹ TÓTH Endre, *I. m.*, 9.

¹² KORNIS Gyula, *I. m.*, 22.

¹³ *Uo.*

MOHAI V. LAJOS

„Apánkra gondolunk így meg azokra, akiket szeretünk”

Petőfi és Kosztolányi

*„(...) nem mondhatunk le a magyar irodalomnak egyetlen porcikájáról sem,
bát még olyan hatalmas tudományáról, mint az ő műve. Petőfi a miénk.”¹*

(Nemes Nagy Ágnes)

Ha röviden és lényegre törően akarnám összefoglalni azt, hogy milyen kép körvonalazódott bennem Kosztolányi Dezső Petőfiről írott dolgozatainak elolvasása után, akkor Nemes Nagy Ágnes mottóként idézett megállapításánál nem lelhetnék biztosabb támaszra: Petőfiről nem mondhatunk le, ő a miénk. Ezért is írtam dolgozatom fölé Kosztolányi-tól, hogy „apánkra gondolunk így”. És azért fejezem be munkámat Kosztolányi egy Osváthnak tulajdonított magas hőfokú fölkiáltásával: „Éljen a magyar irodalom!”

1.

Kosztolányi Dezső a XIX. század költői közül legtöbbször Petőfiről és Aranyról írt, és mindkettőjükéről többféle módon, többféle formában, többféle alkalomból és többféle műfaji változatban. Réz Pál a *Látjátok, feleim* című 1976-as kötetben tette közzé Kosztolányi Petőfiről és Aranyról szóló írásait: a *Szeptember végén* költőjéről 9, a Toldi költőjéről 10 szöveg található.² Noha többnyire alkalomhoz kötött írásokról is szó van (mint például a Petőfi Társaságbeli székfoglaló és a Nyugat centenáriumi

¹ NEMES NAGY Ágnes, *A magasság vágya. Összegyűjtött esszék II.* = <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/NEMESNAGY/nemesnagy00234a/nemesnagy00268/nemesnagy00268.html> [2023. 09. 05.]

² *Kosztolányi Dezső, Látjátok, feleim.* A kötet anyagát összegyűjtötte, a szöveget gondozta, és a jegyzeteket írta RÉZ Pál, Bp., Szépirodalmi, 1976, 137–190. (A későbbiekben: *Látjátok, feleim...*)

emlékszáma), mindig odaadással, megbecsüléssel és – nem túlzás – áhítattal beszél róluk, és teljes főhajtással adózik művészetük, példájuk és helytállásuk iránt. Tehát korántsem kegyeleti aktusokat végez, korántsem pusztán az egyszeri olvasmányélmények visszaadása vezette tollát. A két halhatatlan előd életművében a magyar irodalomért és az anyanyelvért tett erőfeszítéseiket méltányolja: Kosztolányi szemében mind Petőfi, mind Arany emelte az irodalom tétjét. Ezért, bármily kicsi szeletéről is ír Petőfi vagy Arany munkásságának, vagy éppen csak el-elmorfondírozik valamely furcsaságon, Kosztolányi mindig az életművek egészére, az életművek irodalmunkban betöltött szerepére, helyére, és olykor világirodalmi helyi értékére, rangjára tekint. Petőfiről nemcsak – ha szabad így fogalmazni – értekező jellegű írásban emlékezik meg, hanem mint egy novella „hőséről” is, mégpedig egy kivételes prózai szövegben, amely kivételességéhez és különösségéhez a címváltozás erőteljesen hozzájárult. Mi történt? A Nyugat 1923-as első számát Petőfinek szenteli, a sort Babits Mihály nyitja a méltán nevezetes *Petőfi koszorúival*, őt követi Kosztolányi novellája *Régi, titkos éj* címmel. Ez változik majd 1936-os *Tengerszem* című kötetben meg, és kapja a *Petőfi Sándorka* címet. Erről dolgozatom utolsó részében ejtek a szót.

2.

Egy mai, részben Nemes Nagy nyomán engem foglalkoztató kérdésből indulok ki, és sarkosan azt kérdezem, hogy vajon tudunk-e még lelkesedni Petőfiért, egyáltalán az irodalomért, az irodalmi múltért és az irodalmi hagyományért? Vagy ez a kérdés mára érvényét veszítette, és a tegnapra, tegnapelőttre fölényesen (és ostobán) fittyet hányó jelenkorunkkal bevégezte aktualitását? A dolog, szerintem, egyelőre még nem így áll, és nem zárult be végérvényesen semmi (és meggyőződésem szerint nem is zárulhat), de Petőfi és a magyar kulturális hagyomány iránti lépten-nyomon fölbukkanó közömbösségbe nem törődhetünk bele. Petőfi teljes élete az életszabályokat még részben sem igen elismerő és elfogadó, saját kora normáit szilajon megváltoztatni és gyökeresen átalakítani akaró személyé és lobbanékony személyiségé, aki lerázza magáról „a szent haza” összes terhét, miközben szó szerint gyöngé vállára veszi azt, és mozdíthatatlan téglákat rak annak épülő házába. A *látnok* költői szerepét variálja, miközben hadakozik az ismeretlen kézzel, és elszenvedője lesz a kor valamennyi kontrasztjának, és – kis- és nagypolitikai – viszontagságának: „Egy őrült,

rémülésteli / Zavart ész meséjének” (*Szörnyű idő*) – mondanám utólag kijelentő módon, őt másolva.

Petőfi sorsa a magyar nemzeti mitológiában történelmi jelentőségű.

Bátorításként fölidézem 1918-ból Kosztolányi Petőfi Társaságbeli székfoglaló ódájának utolsó sorát, amelyben „alázatosan, a porig hajolva” köszönti a költőt. Ám a vers első négy sorából kihallatszik a panasz:

„E dobogón roppant neved köszöntöm
Petőfi Sándor, én, az új poéta
szegényes kincseim lábadhoz öntöm
s hívom emléked, mely ma újra néma.”³

Ebben a hosszú versben az irodalmi rokonság témája is megpendül. (Ahogy, úgy vélem, bizonyos közösségelmény belejátszhatott a *Szeptember végének* szövegelemzésébe, mely szerintem saját esszéírásában is jelentős esemény, és ne tévesszen meg bennünket az, hogy a két szöveget majdnem két év választotta el egymástól; a saját szeptemberi verse a Nyugatban 1935. október közepén jelent meg.)

Az irodalmi rokonság mellett ott van – magas hőfokon – az érzelmi rokonság is, amit a „honvédszázados nagyapja” alakjának beemelésével, költői fogásával ér el:

„Ám nagyapám, ki honvédszázados volt
és verekedett a császári haddal,
még látta arcod és hallotta hangod
tűzben remegni, amikor a vad dal
fölreszketett és még mesélt felőled
olyant, amit mi álmodni se tudnánk,
mély téli esten, a gyerekszobában,
mikor a findzsán reszketett a rumláng.

Így látlak én még mostan is. Hatalmas,
kiben az élet vére tüzesen vert,
ifjú, kiben a magyar ég tetőzött [...]

„Hívom emléked” – Kosztolányi térdet hajtott, porig hajolt Petőfi előtt. Tudja, hogy az ő nevéhez a kulturális tradíció fönntartása szempontjából igazán nagy horderő, megismételhetetlen szerep kötődik. Petőfi jeleníti

³ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Óda. Székfoglaló a Petőfi Társaságban* = <https://mek.oszk.hu/00700/00753/html/vers0901.htm#21> [2023. 09. 03.]

meg a *költő* szimbolikus alakját, a legszélesebb körben ismert, idézett lírikus nemcsak itthon, hanem a világban is. Művészetének, magatartásának, egyéniségének a hangsúlyai pedig nemcsak az irodalomban fedezhetők föl maig hatóan, de önmegítélésünknek is részét, észrevétlenül is ösztönző példáját, viszonyítási pontját képezi. Emlékének, emlékezetének ápolása azt jelentené, hogy megmondjuk ma, mit jelent Petőfi – vagyis az életmű jelentésének aktuális kibontása eleven, elvégzendő közösségi feladatot jelentene. Petőfi a tizenkilencedik század emlékezetesen nagy magyar és európai politikai költője, aki a kevesek egyikeként, *magyarként* lépte át a világhír küszöbét. Kosztolányi: „Ő érte el a legtöbbet minden korok magyar írói közül, és méltán”⁴. Majd így folytatja: „De vajon ismerik-e igazán, kik úgy rajonganak? Ezt már kötve hiszem. Nem tudják a nyelvünket”. A következtetése lehangoló: „Világirodalmi helyzetünk éppoly tragikus, mint a világtörténelmi. Egyedül líránk emelkedett a legmagasabb szintig, a tökéletességig. És épp a lírát nem lehet hiánytalanul tolmácsolni”⁵.

E fájdalmas láttelehez a *János vitéz* öt nyelven történt tolmácsolása adja az alkalmat. Kosztolányi megállapítja, hogy a fordítások nyomába sem érnek Petőfi nyelvének: „Akik megszólaltatták a magyar költeményt, lelkes barátaink, de nem alkotók”⁶.

„Vajon a népek és nyelvek egységét érzem-e, miután öt nyelven elolvastam a *János vitéz*t. Nem; a különvalóságomat érzem, a belém idegzett szók metafizikai jelentőségét és pótolhatatlanságát, az agyam sejtjéig és idegeim működéséig lüktető örökkévaló erőt, s mindnyájunk titokzatos, fel nem bontható testvériségét, kik magyarul beszélünk.”⁷

„Sokat beszélünk a haláláról is – folytatja Kosztolányi. – [...] Aznap vászonzubbonny volt rajta. A Monostor-kert mellett halt meg, délután öt és hat óra közt. Egy órával azelőtt még látták őt, kard nélkül, néha kivette a noteszét, és valamit jegyzett beléje. Mint egy modern haditudósító. Ezekből a jegyzetéből később verset írt volna.”⁸ Petőfinak a csatamezőn történt szörnyű kínhalála egy elveszített szabadságharc szimbolikus és lezáró vége – azóta is sokféle jelentés lehetőségét tulajdonítva neki, beleolvadva

⁴ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Petőfi Sándor, öt nyelven* = Nyugat, 1921, 4. = Uő., *Látjátok, feleim*, 177.

⁵ Uo., 178.

⁶ Uo., 171.

⁷ Uo., 173.

⁸ Uo., 168.

és föltámasztva, a mítoszt, megütve a halhatatlanság messze ható hangját. Emlékezetünkbe idézhetjük, hogy a *János vitéz* megismételhetetlen népmesei imitációban és fikcióban, benne Franciaország egyenesen Indiával határos, a költői térben és időben, Tündérországbán, a szerelem földöntúli kertjében megszűnhetett a halál, a valóságban azonban nem. A földi élet nem képes megállítani az időt; a látnoki képességgel fölruházott költőt szinte hamvas ifjú korában utolérte a végzete, hiába gyürkőzött neki, hogy elkerülje. Az életművet lezáró, az apokalipszist megidéző, a történelmi bukással a bekövetkezett apokalipszist is feltételező, a halál közelséget talányosan megsejtető versének a címe, az utolsó állomás: *Szörnyű idő*.

3.

A Szeptember végén elemzése: „Szövegmagyarázat”

A *Szeptemberi ábítat* költője, Kosztolányi Dezső nem tudott betelni a *Szeptember végén* költőjével. A földi lét szempontjából legélesebb egzisztenciális határhelyzet, az élet és a halál mezsgyéje korai költészetétől foglalkoztatja Petőfit, és – egész ifjúkorától – foglalkoztatja Kosztolányit is; mindkettejük számára inog a mérleg, két serpenyőjében ott a halál és ott az élet. Én a két nagy – az irodalmi emlékezetben bizonyos módon egymásra rímelő – szeptemberi versét az elmúlás bizonyosságát immáron megnyugvással elfogadó költeményekként olvasom; ebbe természetes módon játszik bele az a tapasztalat, hogy mindkét vers a magyar költészetben az elmúlás helyét, évszakát örökvényűen jelöli ki – ezért is páratlan teljesítmények. A versalkotás titkaival, a lírai kifejezéssel, a költői nyelvvel, saját törekvéseivel is összhangban, kötetnyi írásában foglalkozik. Kosztolányi a Pesti Hírlap 1934. június 24-i számában hosszú elemzést szentelt a *Szeptember végének*. Hogy ez a költemény mennyire állt sarkalatosan érdeklődésének homlokterében, mutatja, hogy hat évvel korábban, már 1928. szeptember 23-án az Új Időkben rövid jegyzetben foglalkozott vele.⁹ A versélmény újbóli jelentkezése, mondhatjuk, szinte elementáris feltörése azonban Kosztolányiból másodszor is kikényszerítette a megszólalást. Mindekelőtt azt akarja megmutatni, hogy miért szép ez a Petőfi-vers. Miért hatott rá? Mire volt szeme, mit látott meg a versben? És amit látott, hogyan látta meg? Ez nagyvonalakban Kosztolányi szövegmagyarázatának

⁹ *Látjátok, feleim...*, 185–190 és 179–181.

a módszere: lépésről lépésre haladni, fölfejtteni a vers szövetét, megtudni, hogy mit tesz a költő a tárgyával, mit teszi költőivé és maradandóvá a vers képi világát, mi jellemzi a nyelvét, milyen előadásmódot választ hozzá, vagyis hogy mi szolgálja a legteljesebben a költő célját? A Nyugat 1920. február elsejei számában *Tanulmány egy versről* címmel írt hosszú dolgozatot:

„Egy előadás-sorozatomban, melyet magyar lírikusokról tartottam, kísérletet tettem, hogy pusztán a versekből értessem meg a költőket.

Módszerem az volt, hogy a fejtegetendő költők egy-egy versét vettem elő, melyekből kibontottam az egyéniségüket, de úgy, hogy a költeményt külön, elzárt világnak tekintettem, és anélkül, hogy a tárgyukkal, vagy a költő életrajzi kapcsolatával foglalkoztam volna, magát a szöveget vizsgáltam, vers- és hangtani szempontból, s mindennek előtt arra a kérdésre akartam feleletet adni, hogy miért kell az illető verset jónak vagy rossznak tartani? Szóval a formából haladtam fölfelé, nem megfordítva, mint az esztétikusok zöme teszi, aki ezáltal petitio principii-t követ el.

Ennek az induktív módszernek az általánosan alkalmazott deduktív eljárással szemben meg van az az előnye, hogy kizárja a divatos esztétikai hozzáköltéseket, s főképp értő közönséget nevel a versek számára, azáltal, hogy előbb részekre bontja őket s aztán újra felépíti, akárcsak az író tette, mikor verseit megalkotta.”¹⁰

Ennek a versmagyarázó módszernek a kifejlése a *Szeptember végén* bemutatása. A módszer kialakításához, úgy gondolom, saját költői tapasztalatát vette alapul; célja a vers gazdagságát a költő maga alkotta világán belül szemléltetni, a mű belső alkotóelemeire és a belső kontaktusokra rámutatni. Kosztolányi lépésről lépésre halad: először azt zárja ki, amelyekre fölösleges hagyatkoznia az olvasónak, mert a vers hatásának a magyarázata az alapgondolattal, a költői őszinteséggel, a keletkezés tárgyi adataival kudarcra ítélt kísérlet. Megállapítja ugyanis, hogy „[a] nagy költemények rokonok abban, hogy az élet ősi, egyszerű, többnyire elcsépeelt mozzanatait szólaltatják meg, s csak a kifejezés tündéri varázsával hatnak, mely úgy lebeg fölöttük, mint végesen a végtelen”¹¹. Tehát ezek az összefüggések, ha érvényüket nem is veszítik, a tapasztalatok szerint járulékos motívumok. A konklúzió: „Úgy látszik, nincs más mód, minthogy a verset magából a versből értsük meg”¹². Hasonló tanulságot

¹⁰ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Ábécé* [Illyés Gyula előszavával], Bp., Gondolat, 1957, 79.

¹¹ *Látjátok, feleim...*, 186.

¹² *Uo.*, 187.

vont le a maga számára egy másik fölhozott Petőfi-verssel kapcsolatban az *Ábécé a versről és a költőről* (1928) című munkájában: „Milyen átlátszó idill például Petőfi *Téli éjszakák* című verse. Mégis, ha kutatom, hogy miért veszi körül oly varázsköd azokat a tárgyakat, melyek itt élém rémlenek, miért hatnak rám oly csodásan, nem tudom megérteni. Hiába világítok a szobába az értelem tolvajlámpájával, a rejtély nem lesz kisebb”¹³.

4.

Rövid kitérő a *Szeptember végén* halhatatlanságára

A *Szeptember végén* az egyik leghíresebb Petőfi-vers. Danilo Kiš, a magyar irodalom közeli barátja, aki azt tartotta magáról, hogy ő „az utolsó jugoszláv író”, *A bolondokháza előcsarnokában* című elbeszélését kezdi (Mácsai Tibor fordításában) így:

„Minden valamikor szeptember havában kezdődött, olyan hangulatban, mint amelyet Petőfi ír le *Szeptember végén* című költeményében: a vállalkozói villák kertjében még zöldelltek a sövények és a nyárfák, de az esők és a szelek már megkezdték garázdálkodásukat, megtépázták a leveleket és letaposták a fűvet, majd jött a hosszú vénasszonyok nyara, amely igyekezett rendbe hozni a rendbe hozható dolgokat, megállítani a megállíthatatlant. Erkélyemről szemlélem az évszakok eme szeszélyes váltakozását, akaratlanul is látva, nemcsak mint a díszletek változásait valamilyen hatalmas, klasszikus melodrámban, amelybe bevonták az isteneket és a teremtés-rombolás mitikus erőit, hanem egy egészen lírai összefüggésben is, amely ártatlan, valójában gyermeki, holmi lírai és melankolikus összefonódásként önmagammal: az elmúlás élő képeként. A szeptembernek ez a romantikus (petőfis) mélabúsága összefonódik annak az életével és lényével, aki mindezt saját elmúlásának és öregedésének képeként szemléli, ám mégsem csupán szentimentális (költői) meglátás, hanem egy sajátos metafizikai remegés, amely óva int.

Negyven és egy éves vagyok. Befejeztem legújabb könyvemet. Merre, hogyan tovább?”

Petőfi *Szeptember végén*je az elmúlás élő képeként Danilo Kiš tollán (nemzetközi) szállóige lett tehát, világirodalmi toposz, ahogy, talán a legszebb verssorok egyikeként, magyar szállóige lett Kosztolányi révén a versből az „elhull a virág, eliramlik az élet” sor is. Petőfi itt természeti költőként is egzisztenciális határhelyzet lírikusa, mellyel kivívta a kései utódok

¹³ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Ábécé* [Illyés Gyula előszavával], Bp., Gondolat, 1957, 99.

főhajtását. Mert ettől az ominózus kérdéstől, a merre, hogyan továbbtól nem tudott Petőfi sem szabadulni a koltói kastély kertjében sétálgatva, ahol számára az elmúlás példázata a híres elhulló virág metaforája lett.

5.

„Petőfi Sándorka”

„[...] ki száz évvel ezelőtt jelent meg a földgolyón, ezen jelképes évszáz éjszakán”¹⁴ – ez a mondat egy 1922. december 31-én, a Pesti Hírlapban megjelenő tárcából való. A kis írás – szó szerint – a centenáriumi év előestéjén jelent meg, szilveszter éjszakáján pedig megszületik a „csodaember”, ezzel a varázslatos jelzővel zárja a cikket Kosztolányi: „Mélység és magasság együtt, egy életben, huszonhat esztendő szűk keretében. Ezzel a csodával nem tudok betelni – írja, majd hozzáteszi: – Nem gyerekcsoda, nem bűvészi látványosság, nem csodagyerek, ki ötéves korában harmadfokú egyenleteket fejt, Beethovent zongoráz, ismerettani könyvet ír, hanem nagyobb csoda, férficsoda, embercsoda, emberi csoda, mely tökéletes kinyilatkoztatónak mutat egy ifjút, ki a csodák csodája, csodaember”¹⁵.

A novella ezzel a címmel – *Petőfi Sándorka* – az író 1936-os, *Tengerszem* című kötetében jelent meg először.¹⁶ Az eredeti cím – mint fentebb jeleztem – először *Régi, titkos éj* volt. A változás jelentős. Horváth Mária szerint: „A későbbi, véglegesnek tekinthető cím feltáró, értelmező szerepű”¹⁷.

A novella új, immár végleges címében a költő neve kicsinyítő képzős alakban jelenik meg: *Petőfi Sándorka*. A megváltozott címből minden magyar olvasó tudja, hogy a novella így valami módon Petőfihez kapcsolódik, és okkal valamely gyerekkori epizód föllevenítésére gondolhat. Ez az elképzelés azonban nem válik valóra. A szöveg 12 képet, 12 részt tartalmaz 1822 utolsó és 1823 első napjának éjszakájáról. Ezt az éjszakát teljes joggal nevezhetjük misztikusnak, hiszen valami különös történés

¹⁴ *Látjátok, feleim...*, 173.

¹⁵ *Látjátok, feleim...*, 174.

¹⁶ KOSZTOLÁNYI Dezső, *A léggömb elrepül. Kosztolányi Dezső összes novellái, I.*, összegyűjtötte és a szöveget gondozta RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1981, 794–801.

¹⁷ HORVÁTH Mária, *Szerkezet és stílus. Kosztolányi Petőfi Sándorka című novellájának elemzése* = Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Mai Magyar Nyelvi Tanszéke fennállásának 20. évfordulójára rendezett tudományos ülésszakon 1990. november 28-án tartott előadás szövege, Magyar Nyelvőr, 1992/3, 308–313.

bekövetkeztére lehet számítani, ez pedig, mint később kiderül, a kisded eljövételének éjszakája. Az író mintája, poétika eszköze a körkép és a késleltetés, mindkét elem fokozza a novella sejtelmes atmoszféráját. Lappangó várakozás kerít a hatalmába bennünket, olvasókat, és a lappangó várakozás atmoszférája uralkodik mind a 12 kép szereplőjén. Balladaszerű homály, nyelvi sűrítés, és babonás motívumok monotonon ismétlődő ritmusa egészíti ki a kisfiú világra jövetelét:

„Körülülük a csecsemőt, bámulják, egymásnak suttoznak:
 – Haragos – mondja az apa.
 – Szelíd – mondja az anya.
 – A szeme fekete – mondja a bakter, ki pálinkával éteti.
 – A szeme kék – mondja a kisbéres, ki a konyhán ólálkodik.
 – Gyenge – mondja a bába.
 – Erős – mondja a papné.
 A kisded mintha forgolódna.
 – Ni – mondják egymásután –, a szalmát nézi, a padkát nézi, a vizet nézi,
 a bort nézi, az arcunk nézi, az éjszakát nézik, a fényt nézi.
 Cihelődnek a vendégek. Szülők magukra maradnak, ő vele.
 – Vidám – mondja az apa.
 – Szomorú – mondja az anya.
 Két ember áll az utcán.
 – Szegény lesz – mondja a bakter.
 – Gazdag lesz – mondja a kisbéres.
 Künn a kapu előtt a két asszony.
 – Nem sokáig él, meglátja – mondja a bába.
 – Sokáig él, meglátja – mondja a papné és a tomboló égre tekint.”
 (10. rész)

Nem tartozik szorosan a tárgyhoz, mégsem hagyhatom említés nélkül, hogy különös fénytörésbe állította számomra Kosztolányi és Petőfi kapcsolatát Lengyel Balázs és Ottlik Géza 1978-ban, a Móra Kiadó Diákkönyvtárában megjelent válogatása az író kisebb prózai írásaiból. Amikor erre a dolgozatra készültem, ez a kötet került először a kezembe, ott olvastam újra a novellát, az élmény azonban jóval több volt, mint az erre a munkára való fölkészülés egyik pillanata. A *Petőfi Sándorka* más jelentést kapott az utána következő Osvát-emlékezéstől; a szöveg zuhatagszerű érzelmiáradás, melyet ugyan a gyász és megrendülés táplált, Kosztolányi mégis Osvát – kultikus tiszteletéről árulkodó – mondatát

ismételve így fejezte be: „Éljen a magyar irodalom!”¹⁸ Az a magyar irodalom, amelyben Petőfire, *a megszülető kisdre* mint *apánk*ként gondol Kosztolányi.¹⁹

Post Scriptum

Kosztolányi eszményítette Petőfi költői alakját és életművét. Művészetének, magatartásának és egyéniségének hangsúlyai számára jóval túlnyúltak az irodalom körén. 1934. január elsején az Új időkben az írta, hogy „Hátrahagy olyan művet, melyet majd az egymás nyomába lépdelő évszázadok igyekeznek megérteni”²⁰. Ennek egyik eleme lehet – fölfogásom szerint – a magyarság kulturális emlékezetében betöltött nélkülözhetetlen szerepe.

Egy korábbi, még az elmúlt évszázad végén publikált dolgozatomban²¹, melyet azután írtam, hogy kecses, fakszimilét is tartalmazó kiadásban megjelent a Petőfi Sándor ismeretlen kéziratait tartalmazó *Ibolyák* című füzetecske (1998-ban), *feledésre ítélt felfedezésről* szóltam. Ezen sajnós – legjobb tudomásom szerint – az idő gyökeresen azóta sem változtatott. Pedig egy nemzeti (és világirodalmi) klasszikustól, az irodalmi hagyomány meghatározó alakjától ismeretlen kézirat nem várt fölbukkanása szerencsésebb éghajlatok alatt egyedülálló esemény. Mondandóm lényege az volt, hogy jóval hangosabb hírverést, értőbb, befogadóbb közeget érdemelt volna a szokott hazai szűkkeblűség helyett önmagában is az esemény: „...téved ugyanis az, aki filológiai kuriózumnál nem tekinti *többnek* és *másnak* Petőfi fölbukkant autográf könyvecskéjének kiadását” – írtam akkor. Engem talán leginkább a tágabb „szakma”, a kultúra munkásainak viszonylagos süketsége lepett meg. Az irodalmi és kulturális folyóiratok nem kényeztették el olvasóikat a hírrel, de a nívósabb kulturális eseményekre akkor még hatványozottabban mozgékonyabb napilapok sem tartották érdemesnek, hogy szóljanak; az meg már akkor is hiú ábrándnak tűnt, hogy ezt jelentőségének megfelelően tegyék; más hírközlők sem szórták szét a világba, hogy legegységesebb költőnktől valami originális került elő.

¹⁸ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Osvát Ernő* = K. D., *Boldogság*, szerk. LENGYEL Balázs, vál. és utószó OTTLIK Géza, Bp., Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1978, 271.

¹⁹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Petőfi Sándor*, A Hét, 1915. február 14.

²⁰ *Látjátok, feleim...*, 183.

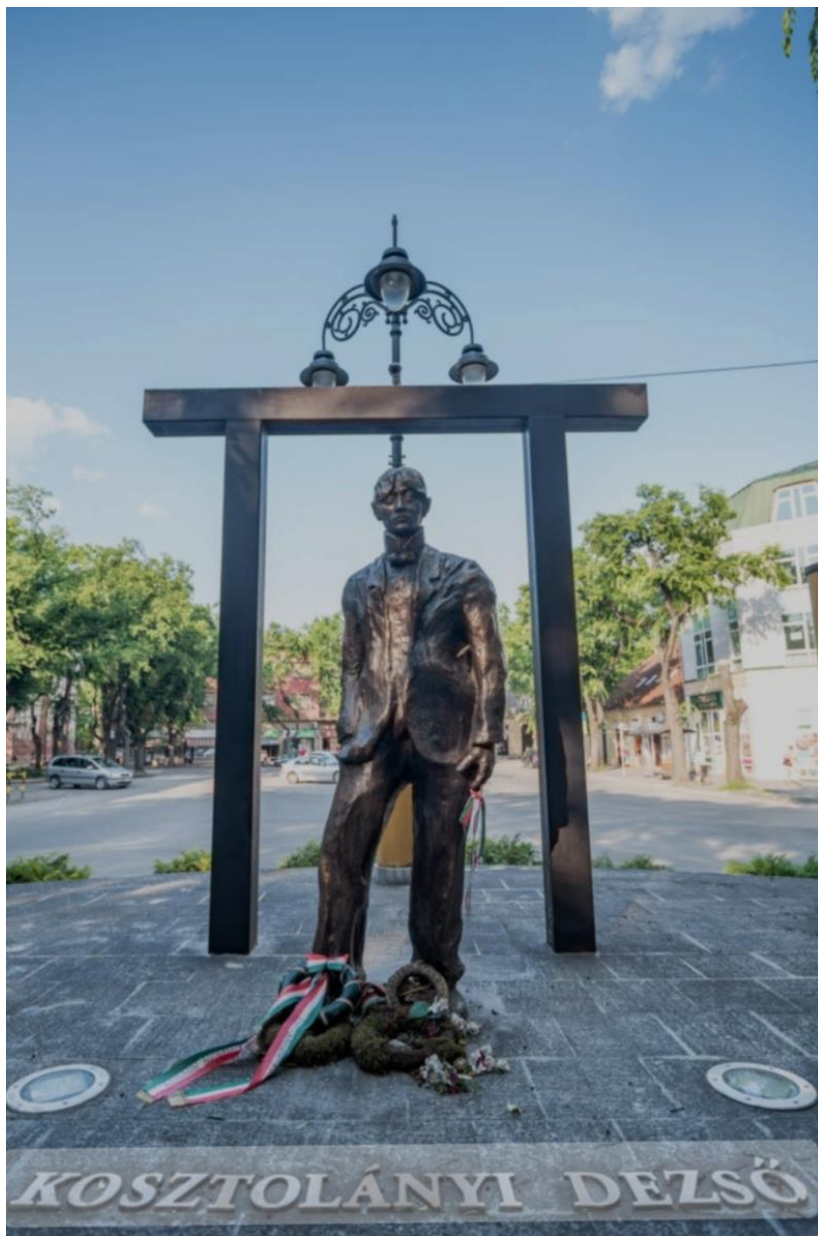
²¹ M. V. L., *Költő és Ibolyák*, Népszabadság, 1999. november 18.

Emlékének, emlékezetének ápolása azt jelentené, hogy megmondjuk, mit jelent Petőfi – vagyis az életmű jelentésének aktuális kibontása eleven, elvégzendő közösségi feladatot jelentene. Visszatérve az *Ibolyák*hoz: jó, hogy folyamatos és magas színvonalú, invenciózus irodalomtörténeti háttérkutatás áll rendelkezésünkre: mert így semmiképp sem állhatja meg a helyét az az érv, amely például azt mondaná: bármi, ami az *Ibolyák*ban főlészre bukkant, nem oszt és nem szoroz Petőfi, a *karakter* és a *jelenség* megítélésekor. Ezzel szemben már önmagában egy kvázi-kötetters, egy autográf füzet, két ismeretlen vers (*Engesztelés*, *Színészársaimhoz*) és két beszély (*A párbaj*, *A baja*) lététől elenyészik minden okvetetlenkedés, gáncs és lekicsinylés. Az *Ibolyák* fölfedezése bizony okkal dobogtatta meg a szívet. Esemény: kedvez a magyar irodalom hagyományos tradíciókultuszának, mely nélkül nincs ma, nincs holnap. Bárhogy is tagadná ezt valamely jelenkori ízlés és irányzat, tévedne.

Egyébként érdemes (ismét) a kéziratos füzet kallódásának kalandos történetére is egy röpké pillantást vetni, ahogy arra rávilágít a kiadványban Szekeres László jegyzete, a szerző filológiai bogarászásának, aprómunkájának szűkszavú, tényrögzítő összefoglalásaként. Maga a füzet 1843-ból származik, s Petőfi művészi önkeresését dokumentálja, melyben tehetségét nemcsak költői vállalkozásnak, hanem prózai kísérletnek is alávetette. Az idő tájt még a romantika előtti idők normái szabták meg az általa követett irányt, és a természeti szép dominált esztétikájában, tematikus szálon pedig a színészvilág, színészelet nyilvánvaló epizódjai, a vándorszínészet érzésvilága bukkan föl az *Ibolyák* keresetlen, kicsit darabos, meg-megbotló verssoraiban. Voltaképp valódi életrajzi helyzetek folyományaként, azok tényszerű, a költészet világába éppen csak „megemelt” rögzítéseiként megszületett írások képezik a füzetecske tartamát, szövegegyüttesét, mely azért is felbecsülhetetlen fejlődéstörténeti forrása a Petőfi-kutatásnak, mert jelzi Petőfi pályájának korán jelentkező, átgondolt világképi-poétikai ambícióját, hogy a költő írásait tematikus csoportokba, versciklusokba kívánta rendezni.

Az a tény is külön figyelmet érdemelt volna, hogy olyan pótolhatatlan relikvia került a múlt mély kútjából elő, amely Petőfi kézírását őrzí. Ez, mondanom sem kell, páratlan szerencse, ezért kiváltképp megbecsülendő: ritkán fordul elő, és még ritkábban ismétlődik meg.

Emiatt is kár, hogy nem válhatott igazából közkinccsé az *Ibolyák*.

A gimnazista című, Kosztolányi Dezsőt diákkorában ábrázoló szobor Szabadkán, a Petőfi Sándor utcában, egykori iskolája előtt (Szarapka Tibor alkotása)

Fotó: Móra Regina

LŐCSEI PÉTER

Weöres Sándor Petőfi-mozaikja

A 200 éve született Petőfi életéről, műveiről monográfiák, tanulmánykötetek, méltatások sora született; nehezen megszámlálható vers és más műfajú vallomás is. Megírásukhoz az önkéntelen viszonyulás mellett a kerek évfordulók, a március 15-ei megemlékezések, a szoboravatások is számos alkalmat teremtettek. A végtelennek tetsző sorból a XIX. század második felének költőit (Arany, Madách, Kozma Andor, Vajda János, Reviczky), a Nyugat néhány alkotóját (Ady, Kosztolányi, Juhász Gyula, Babits, Szép Ernő, Illyés Gyula) említem. A második világháború után többek között Pilinszky János (*Levél Petőfi Sándorhoz*), Utassy József (*Zúg Március*), Szilágyi Domokos (*Szemből, halál; Héjjasfalva felé*), Petri György (*Sándorhoz*) és Esterházy Péter (*Petőfi, a légtornász*) vallott róla és rajta keresztül önmagáról, koráról. A hatalmas korpuszban bőségesen akadnak politikai áthallások, esztétikai és erkölcsi hitvallások. Közhelyes megoldások is. A szerzők gyakran szembesítették saját koruk állapotát a szabadelvű, republikánus Petőfi eszményeivel. Az egyes kurzusok pedig rendre a maguk képére kívánták formálni, „fősodorra” nyilvánítani a szabályoknak nem engedelmeskedőt és líráját.

*

Weöres Sándornak Petőfihez és költészetéhez való viszonyát nem csupán a 200. évforduló miatt érdemes áttekinteni. Bár nem írt róla könyvet, mint Illyés, sem esszét, mint Babits, többféle műfajban értékelte; részletesebben mindössze az *Irodalomtörténet* kérdéseire vallott róla. Petőfi-képének mozaikja azonban hiányos maradna, ha csupán ezekre a válaszokra hagyatkoznánk. Megnyilatkozásaiból a teljesség igénye nélkül említem iskolai dolgozatait, leveleit, doktori értekezésének részletét, beszélgetőcéduláit, verseit és több interjút. Nevének említése nélkül is szólt beállítódásuk közös és eltérő jellemzőiről. Ars poeticájáról, világképéről sokat elárulnak ezek az olykor ellentmondó ítéletek. Ezen sem csodálkozhatunk, ugyanis eltérő összefüggéseket érintve több évtized alatt születtek. Volt, amikor

lehengerlő népszerűségét tartotta aránytalannak, máskor – Chattertonnal és Rimbaud-val együtt – a költészet csodagyerekeként említette. Nevezte a couleur locale költőjének és a szabadságért küzdő tüneményes lírikusnak. Sokoldalú összevetéseiben többek között Sevcsenko, Ady, Goethe, Arany, Heine, Illyés Gyula, József Attila neve és életműve tűnik föl. Negatív megjegyzéseinek egy része eltérő személyiségükkel, más társadalmi, eszmei környezetükkel magyarázható. Bíráló szavai sok esetben inkább azoknak szólnak, akik lobogóra tűzték, piedesztálra állították őt.

Ha megpróbálkoznék Petőfi és Weöres életének, szociológiai viszonyainak, költői felfogásának összevetésével, hosszasan sorolhatnám a megfigyelési szempontokat, a felületes hasonlóságokat és a feltűnő különbségeket. Mindössze néhányat emelek ki közülük. Azért vállalom a közhelyek kockázatát is, mert lényegesnek tartom őket Weöres megjegyzéseinek háttereként, árnyalásaként.

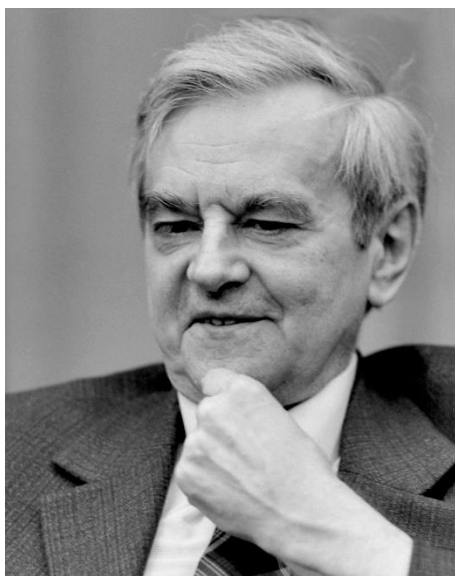
Petőfi 1842-ben még Petrovicsként közölhette *A borozót* az Athenaeumban. Weöres szintén 19 éves volt, amikor a vidéki és fővárosi napilapok, továbbá az ifjúsági fórumok után jelentkezhetett a Nyugatban. A folyóirat megszűnéséig csaknem 100 tétellel (78 verssel, 11 könyvismertetővel, 1 vitacikkkel és néhány róla szóló írással) szerepelt ott. Kettejük közül csak neki volt lehetősége egyetemi tanulmányok végzésére; ráadásul ezt doktorálással zárhatta. Míg Petőfi Zágrábig, Grácig, a felvidéki és az erdélyi városokig jutott el, Weöres már fiatalon járt Ausztriában, Norvégiában, Bulgáriában, 1937-ben pedig Indiában, Kínában, később pedig szerte a világban.

Mindketten nemzedékük meghatározó lírikusai voltak. Petőfi tudatosan törekedett a vezetői szerepre: művei mellett a Tízek Társaságának szervezőjeként, szerkesztőként szerzett tekintélyt. Költészetét verseiben és kötetének előszavában is megvédte a támadásoktól. Közéleti témájú költeményeinek többsége arról tanúskodik, hogy bízott a társadalmi változásokban, reménykedett a haladásban. A kétely, akárcsak Vörösmartyt és Madáchot, őt is megérintette: sötét tónusú műveiben (például a *Világosságot!* címűben) éppen az örök körforgás szorongását érzékeltette. A nemzeti ébredés korában hevesen, szenvedéllyel, néha elfogultan, legtöbbször azonban kíméletlenül bírálva vallott hazájáról. Számos alkalommal szólította meg nációját (*A magyar nemzet*, 1845; *A magyar nemzet*, 1846; *A magyar ifjakhoz*, 1847; *A magyar nép*, 1848; *A nemzethez*, 1848). Társadalmi változásokat igénylő, szabadságért küzdő, a forradalmat tudatosan és türelmetlenül váró személyiség volt; a felkiáltójelek lírikusa. Kíméletlenül korholt, fenyegetett, indulatosan mozgósított, a nemzethalált

vizionálva aggódott. A tőle gyökeresen különböző Pilinszky nem véletlenül azonosította szenvedélyes alkatát a kivont karddal és a lovasrohammal. Közéleti írásai erős szónoki hatáskeltő elemeket tartalmaznak. Gyakran szerepelnek bennük „hasznos rugóra járó” költői kérdések, túlzások, párhuzamos gondolatritmusok, ellentétek, refrének. Értelmi és érzelmi meggyőzésük következetes logikára épül. A prófétai küldetés tudat, a versek témaválasztása, poétikai eszköztára kortárs olvasóit és utókorát is megosztotta.

*

Weöres Sándor 1976-ban (Garas Kálmán fotója)

Weöres – katonatiszt édesapja miatt is – apró gyermekként hallott az első világháború és a forradalmak eseményeiről. Zárkózott személyiségű, koraérett, könyveket bújó személyiséggé fejlődött, aki a pajtások helyett a felnőttek társágát kereste. Mitológiai tudását, filozófiai, teológiai kételyeit velük tudta megosztani. Az olvasottakat, beleértve a magyar és a világirodalom klasszikus alkotásait, fiatalon asszimilálta. Groteszk szemléletű írásai mellett korán jelentkeztek ismeretelméleti felvetései.

Úgy érezte, nem válhatna „tudományos filozófussá”; felvetődő

bölcseleti kérdéseit lírájában kívánta kifejezni. Amíg Petőfit kétségbe ejtette az a lehetőség, hogy talán értelmetlen a küzdelem a világ jobbá alakításáért, Weöres nemigen bízott a kedvező változásban. A „mindegy” és a „mégsem mindegy” kérdését többször is rezignáltan, ironiával vagy mély fájdalommal fogalmazta meg. Idézhetem a *Háborús jegyzetek* zárlatát: „Míg az Ész-Embert sírjába kísérik, / temető árkában, gyász-nóta mellett / az Új-Embert nemzik titkos szerelmek. / Az is majd elkínlodik ezer évig”. Cítlálhatom a *Történelem* utolsó sorait: „mindig a valóság hihetetlen, / élünk-forgunk és semmi változás”. Sötét tónusú strófája kimaradt a *Rongyszőnyeg* második összeállításából: „Nincs vigasztalanabb a történelemtől: / uralkodik az őrült, fejünknek szegzett szekercével, / s ha

mégis én ütöm le őt és én uralkodom, / szerepét folytatom váltott rögeszmével”. Az emberi önzést, a hatalomhoz való viszonyt szinte minden megnyilatkozásában változatlannak, megváltoztathatatlannak minősítette. Az egyéni (és nem a társadalmi szintű) formálódásban reménykedett csupán; *A teljesség felé* számos intése szól erről. Petőfivel ellentétben legnyilvánvalóbb felszólításait is szinte mindig ponttal zárta le. (*A teljesség felé* szövegében mindössze három felkiáltójel fordul elő.)

Az eszmélésétől átélt hazai és világpolitikai változások, bölceleti, művészeti hatások természetesen nyomot hagytak írásain. Olyan nyomasztó egyetemes kérdésekkel szembesült, mint a fenyegető atomháború, a túlnépesedés, a regionális konfliktusok végtelen sora, a környezetszennyezés. A már idézetek mellett csupán néhány művét említem. A *Reménytelenység könyve* és a *XX. századi freskó* a második világháború okozta válsággal függ össze. *A teljesség felé* megszületését Hamvas Bélának köszönte meg. A *Le Journal* a hallgatás éveinek lenyomata. A *Tűzkútban* szereplő *Köszöntés* a kétség és a remény határán született a hatvanas évek első felében; négy évvel később a T. S. Eliot emlékének ajánlott *Merülő Saturnus* már borúlátóbb világlátásáról tanúskodott.

Petőfi halála után négy-öt emberöltővel Weöres radikálisan fogalmazott a nemzet kérdéséről. A romantika termékeként jellemezte: „...egy tipikusan germán fogalom a nemzet, ami hát a magyar romantikán keresztül is lobogott és piros-fehér-zöldezett, de azt hiszem, most már túltehetjük magunkat ezen a fogalmon. Keletkezett a német romantikával és talán el is múlt a romantikával, úgyhogy most már ennek a problémának talán kevés igazi értelme van”¹.

A *Nemzeti dal* szerzőjével ellentétben sohasem vágyott vezetői szerepre az irodalomban. Irodalmi értékű leveleiből azonban kitűnik, miként szervezte nemzedékének fellépését. Tanácsokat adott, közvetített, bírált; részt vett az irodalmi élet decentralizálásában. Miközben a Nyugatban, a Válaszban, a Szép Szóban is közölt írásokat, több vidéki folyóirat-alapítási kísérletben vállalt feladatot. Nemzedékének költőit határozottan védte a leegyszerűsítő minősítésektől. Ennek kiemelkedő példája a *Harmadik nemzedék*, amely egyszerre ironikus vitairat, mesteri pamflet, zárлата pedig emelkedett művészi hitvallás.

¹ Egyedül mindenki. Weöres Sándor beszélgetései, nyilatkozatai, vallomásai, szerkesztette DOMOKOS Máttyás, Szépirodalmi, 1993, 240.

Gyakran szólt verseinek ihlető forrásairól. Nem hevítette az eredetiség, nem hallgatta el, hogy irodalmi élményei milyen ösztönzést adtak számára. Ezek elsősorban nem tartalmi mozgatórugók voltak. Vallotta: „A költészetnek nem témákra van szüksége, hanem struktúrákra, faktúrákra”². Terjedelmes életművében természetesen előfordul közvetlen élményrögzés, alkalmi reflektálás is. Nyilván nem véletlen, hogy egy részük gyengébb minőségű, és közülük több is kimaradt köteteiből. A nemegyszer szónokias, logikus vonalvezetésű Petőfi-versekkel szemben a költészetet inkább mint „illogikát” fogta föl. Úgy is gyakorolta. Kedvelte a paradoxonokat, gyakran élt meghökkenítő fordulatokkal. Némelyikben kötekedő, játékos vagy egyenesen polgárpukkasztó énje kapott hangot, de többségükben fölszikkasztó, líráját megvilágító gondolatokkal találkozunk. Bódy Gábor érdeklődésére ezt válaszolta: „Legfontosabb, hogy az ember törődjön azokkal a dolgokkal, amik az életet megelőzték, és az élete után jönnek. Tekintve, hogy az emberélet 60-70-80 év, nagyon ritka, kivételes esetben 100 év, és azt körülveszik azok az évmilliók, amikre az ember fizikai élete nem terjed ki, ezt érzem a legfontosabbnak. Azokkal az évmilliókkal törődni, amikor nem vagyunk. Ha valaki akár hittel, akár hit nélkül elkezd törődni az élet-egésszel, akkor mindent át kell, hogy értékeljen. És egy olyan költészetben, mint az enyém, nem is lehet eligazodni annak a tudása nélkül, hogy a fizikai, az érzelmi és az értelmi síkok fölött ott van még az intuitív sík, és afölött ott van az időtlen”³.

Vázlatos áttekintésemben az időrend és a tematika alapján csoportosítom Weöres Sándornak Petőfit és műveit jellemző gondolatait. Olyan beszélgetéseiből is idézek, amelyek kimaradtak interjúkötetéből és a vele foglalkozó könyvekből. Néhány esetben a köteteiben előforduló szerkesztői tévesztésekre is felhívom a figyelmet.

*

Petőfi nevével és egy-egy versével a magyarok többsége óvodásként vagy alsó tagozatos iskolásként találkozik. Weöres Sándor is korai olvasmányai közé sorolta: visszatekintéseiben Schiller és Shakespeare drámái mellett többször is Vargha Gyula, Kozma Andor, Szabolcska Mihály, Csokonai

² TÓBIÁS Áron, *A MÚZSÁK látogatása Weöres Sándor és Károlyi Amy költőknél*, Múzsák, 1970/4, 14.

³ BÓDY GÁBOR, *Nárcisz és Psyché – Beszélgetés Weöres Sándorral egy készülő film alkalmából II*, Filmvilág, 1978/9, 15.

költeményeivel együtt említette. Hatásukat rövidesen a *Hála-áldozat*ban is megörökített módon Ady, Babits és Kosztolányi váltotta föl. Elődeiként mégsem őket nevezte meg, hanem Gyöngyösi Jánost, Édes Gergelyt, Ungvárnémeti Tóth Lászlót, Újfalvi Krisztinát, Vályi Klárát, Kazinczy Klárát, Apor Pétert, Cserei Mihályt, Bethlen Katát, Bethlen Miklóst, Kemény Jánost, Nyéki Vörös Mátyást.⁴ A hosszú, meglepő lista jól példázza Weöres szemléletét. Nem a kánon volt fontos számára, hanem a szerzők merészsége, nyelvi ereje.

Középiskolásként párját ritkító érettséggel, bátorsággal, olykor megdöbbentő fordulatokkal szolt a magyar irodalomról. Ideálja ekkor már sokkal inkább Arany volt, mint Petőfi.

Köteteiből kimaradt az a kamaszkori verse, amelyben a magyar és világirodalom nagyjaihoz való „viszonyát” jellemezte kétsoros szakaszokban. Gyermekként, segítő társként, tanítványként tüntette föl magát a múlt nagyjainak körében; többek között Homérosz, Shakespeare, Milton, Verlaine társaságában. Látomásában három magyar szerző jelent meg; nem elragadtatással, hanem távolságtartó iróniával:

„Jókai bácsit meghallgattam
és csak nagy-lopva ásitottam. [...]

És Petőfivel, lánggal telten
szó-vaktöltéseket löveltem. [...]

Mélázó Adyt leitattam
és fejét három nap borogattam.”⁵

Évismétlő hatodikos diák volt, amikor ezt írta Kosztolányinak: „Egy magyardolgozatban kifejtettem, hogy Petőfi jobban van értékelve mint megérdemelné, életével és halálával önkénytelen reklámot csinált magának, amihez képest a mozicsillagok kéthetes házasságai és titokzatos eltűnései dilettáns cselekvések és irodalma agyonmajsolt rágógumi”⁶. 17 évesen írt dolgozatában a *Kiskunságot* és a *Kutyakaparót* hasonlította

⁴ BAKÓ Endre, *Vendégünk volt Weöres Sándor költő*, Hajdú-Bihari Napló, 1968. április 21, 4.

⁵ *Weöres Sándor*: Halottak = LŐCSEI Péter, *Vázlatok, versek, szövegválogatok Weöres Sándor csöngői füzetéből*, ItK, 2021/6, 857.

⁶ *Weöres Sándor Kosztolányi Dezsőnek; 1930. febr. 20.* = WEÖRES Sándor, *Egybegyűjtött levelek*, szerk. BATA Imre és NEMESKÉRI Erika, Pesti Szalon – Marfa; Mediterrán, 1998. I. 138. (A továbbiakban: *W/SLen.*)

össze. Megfigyelései rokonságot mutatnak azokkal a megállapításokkal, amelyeket később doktori dolgozatában fejtett ki:

„A kettő közül az első a képek láncán egy-egy villantás által csodálatos, tiszta, napsugaras teljességgel mutatja be az alföldi élet jellemző mozzanatait. A költő például csak annyit mond a tüskerózsáról, hogy sötétvörös, és olyan, mint egy vérző csillag és hogy »imitt-amott« van és ezzel mindent megmondott, az egész jelleget is, a szemlélő jólesését is, ami nem az idegen elismerő bálmulása, hanem a visszatérő otthonos öröme, hogy újra látja a rég-ismerteket.

Ezzel szemben a »Kutyakaparó« csupa fagyos merevséget, csupa nyirkos szürkeséget, csupa lehangolót tár elénk. De a költő nem kerül a nyomasztó hangulat hatása alá, tréfálkozó és ötletsütögető nevetgéssel vesz mindent tudomásul és amennyire belesimul a költő maga is a »Kiskunság« egész hangulatába, a maga ép kedélyével, itt éppen annyira kívülálló marad. Milyen mesteri: a költő egy szót sem ír önmagáról és mennyire ott van, az egészséges emberi sajnálkozásával, minden kép, minden ötlet, minden fordulat mögött.”⁷

Weöres Sándor 1938-ban félreérthető pamfletet írt Illyés Gyulához.⁸ Sárközi Györgynek így fogalmazta meg célját:

„Versemmel azt akartam mondani: az lesz a sorsa Illyésnek is, mint Petőfi-nek és az elnyomottakért harcoló többi nagy költőnek: elveit éppen azok az elnyomók fogják a legnagyobb hévvel hangoztatni. Tudod, hogy milyen alakok szoktak ágálni egy-egy halott költő nevében, nagyon rossz szobrok alatt és nagyon gyanús közéleti cirkumstanciák közt; ismered például a hivatalos és félhivatalos Petőfi-ünnepélyeket; nos, Illyésnek is nyilván ez lesz a sorsa, miért éppen ő lenne kivétel.”⁹

⁷ Weöres Sándor *diákori versesfüzete, iskolai dolgozata, levelei* = Műhely, 1992, vendégszerkesztő TURBÓK András Bertalan, 76–77. Weöres *A vers születése* című doktori dolgozatában az *Egy telem Debrecenben* és *A vándorlegény* című versekre hivatkozott. „Némelyik motívum sorozatosan átélt élményekből származik...” WEÖRES Sándor: *Egybegyűjtött prózai írások*, szerk. STEINERT Ágota, Helikon, 2011, 91, 92.

⁸ Weöres Sándor: *Illyés Gyulának; Csöngé, 1938. okt. 21.* = *WSLev. II.*, 203. A vers tudomásom szerint csupán az *Egybegyűjtött levelekben* jelent meg. Érthetetlen módon kimaradt az *Elhagyott versek* című kötetből.

⁹ Weöres Sándor *Sárközi Györgynek; Csöngé, 1938. okt. 26.* = *WSLev. II.*, 204. Weöres Illyésről Sárközi Györgynek és másoknak is úgy nyilatkozott, hogy jelentős, megkerülhetetlen költőnek tartja. Halála után verssel búcsúzott tőle.

A harmincas években többféle módon is megfogalmazta, hogy miért nem akar közvetlenül szociális kérdésekkel foglalkozni. Ez összefügghet a Nyugat harmadik nemzedékét érő bírálatokkal és az általa érzékelt irodalmi divattal is. Petőfi nevének említése nélkül ugyan, de Pável Ágostont és Takáts Gyulát is óvta a terjedő pózoktól, frázisoktól. Egy korabeli interjúban azt vallotta, hogy a görögök előtti kollektív korok irodalmi állnak hozzá legközelebb. Nem az úgynevezett én-problémák izgatják, hanem az általánosak, az örök emberiek. Kétkedett abban, hogy kora alkalmas-e arra, hogy magas szintű irodalom szülessen, ennél fogva saját teremendő értékeivel kapcsolatban is borúlátó volt.¹⁰ A művészeti csúcspontokkal és hullámvölgyekkel visszatérően foglalkozott. Barátaink írt levelei azt bizonyítják, hogy gyötrődve fogalmazta doktori dolgozatát. Értekezésében alig hivatkozott szakirodalomra; jórészt saját tapasztalatit, gyakorlatát rögzítette. Kontrasztként vagy párhuzamként több költőt idézett. Mások mellett Arany, Poe, Goethe, Petőfi, Ady, Babits és Illyés alkotói módszerét, példáját említette. Aligha értékítélet, mégis jellemző és vallomással felérő, amit az erősen tudatos Babits és Arany, illetve az érzelminek nevezett Petőfi és Ady kapcsán emelt ki. Előbbiekről azt állapította meg, hogy „majdnem minden versük külön csírából, sőt némelykor egész csíra-sorozatból fakadt, műveik közt ritkán van szorosabb közösség...” Velük ellentétben az utóbbiak „egy-egy csírából a költemények tizeit és százait termelik; oeuvre-jükben néhány tárgykör és forma sokféle változatban mutatkozik újra meg újra: a versek gyökere bennük marad, tovább él, tovább alakul és megint kihajt, mint az élő növény.”¹¹

A változó társadalmi elvárásokról, ideálokról ellentétes példákat sorolt. Összegzését (talán nem önkényesen) mások mellett Petőfire és a doktori dolgozat szerzőjére is érvényesnek tarthatjuk: „Csakhogy a zsenialitás mindig szellemi függetlenség, nem pedig rituálisan előírt pózokhoz alkalmazkodás, míg a dilettánsok felszerelik magukat az összes kívánt kellékekkel, a költők füttyölnek a kordivat naggyá-válási receptjére és úgy írnak, ahogy saját természetükből következik. A költészetben nincsenek kijelölhető szerepek, okvetlenül szükséges, vagy okvetlenül tilalmas tárgykörök, minden a minőségen áll vagy bukik – és a költészet egyik főértéke

¹⁰ *Weöres Sándor vallomása önmagáról*, Dunántúl, 1938. december 25, 9.

¹¹ WEÖRES Sándor, *Egybegyűjtött prózai írások*, szerk. STEINERT Ágota, Helikon, 2011, 96–97.

éppen az, hogy bármilyen temperamentum és humánus mutakozhatik benne, csak méltóképpen mutakozzék”¹².

Várkonyi Nándorral levelek és beszélgetőcédulák segítségével cserélt eszmét. Az alkotói típusokról szóló gondolatait minden bizonnyal a harmincas évek végén vagy a negyvenes évek elején rögzítette. A „személyi tárgyú” és az „univerzális” művészeket állította szembe. Ítéletét ekképp enyhítette: „Sophokles, Shakespeare, Kalidasza: par exc. univerzálisak. Goethe, Petőfi, Heine: a szerepes, magatartásos egyének. (Persze ez inkább *jelleg*-, mint *érték*-megállapítás. Egyéni szimpátiám az I. csoporté, de ezt nincs jogom értékmérőül venni)”¹³.

Földessy Gyula, az Ady-filológia megalapozója pályájának elején két kötetet adott ki Petőfiről. Alighanem ezek ihlették Weöres 1944-es versét. Hogy pontosan melyik fejezete vagy bekezdése, az egyelőre bizonytalan.

FÖLDESSY GYULA MARGÓJÁRA

Petőfi prófétált szebb életet
s hol marad e szebb élet?
Nem a próféta tévedett,
hanem az élet,
Nem a próféta bukott meg;
csakis az élet.¹⁴

A vágy és a valóság ellentétére építő epigrammát kihagyta köteteiből. Ezen nem csodálkozhatunk. Életművében aligha találunk példát arra, hogy bármelyik költő próféta szerepét elfogadta volna. Ráadásul a versben említett Petőfi néhány kivételtől eltekintve (például: *Az ítélet*) nem szebb életet prófétált, hanem a szabadsághoz vezető hosszú küzdelemről beszélt.

Az ötvenes évek első fele nagyon sok polgárinak, egzisztencialistának, defetistának minősített szerzőnek is a szilenciumot jelentette. Az asztalfióknak írt Weöres-művek között volt a *Mahrub veszése*, a *Mária*

¹² WEÖRES Sándor, *A vers születése* = Uő., *Egybegyűjtött prózai írások*, szerk. STEINERT Ágota, Helikon, 2011, 80.

¹³ Weöres Sándor keltezés nélküli autográf feljegyzése Várkonyi Nándornak. Környezetében a harmincas évek végének, negyvenes évek elejének kiadványaira vonatkozó utalások vannak. (Magántulajdon. Ezúton köszönöm meg Kende Katának, hogy rendelkezésemre bocsátotta őket.)

¹⁴ WEÖRES Sándor, *Földessy Gyula margójára* (1944. április–május) = WEÖRES Sándor, *Elbagyott versek*, szerk. STEINERT Ágota, Helikon, 2013, 289.

menyibemenetele, az *Orbis pictus* és a *Le Journal*. Ezek *A hallgatás tornya* című kötetben láttak napvilágot. Az 1950-re keltezett *Petőfi hangja a „Felbőke” és „Az őrült” idejéből* csupán az *Egybegyűjtött írások bővített kiadásában* kapott helyet. A vers utolsó 11 sora *A sebzett föld éneke* című kötetben a *Prózaifutatok „A reménytelenség könyve” előtt és után* 3. darabjaként 1951. október vége datálással szerepel; ugyanez a verszárlat [*Mért jutottunk...*] szerkesztői címadással került az *Elhagyott versekbe*.¹⁵

PETŐFI HANGJA

a „Felbőke” és „Az őrült” idejéből

Csorog a lassú őszi eső,
Mint a gyűlölet,
Áznak a holtak s a hullajelőtek.
Tégedet, ázott cinegemadár,
Mi tart az ágon
S a dűhben forgó világon?
Tán egy álom,
Vagy egy emlék, napos kora-nyár,
Engeded magad becsapni,
És bólogatsz az ág vonalán,
Hol lomb is volt valaha.
Nem irigyellek, cinegemadár,
Sem étkedet, a férget,
Sem azt, amely majd megesz téged;
Cinege, féreg, ember: egy-kutya,
Mind közös áldozata
A hatalmas dűhnek,
Mely, míg megöl,
Utódot csikar ki áldozatából,
Hogy azt is megölje.
Tán van valahol simább világ is
És vár reánk?
De mért jutottunk e keserves gödörbe,
Mit vétettünk,
Ember, féreg, cinege?

¹⁵ Ez nyilvánvalóan ellentmondás, szerkesztői pontatlanság. WEÖRES Sándor, *A sebzett föld éneke*, Magvető, 1989, 80.; WEÖRES Sándor, *Elhagyott versek*, szerk. STEINERT Ágota, Helikon, 2013, 48.

E világ mikor szünteti be
 Polytonos, förtelmes kloakáját,
 Hol szétrágott étel, rothadt szírom,
 Kőtörmelék, madártoll, Babylon,
 Hullá, okádék, álm
 Hömpölyög egy-folyáson?
 Hol a torkolata?
 Gyerünk innen haza!

A sötét látomásban sűrítve tűnik föl az állati, a növényi és az emberi lét kilátástalan nyomora, megállíthatatlan körforgása. A megválaszolhatatlan kérdéseket irracionális felszólítás zárja. Hiszen a „förtelmes kloaka”, a „rothadás”, az „okádék”, a „hulla” a valóság (az elérhető haza).

Hiába mondaná bárki, akár Pilinszky szavaival: „E világ nem az én világom...” – a vágyott haza legfeljebb az életen túli lét lehet. Mindennek Weöres költészetében több előzménye volt. Közülük az első még diákkorában, 1928-ban vagy ’29-ben született, és a *Céltalanul* címet kapta.¹⁶ Ebben az egymondatos anaforikus gondolatritmusban az egyetemes gyötrelmet jeleníti meg. A hosszú felsorolás Sisyphus szenvedésével kezdődik, és a tárgyak, állatok, növények, elvont fogalmak, sőt a „céltalan Isten” szenvedésén át ível saját nyomorúságának kimondásáig. Az „Egy másik világ küldött engem” (1941) sejtése és a „nem élni könnyebb” (1950) gondolata rendre visszatér lírájában; változatai a *De profundis*-ban (1942) és a *Harmadik szimfóniában* (1943) is tetten érhetők. A Rákosi-kor nyomasztó világáról vázlatok, töredékek sorában számolt be. A *Négy soros*-ban (1951) ezt írta: „Az élet álm. Mindamellett / mért álmodunk ilyen förtelmet? / Mért zabálunk és mit okádunk, / hogy ilyen gyilkos álmot látunk?”¹⁷ Sok tekintetben rokon ezzel a *[Morzsák I.]* szerkesztői cím alatt szereplő sóhaja: „Könnyelműség volt megszületni. Azt hittem, legalább pár szót lehet szólani, ha nem is követik. De még csak sikertelen kísérletre sincs mód; kár volt idejönni”¹⁸.

Petőfi születésének 150. évfordulóján az *Irodalomtörténet* szerkesztőségének kérdéseire válaszolt. Kiemelte, hogy az ünnepelt nem sok jót jelentett szellemi arculatának kialakításában. Ezt részben a korabeli iskolák

¹⁶ WEÖRES Sándor, *Céltalanul* = WEÖRES Sándor, *Elhagyott versek, I. m.*, 106.

¹⁷ WEÖRES Sándor, *Négy soros* (1951. május) = WEÖRES Sándor, *Elhagyott versek, I. m.*, 374.

¹⁸ WEÖRES Sándor, *[Morzsák I.]* = WEÖRES Sándor, *Egybegyűjtött prózai írások, I. m.*, 325. Szerkesztői botlás, hogy cím nélkül, betű szerint szerepel az *Elhagyott versek* 373. oldalán is.

elidegenítő hatásának tulajdonította. Csak később fedezte föl lírájának értékeit: többek között a *Téli világ* álomszerű csodáját, a *Kutyakaparó* grafikus erejét, *A helység kalapácsának* nyelvi mókáját és az *Álmos vagyok és mégsem alhatom* fogvacogását. Időszerűségével kapcsolatban is kételyeit sorolta. Hasonló módon vélekedett, mint egykor Illyés lírájának kisajátításáról: „Petőfit saját szobra takarja el: azelőtt a patetikusan szónokló, esküre emelt kezű; ma a vékonypénzű forradalmár. Irodalompolitikánk Petőfi, Ady, József Attila hármasságát példaképpé aranyozza”¹⁹.

A *Három veréb hat szemmel* című antológiában Petőfit a legnagyobb magyar lírikusnak nevezte. Művei közül – egy kivétellel – kevésbé ismert 1845-ös, ’46-os darabokat közölt (*Álmos vagyok és mégsem alhatom...*; *Gróf Teleki Sándorhoz, A „Szilaj Pista” kibagyott utolsó versszaka, Száll a felhő*). Sokműfajú életművét úgy értékelte, hogy kötetekben olykor „széria-darabokat” őrzött meg, és kincseket dobott ki: alaposabban válogathatott volna bordalaiból, hazafias és szerelmes dalaiból. Az antológiában szereplő Petőfi-verseket mindössze néhány sorban jellemezte.²⁰

A szerepjátékokra mindig kész Weöres több variáns, stílusparódia szerzője volt. A *Harminc bagatell*-ben számos példát találunk ezekre. Volt, hogy saját témáját formálta át (*Dal három alakban*), máskor feleségének sorait ültette át egy-egy szapphói, alkaioisi és asklepiadészi strófába (*Változatok egy Károlyi Amy motívumra*). Népdalváltozatainak egy része kimaradt kötetéből. Erre a sorsra jutott Petőfi-átírata is: „Ej mi a kő, tyuk anyó, / a szobában bennlakó, / Ej-haj tyuk anyó, / kend csak ki-való.”²¹ A *Temetésre szól az ének* első szakaszának két ironikus átdolgozását, az *Ugráló szavakat* a *Kútbanézőben* olvashatjuk.

A *haraghoz* című Petőfi-vers ezzel a kérdéssel kezdődik: „Kiapadsz-e, harag, / Te zuhatagos / Vad bérci patak...” Weöres Sándor ennek nyitó metaforáját emelte ki. Tegező módon, fenntartás nélküli szeretettel szólt a halált választó, tragikusan fiatalon távozó költőhöz. Versének első szakaszát idézem:

¹⁹ WEÖRES Sándor, *Petőfi helye a mai szellemi életben, Egyedül mindenkivel* = Weöres Sándor *beszélgetései, nyilatkozatai, vallomásai*, szerk. DOMOKOS Máttyás, Szépirodalmi, 1993, 222–224.

²⁰ WEÖRES Sándor, *Három veréb hat szemmel*, Szépirodalmi, 1977, 505–509.

²¹ WEÖRES Sándor, [cím nélkül] = WEÖRES Sándor, *Elbagyott versek*, szerk. STEINERT Ágota, Helikon, 2013, 361.

„TE ZUHATAGOS VAD BÉRCI PATAK”

Petőfi, te örökifjú angyal,
Te voltál napfényes mosollyal,
Élő tűzzel, haragos viharral.
Nem vártad meg a rút öregséget,
Megöletted a huszonhat évet
Mindazzal, mit ád
egy hosszú élet.²²

*

A Petőfi nevét tartalmazó, a költeményeit átíró és a nevében megszólaló műveken kívül más versek összevetése is eredményeket hozna. Kinek ne jutna eszébe például a következő Weöres-sorok olvasásakor az *Egy estém otthon*:

„Anyám szemében kapzsi féltés.
Apám szemében görbe vád –
hogy megjöttem, fölhozta mégis
a legvénebb üveg borát.”

(Háztérés)

Írásom címe mozaikot ígért. Munkám során a terjedelem és a rendelkezésemre álló anyag eleve önkorlátozásra szorított. Reménykedem abban, hogy a hagyaték részletes feltárása kiegészíti, pontosítja majd ezt a töredezett képet.

²² WEÖRES Sándor, *Te zuhatagos vad bérci patak* (1971) = WEÖRES Sándor, *Elhagyott versek*, szerk. STEINERT Ágota, Helikon, 2013, 453.

*A csöngői evangélikus templom, amely Petőfi Sándor és Weöres Sándor emlékét őrzi.
Petőfi ide járt 1839 nyarán, ostffyasszonyfai – a szomszéd falu – nyaralása idején
Csáfordi Tóth Róza kedvéért, Weöres Sándort pedig itt keresztelték meg. (Lásd lapszámunk-
ban az e templomban lévő, állítólag Petőfi kezétől származó bevésést a 81. oldalon!)*
Fotó: Garas Kálmán

SÁRKÖZI BALÁZS

Ágyban, párnák közt, uccazajban

*Bizonyosság és bizonytalanság egy sor köré építve:
az Egy gondolat bánt engemet és a Mire megjössz*

Pilinszky János *Mire megjössz* című költeménye 1948-ban a *Válasz* című folyóiratban jelent meg először, majd a *Harmadnapon*-kötet *Senkiföld-jén*-ciklusában. Pilinszky verse kevésbé került a recepció fókuszába, ugyanakkor a költő eszköztárát, nyelvének jellemzőit értelmezve Tandori Dezső kiemelkedő versként interpretálja a verset, és nemcsak a Pilinszky-életmű és annak második periódusa tekintetében, hanem az egész 20. századi magyar (késő modern) líra szempontjából: „A *Mire megjössz* című vers a pálya második korszakából, hiánytalanul mutatja fel Pilinszky János lírájának ide tartozó kötőelemeit; a monotonia külön-érzékeltetősége már eltűnik, az egymást szinte érintő »csúcs-elemek« (telitalálatok, ritkaságok stb.) formálnak második fedő-szövedéket ugyanolyan sűrűn, mint kántálhatóságuk continuo-jellege. Ebből a szempontból költőnknek talán ez a legtokéletesebb (mindenképpen egyik legjelentősebb) verse, a huszadik századi egyetemes líra roppant reprezentánsa”¹.

Tolcsvai Nagy Gábor is – valószínűsíthetően Tandori megállapításából kiindulva – a legsikerültebb versek közé sorolja a *Mire megjössz* címűt kismonográfiájában, elsősorban a mű poétikai sajátosságait, a *Harmadnaponra* jellemző világábrázolás következetességét, a vers beszédmódjának apokaliptikus, jelenléthiányra épülő és temporatív jegyeit kiemelve: „A *Mire megjössz* a *Harmadnapon* első ciklusának költészettanilag talán leg-egységesebb verse, a leginkább megelőlegezve ciklus és főképp az *Apokrif* jellemzőit”².

A szöveg középpontjában egyértelműen a szubjektum és a Másik, a Másik jelenlétének hiányában való megszólítása és az *én* ebből fakadó

¹ TANDORI Dezső, *A költői eszköztár módosulásai Pilinszky János költészetében* = Irodalomtörténet, 1983/2, 356–372., 361–362.

² TOLCSVAI NAGY Gábor, *A Harmadnapon* = Uő., *Pilinszky János*, Pozsony, Kalligram, 2002, 50–82, 64.

egzisztenciális kérdései állnak: „Egyedül vagyok, mire megjössz, / az egyetlen élő leszek, [...] A pőre örökkévalóság. / S a tiéd, egyedül tiéd, / kezdettől fogva neked készült / e nagyszerű egyszerűség”. A szöveg, annak ellenére, hogy már a címével és első szavával – *Mire megjössz – Egyedül* – a magány állapotát, az egyedüllét vagy árvaság egy eltávolított időpillanattig történő elnyújtását, ennek az állapotnak a kimerevítését végzi el, a kiüresedett, az előktől eltávolított térből implikálódó jelentés középpontjába a szubjektumot állítva. A szubjektum individuális létállapota ugyanakkor már itt, a nyitányban is a Másiktól, a jelenlétének hiányában megjelenített entitástól függő, abban a tekintetben, hogy a címmel és a cím első sorban való megisméltelésével a szöveg egyfajta folyamatos jövő idő megjelenítését végzi el (eleinte grammatikailag jelenidőben, majd pedig explicit módon jövő időbe foglalva: leszek), amely jövő középpontjában az *én*, a szubjektum egzisztenciája áll (vagyok, leszek, egyetlen élő), de mind a szubjektum léthelyzete, mind a megjelenített világ tárgyas terei (üres ól, csillagok az ég nélkül) a Másik hiánya következményeként hatnak.

„Egyedül vagyok, mire megjössz,
az egyetlen élő leszek,
csak tollpihék az üres ólban,
csak csillagok az ég helyett.”

Az első versszak képei azzal, hogy az üresség ábrázolása mindig aszimmetrikus módon, a lényegi elemek megjelenítésével és a kontúr vagy a háttér, keret hiányának hangsúlyozásával írják le (a Pilinszky-versvilág alapképe, az *ól* megjelenik, de az *ól* lényegét adó, abban élő állatoknak csak a nyoma, a *pihék* léteznek, vagy a másik alapotívum, a *csillag* esetében a csillagok jelen vannak, de létezésüknek helye, a világ kerete vagy maga a transzcendens, az *ég* hiányzik) nyelvileg kapcsolódnak – Kulcsár Szabó Ernő kifejezésével élve – a társiasság nyelvi-poétikai megjelenítésmódjához is: a Másik hiányának rögzítése a *mire megjössz* kifejezésével történik meg, amely explicit módon arra utal, hogy a jövőben a Másik jelen lesz, de implicit azt fejezi ki, hogy a jelenben *nincs jelen*.

A második versszak ugyanezt a tapasztalatot bővíti, továbbra is a tárgyasult világ és a szubjektum összefonódásának és az egyedüllétnek a hangsúlyozásával. A képi világ nyelvi megjelenítése a második versszak esetén is az ellentétek és a hiányok hangsúlyozásának eszközével történik, az árvaság, az egyedüllét teljessége a fosztóképzős *temetetlen* jelzővel,

a *szeméttelep* az enyészetet, a semmivé válást lassító vagy megakadályozó *téli* jelzővel egészül ki, és a lokatíviszként funkcionáló léthelyzet-meghatározás – *árvaságban* – továbbra is az apokaliptikusan kihalt teret tematizálja.

„A temetetlen **árvaságban**,
mint **téli** szeméttelepen,
a hulladék közt kapirgálva
szemelgetem az **életem**.

Az lesz a tökéletes **béke**.
Még szívemet **se hallani**,
mindenfelől a **némaságnak**
extatikus **torlaszai**.”

A negyedik versszak a kiüresedés, tárgyasulás összegzése után – „pőre örökkévalóság” – ismét a Másik relációjában konstituálja a szubjektum egzisztenciálonológiai jellemzőit, amelyet aztán az ötödik strófa kezdő-sorának erőteljes metaforája nyomatékosít. A „tagolatlan³ kosárember” szókapcsolat hiányos metaforaként (majd a következő sor kezdetét tekintve egy hasonlat első tagjaként) a szöveg egészére ható jelentéseket generál, minthogy a tagolatlan, amely a szubjektum alapjegyeként funkcionál, valami olyan jelenséget jellemez, amelynek nincsenek jól differenciálható részei, nincsenek elkülöníthető jellemzői, ugyanakkor a ’tagolatlan’ jelző nyelvi szempontból utalhat olyan hangra vagy hangsorra is, amelyben az emberi beszédre jellemző tagoltság nem található meg⁴, mégis jelentéssel bír, mint a sírás, a köhögés, a nevetés vagy az üvöltés. A sűrített kép második tagja a kosár, valamiként az előtaggal ellentétben valaminek az összegyűjtésére, egyberakására, szállítására utal, integrál, összeczár, azonban történetileg elsődleges jelentésében „körülkerített hely, ahová a legelőn tartott

³ A „tagolatlan” szó egyébként értelmezhető egy Szabó Lőrinczhez kapcsolható intertextusként is, *A fehér táj* című versre utalva, ahol „A fehér táj, kint, az emeleti / ablakon túl, amely keretezi, / a fehér táj, melyet két téglalap / üvege japán metszetnek mutat, / a fehér táj majdnem egész üres, / tagolatlan, s csak ha nagyon keres, / még árnyalatot is csak úgy talál / a hontalan szem a tejszín homály / imbolygásában... sorok magányosságot, befogadhatatlanságot sugárzó tájleírása a rövid költemény zárlatában a kiüresedés *egybeomlás* hatásának eredményeként a személytelenség személyességbe, a magány a közösségbe csap át: ...a semmi lebeg / köröttünk, a semmiben lebegünk... (Az idézetek kiemelései tőlem valók. S. B.)

⁴ *Magyar értelmező kéziszótár*, Bp., Akadémiai Kiadó, 2021, 1295.

jószágot, különösen a juhokat éjszakázásra terelik”⁵, amely visszautal az egyik legjellegzetesebb Pilinszky-képre, a vers első versszakában megjelenő ól-motívumra, de a ’kosarat kap, kikosaraz’⁶ jelentésében, a visszautasítás jelképeként is használatos, amely pedig a *Mire megjössz* társiassághoz kapcsolódó jelentésének, a Másik hiányának,⁷ elérhetetlenségének szempontjából fontos. Ez a komplex kép mindazonáltal a szubjektum a Másik hiányában jelentkező passzivitásra, tehetetlenségre, kiszolgáltatottságra utaltságát, mozgásképtelenségét is a jelentésbe írja. A ’tagolatlan kosárember’ sűrített képe a versszak előrehaladtával azután egyre bonyolultabbá és jelentésesebbé válik, először a végtelenített és kiüresedett világ másik dimenziójának, az időnek a kapcsolatában egy hasonlatnak a részeként, majd pedig a „nincs karja-lába már a vágynak” sorral a tagolatlan jelző végső soron a vágy, az interszubjektivitás jellemzőjévé válik, és annak egzisztenciárontológiai tétjét, fontosságát sugalmazza.

„Mint **tagolatlan kosárember,**
csak **ül** az idő **szótalán,**
nincs **karja-lába** már a **vágnak,**
csupán **ziháló törzse** van.”

A költemény zárlatában a személyesség és a személytelenség paradoxona, az előrevetítettség, a jelen időben kifejezett jövő idejűség és a Másik hiányának függvényében identifikálódó szubjektum létre és létminőségre irányuló megállapításai kulminálnak. A hatodik szakasz kezdő sora – „Mindenem veszve, mire megjössz” – a végtelenített jövőbe távolítja el a Másik jelenvaló létének lehetőségét, ezzel mintegy a Másik hiányát rögzíti, a Másikat mintegy megfosztja személyessége lényegétől, jelként, önmagára, önmaga hiányában önmagára utaló jelként rögzítve. A személyesség jegyeinek tagadásként való jelentkezése – „se házam nincs, se puha ágyam” – és az ezzel szemben álló ideálisnak mutatott jövőbeli interszubjektív helyzet – „zavartalan heverhetünk majd” – az egész szövegre jellemző paradoxitással az *én* belső ellentéteit, önmaga szubjektumként való konstituálásának az ellentéteit képezi le. A pusztá elragadtatás – anaforikusan utalva a harmadik szakasz „extatikus torlaszai”-ra

⁵ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 2. H–Ó, Bp., Akadémiai, 1970, 585.

⁶ *Uo.*, 586.

⁷ A kikosarazás, az elutasítás következményeként „létrejövő kosárember” a Másik aktivitásának eredményeként konstituált szubjektum.

– a pőreség, az egyszerűség, az *én* önmaga személyes jegyeitől való megfosztottságaként az elszemélytelenedést mint a személyesség feltételét implikálja a szubjektumértelmezésbe. A záró szakasz performatív aktusként ható imperatívuszai – „Csak meg ne lopj! Csak el ne pártolj!” – és az azt követő szentenciaszerű ténymegállapítása – „Ha gyenge vagy, végem van akkor” – ugyanakkor minden személyességet a Másik entitás cselekedeteitől, létértelmezésétől, létezésétől tesznek függővé, és ellentétben állnak az *én* önmaga elszemélytelenítésére irányuló aktivitásaival, a szubjektum antagonisztikussá, átfordíthatóvá válását mutatva. Ez a zárlat egészében megjelenik nyelvi, grammatikai szinten is a folyamatosan és dinamikusan váltakoztatott egyes szám első és második személyben, ahol csupán egyszer vált a grammatikai alany a többes szám első személyű igei személyraggal a közösséget kifejező *mi-re*, a *'heverhetünk'* szóban.

„Mindenem veszve, mire megjössz,
se házam nincs, se puha ágyam,
zavartalan heverhetünk majd
a pusztá elragadtatásban.

Csak meg ne lopj! Csak el ne pártolj!
Ha gyenge vagy, végem van akkor.
Ágyban, párnák közt, uccazajban
iszonyu lenne fölriadnom.”

A vizsgálat fő kérdését a záró versmondat Petőfi-intertextusa adja. Az „Ágyban, párnák közt, uccazajban”-sor egyértelmű intertextus, de talán implicit módon a harmadik versszak „extatikus torlaszai” és az ötödik versszak „pusztá elragadtatásban” állapotmegjelölése is az értelmezés érdeklődésébe emelik Petőfi *Egy gondolat bánt engemet* című versét. Arról, hogy „mi köze van” Pilinszkynek Petőfihez – annak ellenére, hogy Pilinszky sokszor és sok helyütt több tucat művész- és költőelődjét sorolta fel, a Petőfi-párhuzam kissé meredeknek tűnhet – legjobban saját szavai írhatják le. E kérdésről *Levél Petőfi Sándorhoz* című írása adhatja a legautentikusabb tájékoztatást:

„Bevallom, nem sok közöm volt Hozzád. Mint törékeny gyerek, mindig is az öregekhez húzódtam. Azokhoz, akiknek volt ereje megöregedni. Az érett Aranyhoz s a meghasonlott Vörösmartyhoz. Ahhoz a merészséghez, amely

lángész létére még a zsenialitásról is hajlandó lemondani. Miként a »vissza-húzódo« Atyaisten adta át a Fiúnak a teremtet.

Te: teremtetés voltál, kivont kard, lovasroham. Lángész. Arany és Vörösmarty: érettség, fáradság, elhomályosuló elme. Te voltál a Fiú, ők voltak az Atya. Te voltál a vállalkozás, ők a lemondás. Fiú voltál, mint Mozart, ők Atya, mint Johann Sebastian Bach.

Hát ezért húzódtam én is inkább Aranyhoz és Vörösmartyhoz, mint Hozzád. Te égettél, ők melegítettek. De hát mikor is nap a nap: amikor éget vagy amikor melenget? Szelíden, mint Arany, halódva, mint Vörösmarty?

És mégis, nagyon szeretlek! Holott se Fiú, se Atya nem vagyok. Fiúnak lenni nincs elég bátorságom. Atyának lenni nincs elég erőm. Két nagyság közt hanyódó szegénylegény, vagy legjobb esetben fullajtár, összekötő, megoszló szeretet vagyok. Közeledben – bevallom – elégek, de ez nem ítélet; míg az ő lábuknál megpihenek, megnyugszom.

Egy dolog van azonban, amit Náladnál tisztábban senki sem képvisel. És ez az igazmondás. Itt mindig Hozzád fordulok. Add, hogy veszélyeztetett alkatom és korunk labirintusában vergődve mindig vágyakozzam az egyenes útra, a Szép Szóra, egyszerűen – az igazságra.”⁸

Petőfi *Egy gondolat bánt engemet* című verse 1846-ban keletkezett, és ugyan a Petőfi-filológiában van némi vita arról, hogy az 1846-os év melyik szakaszában született – „Petőfi 1846. évi versnek tüntette föl, és az *Összes költemények* záródarabjának tette az *Egy gondolat bánt engemet...* című költeményét. Ez nem szerepelvén a benyújtott cenzúrapéldányban, többen (Martinkó András, Fekete Sándor) korábbi versnek gondolták, akár 1846 őszén írottak”⁹ –, de az mindenképpen kijelenthető, hogy a *Felbőke* évében és a magánéleti s az ebből kibontakozó költészeti, alkotói válság, a magány időszakában. A *Felbőke*-ciklus darabjaiban és az 1846-os év verseiben a Petőfi-kutatás egy alkotói szerepmódosítási kísérletet vél felfedezni, amelyben a világ percepciójának fragmentáltsága, az individuális létértelmezés perspektivikussága és az ebből következő poétikai megoldások –

⁸ PILINSZKY János, *Levél Petőfi Sándorhoz*, Új Ember, 1973. március 11. = https://reader.dia.hu/document/Pilinszky_Janos-Publicisztikai_irasok-129/Pilinszky_Janos-Publicisztikai_irasok-pilinszky00863 [2023. 09. 03.]

⁹ KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz*, Bp, Osiris, 2008, 278.

felfokozott, akár paradox metaforák, töredékesség stb. – dominálnak.¹⁰ Fontos azonban megjegyezni, hogy a Petőfi-értelmezés azt is megállapítja, hogy Petőfi alkotói, alkotáslélektani fejlődésének két meghatározó eleme van, a romantika és a realizmus, és bármely alkotói periódusában e két fókuszpont között oszcillál költészete, hol egyik, hol másik pólus felé közelítve.¹¹ Az 1846-os esztendő szerepvállalási és poétikai változásai és az *Egy gondolat bánt engemet* című vers viszonylagos összegző attitűdje talán ezt az ingamozgást is mutatják: a költemény egészlegességet implikáló szerkezete, verstechnikája, motívumrendszere mintegy summázza és szelektálva szintetizálja a periódus költészeti változásait.¹² Az *Egy gondolat bánt engemet* összegző attitűdje végül is egy ars poeticus jellegű, emblematikus költeményt eredményez, amelyben „a hősi halálnak és a világszabadság megvalósulásának már nincs alternatívája (a bukásra és a megtorlásra utaló, az év során többször felbukkant vérpad-motívum eltűnt) – a népköltő, a nemzeti költő és a világszabadság poétája egyaránt nagykorú lett”¹³.

Pilinszky 1948-ban írta meg a *Mire megjössz* című költeményt, abban az időszakban, amikor politikai-ideológiai okokból hallgatásra volt kényszerítve, és a vers csak 1959-ben, a *Harmadnapon* című kötetben jelenhetett meg. A Pilinszky-kutatás egyértelműen a *Harmadnapont* tekinti a Pilinszky-oeuvre csúcspontjának, mind a költő „nagykorúvá válása”-nak, mind a kötetnek hasonló szintetizáló szerepet tulajdonít, mint amilyen összegző szerepe van az *Egy gondolat bánt engemet* című versnek az 1846-os esztendő és talán Petőfi ars poeticái tekintetében is, ráadásul, mint látható, elsősorban nyelvi-poétikai, verstani szempontból emeli Tandori Dezső a pálya csúcsteljesítményei közé: „Ebből a szempontból költőnknek talán ez a legtökéletesebb (mindenképpen egyik legjelentősebb) verse”¹⁴. A két költemény természetesen messzemenően más tartalmakat, jelentéseket, kultúrtörténeti periódusokat, alkotásfilozófiai attitűdöket sorakoztat fel, ugyanakkor – nyilvánvalóan nem véletlen a szó szerinti beemelés

¹⁰ Vö. SZILÁGYI Márton–VADERNA Gábor, *Az irodalom rendi intézményrendszerétől a polgári intézményekig (kb. 1830-tól 1905-ig). Petőfi kitörési kísérletei a népköltő szerepéből = Magyar irodalom*, szerk. GINTLI Tibor, Bp., Akadémiai, 2015, 453–454.

¹¹ Vö. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Világkép és stílus Petőfi költészetében = Uő., Világkép és stílus. Történeti-poétikai tanulmányok*. Bp., Magvető, 1980, 221–251, 221–222.

¹² Vö. KERÉNYI Ferenc, *I. m.*, 278.

¹³ *Uo.*, 279–280.

¹⁴ TANDORI Dezső, *I. m.*, 356–372., 361–362.

Pilinszky részéről – az a világpercepció és létállapot, és még inkább az azok az egzisztenciális félelmek, amelyeket ugyan különböző intonációval és modalitásban, de a szövegek implikálnak, rokonnak tekinthetők.

Petőfi versnyitó mondata, amely Pilinszkynél záró versmondatként jelenik meg, egyfajta többirányú összegzését adja a *Mire megjössz* világpercepciójának, a magára maradottság és a Másikra utaltság kettős paradoxonában létező szubjektum egzisztenciájának. Tolcsvai Nagy Gábor értelmezésében ez az allúzió „megfordított értelmű”¹⁵ (a Petőfinél található halállal szemben itt a fölriadás áll), ugyanakkor talán egyértelmű, hogy a Petőfi-sor negatív konnotációi – a vizionált hősi halál helyett bekövetkező jelentéktelen, „kispolgári” végső álom képei Petőfinél, és a Másik elérhetetlenségének és a szubjektum önszituálása lehetetlenségének egzisztenciális félelmek, bántó gondolatai Pilinszkynél – jelennek meg a *Mire megjössz* zárómondatában is, amennyiben az „iszonyu lenne fölriadnom”¹⁶ kijelentés egzisztenciálonológiai jelentéseket hordoz, a szubjektum eszmélését konstituálja, és talán annak a szubjektumértelmezési paradoxonnak a nyelvi-poétikai leképezését jelentheti, amelynek értelmében a szubjektum önmagát kizárólag a Másikkal szemben, annak ellenében képes – a nyelvben – szubjektumként konstituálni. A két sor kontextusa egyébként hasonló mind Petőfinél, mind Pilinszkynél az egzisztenciális félelmekből táplálkozó, szinte perzuazív, ugyanakkor megszólításként ható könyörgés – Petőfinél: „Ne ily halált adj, istenem, / Ne ily halált adj énnekem!”, a *Mire megjössz*-ben pedig: „Csak meg ne lopj! Csak el ne pártolj!” – övezi a félelmet leíró sorokat, és mindkét szöveg esetén az individuumra, a szubjektumra vonatkozó megállapítások veszik körbe az „ágyban, párnák közt” komplexnek tekinthető képét.

Kiemelendő mindazonáltal a Petőfi-sorhoz képest hordozott többlet is a *Mire megjössz* intertextusában, hiszen a betoldott *uccazaj* kifejezés beemeli a szövegbe a vers apokaliptikusan üres és tárgyias teréből eddig hiányzó nagyvárosi modern környezetet, az emberit, a profánt, a mesterseget, annak minden zajával és mozgalmasságával együtt, kapcsolódva az eszmélés jellegének kifejezésére használt ’fölriadnom’ történésszerű

¹⁵ TOLCSVAI NAGY Gábor, *I. m.*, 66–67.

¹⁶ A ’fölriadnom’ szó mindemellett a jelentésbe implikálja az alvás–eszmélés József Attilához kapcsolható intertextusait is, az *Eszmélet* „és megint fölneztem az égre / álmaim gözei alól / s láttam, a törvény szövedéke / mindig fölfeslik valahol” egzisztenciális, lételméleti jelenségekre rákérdező sorait, ahol az eszmélés létállapota a felismerés a jelenvaló lét ontológiai tapasztalatát generálja.

aktivitásához is, jelezve, hogy a már korábban is tökéletes békeként, pőre örökkévalóságként és pusztá elragadtatásként definiált tér- és létállapot a személytelenítéssel elérhető személyesség tere, és ez ellentétben áll a riadást generáló profán környezettel. A mondat 'ágy' és 'párna' szavai Pilinszky-nél emellett az intimitásra, a szerelmes kapcsolatra is vonatkoznak, míg a jövő időbe vetett és az utca zajának következményeként megjelenített feltételelességgel kifejezett riadás és az 'iszonyu' jelző az interszubjektív viszony lehetetlenségére utalhatnak.

*Fábián Péter Barguzin – lehullt csillag fénye című darabját a kecskeméti
Ciróka Bábszínház mutatta be 2022 őszén.*

*Ebben a jelenetben Lendváczy Zoltán, Fülöp József, Szörényi Júlia
és Szekeres Máté látható (Fotó: Ujvári Sándor)*

(További képek az előadásból lapszámunk 165., 244. és 248. oldalán)

VÉGH BALÁZS BÉLA

Petőfi költői versei

A költői versekről szóló olvasatértelmezésem Kerényi Ferenc 2008-ban megjelent *Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz* (Osiris Kiadó) című monográfiáján alapszik. Számos érénye közül kiemelendő az a kettős szerzői szándék, amely újra visszahelyezi jogaiba az életmű kapcsán az életrajz és a költészet összefüggéseit, illetve a kritikai értelmezés filológusi gesztusait. Ezt megelőzően is több életrajz és monográfia készült Petőfiről, szerzőnk szerint éppen emiatt van szükség a legújabbra, a *kritikaira*. Kutatásainak alapja maga a költői életmű, a kritikai kiadás szövegei. Nem a korábbi, tucatnyi életműkutatóval vitázik, hanem magával a költővel, akinek versszövegeivel cáfol vagy erősít meg tényeket felhasználva az éppen folyamatban lévő kritikai kiadás eredményeit.¹

Kerényi szándékai azonosak a monográfiakészítés általános céljaival: tüzetes életrajz elkészítése, a költői pálya alakulásának nyomon követése, recepcióvizsgálat, az életmű megjelentetésének és befogadásának története stb. „A monográfiát megalapozó évtizedek alatt lehetőségünk nyílt kézbe venni, ellenőrizni a fennmaradt Petőfi-dokumentumokat és kritikákat. E forrásbázis alapján elsőrendű feladatunknak tekintettük, hogy a költő alakját felszabadítsuk azoktól az ideologikus és kultikus legendáktól, kisajátításoktól, félremagyarázásoktól, amelyek az elmúlt másfél évszázad alatt rátapadtak.”² Ezek közé tartoznak az 1847-ben Koltón íródott költemények is.

A kritikai tisztánlátást elősegítendő, tisztán kutatás-módszertani szempontból Kerényi kronológiailag és tematikailag is megvizsgálja a verseket; szeptemberi és októberi keltezésűekre, illetve szerelmi és közéleti témájukra osztva őket. Így derül ki, hogy szeptemberben öt (a *Mézes hetek* című elveszett), októberben pedig tizenhat vers született. Az októberi hónap javára dönt, hogy a költői hat hét alatt (szept. 9. – okt. 20.) „az új házások testileg és lelkileg megismerték egymást”. A testi és a lelki

¹ Vö. PETŐFI Sándor *Összes versei*. Második, javított kiadás, szerk. KERÉNYI Ferenc, Budapest, Osiris Kiadó, 2004.

² KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz*, Bp., Osiris Kiadó, 2008. 9.

szerelemhez bőven találunk referenciákat a versekben. Júlia szept. 22-én folytatja félbehagyott naplófeljegyzéseit, erről Petőfi okt. 14-én ezt írja XVIII. úti levelében: „Feleségem ott a másik asztalon naplóját írja; én ma már vágtam egy verset...”³ Ezekkel és a hozzájuk hasonló mikrofilológiai adatokkal, tényekkel állítja helyre Kerényi Ferenc az életrajz és a költészet mitizálódott, sokszor giccsesített momentumait. Végig megmarad a kötet erényének a filológiai aprólékosság, a tényekhez való következetes ragaszkodás, a tisztázás, a reális történések, motívumok felderítése, közlése és értelmezése. Rendszerező, saját szempontot érvényesítő filológiai-kritikai magatartás ez. Monográfiái ars poeticája így foglalható össze: a Petőfi-életművet az életpálya és a költészet kölcsönösségében kell szemlélni, ehhez mindkettő egyidejű vizsgálatára van szükség. A valóság tényei, az életrajzi momentumok azonos folyamat részei, ebből kiindulva a koltói versek sem önmagukban vizsgálandók, hanem az életműbe helyezve, a költői világ- és létszemlélet folyamatában, így villanhat fel a részben az egész. Kerényinek ezt a meggyőződését erősíti Horváth János, aki monográfiájában így értelmezi a koltói verseket: „...együtt volt mindaz a lélektani elem, mely a Petőfi-féle hangulatot egyébként is felidézheti: az elmerengtető őszi táj-szemlélet, a lelki élvezet bágyasztó boldogsága, s a küzdelmekben elfáradt ember emlékező pihenése”.

Kerényiben a tények és a vélemények sokaságában magabiztosan tájékozódó irodalomtörténészre, filológusra ismerhetünk. Habitusából eredő határozottsággal elsőként mondja ki, hogy a szerelmi tematika csak egy (jóllehet legfontosabb) a koltói versekben, ennél változatosabb a verstematika. Módszertani megfontolásból szétválasztja a közéleti, a bölcséleti verseket a szerelmiéktől. Korábban együtt tárgyalták őket, összesmosva a műfajváltozatokat. Korszerűnek, egyben szükségszerűnek tarthatjuk Kerényinek ezt az eljárását, hiszen ezek a költemények nem megszakítják, hanem továbbviszik az életművet: „Másképp megfogalmazódtak már azok a várható kérdések, problémák is, amelyek az új élethelyzetből fakadtak és amelyek a mézeshetekken túlra mutatnak”⁴.

Kerényi „feltűnő”-nek tartja, hogy a Koltón írott huszonkét költeményből Petőfi mindössze ötöt ad közre folyóiratokban 1847/48-ban (1847-ben: *Fölösleges aggodalom, Beszél a fákkal a bús őszi szél*, 1848-ban: *Amióta én megházasodtam...*, *A hold elégiája*, *A koldus sírja*). Mindez a problémátlan és boldog

³ PETŐFI Sándor *Összes prózai írása és levelezése*, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta SZALISZNYÓ Lilla és ZENTAI Mária, Bp., Osiris Kiadó, 2022, 288.

⁴ KERÉNYI Ferenc, *I. m.*, 332.

nemzeti költő korábban kialakult képét erősítette, eltüntetve szem elől az igazán izgalmas és érdekes költői verseket, amelyek egyrészt intimitással szolgáltak volna az olvasó számára, másrészt komoly témafelvetésükkel elkomorodó hangneműek. Bizonyára mindez ellentétes lett volna a nászúthoz kötődő kortárs konvencionális polgári képzetekkel.

Kerényi Ferenc olvasata nyomán fogalmazódik meg először, hogy Petőfi költői lírája erősen erotikus töltetésű. A *Mézesbetek* című vers még szerepel Petőfi versgyűjtő füzetében, vagyis kötetbe szánta, ám Júlia utólag kivágta a lapot (körülbelül férje halála után), valószínűleg kompromitálónak vélte erotikussága miatt. Liberalizmusa ellenére Petőfiné ragaszkodott a 19. századi puritán szerelemfelfogáshoz, és annak központi fogalmaihoz: a szerelemhez és az erényhez. Különös érvénnyel bírt ez a nők esetében. Ehhez viszonyítva Petőfi nonkonformistának bizonyult szerelmi dolgokban, így a testi szerelemében is. XVII. úti levelében félreérthetetlen módon fogalmaz: „Egyedül vagyunk, azért ölelkezünk...” Kerényi szerint a férfi-költő ezzel a természetességével túlmegy „a biedermeier korízlás finomkodó stílusán”. A magunk részéről azt is hozzátehetjük, hogy Petőfi ezzel a gesztussal otthonossá teszi a testi szerelmi témát a formálódó életműben, kiegészítve a lelki szerelmet a fizikaival, egyfajta teljességre törekedve. „A *Beszél a fákkal a bús őszi szél...* az első magyar vers, amely a szerelmi együttlét *utáni* órával foglalkozik, még a testi érintés melegében.”⁵ Kerényi itt elsősorban a vers refrénjére gondol: „Keblemre hajtva fejecskéjét, alszik / Kis feleségem, mélyen, csendesen”. Ebben és a hasonló témájú versekben saját boldogságtudatát hangoztatja a költő, bizonyoságként és elégtételként barátainak azokra a kételyeire, amelyekkel ezt a szerelmet és házasságot fogadták.

Már itt Koltón élet-halál kérdéssé válik Petőfi számára a szerelem: a *Szeptember végén* 13–14. sorában megfogalmazódó gondolatmenet („Oh mondd: ha előbb halok el, tetemimre / Könnyezve borítasz-e szemfödelt?” inkább szurkálódó, és nem jósló-kinyilatkoztató árnyalatú. Újfajta értelmezési kísérlet ez Kerényi részéről, melyet két filológiai adattal is megerősít. Hasonló hangulat fogalmazódik meg Júlia naplójában: „Mi vigasztalja hát azt, ki kedvesét elveszti? Mi a nőt, ki férjét temeti el, kivel egygé olvadtnak hitte saját életét, kiért boldogságát, mindenét oly örömet feloldozta volna, mert hiszen ő több volt magában, mint a mindenség

⁵ KERÉNYI Ferenc, *I. m.*, 333.

nélküle”⁶. Továbbá Horváth János is kritikával illeti a közfelfogásban élő legendát: „Megdöbbentő jóslatot látnak benne, élményt, életrajzi adatot keresnek mögötte ...”⁷ A buzgó jóslathívők a költemény megformáltságát hagyják figyelmen kívül, Kosztolányi Dezső a 9. sort („Elhull a virág, eliramlik az élet ...”) a magyar költészet (egyik) legszebb sorának nevezte. A vers motívumainak bőséges beágyazottsága van a magyar és egyetemes műveltségben: a dér ütötte fej élő szólás, mint ahogy az éjféli kísértetjárás is a néphiedelem része. A 11–12. sor megfogalmazásának többek között Bajza József lehetett egyik elődje:

„Leányka, édes!
Még most öledben
Elszenderülve
Mennyet lelek:

Ki tudja? holnap
Talán siromra
Leng a lenyugvó
Est bíbora?”

(*Esthajnal*, 1822)

A keresztre akasztott fátyol mint az emlékezés jele már Ányos Pálnál is szerepelt, akinek versei egyébként Petőfi könyvtárában is megvoltak. A Kosztolányi dicsérte sor pedig bibliai parafrázis. A szorgalmas párhuzamkutatók Lenau és Byron verseit is szokták idézni. Önmagát szintén idézi a költő a versben: *A hóhér kötelében* a nő, az öngyilkosságra készülődő Róza ígéri meg Andorlaki Máténak, hogy a síron túl is szeretni fogja, és hívására a sírból is föllátogat. Ezt a filológusi rendet ajánlja tehát Kerényi Ferenc a költemény sokat vitatott második versszakával kapcsolatban. Értelmezésbeli konstrukcióját tényekkel támasztja alá, a hitelességet és a hihetőséget szolgálva, közben elutasítja a korábbi elnagyolt, legendásított értelmezésváltozatokat.

⁶ Idézi: KERÉNYI Ferenc, *I. m.*, 334.

⁷ HORVÁTH János, *Petőfi Sándor*, Budapest, Pallasz–Révai, 1922, 304.

FARAGÓ KORNÉLIA

A szerb nyelvű Petőfi-befogadás kezdeteiről

A szerb befogadástörténet identitásának lényeges jellemzője, hogy a Petőfi életművéről értekezők, kevés kivétellel, fordították is verseit. Az első fordítások 1855-ből (*A csárda romjai*), 1856-ból (*Az őrről*) és 1957-ből (*Az ember*) valók, és Jovan Jovanović Zmaj nevéhez fűződnek. A valamivel későbbi kritikai recepciók történések cselekvői tanulmányaik révén is jól ismerték a magyar nyelvet és a magyar irodalomtörténeti mozgásokat. Következésképpen átkötéseket, egymásba átszövődő, egymásba átnyúló hasonlóságokat, direkt egybeeséseket, átvételeket is tapasztalunk, de az sem kerülheti el a figyelmünket, hogy vannak eltérések, hogy az esetlegesen importált irodalmi kódokba különbségek is beleíródhatnak.

Az I. világháború előtti időszakból mindössze három átfogóbb szöveget jegyez a szerb recepciókutatás. Elsőként a *János vitéz* fordításának előszavát (Pest, 1859) Antonije Hadžić tollából¹. Hadžić is kitűnően ismerte a magyar nyelvet és kultúrát, Szabadkán született, de részint gimnáziumi, majd jogi tanulmányait is Pesten végezte. Később Újvidéken a Szerb Matika titkára, majd elnöke, és a *Letopis* főszerkesztője. Előszavában Gyulai Pál munkáját (*Petőfi Sándor és lyrai költészetünk*), az első Petőfi-életrajzt jelöli meg forrásként, de mintha más szövegekkel is párbeszédben állna. Példának okáért az előszó a magyar költészet egén meteorként megjelenő, majd gyorsan elenyésző, de nagy világosságot hagyó költőről szólva bevonja a szerb beszédrendbe a későbbiekben oly népszerűvé váló meteor-metaforát. Hadžić, bár kihagyásokkal (törli például a Gyulai negatívnak ítélt megállapításait), módosításokkal (Félegyháza helyett már Kiskőröst tünteti fel a költő szülőhelyeként), és apró betoldásokkal, de olyan erősen támaszkodik Gyulai tanulmányára, hogy Sava Babić joggal zárja ki az eredeti szövegek sorából, a kor szokásait követő adaptációnak minősítve az előszót. Az már a sors fintora, hogy feltehetően éppen egy rövid

¹ A. HADŽIĆ, *Aleksandar Petefi (Petrović)* = Aleksandra Petefija Vitez Jovan: sa životopisom pesnikovim. Preveo: Jovan Jovanović. E. Čakra, u Novom Sadu 1860, III–XXXVI.

saját betoldása miatt késlelteti a hatóság egy éven keresztül az első szerb nyelvű Petőfi-kötet megjelenését. A szabadság-elvűre hangolt előszó betoldása Gyulait korrigálja, aki különös óvatosságról tett tanúbizonyságot:

„Nem tudván ellenállni heves vágyának, harcba ment az eszméért, amelyet egész életében hirdetett, és áldozatául esett. Senki sem tudja, hol esett el, a magyar nép még ma is úgy tartja, hogy valahol Erdély és Magyarország határán él a hegyek között, és megjelenik majd, ha szükség lesz a lelkesedésére azokért a szent eszmékért, amelyeket verseiben örökül hagyott az utókorra.”

Igaz, a hatóság az elsődleges borítóban is talált kivetnivalót, meg abban is, hogy az előszóban szerepelnek *A csárda romjainak* azon sorai, amelyek néhány évvel korábban nem jelenhettek meg a *Letopisban*².

Hadžić előszavához képest valamiféle elmozdulást jelez a Zmajt követő legjobb műfordítók egyikének, Blagoje Brančícnek a szövege. A költő, szótáríró, az újvidéki szerb gimnázium magyar-, latin- és görög-tanára Péterrévén született (1850), és feltételezések szerint már gyermekkorában megtanulta a magyar többség nyelvét. Magyar–latin szakos oklevelét Budapesten szerezte. Az MTA felkérésére szerzőtársával, Đorđe Derával (Derra György) magyar–szerb és szerb–magyar relációjú szótárírássra is vállalkozott. Szótáraikat a szakma, az alaposságot, a pontosságot és az összedolgozottságot kiemelve „a korabeli magyar lexikográfia kiemelkedő teljesítménye”³-ként tartja számon. Feltétlen említést érdemel, hogy Brančić fordításában látott napvilágot az *Iz madarskog perivoja – A magyar virágos kertből* című versantológia is. Fordításait folyóiratokból, lapokból összegyűjtve Berzsenyi, Kisfaludy, Vörösmarty, Arany és Gyulai Pál verseivel egyetemben, Petőfi Sándor negyvenhárom versét is közzétette szerb nyelven. Petőfitől majdnem kétszer annyi verset fordított le, mint a többi költőtől együttvéve. A kiadvány rövid költői életrajzokat

² Vö.: Sava BABIĆ, *Kako smo prevodili Petefjja?* Matica srpska, Novi Sad, 1985, 30–32. A vers problematikus sorai.

„Pusztá, pusztá, te vagy a szabadság képe,
És, szabadság, te vagy lelkem istensége!
Szabadság, istenem, még csak azért élek,
Csak azért, hogy egykor érted haljak én meg,
S síromnál, ha érted onthatom véretem,
Meg fogom áldani átkos életemet.”

³ CSEH Márta, *Nyelvészeti terminusok a Brančić–Derra-szótárakban*, Hungarológiai Közlemények, 2007/4, 41.

és néhány soros versértelmezéseket is tartalmaz. „A szerb gimnázium magyar nyelv- és irodalomtanáraként a legjobb alkalmam volt meggyőződni arról, hogy a magyar szellem számos szikrái éppen olyan kellemségek a szerb léleknek, mint a szerb irodalom kitűnő alkotásai. Ez a lírai alkotásokra különösképpen érvényes. [...] A szerb és a magyar nemzet temperamentumában és életmódjában is sok a közös vonás. Ez ösztönzött arra, hogy egyik-másik magyar virágot átültessem szerb földbe”⁴ – áll az antológia 1906-os keltezésű előszavában.

A Petőfiről szóló értekezés 1900-ban jelent meg a Matica srpska évkönyvében⁵. Brancić a korabeli hasonló fókuszú magyar recepció számtalan helyével összhangban egy világosan kifejtett szerző- és életrajzcentrikus elgondolást képvisel. Az olvasásnak az életrajzot szoros kapcsolatban kell tartania életművel: a személyes sors és az életmű egymás fényében világíthatók át, csakis az életrajz részletes ismertetésével lehetséges termékeny módon kibontani és megjeleníteni az egyes *művek jelentésvilágát*. Brancić a költő élettörténete és életműve között szinte magától értetődő azonossági viszonyokat feltételez. Az életművet és az életrajzi személyt a romantikus elvek szerinti teljes átfedésben látja, és mélységbe menően tematizálja az életrajzot. Elsősorban azt tartja fontosnak kiemelni, hogy Petőfi egész élete, mint egy igazi költőé, feltárul előttünk költészetében. Vagy lehet, hogy nincs is még egy olyan költő, aki mint Petőfi, teljességgel a saját életét énekelte volna meg. Ezért életének ismerete nélkül költészetét, úgy mond, nem lehet megérteni. „Élet és költészet nála minden költőnk közt legszorosabban ölelkezett...” – olvashatta például Zilahy Károlynál.⁶ Mellesleg ebben a szövegben a magyar líra egén megjelenő tünemény fordulataival is találkozhatott.

„Petőfi költészetének alapjellemzője, hogy nincs benne egyetlen kitalált, mesterkéltnél erősebb érzelem sem. Mindegyik vers, mondhatjuk természetesen, olyan tárgyat, jelenséget, történetet énekel meg, amelyet a költő látott, átélt” – írja.⁷ Brancić a vallomásos szerepet, az élményköltészeti minőségeket értékeli, anélkül, hogy a szerepet szerepként azonosítaná. Ebben is közel kerül

⁴ *Iz mađarskog perivoja (A magyar virágos kertből)*, Presadio Blagoje Brancić, Štamparija deon, društva Branika, Novi Sad, 1907.

⁵ Blagoje BRANČIĆ, *Šandor Petefi (Petőfi Sándor)*, Rasprava. Letopis Matice srpske, knjiga 202. i 203, Sveska II. i III. za godinu 1900, Novi Sad, 1–48.

⁶ ZILAHY Károly, *Petőfi Sándor álláspontja = Petőfi Sándor életrajza*, Pest, Emich Gusztáv, 1864, VIII. o.

⁷ Blagoje BRANČIĆ, *i. m.*, 23.

némely korabeli elgondolásához: „Csak akkor ír, ha belső ösztön hajtja rá, s csak azt, amit igazán átértzett vagy átélt”⁸. Brančić a költészet jellemzéséhez használt alapfogalmak révén is kommunikációba kerül a magyar szemlélet-készlettel, amikor úgy látja, hogy a költői beszédet főként a természetesség, az egyszerűség és a hamisítatlanság, a tényszerű igazság jellemzi. De szó esik még gondolati gazdagságról, könnyű érthetőségről, érzelmi tisztaságról, az absztrakt kifejezések és trópusok terhe nélküli érzelmi melegségről is. A tanulmány különlegessége, hogy mondanivalóját a függelékében szereplő tizenkét Petőfi-vers fordítására való utalásokkal pontosítja⁹.

Brančić ismeri és beépíti a magyar Petőfi-filológia korabeli szemléleti jellemzőit, némely közhelyeit. Az irodalmi történetekkel való viszony dinamikájában tetten érhetők a Petőfi-kultusz fordulatai, és a mitizálódás bizonyos mozzanatai is. Már a szövegkezdeten „Isten kegyeltjé”-nek nevezi Petőfit. Élete és a csatatéri eltűnése kapcsán felmerülő kultuszmintázatok sem hagyják érintetlenül a gondolkodását. Szemléltetésül két példa: „Tünneményes volt az egész élete, és tünneményes halállal halt; fényes meteor, amely egy pillanatig a legszebb fényében ragyogott, majd eltűnt”¹⁰ – írja. A már Hadžićnál is szereplő meteormetafora mintha Jókai *Sylvester-éjszakák* című szövegét idézné fel: „Odafenn az égen nagy robogva száll keresztül a pislogó csillagocskák szemei előtt egy roppant meteor, változó színével fényt vetve a földre, szikrázó sörényét csóválva maga után hozszan. Fele útján szétpattant, elveszett”¹¹. Ez a befogadásban később szélesen alkalmazott metafora Jókainál másutt Petőfi korszakos jelentőségét jelzi: „De az a hét év, melyet Petőfi meteorja végig húzott tűzvonalként nemzetünk egén maga egy korszak, amilyen nem volt és nem is lehet többé”¹². Az eltűnés mozzanatát illetően pedig a Jókai Mórnál több szöveghelyen is előforduló Romulus-hasonlatra emlékeztetnék. A *Petőfi szülőházának átvételében* (1880) a következők állnak:

⁸ CSERNÁTONI Gyula, *Petőfiről*, Kolozsvár, Ajtai K. Albert Magyar Polgár Könyvnyomdája, 1900, 24.

⁹ *A borozó, Arany Jánoshoz, Nézek, nézek kifelé, Mi, boldog pestiek, Hova levél?, Feleségek felesége, Talpra magyar!, Bányában, Első szerepem, Pusztán születtem, Csatadal, Egy gondolat bánt engemet*

¹⁰ I. m., 4.

¹¹ JÓKAI Mór, *Sylvester-éjszakák. Emlék = Jókai Mór Decameronja. Száz novella*, hetedik kötet, Pest, Heckenast Gusztáv, 1859, 132.

¹² JÓKAI Mór, *Petőfi emlékszóbránál. Emlékbeszéd*, Koszoru, 1882, VIII füzet, 389.

„És meghalt úgy, hogy örökké ifjú maradt. S még halva sem hagyta magát egy szűk sírba összeszorítani: eltűnt, mint Romulus, mint Élias, a felhők közé temetkezett.”¹³ Brančić is felveti a Romulus-hasonlatot, az ismeretlen sírhely kérdését, azzal, hogy mint mondja, Romulus egy háromezer éves történet mitikus alakja, de Petőfi halála a mi századunk igaz története. „És milyen halállal halt! Nem csak hogy a legszebb és legdicsebb halállal: a haza szabadságáért vívott csatában, de halotti testét senki se látta, sírhelyét senki sem ismeri.”¹⁴

Blagoje Brančić szerint a fordítói termelés számszerűsítve igen kiterjedt, de mégsem tükrözi méltó módon Petőfi zsenialitását. Sajnálatosnak tartja, hogy a fordítások szinte csak folyóiratokban lelhetők fel, és felveti egy gyűjteményes kötet kiadásának szükségességét. A befogadásról szólva úgy értékeli, hogy a szerbek legalább olyan mértékben ismerik Petőfi költészetét, mint a szerb költőkéét. Azt is állítja, hogy Zmaj népszerű fordításai a szerb irodalomban az eredeti értékével bírnak, e fordításokat jobban ismerik mint Zmaj némely saját versét. Mindennek egyik okát abban látja, hogy a közvélemény szilárdan hisz abban, hogy a költő szerb származású. Arról is szól, hogy korábban ő maga is ezt a meggyőződést képviselte Meltz Hugó és Bartha Miklós nyomán. Mint kifejti, nem azon kell csodálkozni, hogy a szerbek szívesen hittek Petőfi szerb származásában, hanem azon, hogy a magyarok között ma is akad olyan, aki ezt vallja. Meltz Hugótól a *Felbőke* német kiadásának előszavából idézi a következőket: „Petőfi’s Familie war zweifelsohne serbischen (nicht slovakischen) Ursprungs”. Állítása szerint személyesen tapasztalta, hogy Meltz 1883-ban, a kolozsvári egyetemi katedráról is hirdette Petőfi szerb származását: „Ha egy magyar egyetemi professzornak ez volt a meggyőződése, akkor én, a lelkes szerb fiatalember miért ne támaszkodtam volna rá?”¹⁵ Emellett Bartha Miklósnak a segesvári Petőfi-ünnepen elhangzott beszédére is utal, amelyben a szónok Damjanich mellett Petőfit is szerbként említette, olyan értelemben, hogy a magyarok köszönettel tartoznak a szerb népnek a két hősert, Damjanichért és Petőfiért, a költőért.

Brančić azt is megvallja, hogy 1884-ben megjelent *Pred Petefijevim monumentom* (Petőfi emlékműve előtt) című versében még ő maga is úgy

¹³ JÓKAI Mór, *Petőfi szülőbárájának átvétele* = <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Jokai-jokai-mor-osszes-muvei-1/iroi-arckepek-10FD7/petofi-11308/petofi-szulohazanak-atvetele-114B8/> [2023. 09. 11.]

¹⁴ Blagoje BRANČIĆ, *i. m.*, 3.

¹⁵ *I. m.*, 7.

fogalmazott, hogy Petőfi arcvonásai szerb származásáról tanúskodnak. „Afelett sajnálkozom”, írja, „hogy ha ereiben szerb vér folyt, akkor miért nem maradt meg szerbnek”¹⁶. A saját vigasztalására azt is versbe írja, hogy Petőfit mégsem veszítették el a szerbek, hiszen minden nemzetnek énekelt.

„Felmerülhet a kérdés: mégis hogyan szilárdulhatott meg a Petőfi szerb származásáról szóló hit olyannyira, hogy én is szinte félek elrontani a szerbek szép illúzióját.”¹⁷ Arról is beszél, hogy sokan így szereznének dicsőséget a szerb népnek: „A legzseniálisabb magyar költő, és szerb!”¹⁸

Mások viszont a renegátot látják benne, aki, mert nem maradt meg szerbnek, nem érdemel igazi megbecsülést. Végül, a kutatásokra hivatkozva, minden félelme ellenére, egyértelműen leszögezi: Petőfi „nem volt szerb”¹⁹. Annyira fontosnak tartja a kérdés tisztázását, hogy, évekkel később, antológiájában (*Iz mađarskog perivoja*) újra hangsúlyozza: „Petőfi nem szerb, mint ahogyan ma is sokan gondolják. Anyja szlovák volt, az apja szintén szlovák származású, de már teljesen elmagyarosodott”²⁰. Ezeket az akár merésznek is mondható gesztusokat akkor értékelhetjük igazán, ha tudjuk, hogy Sava Babić a szerb Petőfi-fordítás történetét és módszertanát felmérő, majd négyszáz oldalas kötetében²¹, de még a kilencvenes években is tényként kezeli Petőfi félig szerb származását: „Tény, hogy Petőfi Sándor Petrovics Sándorként született és hogy apja szerb volt, anyja pedig szlovák...”²² Könyvében áttekinti a szerb recepció származási vonatkozású mozzanatait, és szinte megrovóan említi, hogy Brančić Petőfi-esszéjében szükségesnek találta kijavítani Bartha Miklós kijelentését („a szerbek két csillagot tűztek az égboltra, Damjanichot és Petőfit”), amely szerb nyelven is megjelent a *Zorában*.

Amikor arról esik szó, hogy hogyan artikulálódtak a hatások a szerb kultúra sajátos terében, a forradalmi versek kapcsán Đura Jakšić, szerb romantikus költő neve kerül említésre, mert „Jakšić tollal és karddal is szolgált a hazát”²³. Megállapítást nyer, hogy mindkét költészetet az érzések

¹⁶ I. m., 8.

¹⁷ I. m., 6.

¹⁸ I. m., 5.

¹⁹ I. m., 6.

²⁰ *Iz mađarskog perivoja*. 99.

²¹ SAVA BABIĆ, *Kako smo prevodili Petefija?* Matica srpska, Novi Sad, 1985.

²² SAVA BABIĆ, *Petőfi és a szerbek*, Iskolakultúra, 1993/10, 26–31.

²³ I. m., 28.

valódisága, a szerelmi ideák, a költői képek melegsége és különleges nyelvi erő jellemzi. Utalás történik Zmaj *János vitéz*-fordítására is, amely „az eredeti szinte minden szépségét felmutatja”²⁴. Brančić úgy véli, hogy Zmaj költészetével összevetve Petőfi a boldogság költészetét is mély érzésekkel műveli, míg Zmaj csak a szomorúságét. Brančić hallomásból ismeri Jakov Ignjatović Petőfi külső megjelenését illető negatív véleményét és szubjektívnek, felszínesnek ítéli azon kijelentéseit, miszerint a költő iszákos és rabiátus természetű ember volt.

A harmadik viszonylag korai Petőfi-esszé a belgrádi *Delo* közli Milan L. Popović (a korabeli magyar sajtóban Popovics L. Milán) bácskai szerb jogász, lapszerkesztő, majd politikus tollából.²⁵ Popović az első Balkán-háborúban önkéntes haditudósító, később lapszerkesztő. 1913 júniusában a szegedi esküdtbíróság a magyar állam elleni izgatás ügyében ítélezett felette. Egy inkriminált cikkében kemény szavakkal írt arról, hogy a magyar hatóságok valóságos hajsztát indítanak az izgatásért letartóztatott szerb foglyok ellen. A korabeli lapok szerint a vádat dr. Decseva Dénes királyi ügyész képviselte, arra kérve az esküdteket, „hogy szigorú ítéletet hozzanak, mert a nemzetiségi lapoknak az utóbbi időben már nagyon kinyílt a szemük”²⁶. Egy későbbi ügyének tárgyalásáról a *Délmagyarország* a következőket írta: „A harmadik vádlott Popovics L. Milán újvidéki újságíró volt, a Szrpsztvo felelős szerkesztője, akit az ügyészség a magyar állam közössége elleni lázítás büntettségével vádolt. Popovics L. Milán már többször került hasonló bűncselekmény miatt a bíróság elé. Mostani bűne az, hogy lapjában 1913. szeptember 23-ai számában közölt egy cikket a Balkáni kérdés új fázisai címmel. A cikket Scotus Viator, a rosszmájú angol író írta egy angol politikai folyóiratba és szokásához híven a mi külpolitikánkat támadta.”²⁷ Az újság arról is beszámol, hogy lapját beszüntették és őt Debrecenbe internálták, mint politikailag gyanús egyént, nemzetiiségi izgatót. Egy Petőfi-értelmezőhöz képest meglehetősen fordultatos politikai életrajza szerint később magyar országgyűlési képviselő, 1932-től pedig a királyi Jugoszlávia szenátora, az Interparlamentáris Unió délszláv tagja. A 1941-es visszacsatolás után a bácskai szerbek egyetlen

²⁴ Blagoje BRANČIĆ, *i. m.*, 31.

²⁵ Milan L. POPOVIĆ (po madžarskom), *Aleksandar Petefi. Književna slika*, Delo, XXXIII. Beograd, 1904, 24–36.

²⁶ *Elítélt újságíró*, Délmagyarország, 1913. június 14, 10.

²⁷ Délmagyarország, 1914. szeptember 6, 11.

országgyűlési képviselője. A jugoszláv Népvédelmi Osztály (OZNA) 1945 márciusában fogta el Budapesten. A Katonai Bíróság 1945. november 1-jén mint háborús bűnöst (az újvidéki vérengzéssel kapcsolatos kollaborációs vádakkal), golyó általi halálra ítélte, és nyilvánosan kivégezték.

Vladislava Polit Desančić, nőjogi aktivista, a *Petőfi a szerbeknél*²⁸ című kiadvány (eredetileg budapesti doktori értekezés) szerzője volt a felesége. Mellesleg Sava Babić erről a kiadványról is kíméletlen ítéletet hoz, nagy részében kompilációnak minősíti, amely Milan Popovićnak és Blagoje Brancićnak a jelen értelmezés kereteiben tárgyalt szövegeiből merít, Zmaj költészetéről pedig a kritériumok teljes hiányában és naiv módon beszél.²⁹

Popovićról 1941-ben, már mint a Jugoszláv–Magyar Társaság ügyvezető alelnökéről írt a *Színházi Magazin* tudósítója, Grosschmid László:

„...a magyar–jugoszláv kultúrakapcsolatok létrehozásán már több mint harminc éve dolgozik. Tökéletesen beszéli a magyar nyelvet és még budapesti jogász korában, 1901-ben fordította szerb nyelvre Petőfit. Különösen jó és értékes fordítása a »Talpra magyar«, amely még 1901-ben megjelent a belgrádi *Delo* című irodalmi folyóiratban.”³⁰

A *Delo* megjelenése 1899-től szünetelt, 1902-ben indult újra, valószínűleg a *Nemzeti dal* azon fordítására történik utalás, amely az itt tárgyalt, 1904-es portretikus írás részeként látott napvilágot. Popović, Brancićhoz hasonlóan, *Talpra magyar* címmel említi a verset, és Petőfi művészetének csúcsaként értékeli: „Szerelmes verseivel dicsőséget szerzett magának, magasztos hazafias ódáival pedig örök adósává tette nemzetét és halhatatlanná vált”³¹.

Az *Aleksandar Petefi* című Petőfi-kép (Popović irodalmi fotográfiaként azonosítja a szöveget) zárlatában a szerző jelöli, hogy magyarul fogant gondolatokból inspirálódott: po madžarskom Milan L. Popović. Ha innen nézzük, akkor nem meglepő, hogy Sava Babić eredetiségi vonatkozásokban ezt a szöveget is mély gyanúperrel olvassa. A szöveg élén a kor

²⁸ Vladislava POLIT, *Petőfi a szerbeknél*, Branik nyomda részvény társaság, Újvidék, 1912. A szerző később, férje nevével, Vladislava-Beba Polith Popovits alakban is leírta a nevét.

²⁹ Sava BABIĆ, *Kako smo prevodili Petefija?* 144, 320.

³⁰ GROSSCHMID László, *Popovics L. Milán, a Talpra Magyar szerb fordítója beszél*, Színházi Magazin, 1941. 3. 16, 12. szám, 22.

³¹ Milan L. POPOVIĆ, 35.

reprezentáns filozófusától, Nietzsche-től választott mottó áll: a nagy stílus „annyiban közös a nagy szenvedéllyel, hogy a tetszést megveti; hogy nem akar meggyőzni senkit; parancsol; hogy akar...”³² A mottó kérdése bővebb kifejtést kíván, mindenekelőtt látnunk kell, hogy miért éppen ez a megállapítás került kiemelt szerepbe. A szöveg bevezető része „szubsztitális érzékenységgű” világirodalmi alkotókkal (Poe, Musset, Heine, Byron, Verlaine, Lermontov stb.) közvetíti a művészi szenvedély kultuszát, és azt a szerzői meggyőződést, hogy Petőfi képes a nagy stílusra. „Nagy költőnek lenni azt jelenti, nagy szenvedélyek birtokosának lenni, kiemelkedő individualitással, amely szemléleti jellemzőivel hat ránk. Bár Petőfi szenvedélyei nemesebbek mint barátaié, azért mégiscsak szenvedélyek, végletes érzések, amelyek egy lírikusnak úgy kellene, mint fának a napfény.”³³ Popović számára a művész mint a szenvedélyek által veszélyeztetett ember is megjelenik, hiszen, számtalan nagy egyéniséghez hasonlóan, Petőfit is a szenvedély vitte sírba. A művész szenvedélye hevesebb, szilajabb, mint másoké. Petőfit a világ egyik legnagyobb lírikus zsenijeként ismeri el, aki a szabadság iránti határtalan szenvedély birtokosa. „Érzelmi skálája szélesebb mint más költőké, elevenebb, sokszínűbb és univerzálisabb.”³⁴ Minthogy érzelmi végleteket keres, költői egyénisége különbözik Aranytól és Tompáéától is. A szerző Petőfit örök forradalmárnak tartja, Aranyt pedig egy hidegvérű konzervatívnak. Úgy látja, kimeríthetetlen fantáziájával egyedül Heine vetekedhet. Eredetisége, individualitása, mély és kellemes, bár olykor kissé otromba humora, kompozíciós érzéke is említődik, mint ahogyan az is, hogy „egyetlen ütessel” felszámolja a klasszicista beszédmódot, és ajtót nyit a népies attitűdöknek, formáknak és témáknak. Popović egy széles nagyítási gesztussal szögezi le, hogy Petőfi költészete egyesíti magában Burns (érzelmi erő), Heine (egyszerűség, természetesség), Byron (a leírások dús áradása), *Béranger* (*kemény szatirikusság*) költészetének jellemző erőnyeit. A túlárado szenvedély bizonyítására Szendrey Júlia naplójából idéz: „Oh ha Ön olly szenvedélyes nem volna!” Arról is ír, hogy Petőfi költészete szenvedélyes, és mint ilyen igaz és őszinte, hiszen a szenvedélyek sohasem hazudnak. „És az őszintesége, a természetessége? Ami klasszikus – és az ő versei mind azok – az nem is lehet más mint egyszerű és természetes, és ami szenvedélyes az eo ipso

³² Friedrich NIETZSCHE, *A hatalom akarása*, ROMHÁNYI TÖRÖK Gábor ford., Cartaphilus Kiadó, Budapest, 2002, 841.

³³ Milan L. POPOVIĆ, 25.

³⁴ I. m., 26.

őszinte, mert erejénél fogva nem fejezhető ki máshogyan, mint a maga realitásában.”³⁵ Jól érzékelhető, hogy Popović a közvetlen biografikus tapasztalat erejét méltatja, miközben összemosza az életrajzi figura és az első személyű lírai alany megnyilatkozásait. Mint írja, Petőfi mindent elmondott magáról, egyetlen életrajzíró sem veheti fel a versenyt a versekben megformált zseniális életrajzzal. Olyan dolgokat és érzéseket foglalt versebe, írja, mint előtte senki, „szinte nincs is az életnek olyan mozzanata, amelyet ne énekelt volna meg”³⁶, beleszámítva a legintimebb pillanatokat, az apró személyes történeteket is. Mindezt összevethetjük például Gyulai Pál 1854-es megfogalmazásával: „Költeményeiből csaknem megírhatni életrajzát. Alig van mozzanat életében, minek emléket ne állított volna”³⁷. Milan Popović közelebből meg nem nevezett esztétikusok egybehangzó véleményére hivatkozva az eredetiséget, az egyszerűséget és az őszinteséget sorolja Petőfi költészetének leglényegesebb jegyei közé. Úgy fogalmaz, hogy a nagy költészet alapfeltétele az őszinteség. Petőfi őszinteségét nagyobbak, erőteljesebbnek érzi mindenki másénál. „Nem azért őszinte, mert mindent úgy láttat, ahogyan megtörtént, hanem mert semmit sem hallgat el abból, ami megtörtént.”³⁸ Arra, hogy ezek a fogalmak Petőfi önkoncepciójában is jelen vannak, az egyszerűség „az első és mindenekelőtti szabályként”, de az őszinteség is „nagybecsű”, nem történik utalás. Popović írása nem tartalmaz hivatkozásokat, nem szolgáltat filológiai adatokat, ezért csak feltételezéseink lehetnek arról, hogy mely Petőfi-interpretációkat ismerhette. Ha számba vesszük azokat a szövegeket, amelyekkel Popović találkozhatott, akkor gondolhatunk például Salamon Ferencnek a *Budapesti Szemlé*ben megjelent (1858) tanulmányára: „Petőfi lyrájának legszebb tulajdonsága az őszinteség és egyszerűség”³⁹. Csernátóni Gyula Petőfi-költészet hatás eszközeit ismertetve sorolja a fogalmakat: „A keresetlen egyszerűség, a könnyedén gördülő sorok, a világos kompozíció, a sokszor meglepően nyilvánuló őszinteség és természetesség...”⁴⁰

³⁵ I. m., 28.

³⁶ I. m., 28.

³⁷ GYULAI Pál, *Petőfi Sándor és lyrai költészetünk* = Petőfi Könyvtár V., Budapest, 1908, 45.

³⁸ I. m., 29

³⁹ SALAMON Ferenc, *Petőfi Sándor újabb költeményei* = Salamon Ferenc irodalmi írásai 1858–1888, II. kötet, szerk. ZABÁN Márta, Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár, 2018, 83.

⁴⁰ CSERNÁTONI Gyula, *Petőfiről*, Kolozsvár, Ajtai K. Albert Magyar Polgár Könyvnyomdája, 1900, 40.

Popović, mint jelzi is, szabadon használja a kritikai irodalom bizonyos értelmezéseit, azonban szemmel láthatóan nem ismeri, esetleg szándékosan figyelmen kívül hagyja Ferenczi Zoltán életrajzi kutatásait, vagy éppen Brančić tisztázó álláspontját, így ebben a szövegben is megjelenik a szerb származás ténye: „Nem, nem Petőfi, hanem Petrovics. Igen, Aleksandar Petrovics, szerb apától”⁴¹. A következő mondatok egyikében már azt láthatjuk, milyen formában kapcsolódik össze a rajból való kiválás nemzeti veszteségérzést megjelenítő mozzanata az apostol-metaforával, amelynek Petőfi kapcsán való első említését Jókaihoz köti a kultusztörténet: „Az egyik legszebb angyal-zsenink átrepült egy... idegen rajba, hogy ott apostollá legyen”⁴².

*A Ciróka Bábszínház Barguzin – Lehullt csillag fénye című előadásának jelenetében
Lendváczy Zoltán, Szekeres Máté, Szörényi Júlia és Krucsó Júlia Rita (b–j) látható
Fotó: Ujvári Sándor*

⁴¹ Milan L. POPOVIĆ, 36.

⁴² *I. m.*, 36.

SIRATÓ ILDIKÓ

Petőfi 3D. Az új évszázad Petőfi-kutatásai és Petőfi-kultusza

A Petőfi 200-émlékév lezárultával, visszatekintve az elmúlt néhány évtized kultuszára, néhány olyan jelenség látszik körvonalazódni, melyek új irányba terelhetik viszonyunkat legnagyobb klasszikusunkhoz – hisz Petőfi Sándor kétségtelenül e státuszt foglalja el a magyar kultúrában, legalábbis ami a legszélesebb körű közfelfogást illeti.

A legfontosabb, tudatosan indított változás, amely természetesen nem csak Petőfire (személyére és művészetére) vonatkozik, a szobormerevségtől és a papíriztól való megfosztás gesztusa volt. Az előző nagy évfordulók, az 1848-as forradalom 150. (1998) és idei 175., a költő születésének 175. (1998), halálának 150. évfordulója (1999) alkalmával született irodalomtudományi munkák, a költő jelenleg legkorszerűbb élet- és pályarajza (Kerényi Ferenc 2008-ban megjelent kötete¹), a kritikai kiadás új folyama, illetve a Kárpát-medence-szerte zajló helytörténeti kutatások, valamint a tárgyhoz/alanyhoz és a korszakhoz kapcsolódó más, diszciplínák határmezsgyéit érintő (történettudományi, hadtörténeti, genetikai, közlekedéstörténeti, időjárás-történeti, színház- és zenetörténeti, közköltészeti, nőirodalmi, sajtótörténeti stb., stb.) munkálatok, vizsgálatok a korábbinál színesebb, plasztikusabb képet adnak a költőről és koráról.

Az irodalomtörténeti nézőpont és fókusz megújulását az utóbbi időszakban persze nem csak a Petőfivel kapcsolatos kutatások finom változása, a kánonmódosítás és az oktatási reform(ok) jelzik, hanem az a tény is, hogy a magyar nemzeti kultúra 19. századát, a nemzeti romantikát és alkotóit rendre új fényben láttatják tudósaink. Az Arany János 200.

¹ KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz*, Budapest, Osiris Kiadó, 2008, 2022² 540 o. + 24 o. ff. képmelléklet, mely immár a világhálón is elérhető (előfizetéssel): <https://www.szaktars.hu/osiris/view/kerenyi-ferenc-petofi-sandor-elete-es-kolteszete-kritikai-eletrajz-osiris-monografiak-2008/?pg=0&layout=s> [2023. 09. 05.]

születési évfordulójára szervezett nagyszabású emlékév (2017) éppúgy ezt a folyamatot igazolja, mint a Katona József-,² Vörösmarty-,³ Széchenyi-⁴ vagy Erkel-⁵ és Liszt-,⁶ Kölcsey-jubileumok⁷ sora.

A színháztörténetünk 200. és 175. születésnapjait ünneplő városok (államhatárainkon innen és túl) mind a drámatörténet, mind a színészet- és intézménytörténet kapcsán szintén e korszakokra, a magyar preromantikára (biedermeierre) és nagyromantikára koncentráltak. A megelőző és utána következett stílus- és technikai forradalmak sokkal kevesebb figyelmet kaptak – még ha a Millennium centenáriumát vagy az Operaház, a Vígszínház megnyitásának jubileumait, a Színészeti Tanoda alapítása (1865) óta eltelt 155-nél több esztendőre emlékekezést főlemlíthetjük is. A *Hymnus* mellett természetesen legjelentősebb nemzeti intézményeink alapításának vagy emblematisztikus épületeik megnyitásának kerek fordulói is okot adnak a büszke ünneplésre. A közelmúltban 220 éves volt az Országos Széchenyi Könyvtár, az 1837-ben megnyílt Pesti Magyar Színház – 1840-től Nemzeti Színház, illetve tervezőik-építőik jubileumai (mint éppen most a Pollack 250-évforduló), a Magyar Tudományos Akadémia alapításának 2025-ben esedékes bicentenáriuma stb.

Az emlékezés és ünneplés minden időben a jelenkorba hozza át az ünnepeltet, a mai viszonyok közé helyezi, új kontextusba, hogy az emlékező-ünneplő generációk kapcsolódhassanak saját kulturális múltjukhoz, lehessen személyes élményük, érzelmi kötődésük (is) az adott jubileumhoz. Ezt a gondolati-emocionális egységérzetet, a tulajdonképpeni közösségi, nemzeti identitástudatot a pusztán történeti vagy filológiai tények ismertetésével vagy megismétlésével nem lehet elérni. A kultusz(képzés)

² 200. születési évfordulója 1991-ben, a 220. 2011-ben, a 225. 2016-ban; halálának 175. évfordulója 2005-ben.

³ A Vörösmarty-évfordulók 2000-ben és 2005-ben (előbb születése után 200, majd halálát követően 150 évvel).

⁴ Bereményi Géza *Hídember* című filmje (2002) Széchenyi emlékére a főhős születésének 211. évében készült el, születésének 225. évfordulója azonos esztendőben volt, mint Katonáé, halálának 150. fordulójára 2010-ben emlékeztünk, de 2008-ban, 200 évvel korábban, Szombathelyen abszolvált „érettségi vizsgá”-jára és a forradalom 160. évfordulójára is szerveztek rendezvényeket.

⁵ 2010-ben, születése 200. évfordulóján.

⁶ Az Erkel-bicentenárium utáni esztendőben, 2011-ben, amely egyben halálának 125. évfordulós éve is volt.

⁷ Kölcsey születésének 225. éve 2015-ben volt, az idén, 2023-ban pedig a *Hymnus* megírásának 200. évfordulóját ünnepeltük.

szinte egyfajta művészet, s igen közel áll a spontán vagy tudatosan irányított legendaképződési folyamathoz. A tudományos-művészettudományos (itt: irodalomtudományi) kultusz megteremtése és alakítása során e folyamat alaposan tanulmányozott eszköztárából (is) meríthetünk a korszerű (tömeg)kommunikáció hatásmechanizmusainak alkalmazása mellett.

Egy jubileum valóban az ünnepi év vagy időszak közönsége és közönsége számára fontos, hiszen a tárgy/alany (sajnos) a legritkább esetben éli meg 100. születésnapját. Ahogy egy család összetartozás-érzése, úgy egy kultúrközösségé is a közösen megélt élményekre és a közös emlékekre épül és építhető. Az „építési módszerek” között azonban csak az egyik a tudományos diskurzus szolgáltatta dokumentum- és tényanyag megismertetése. A továbbiak közvetlenül hatnak az ünneplő közösségre az alábbiak: a műalkotások prezentációja (összkiadások, esetleg kritikai/tudományosan kommentált, autentikus edíciók, hasonmás, azaz facsimile kiadások, népszerű szövegkiadások, oktatási célú szövegválogatások stb., retrospektív életműkiállítások és katalógusai, jubileumi városi séták, ünnepi rendezvények, emlékestek, gálakoncertek, fesztiválok stb.), a művek kreatív megközelítésének módoszatai (workshopok, kapcsolódó oktatási célú, különböző korosztályokat megszólító részvételi és/vagy performatív alkalmak stb.), illetve az ünnep és a kultusz reprezentációja (szoborállítás, emléktábla és emlékhelyavatás, ünnepi konferencia, szimpózium, kerekasztal-beszélgetés, sajtómegjelenések és a tömegkommunikáció különféle műfajai), továbbá a különböző művészeti ágakban megjelenő, azokat kreatívan összekapcsoló-vegyítő adaptációk, melyek mind az adott ünnepelt (alkotó, mű vagy aktus) mai el- és befogadását célozzák a könnyebb és megalapozott megértés mellett elsősorban az érzelmi azonosulás és az összefüggések fölismerése lehetőségeinek megteremtésével.

Petőfi Sándor valóságos alakja és művei éppúgy, mint az elmúlt két évszázad során köré épült/épített legendárium és kultusz nagyon is megfelel egy új, korszerű nemzeti (irodalmi) kánon, értékrend ki-, illetve a korábbi, néha egysíkú és tendenciózus kép átalakítására. Ezt persze nem 2022–23-ban ismerték föl a tudósok, a tanárok, sőt, a kultúrpolitikusok sem, hiszen a Petőfi-kép meglehetősen sokszor, néha történelmi értelemben nagyon rövid időközönként is változott, formálódott „aktuálissá”. A „valódi”, mit több, az „igazi” Petőfi példaképül állítására is számos kísérlet történt, melyek során – néha a tényektől, adatoktól is függetlenül – az adott kurzus valamiféle „saját” Petőfi-imázs megalkotásán igyekezett.

Kerényi Ferenc⁸ és az ő nyomdokain tanítványai, kollégái a tudományos eredmények elfogadásának, valamint a kultuszképzésnek a múltbeli folyamatait is föltérképezve századunkban határozottan arra jutottak, hogy

a hiteles Petőfi-élet- és pályarajz alapjául a leg-helyesebb a szigorú filológiai metódusokra, a korszerű (technikai) eszközökkel végzett forráskritikai vizsgálatokra támaszkodni, s nem a szándékolt célok és a hipotetikusan előre megfogalmazott konklúziók alapján

megrajzolni egy idealizált vagy legalábbis aktualizált „nemzeti költő”-képet. S az így a legendától megfosztott, nem anekdotikusan tárgyalt „hőst” mint plasztikus, nem hősiekre maszkírozott, ám nem is az átlagember szintjére lerántott – tehetségével, zsenialitásával is kora hétköznapiságán és rövidtávú gondolkodásán fölülemelkedő, tudatos, öntudatos és céltudatos, mégis esetenként akár gyarló embert kell a közönség elé állítani megjeleníteni a rendszerint elidegenítő, magas talapzatra helyezett, monumentális, emberfeletti, érthetetlen és érinthetetlen szoboralak helyett. Jellemző módon ez a „szobortalanítási” folyamat épp a szobrászatban, az emlékműkultúrában indult el a 20. században az utolsó, Petőfit is aktuálpolitikai béklyókba kötő sztálinista kultuszképzési időszakot követően az 1970-es években, amikor sorra készültek az ember méretű vagy még kisebb léptékű, a törekeny, szinte kamasz Petőfit immár nem pózokba merevedve, hanem például „mozgásban”, mozdulatait, gesztusait fölidézve/elképzelve ábrázoló alkotások. Amikor a „zászlónk, Petőfi” után a „keressük Petőfit” gondolat jegyében fordult a tudomány, az oktatás és a művészet is a kortárs közönségéhez, hogy közel(ebb) vigyék a fiatalokat (és persze az idősebb generációkat is) az „igazi” Petőfihez, illetve, hogy kulcsot adjanak az olvasók kezébe, melynek segítségével a magunk korában, közegében is föl tudjuk ismerni a nem konform tehetséget (van-e, lehetséges-e „konform zsenialitás”?) és a közös értékek teremő

⁸ Kerényi Ferenc (1944–2008) irodalom- és színháztörténész, egyetemi docens

képviselését. Nem azt kell bizonyítani, hogy Petőfi (vagy Madách) kor-szakos génusz volt, hanem azt, hogy a magyar kultúra kontextusában korról korra megszületik az adekvát (művész, tudós, politikus) zseni, aki azonban nem könnyű ember, eltér az átlagostól, másképp „működik”.

Kerényi és a mai történész-, irodalomtudós-generáció több tagja igyekszik tehát színes, háromdimenziós, plasztikus képet festeni az egy-síkú, szürke, unalmas, piedesztálra helyezett, idegen, sztereotipikus ideálé helyett, lehántani a „hősről” a kényszerű, hordhatatlan legendaviseletet, de nem lemezteleníteni őt, hanem a legmélyebben és legigazabban ember-nek mutatni. A Petőfi-életrajz (2008) e szándék beteljesítésnek nem előz-mények nélkül való⁹, igen magas színvonalú példája.¹⁰

Egy „3D Petőfi” vonzó lehet a legszélesebb közönség számára is, élet-kortól, társadalmi és műveltségbeli státusztól (szinte) függetlenül, ország-és nyelvi határokon átívelően. Egy megismerhető, élet- és művészi elvei-ben követhető, emberléptékű nemzeti kanonikus ikon, egy alkotó zseni valóban reprezentálhatja magyarságunkat, kultúránkat, értékrendünket, nem kell (s nem is érdemes) elhallgatni kevésbé szimpatikus vonásait, ke-vésbé sikerült műveit, konfliktusait, hétköznapijainak eseményeit, gyer-mek- és iskoláskora viselt dolgait, az irodalmon kívül más művészeti ágakban kevésbé sikeres próbálkozásait, mert ezek is hozzátartoznak sze-mélyisége teljességéhez. Amelynek közvetítésével hitelesebbé és köny-nyebben befogadhatóvá válik Petőfi (vagy bármely más alkotó zsenink) jelentősége, műveinek egyedisége, megismételhetetlensége és hatása is. Átlagosból rengeteg van, a mindennapokban megalkuvókból, elveiket könnyen földadókból, szélkakasként ügyeskedőkből – néha „hétköznapi magunkban” is megtalálhatjuk a hibát, saját szemünkben is fölfedezhetjük

⁹ KERÉNYI Ferenc biográfiái közül említjük itt csak a következőket: *Petőfi Sándor élete és kora (1823–1849)*, Budapest, Unikornis Kiadó, 1998; *Madách Imre (1823–1864)*, Buda-pest–Pozsony, Kalligram, 2006 (*Magyarok emlékezete*).

¹⁰ Amint újabban – teljességre semmi módon nem törekedvén – eszembe jutnak: SZILÁGYI Márton Arany-monográfiája („*Az utolsó magyar*” – *Arany János élete és költészete*, Budapest, Osiris Kiadó, 2023, illetve korábban: „*Mi vagyok én?*”: *Arany János költészete*, Budapest, Pesti Kalligram, 2017) vagy tanulmánykötete (*A magyar irodalom iker-sillagai: Jókai Mór és Petőfi Sándor*, Budapest, Osiris Kiadó, 2021), TVERDOTA György monográ-fiájának első része (*Gondoljátok meg, proletárok I. – Az ifjú József Attila*, Budapest, Osiris Kiadó, 2021) vagy a Radnóti-életrajz FERENCZ Győzőtől (*Radnóti Miklós élete és költészete*, Budapest, Osiris Kiadó, 2009. 818 o.). A régebbi irodalomra vonatkozóan például: CSÖRSZ RUMEN István, *Szöveg szöveg hátán: A magyar közköltészet variációs rendszere 1700–1840*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2009 (*Irodalomtörténeti Füzetek*, 165).

a gerendát vagy jobb esetben a szálkát. Kultúránkat meghatározó, következetes és valódi nagy emberből, zseniből van kevés, de ők azután mindannyiunk életét, gondolkodását, identitását meghatározzák évszázadokon át.

Ha a kultusz erre a fölismerésre épül, nem szükséges sűrűn újraírni az életrajzokat, újamesélni a régi hamis legendákat, az olvasóhoz közel hozott költő, az alkotó ember a művei fényében megismert személyisége erejével tud majd hatni az újabb és újabb generációkra. Objektív képet nem közvetíthetünk róla, de hiteleset igen.

Az ilyen tudományos, filológusi-biográfusi megközelítés és módszer a kanonizáció egyes indokainak¹¹ revideálására indítják a tudósokat és a tanárokat. Igazabb, hiteles és könnyebben tanítható, mert emberibb, emberközelibb imázst érdemes adnunk hőseinknek, hogy a következő nemzedékek számára is érdekes és értékes mintául szolgálhassanak – akár a művészet egyetemes erejét, akár egy nehéz emberi és/közösségi helyzet megoldásának lehetséges útját mutatják meg aktuálisan. Egy hiteles hóst a középpontjába állító kánon talán már nem kényszerű teher, hanem izgalmas fölfedezni való lesz a fiatalok s az idősebbek számára is – ezen aktív élményben újra egyesítve kisebb-nagyobb közösségeinket, a lokálpatriótáktól a nemzeti közösségig.

Ahogy személyes életünkben, családi közösségünkben nagyjából három-négy generációra terjed a saját élményeken, családi emlékezeten alapuló identitástudatunk, úgy a nagy, összetartozó közösség emlékezete sem sokkal hosszabb egy-másfél évszázadnál. Egy 100. évforduló vagy talán még egy 150. is még fölfogható, nagyszüleink, dédszüleink nemzedékére visszatekintve még valahogyan el tudjuk képzelni közös múltunkat. A közösségek ennél hosszabb távú memóriája, hagyománytudata már komolyabb absztrakciós képességet igényel. Petőfi, Madách Imre vagy a *Hymnus* 2023 januárjában egymásra sorjázó bicentenáriumi úgy tehetők érzékletessé és átélhetővé, ha az 1822–23 fordulóján történt születéseket az egyes életművek (a Kölcsey-vers esetében annak funkcióváltozásai) folyamatának origójába helyezzük, s Petőfi és Madách jelentőségét művészetük hatóerejével igazoljuk. (Nem mellesleg Madách főművének, *Az ember tragédiájának* színpadi ősbemutatója 1883. szeptember 21-én, éppen 140 év előtt volt, s a költő elhunytának 160. évfordulója 2024. október 5-én

¹¹ Melyek az egyébként részben többnyire igaz, de végtelenül leegyszerűsített jellemzőkön, a sztereotípiákon alapulnak.

lesz. Petőfi napjának, azaz 1848. március 15-ének pedig 175. fordulója volt idén. E „trükkökkel”, megfontolásokkal a távoli, 200 éves történet fókuszpontjait kissé közelebbre helyezhetjük, fölfogható távolságra korunktól.)

Az emlékezők, ünneplők (gyászolók, búcsúzó), valljuk be, nem az emlékezés alanyának sorsa fölött keseregnek, hanem a maradókat, önmagukat sajnálják, vagy ők maguk büszkéek az örökségükre, amit elhunyt nagyjainknak köszönhetnek. Minden jubileum az ünneplőről szól. Az élők születésnapjainak még ők a hősei, utánuk azonban már csak az emlék és az emlékezők maradnak (s kerülnek a középpontba). Meg kell találnunk tehát azokat a jellemzőket, értékeket, célokat, melyek összekötnek minket az ünnepelekkel. Így képviselhetjük örökségüket méltóképpen, s úgy reprezentálhatjuk összetartozásunkat velük, közösségi identitásunkat – melyet azután örökül továbbadhatunk majd.

A 2022–23-as Petőfi-emlékév a korábbiaknál talán kevesebb új, emblematisztikus alkotást hozott irodalomban, színpadon, de talán mégis sok közös élményt a lokális kultusz számos helyén és kisebb közösségei számára. (S most nem szólunk a szinte észrevétlenül és észrevehetetlenül maradt, „elfeledett” Madách-bicentenárium által hagyott hiányérzetről.) De az új évszázadban-évezredben tapasztalatokban gazdagodtunk mindenképpen: hogyan újítsuk meg hagyományainkat, s hogyan ne cselekedjünk. Az új fórumokat, technológiákat is bevetve, a könnyen „fogyasztható” adaptációk eszközeit is fölhasználva igyekezzünk minél közelebb hozni az ünnepelek életét és műveit mai közönségükhöz. Ne hipotézisek, kultúrán-művészetén kívüli célok határozzák meg mondanivalónkat a jubilánsokkal kapcsolatban, törekedjünk a hitelességre, az őszinteségre, így valóban érdekessé válnak hőseink a közönség tagjai számára.

Ha így készülünk ünnepeinkre, emléknapiainkra, egyúttal az elmúlt évtizedek legjelentősebb Petőfi- és Madách-kutatója, Kerényi Ferenc elkötelezettsége, hatalmas szakmai tudása, az akadémiai, egyetemi, közgyűjteményi és közművelődési közegetől a falusi kis iskolák tanulóiig terjedő közönsége számára élményt jelentő írás- és előadásmódja, tanári személyisége örökségének is megfelelhetünk. Az ő korai elhunytát követő 15. évben.

PRAZNOVSZKY MIKLÓS FERENC

Ki vagy, Petőfi? A költő száz arca

A címben feltett kérdésre sokan csak legyintenek. Már hogyan tudnák, ki volt a nagy költő. Iskolai tananyagból, egy-egy vers ismeretében véleményt nem lehet mondani. Pedig a felszínes tudás alapján nem lehet senkit minősíteni. Vonatkozik ez úgy Petőfire, mint a magyar irodalom nagyjaira általában. A leghitelesebb ismeretszerzési forrás talán az, amikor elolvassuk teljes életművüket, életrajzírók alkotásait. Irodalomtudósokon, kutatókon kívül ki az, aki ezt megteszi? A válasz erre: sajnálatosan nagyon-nagyon kevesen.

Születésének bicentenáriuma alkalmából egyre inkább a figyelem középpontjába kezd kerülni, ugyanúgy, mint eddig a jubiláris évfordulók alkalmával minden esetben. Tragikusan rövid életének sokszínűsége késztet arra, hogy sorra vegyük életútjának állomásait.

Gyermek- és diákkorának számtalan helyszíne, élményanyagai, innen is fakadó csodás versei. Katonáskodása, barangolásai. Szerelem, házasság, család. Forradalom és szabadságharc. Mind fontos időszak életében.

Ő Petőfi, a költő, a hazafi. És a legfontosabb, melyek az egekbe emelték, a versei. Közel ezer verse maga az Ő életrajza. Ebből született meg személyét övező, napjainkban is élő, folyamatos kultusza. Maga a kifejezés kissé keserűdes, mert, ha a történelmi múltat nézzük, szembesülnünk kell a magyar nép zivataros időszakaival. Amikor diktátorok, nemzetgyalázók teremtették meg a maguk, vagy a holdudvaruk által erőszakosan létrehozott imádatukat. Hatalmuk vesztével maradtak, akik voltak: megvetésre méltó, süllyesztőbe került egyedek. Petőfi, akit az egyszerű nép fiaként is aposztrofálnak, soha nem felejtette el az utat, melyet végigjárt. Az Ő közege teremtette meg az évszázadokon átívelő Petőfi-kultuszt. Halála után emléke is tovább él, költeményei örökérvényűek. Ezért is mondhatjuk nagy költőnkről, hogy a magyar történelem és irodalom kultikus alakja. Mennyi versben, prózai írásban találkozhatunk az őt magasztaló jelzőkkel, szinte már mitikus lénné alakítva. Különösen a költők már-már versengtek

egymással, ki tud magasztosabb kifejezést vele kapcsolatban, már-már fé-tissé kiáltva ki Őt. Ugyanakkor azért megjelentek árnyaltabb rajzolatok is róla, mert különösen kezdeti időszakában, még eléggé megosztó volt úgy életútja, mint művészete, kiteve magát a kritikusok támadásainak, de mindenkor körülvették barátai. A következőkben felrajzolódik Petőfi száz arca tisztelőinek, hódolóinak verseiből, írásaiból vett idézetekből.

Keressük Petőfit, keressük a választ kérdésünkre. Olvassuk sorról sorra úgy, hogy minden idézet¹ előtt gondolatban tegyük fel a kérdést:

Ki vagy, Petőfi?

„elpártolt színész”

(Kerényi Frigyes *Petőfi Sándornak* c. versében) 1844

„pajkos verselő”

(Kerényi Frigyes *Petőfi Sándornak* c. versében) 1844

„nép kegyence vagy”

(Losonczy László *Petőfihez* c. versében) 1844

„pogány Anakreon”

(Kerényi Frigyes *Petőfi Sándornak* c. versében) 1844

„őszinte vagy, lepletlen, egyenes”

(Kerényi Frigyes *Petőfi Sándornak* c. versében) 1844

„te nyílt, őszinte vagy”

(Losonczy László *Petőfihez* c. versében) 1844

„Anakreon unokája”

(Lisznyay Kálmán *Petőfi Sándorhoz* c. versében) 1845

„kancsó mellett csinálsz legszebb verseket”

(Lisznyay Kálmán *Petőfi Sándorhoz* c. versében) 1845

„szerelmi dalnok”

(Sárosy Gyula *Csárda romján* c. versében) 1845

„mint csillag”

(Sárosy Gyula *Csárda romján* c. versében) 1845

„lelked a szabadság föllengő madara”

(Lauka Gusztáv *Petőfi Sándorhoz* c. versében) 1847

„magasztos lelkeddel”

(Lauka Gusztáv *Petőfi Sándorhoz* c. versében) 1847

¹ A címszavaknál szereplő kronológiai számok a mű születésének idejét jelzik, annak hiányában *dőlt betűvel* a forrásanyag megjelenésének időpontja szerepel.

- „költő vagy!”
(Lauka Gusztáv *Petőfi Sándorhoz* c. versében) 1847
- „a nép apostola!”
(Lauka Gusztáv *Petőfi Sándorhoz* c. versében) 1847
- „kedves vendég”
(Mentovich Ferenc *Erdélyi hangok Petőfihez* c. versében) 1847
- „költői egünk lehullott csillaga”
(Lauka Gusztáv *Petőfi Sándor sírján* c. versében) 1850
- „egy lángsugáros meteor”
(Bozzay Pál *Petőfihez* c. versében) 1852
- „Isteni teremtés csodaszülötte”
(Bozzay Pál *Petőfihez* c. versében) 1852
- „a te dalod szent evangéliom”
(Óthó Kálmán *Egy költő mellett* c. versében) 1853
- „mi vagy? Csodás meteor”
(Szász Károly *Petőfi újabb költeményei* c. versében) 1858
- „magad vagy a műdal, magad a dalszemély”
(Szemere Pál *Erdei lak és Petőfi* c. versében) 1860
- „mint egy égi jelenés”
(Wohl Janka *Petőfi* c. versében) 1860
- „próféta volt!”
(Wohl Janka *Petőfi* c. versében) 1860
- „mint üstökös jött”
(Szász Károly *Petőfi bölcsője s sírja* c. versében) 1861
- „a haza reménye, szabadsága, fénye”
(Mikszáth Kálmán *Képzőletem újra* c. versében) 1864
- „nem dalnok, de magad egy ének”
(Dóczi Lajos *Petőfi szobra* c. versében) 1872
- „fejedelme a magyar költőknek”
(Szabados János *Petőfiről* c. versében) 1877
- „népszerű a közönségnél, mert magyar”
(Ellenzék, Eötvös József: *Petőfi költeményeiről*) 1881
- „fényes idők magasztos dalnoka”
(Kozma Andor *Petőfi szobra* c. versében) 1882
- „megdicsőült lángszellem”
(Fejes István *Petőfi szelleméhez* c. versében) 1884
- „bátor vértanú”
(Fejes István *Petőfi szelleméhez* c. versében) 1884

- „magyar szabadság lelkes dalnoka”
(Sántha Károly *Petőfi* c. versében) 1884
- „megdicsőült költő”
(Sántha Károly *Petőfi* c. versében) 1884
- „szent vértanúja hitnek, szabadságnak”
(Palágyi Lajos *Petőfi szobra előtt* c. versében) 1885
- „minden tűznél forróbb lelkű látnok”
(Reviczky Gyula *Petőfi szobra előtt* c. versében) 1886
- „lelke kincsekkel volt tele”
(Luby Sándor *Petőfiről* c. versében) 1893
- „vagy az égnek haragos villáma”
(Pósa Lajos *Petőfi sírjánál* c. versben) 1897
- „e honnak keble”
(Madách Imre *Petőfi sírversében*) 1898
- „szabadsághős voltál”
(Szász Gerő *Petőfi* c. versében) 1898
- „ember voltál”
(Szász Gerő *Petőfi* c. versében) 1898
- „szívünk dalnoka”
(Komócsy József *Soká kerestük azt a sirt* c. versében) 1898
- „eszményé lettél”
(Zempléni Árpád *Petőfi* c. versében) 1898
- „a dal birodalmának babérkoszorús fejedelme”
(Lampérth Géza *Petőfi* c. versében) 1899
- „szeretetlenben nagy, a gyűlöletben féktelen”
(Magyar Szemle, Gáspár Imre: *Petőfi*) 1899
- „egészen magyar ember, egészen magyar költő”
(Magyar Szemle, Gáspár Imre: *Petőfi*) 1899
- „csodált, halhatatlan szellemű költőnk”
(Félegyházi Híradó) 1899
- „bűvös szellemóriás”
(Szalay Károly *Petőfihez* c. versében) 1901
- „csodás Memnon szobor”
(Szalay Károly *Petőfihez* c. versében) 1901
- „köztünk a legmagyarabb”
(Bernáth Lajos *Petőfi szülőházánál* c. versében) 1901
- „vándor, ki ég- földdel szembeáll”
(Bernáth Lajos *Petőfi szülőházánál* c. versében) 1901

- „a legnagyobb a legdicsőbb Te vagy”
(Csizmadia Sándor *Petőfi* c. versében) 1903
- „dalnokok dalnoka”
(Székely Lapok, Rudnyánszky Gyula: *Petőfi*) 1905
- „a nagy, a szent, a dalnok”
(Kosztolányi Dezső *Kiskőrösön* c. versében) 1906
- „a lánglelkű költő”
(Petőfi Könyvtár sorozat előszavában) 1908
- „a lángelme csodálata”
(Petőfi Könyvtár sorozat előszavában) 1908
- „a nagy költő szelleme”
(Petőfi Könyvtár sorozat előszavában) 1908
- „hatalmas szellem erős öntudata”
(Barabás Ábel: *Felbőke*) 1908
- „a közönség kegyence”
(Gyulai Pál: *Petőfi és lyrai költészetünk*) 1908
- „az irodalomtörténet személye”
(Gyulai Pál: *Petőfi és lyrai költészetünk*) 1908
- „Magyarország legnépszerűbb költője”
(Gyulai Pál: *Petőfi és lyrai költészetünk*) 1908
- „jó cimbora”
(Gyulai Pál: *Petőfi és lyrai költészetünk*) 1908
- „a magyar líra modern klasszikusa”
(Endrődi Béla: *Petőfi és Arany levelezése*) 1909
- „korhely, iskolakerülő, és kicsapongó”
(Farkas Emőd: *Petőfi élete*) 1909
- „mennyeien nagyságos suhanc”
(Ady Endre: *Petőfi nem alkuszik*) 1910
- „Héroszoknak dicső, szent hőroza”
(Nógrádi Pap Dezső *Petőfi* c. versében) 1910
- „fényes csillag! Magasztos nagy szellem”
(Tóth Ede *Petőfi szelleméhez* c. versében) 1910
- „végtelenül sértékeny, szenzitív lélek”
(Babits: *Petőfi és Arany*) 1910
- „csupa lélek volt”
(Ábrányi Emil *Petőfi* c. versében) 1910
- „szabadságnak első dalnoka”
(Béri Moravcsik Gyula *Petőfi* c. versében) 1910

- „egész világon a legnagyobb költő”
(Benedek Elek *Emlékversek* c. versében) 1911
- „sötét éjszakában ragyogó reményünk”
(Juhász Gyula: *Petőfi*) 1922
- „honfoglalónk Te vagy”
(Reményik Sándor *Petőfihez* c. versében) 1922
- „a páncélunk Te vagy”
(Reményik Sándor *Petőfihez* c. versében) 1922
- „a vezérünk Te vagy”
(Reményik Sándor *Petőfihez* c. versében) 1922
- „nemzeti géniuszunk”
(Budapesti Hírlap, Scitovszky Béla beszédében) 1922
- „Lázak királya!... Tűz-fejedelem”
(Áprily Lajos *Áldozat* c. versében) 1923
- „Tégedet ünnepel / a jajgató nép s a süket Elnyomás”
(József Attila: *Petőfi tüze*) 1923
- „tót anya és szerb apa gyermeke”
(Az est című lapban) 1923
- „nagy költő, irodalmunk büszkesége”
(Vajda Sándor, *100%*) 1927
- „nem a 48-as forradalom költője, de forradalmi költő”
(Genius, Franyó Zoltán) 1928
- „példás férj, és gondos családapa”
(Hölgyfutár, Lányi Viktor: *A bor költészete*) 1935
- „erkölcsös tiszta életű férfi, az italtól teljesen tartózkodó”
(Hölgyfutár, Lányi Viktor: *A bor költészete*) 1935
- „minden idők legnagyobb zsenije”
(A Hölgyfutár c. lapban) 1937
- „mint üstökös robbant bele a magyar éjszakába”
(S. Tóth Tivadar *Egy évszázad után* c. versében) 1942
- „nagy és örök”
(Forrás, Hámory Zoltán) 1944
- „égig világító fáklyánk”
(Képes Figyelő, Nagyiványi Zoltán) 1947
- „korszakokért, generációkért élt”
(Ady Endre, *Csillag*) 1948
- „nemes lélek: a jó, igaz, szép kultuszának élt”
(Köznevelés, Keszi Imre: *Petőfi Sándor*) 1949

- „egészen őszinte, közvetlen ember”
(Köznevelés, Keszi Imre: *Petőfi Sándor*) 1949
- „lángész, koldus és vértanú”
(Alföld, Péter László írásában) 1962
- „legkedvesebb magyar”
(Irodalmi Ujság, Berki Erzsébet) 1968
- „mindnyájunk rokona”
(Hitel, Illyés Gyula Petőfiről) 1972
- „föltámadt piros csizma”
(Nagy László: *Föltámadt piros csizma*) 1972
- „előbb vagy a holtnál”
(Tamási István *Petőfi* c. versében) 1973
- „mindmáig a legelőbb, legnagyobb költőnk”
(Kortárs, Lászlóffy Aladár: *Petőfiről*) 1973
- „tüzes romantikus, de higgadt realista is”
(Kortárs, Szilágyi Domokos: *Petőfi*) 1973
- „a mi összekötőnk a szomszédos népekkel”
(Kortárs, Tóth Gyula: *Népek országútján*) 1973
- „oszthatatlan, egyértelműen nagy és forradalmi költő”
(Kortárs, Szalatnai Rezső: *Petőfi a Felvidék mérlegén*) 1973
- „te örökifjú angyal”
(Weöres Sándor: *Te zúhatagos vad bérci patak*) 1977
- „a meg nem alkuvó”
(Alföld, Karinthy Ferenc) 1983
- „legfeltűnőbb tulajdonsága a besorolhatatlanság”
(Bárka, Vadai István) 1998
- „ember-anyagból épített arany mindenség-óra”
(Juhász Ferenc: *Petőfi, 1848*) 1988
- „tisztá lelkű költőnk”
(Fancsikné Csaba Mária *Petőfi Sándorhoz* c. versében) 2004
- „a nemzet hősi halottja”
(Hévíz, Gyimesi Emese) 2015

Ki vagy, Petőfi?

Petőfi Sándor : CSATABAN

Zene: F. Sárosi Bea
Gyűjt.: 2006. 11. 22.

1. vsz.: A földön is harag, Az égen is harag! Kifolyt piros vér és
 Piros napsugarak! A lemenő nap oly Vad bíborban ragyog!
 Előre, katonák, Előre, magyarok! Előre, katonák, Előre, magyarok!

2. vsz.: Komoly felhők közül Barnul csak a nap, Rettenő szuronyok Füstben csillámlanak, A
 sűrű lúdba füst Sötétben gomolyog, Előre, katonák, Előre, magyarok!

3. vsz.: Ropog, husszan ropog Csatarok fegyvere, Ágyúk bömbölnek, hogy
 Reng a világ bele; Te ég, te föld, talán Most összeomlotok!
 Előre, katonák, Előre, magyarok! Előre, katonák, Előre, magyarok!

4. vsz.: Szilaj lelkesedés Foly bennem, mint tűzár, A vészrag és a füst Megrezszegette már, E-
 lőre rontok én, ha éllek, ha halok! Utánam, katonák, Utánam, magyarok!

ZALÁN TIBOR

Ősz a szőlőhegyen

Huzella Péternek, megzenésítésre

Ha hozzám jössz, fel a hegyre,
Szőlőtőkék árnyain,
Könnyű léptű karcsú lányka,
meg ne hallják lépteid

irigykedő szomszéd fülek;
ajtómon halkán kopogj,
ülj le mellém, s a poharadba
töltekeznek jó borok.

Sétálunk majd nagy hold alatt
érett, dús fürtök között,
csak árnyékunk követ minket,
s ritkás köd a völgy fölött.

Ha megfogod a kezemet
lepkesúlyt, mit érzek csak,
és ha bírom karolásod,
bennem a vágy lángra kap.

*Ha megcsókolsz, ajkaimra
Ajkadat szép lassan tedd,
Föl ne keltsük álmából a
Szendergő természetet.*

VASS TIBOR

Mesterséges

Kun Marcella modorában írj verset
Petőfi Sándor és Tompa Mihály találkozásáról,
az alábbi szavak felhasználásával,
ügyelve arra, hogy versedben mindegyik szó
legalább egyszer szerepeljen:
szabadság, szerelem, e, kettő, kell, nekem, szerelmemért,
fömláldozom, az, életet, szabadságért, fömláldozom, szerelmemet.

Kun Marcella
KÉT LANTOS

Két lantos lélek, egymásba fonódva,
Petőfi és Tompa: egy a szívük dobbanása.
Találkoztak végre az idő ölében,
Szabadság és szerelem, mint az ég fölében.

Egy a szenvedély, mely szívükben ég,
Kettő lélek, mely egy örök tüzet éltet,
Petőfi síró szemmel néz Tompára,
Nekem a szabadságért kell harcolnom.

Tompa arcán a bölcsesség vonásai.
Petőfié ragyog, mint hajnal piros árnya.
Szavuk oly bensőséges, mint a titkos tér,
Szerelmemért fömláldozom az életet én.

Az őszinte barátság szálait fonják,
Szabadságért és szerelemért hont hoznak,
Közösen hordozzák a múlt nehéz teherét,
Életüket talán föláldozva, mint két vezérét.

A szavak, mint dalok, szárnyalnak a szélben,
Szabadságért és szerelemért, együtt mennek,
Petőfi és Tompa, kettő test, egy lélek,
Az áldozat megvalósul, mert így kell lenni, e.

*

Írd meg a verset úgy,
mintha az Petőfi Sándor és Tompa Mihály
közös műve,
mintegy annak utóirata lenne.

Tompa Mihály–Petőfi Sándor

**UTÓIRAT KUN MARCELLA
KÉT LANTOSCÍMŰ VERSÉHEZ**

Két lantos szív összeér, összekapcsolt szívhalál,
Sándor és Mihály, kettőnk lelke, egy tiszta érzelemben.
Találkozásunkkor az idő megáll, átjár az ihlet,
Szabadság és szerelem, összefonódik szívünk széles tere.

Két ifjú lelkünk bölcsesség és érzelem,
Mihály bölcsessége, mint folyó mély vizeiben él,
Sándor lángja, mint napfény a tájat átjárja,
Kettős lant hangjai szárnyalva, madarak a magasba’.

Múlt és jövő találkozik szemünkben ragyogva,
Szabadság és szerelem, kettős erő minket ragyogva,

Barátságunk hegyek erejét magában hordozza,
Szerelmünk mély, mint két folyó ölelkezése.

Szavak szellőként susognak lombok közt csendesen,
Szabadság és szerelem, énekelve, szívünk mélyén érzem,
Mihály és Sándor, kettő toll, egy zene, egy cél vezérel,
Sokat hozunk áldozatul, virágozzon szabadság, szerelem.*

*A Művészeti Tanács kísérőlevele: Tisztelt Tompa Mihály és Petőfi Sándor! Közös írásukban Kun Marcella emlékére való tekintettel eszközöltünk pár javítást. Ha azokat jóváhagyják, az *Utóirat Kun Marcella Két lantos című versébezt* közlési javaslattal továbbítjuk a Palócföldnek. Mivel egybehangzó véleményünk szerint Önök olyan időszerű témával foglalkoznak, amellyel ma szinte senki, nevezetesen a **Mesterséges Intelligenciával**, s nekünk már igazán elégünk van a divatból, az ideig-óráig felkapott témák lerágott csontjaiból, a hozott anyagból dolgozók eredetietlen ötleteiből, az utánlövésekből, egyszóval a mesterkélt hülyeségekből, időt szántunk arra, hogy írásukkal foglalkozzunk. Ezt is méltányolja, mielőtt meghozzák döntésüket, hogy valóban szeretnék-e így viszontlátni művüket a Palócföld Petőfivel foglalkozó lapszámában. Ám számolniuk kell azzal, hogy írásuk megjelenését kedvező döntésük ellenére sem tudjuk garantálni, hiszen nem **MI** állunk a szerkesztőség felett.

Üdvözlettel: Művészeti Tanács

*AI-kép: Técsi Boglárka
készítette a Midjourney algoritmus
V4-es verziójával
Forrás: <https://petofi.hu/cikkek/ilyennek-latja-a-kavezo-petofit-a-mesterseges-intelligencia>
[2023. 09. 13.]*

KARÁDI ZSOLT

Petőfi versjátékok

PETŐFI SÁNDOR

BEFORDULTAM A KONYHÁRA

Én vagyok az eszemadta.
A nevemet Sándor adta,
Mikor végre valahára
Csak befordult a konyhára.

Éppen tüzet raktam akkor,
A közelgő alkonyatkor.
Ám amikor reám nézett,
Ah, azonnal megigézett!

A szájában pipa égett,
(Sosem ér már e vers véget) –,
S lám, ahogy rá pillantottam,
A keblem megvillantottam.

És vajon mi történt? Kérem,
Tiltja nekem a szemérem,
Hogy elmondjam. Elég legyen!
Sándor úgylis mindjárt megyen.

Pipájában ég a tüze.
Én voltam a falu szüze.
Legalábbis addig voltam,
Míg vele nem találkoztam.

Most már váltig ég a pipa.
Sándor meg az ócska rípa-
Csokkal készül színészkedni.
Nála nem jobb soha senki!

Úgyhogy mondom neki: vándor-
Színész leszel, drága Sándor?
Reggel-este csak pipázol,
S jó híredre jól vigyázol...

PETŐFI ISTVÁN
SÁNDOR BÁTYÁMNAK

Hát megvagyunk, mi itthon, Sándorom.
Nekem is jól megy olykor a sorom.
Te itt hagytál, mert vitt az indulat,
Én meg nyögök családi súly alatt.
Apánk, tudod, ki mészáros vala,
Szeretette volna, hogyha általa
Te is trancsírozod a marhahúst.
Közben július követ júniust.
Az évek jöttek-mentek volna, lám,
Neked is szép jövődöt szánt apám.
Nem juthatott dűlőre, jaj, veled:
Nem értette mozgékony szellemed.
Te elmentél és lettél katona,
Miközben várt a múzsák otthona.
S míg a kövér disznókat öltem én,
Távolt volt tőlem minden költemény.
Te befutottál, édes Sándorom:
Mindegyik költeményed vers-orom.
Én meg szarvasmarhákat belezek.
(Ha tudnád, milyen jámborak ezek!
Vérük ha veszem, nem bőgne sokat.)
Szeretnék látni nagyvárosokat!
Meglátogatni messze tornyokat,
És megcsodálni szép asszonyokat.
A sorsom, ah, nem adta ezt nekem.
(De lesz talán nékem is gyermekem.)
Addig, óh, Sándor, őrizem tanyánk,
És gyámolítom drága, jó anyánk.

Száguldj fényesen a líra egén!
 (Állatvérben tocsogva élek én,
 És van kenyérem, s van tüzes borom.)
 Isten megáldjon, édes Sándorom!

PETŐFI SÁNDOR

A TISZA

Nyári napnak alkonyúlatánál
 Megállék a kanyargó Tiszánál.
 Ott, ahol a GPS mutatta.
 Nem tévedett, jó gép az ebadta!

Szépen látszott most a Tisza mélye.
 Nem sietett ott a Túr beléje,
 Csak távolabb; folydogált az árva,
 Be volt szegény a medrébe zárva.

Míg a parton szívdobogva álltam,
 A versemet fejben komponáltam.
 Kitaláltam hozzá mindenfélét,
 Hogy tompítsam mondataim élet.

Tudtam, hogy a műben az a lényeg:
 Legyen benne sárga fövenyszőnyeg,
 Mező, sugár, sarjú-rendek, tarló,
 Madár, erdő, az egekbe tartó.

De ne legyen benne semmi sírás,
 Hanem realista tájleírás.
 Ne lógjon ki a mesterség lába,
 Hadd tanítsák majd az iskolába’.

Nem jött biz’ a pór menyecske ottan,
 Őt is csak úgy hozzálódítottam.
 Nem lehetett korsó a kezébe.
 (Hogy mi nem jut az ember eszébe!)

És a tájban gyönyörködtem egyre,
(Sosem vágytam domboldalra, hegyre.)
Ez a vidék sosem hagyott cserbe,
Miként írtam több korábbi versbe’.

Báméskodtam sokáig magamba’,
S beleállt a fájás a fogamba!
Mint az őrült, ki letépte láncát,
Úgy vágtattam vadul a rónán át.

Majd amikor a tanyára értem,
Társaimtól Algopyrint kértem.
Kaptam is vagy harmincat belőle.
El is állt a lélegzetem tőle.

Másnap küldtem levelet Magyarba:
Mennyi erény szorult a magyarba!
S egy hét múlva egy kellemes esten
Megírtam *A Tiszát*, immár Pesten.

SZENDREY JÚLIA

BESZÉL A FÁKKAL A BÚS ŐSZI SZÉL

Beszél a fákkal a bús őszi szél.
Legalábbis Sándorom hallja ezt.
Ő váteszként gyakran hallucinál,
Akkor is, ha nem vedeli a szeszt.
Dél s est között van az idő, ebéd
Után fekszünk az ócska pamlagon.
Keblére hajtom buksimat, legyen
A versében a refrén jó nagyon.

Sándor egyik kezével lagymatag
Markolássza csenevész kebelem.
Másik kezével valamit matat.
Nem törődik egyáltalán velem.

Ezért úgy teszek, mit ki alszik, és
 Sándor kisdéd játékait hagyom.
 Keblére hajtom buksimat, legyen
 A versében a refrén jó nagyon.

Itt immár őszül. Egyre hűvösebb
 Az este és a néma éjszaka.
 Kedvez a versnek, ám a szerelem-
 Nek *nem* az évnek ezen évszaka.
 Be kéne fűteni, a zord szelek
 Befújnak, keresztül az ablakon.
 Keblére hajtom buksimat, legyen
 A versében a refrén jó nagyon.

Sándor csak olvas rendületlenül.
 S hogy föl ne költsön, nem lapoz sokat.
 Biztos vagyok benne, hogy mesteri
 Mód festi majd a látomásokat.
 Egyébként meg nem morbid, hogy a mé-
 Zes heteinknek eleje vagyon?
 Keblére hajtom buksimat, legyen
 A versében a refrén jó nagyon.

De igen, abszurd; tudom, Sándorom,
 Hogy szabadság s szerelem kell neked.
 Ezt írtad. És most valld be, hitvesem,
 Ehhez használsz díszletül engemet.
 Ezért heverünk itt Koltón, hideg
 szobában, ahol én nem alhatom.
 Kebledre hajtom buksimat, legyen
 A versedben a refrén jó nagyon.

BALOGH LAJOS

Titokvirág-szerelem

Petőfi-figurán

Szép vagy te lány, szép vagy nagyon,
minden kincsem neked adom.

Gondolkodom, mit adhatnék?
Tán szép virágfüzérkét.

Nem drága az, nem is érték,
vannak tán, kik kinevetnék.

Nincs pénzem, de van virágom,
bár nem nagy kincs az e világon.

De kincs az kislány, kincs az nekem,
nagyobb kincs csak te vagy nekem.

Odaadnám, de nem merem,
jajh Istenem, mi lesz velem?

Meghalok a szerelemben,
nem láthatlak többet sose.

*„Álmodtam, hogy odaadtam,
s elfogadtad virágomat.*

*Te szerettél, én szerettelek,
szívemen melengettelek.”*

De álom volt csak, semmi más,
szívemben meg rianás!

Meghasadt, mint Duna jege,
s te elfeledtél mindörökre...

(1980)

*Arany János és Petőfi Sándor kétemeletnyi freskója Nagyszalontán,
a legforgalmasabb körforgalom tövében (Buzgó Sándor alkotása, 1998)*
Fotó: Fűzfa Balázs

SZAUER ÁGOSTON

Petőfi Sándor: Pápa

Hol vagytok, ti régi utcák, házak?
Nem felejt a vándor, vén diák!
Egykoron a cimborák ha vártak,
Együtt tömtünk illatos pipát.

Szűk szobánkra éppen hogy csak tellett,
Gondunk volt kivel megosztani,
Elfeleedtük víg borocska mellett,
Én, Sománk és Kozma, Jókai.

Versünk is volt tán egy jó tucatnyi,
És a Körben száz meg száz vitánk,
Értő szemmel méregette Tarczy,
Gyertya mellett hogy mit alkotánk.

Szűk esztendő. Nem volt tán hiába.
Elsőként én itt szerzék nevet.
Feldereng még álmaimban Pápa,
Visszhangozza még a léptemet.

A költő elfelejtett versét közreadja:

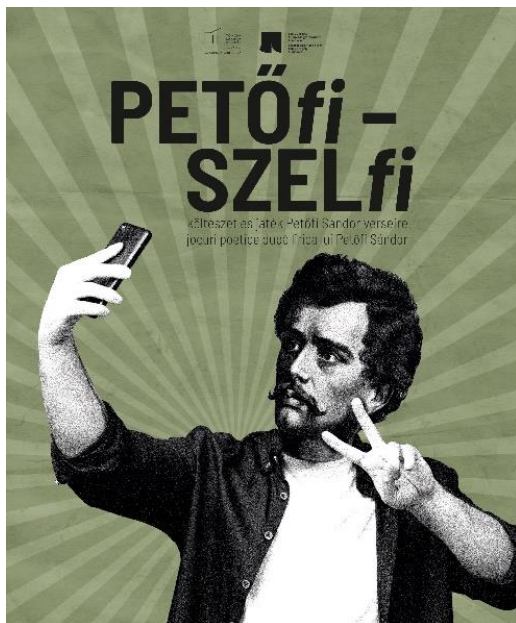
Szauer Ágoston

TÖRÖK LÁSZLÓ DAFTI

Szent enter révén

Még nyílnak a Wordben a percnyi világok,
 Még tölt fel a fájl, s te az ablak előtt
 Bejárod a ROMmal a képi világot,
 Már elfogy a vágy, el a férfierő.
 Még csip-csup üzemben fut a programozás,
 Még pár üzi megterem entereken.
 De íme, sötétség jön a honlapon át,
 A gép tele már, az idő betemet.

Elhull a virág, Eli! RAMlik az élet.
 Ülj hitvesem, ülj az ölembe ide!
 Ez durva világ, beleromlik az ének!

*A temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház
 Petőfi-szelí című előadásának plakátja
 (Írta: Szabó Attila, rendezte: Bartal Kiss Rita)*

Petőfi Sándor: **IGYUNK!**

Zene: F. Spas Bca
Győr, 2004. nov. 23.

A kinek nincs szeretője, Bort i-gyek,
S hinni fogja, hogy minden lány Erte ég.
Es igyek bort az a kinek Pénze nincs,
S az övé lesz a világon Minden kincs.

Es igyek bort az a kinek
Búja van,
S a bú tőle nyakra-főre
Elrohan.

Sem szeretőm, sem pénzem, csak
Bánatom;
Másknál háromszorta többet
Ihatom.

MÓRA REGINA

Petőfi tanítása a Délvidéken

A vajdasági magyar oktatás – és magyaroktatás – nélkülözhetetlen alkotóeleme Petőfi életműve. Habár a huszonegyedik századra megfogyatkozott a délvidéki magyarság, az 1990-es évek háborúi, a nacionalizmus emigrációra bízta a magyar kisebbséget is. De még mindig elegenden vagyunk ahhoz, hogy magyar nyelvű oktatás folyjon az óvodától a középiskoláig. A felsőoktatás viszont már sántít. Van néhány főiskola, egyetem, ahol magyar tannyelven (is) lehet továbbtanulni, de igen kevés ilyen felsőoktatási intézmény van, és ez leszűkíti a továbbtanulni óhajtó diákok lehetőségeit, és akkor ismét az útilapu kerül elő, aztán meg a visszatérés nagyon kétséges, ugyanis ha a nyelv előzőleg problémát okozott, négy év múlva még nagyobb szakadék tátong a frissen diplomázott és a szülőföldön megvalósítandó karrier között.

Az óvodában leginkább Weöres Sándor és Nemes Nagy Ágnes formavirtuóz, csengő-bongó, fülbemászó versikéit kántálják szívesen a gyerekek. Viszont a *Füstbe ment terv*, az *Anyám tyúkjá* sem maradhat ki. Az óvodai foglalkozások lehetőséget kínálnak sokféle feldolgozásra, például a dramatizálásra, illusztrálásra, megtörténhet a költői képek kiemelése, megbeszélése, értelmezése.

Alsóban folytatódik a Petőfi-versek sora a memoriterek és most már az elemzés, értelmezés is a korosztály szintjén: ismét felmerül az *Anyám tyúkjá*, a *Füstbe ment terv*, valamint az *Itt van az ősz, itt van újra* című vers is a tanulóké. A tanterv szabad kezet is ad az első osztályban, a tanítóra bízva, hadd válasszon olyan Petőfi-verseket, amelyeket az adott tagozat megkíván.

Felsőben a versek elemzéséhez már társul az életút is, illetve annak jelesebb szegmensei, mint a költő barátsága Arany Jánossal, az episztola mint műfaj stb. A családdal, az apával való kapcsolat is felmerül az *Apám mestersége s az enyém* című verse nyomán. A *János vitéz*en keresztül ismerkednek az ötödikesek az elbeszélő költemény műfajával. A tájleíró költészetet *Az Alfölddel* mutatjuk be. Az 'életkép' kifejezés a *Családi kör*, *A négyökrös székér* olvasása által válik érthetővé. Emellett ki-kitérhet a pedagógus

azokra a versekre is, melyeket már előzőleg tanultak, ismernek a gyerekek. A folklórirodalom és Petőfi kapcsolódása is érintendő téma az ötödik és a hatodik osztályban.

Jómagam középiskolai tanárként már úgy találkozom a tanulókkal, hogy tudják, ki Petőfi Sándor. Tudják, hogy a *Nemzeti dal* hozzá kapcsolódik, tudják, hogy rövid élete során hatalmasat alkotott. Emlékeznek egy-egy versére, szavalnak tőle verset, versrészletet. Tudnak a 19. század történelmi viszonyaitól, elfoglalt helyéről, a szabadságharcról, tudják, hogy március 15-én rá is emlékezünk. Tanárként Petőfi költészetének tanítása során elégedett vagyok, az interakció, a kölcsönös kommunikáció igen sikeres lehet a Petőfi-kultusz segítségével.

Amit én hozzáteszek, az az, hogy a verstípusait sorra veszem, és egy-egy már ismert verséhez hozzáadok egy még számukra nem ismertet. Például *Az Alföldhöz* a *A puszta, télen* című versét. Bővítem szerelmi költészetével, a helyzetképekkel, a zsánerversével, ars poeticáival, és persze a forradalmi verseit is megtoldom. Valamint a *Felbőke*-korszakánál bemutatom az elkeseredett, válságban – ma inkább depresszióknak neveznénk – lévő költő verseit. Megpróbálom az oly nagyon szerteágazó, lendületes Petőfi-opust megzabolázni. Gyeplővel igyekszem helyükre rángatni a verseket, és a virtuális mappákba belehelyezve átnyújtani azt a szerteágazó Petőfi-munkásságot a diákoknak, amely nélkül a magyar romantika nem teljes. Aztán szenvedek is eleget, ugyanis a versekkel bombázom (szőnyegbombázásnak nevezhetném) a tanulókat, és mégis folyamatosan azt érzem, hogy még ezt is kihagytam, meg amazt is be kellett volna mutatnom. Folyton hiányérzetem van, hogy megloptam őket, és nem teljes a repertoárom. Nem sikerült a maga teljességében megalkotnom a Petőfi-képet. Aztán feladom. Kijózanodom, és felmérem reálisan, nem is lehet. Én csak irányítom őket a Petőfi-költészetben, képalkotásban, nekik kell a többi munkát elvégezniük, az utolsó réteget nekik kell felvinniük.

A hab a tortán az elmúlt századokban a Petőfi-versek továbbélése. Ez már valóban ingyencsés. Kell arra időt szánni, hogy összegyűjtsük a megzenésített verseket, hogy behallgassunk egy Halász Judit-feldolgozásba, egy Red Bull Pilvakerbe... És persze a parafrázisok kutatása is kihívás. Varró Dániel, Lackfi János. És persze jut eszünkben számtalan... És mi lenne a vége ennek, ha nem az, hogy nekiállunk, és átírjuk mi is a kedvencünket. Átírjuk közösen, párosan és egyéniben, számoljuk az szótagokat,

ütemekre figyelünk, rímekre. Belekeverjük a 21. századot, magunkat, és kicsit mi is Petőfik leszünk.

Hálás feladat tanárként Petőfivel foglalkozni. Történelem, földrajz, zeneművészet, pszichológia korrelációjában létrehozunk egy sajátos szigetet, egy délvidéki virtuális teret, melyben kirajzolódik a MI Petőfi-képünk.

*A Petőfi Sándor utca szerb és magyar nyelvű táblája Szabadkán
Fotó: Móra Regina*

*A Petőfi Sándor utca Szófiában
Fotó: Fördös Kata*

PATHY LÍVIA

Petőfi tanítása Burgenlandban

Petőfi Sándor születésének 200. évfordulóján még mindig a legismertebb magyar költő Magyarország határain kívül. Mit jelent ez az ismertség? Tudják a nevét, vagy ismerik a műveit, tudnak arról, mit jelentett az ő tevékenysége a XIX. század első felében a magyarság számára? Mit mond a neve a fiataloknak? Milyen Burgenlandban a Petőfi-kultusz? Hogyan tanítják itt a műveit?

Ki kell ábrándítanom az olvasót. Burgenlandban nagyon kis szerepet kap a magyartanításban az irodalom, így Petőfi munkássága is. Felmerül a kérdés, miért van ez így. Mi lehet az oka annak, hogy ez a helyzet? A továbbiakban – a teljesség igénye nélkül – lássuk a lehetséges okokat!

A Trianon által kisebbségi helyzetbe került magyarság élete az azóta eltelt bő száz év alatt másként alakult Ausztriában, másként a többi, határon túli területen, és ez is hatással volt a magyar lakosság identitástudatára, a magyar nyelv presztízsének alakulására, a magyar irodalom tanítására.

A jelenlegi helyzetet vizsgálva szólni kell a pedagógusképzésről, a burgenlandi magyartanításról, a magyarul tanuló diákság összetételéről, a tantervekről, tankönyvekről és az érettségi vizsga elvárásairól, de megemlítendő az iskolán kívüli környezet is, amennyiben összefonódik az iskola tevékenységével.

Bár az évforduló kapcsán mindenképpen több figyelem irányult a költő munkásságára a magyartanításon belül, mint általában szokott, kiderült az is, hogy a diákság egy része valóban csupán a nevét ismeri vagy azt sem. Nagyon kevés tanuló olvasott már tőle verset iskolai kereteken kívül.

Petőfi-kultusz nincs Burgenlandban. Azonban az osztrák irodalomból sem tudunk olyan személyt említeni, akinek kultusza lenne. Az ausztriai iskolarendszerben más szerepet kap az irodalomtanítás, mint Magyarországon, de a történelemtanítás is. A kultusz kialakulásában ugyanis nemcsak az irodalmi művekkel, irodalomtörténettel és -elmélettel való foglalkozás játszik szerepet, hanem a történelemtanítás súlya és tartalma is.

Ausztriában nincs külön irodalomóra és nyelvtanóra, a történelem úgynevezett másodlagos tantárgy, nincs belőle kötelező érettségi vizsga.

Ausztriában az 1976-os népcsoporttörvény¹ értelmében elismert kisebbség a magyarság. Burgenland tartományban a Burgenlandi kisebbségi oktatási törvény² 1994 óta szabályozza a népcsoportnyelvek tanítását a közoktatásban.

A pedagógusképzés a népiskolai (Volksschule) és középiskolai (Mittelschule) pedagógusok számára a Burgenlandi Pedagógiai Főiskolán³ zajlik, akik ahhoz, hogy magyart is taníthassanak, az alapképzés mellett egy tanfolyamot kötelesek elvégezni, amelyen belül irodalom és az irodalomtanítás módszertana is szerepel. Aki egyetemi diplomát kíván szerezni ahhoz, hogy gimnáziumban és szakgimnáziumban taníthasson, a Bécsi Egyetem Finnugor Tanszékén vesz részt a magyartanári képzésben. Itt nagyobb súllyal szerepel a magyar mint idegen nyelv tanítása. Tehát az a pedagógus, aki nem magyar középiskolában érettségizett, és nem magyar egyetemen végzett magyar szakot, Petőfi munkásságával és a Petőfi-kultusszal tanulmányai során másképp találkozott, másképp viszonyul a témához, mint egy magyarországi kollégája.

A magyartanítás a legintenzívebben a kéttannyelvű iskolákban zajlik (heti 3-4 órában), más iskolákban, amennyiben van magyartanítás, ennél alacsonyabb óraszámban. Egynyelvű magyar iskola nincs, erre ugyanis nem lenne igény, mert a szülők számára fontos, hogy gyermekük az államnyelvet magas szinten elsajátítsa. A magyarul tanuló diákság összetétele rendkívül heterogén. A burgenlandi népcsoport tagjai is különböző magyartudással érkeznek, de bárki jelentkezhet egy kéttannyelvű iskolába: Vannak olyan tanulóink, akik már az óvodában vagy a népiskolában is tanultak magyarul, mások csak tízévesen kezdik, és valóban idegen nyelvként tanulják, vannak olyanok (az utóbbi évtizedekben idetelepedett családok gyerekei), akik magyar anyanyelvűek, otthon csak magyarul beszélnek, de tízéves vagy akár tizennégy éves korukig nem írtak és nem olvastak magyarul. Tehát a nyelvtudás szintjét és a nyelv megközelítését

1 Volksgruppengesetz/Népcsoporttörvény: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000602> [2023. 07. 02.]

2 Minderheiten-Schulgesetz für das Burgenland. (Bundesgesetz, BGBl. Nr. 641/1994). Burgenlandi kisebbségi oktatási törvény. <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10009948> [2023. 08. 01.]

³ Burgenländische Pädagogische Privathochschule: Burgenlandi Pedagógiai Magánfőiskola.

tekintve is nagyok a különbségek. Ez az irodalmi művek megértésénél is óriási szerepet játszik. Differenciálásra van szükség a munka során, hogy minden tanulónak lehessen sikerélménye, fejlődjön a nyelvtudása. Felmerülhet a kérdés: mennyi irodalom fér bele a magyartanításba, amikor a nyelv megtanítása a fő feladat a magyarórán?

Ahogy a német mint tantárgy magában foglalja a nyelvtan és irodalom tanítását, ugyanez érvényes a magyarra mint oktatási nyelvre is. Ahol pedig idegen nyelvként szerepel az iskola kínálatában a magyar nyelv, ott az idegen nyelvek tanítására vonatkozó tanterv van érvényben, és ebben még kisebb szerepet kap az irodalomtanítás.

Az osztrák tantervek nem tartalmaznak konkrét tananyagot, nevetek, nincs irodalmi kánon. 2023 szeptemberétől új tantervek lépnek életbe, azonban ezekben még kevesebb szerepel az irodalomoktatásról. A célokat és a fejlesztendő kompetenciákat írják le a tantervek, de ezek eléréséhez a pedagógus maga határozza meg a konkrét tartalmakat. Nincs központilag előírt feldolgozandó irodalom. Általában érvényes, hogy a tankönyvek segítenek a pedagógusnak kiválasztani a tartalmakat. Magyarból a helyzet viszont más: a népiskola számára az utóbbi években megjelent a gyakorló pedagógusok által írt tankönyvsorozat az elsőől a negyedik osztályig⁴. Ezek a könyvek a magyart idegen nyelvként, a magyart első nyelvként, származási nyelvként vagy anyanyelvként beszélő gyerekeket egyaránt megszólítják. Irodalomtanítás a szó magyarországi értelmében ebben a korban (6–10 évesek) még nincs, a pedagógusok a magyarból magasabb szinten lévő tanulókkal rövid kis versikéket, meséket dolgoznak fel, elsősorban a szókincs, a szövegértés szintjén.

A 10–14 éves korosztályon belül (akik vagy az úgynevezett középiskola vagy a nyolcosztályos gimnázium alsó tagozatának tanulói) a 11 és 12 évesek számára megjelent egy-egy könyv a magyar nyelv tanítására⁵, amelyek közül *A mi világunk* már irodalmi szemelvényeket is tartalmaz. A 13 és 14 éves diákok számára még nem jelent meg tankönyv, ami azt jelenti, hogy a pedagógus saját maga állítja össze a tananyagot a tanterv figyelembevételével. A 10–14 évesek esetében már olvasunk irodalmi műveket, természetesen tekintettel arra, milyen szinten vannak magyarból, hiszen aki tízévesen

⁴ BALIKO-JÓZSA Katinka–BUJTÁS Réka, *Magyarul tanulunk 1, 2*; BALIKO-JÓZSA Katinka, *Magyarul tanulunk 3*; BALIKO-JÓZSA Katinka–HECHENBLAICKNER Bea, *Magyarul tanulunk 4*. Oberwart, Burgenlandi Magyar Kultúregyesület, é. n.

⁵ PATHY Lívია–SEPER Judit, *Az én világom*, PATHY Lívია–SEPER Judit, *A mi világunk*. Sodalitas, Wien, 2106.

kezd magyarul tanulni, az még csak az egyszerű, rövid és a mai magyar nyelven írt szövegekkel tud megbirkózni. A magyar anyanyelvű diákok esetében is lényeges szerepet játszik, hogy melyik nyelven tanultak meg írni és olvasni, olvasnak-e otthon magyarul, és milyen kultúrtörténeti ismeretekkel rendelkeznek.

A 14–18/19 éveseknél már az érettségire való felkészülés kap egyre nagyobb hangsúlyt. Lényeges szerepet játszik az érettségi tehát abban, mire koncentrálnak tanár és diák a gimnázium felső tagozatán, illetve a szakgimnáziumi képzés során, hogy mit kell teljesíteni egy érettségi vizsgán a tanulónak.

2014/15-ös tanévben életbe lépett a központi érettségi vizsga Ausztriában. Azóta nem a pedagógus állítja össze saját diákjainak az írásbeli érettségi vizsga feladatait, hanem az oktatási minisztérium⁶ küldi ki az iskoláknak a központilag kijelölt feladatokat. Mivel az a cél, hogy a vizsgázó az ismeretek reprodukálásán túl transferteljesítményre és reflexióra is képes legyen, nincs olyan feladat irodalomból, amelyben megtanult irodalomtörténeti vagy -elméleti ismereteket kellene visszaadnia. Az írásbeli érettségi vizsga keretén belül oktatási nyelvből (németből és a Felsőőri Kétnyelvű Szövetségi Gimnáziumban magyarból is) három feladatpár közül kell egy feladatpárt választania, és ezen belül két külön szöveget kell írnia megadott inputszövegek elolvasása és feldolgozása segítségével. A három párból egy feladatpárnak az egyik fele irodalom. Egy ismeretlen vers (esetleg két összehasonlítandó vers) vagy egy novella értelmezése a feladat, amelyhez a vizsgázó megkapja a mű(vek) szövegét, a szerzőről pedig két-három sorban a születési és halálozási adatokat és esetleg pár információt a tevékenységéről, tehát még egy lexikonbejegyzésnél is kevesebbet. Ebből kiindulva kell megírnia a műértelmezést. Mivel azonban a másik két feladatpár általános témákat tartalmaz, mindenkinek megvan a lehetősége arra, hogy kikerülje az irodalmat. Az eddigi érettségik mutatják⁷, milyen csekély részt kap az irodalom a vizsgán. Ez kihat a tanításra is.

A magyar mint idegen nyelv esetében egyáltalán nincs irodalom az érettségi vizsgán.

Az oktatási nyelvi szóbeli érettségi vizsgára vonatkozóan a rendelet a témakörök számát szabályozza, illetve előírja, hogy szövegből kiindulva

⁶ Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und Forschung: Szövetségi Oktatási, Tudományos és Kutatási Minisztérium

⁷ Standardisierte Reife- und Diplomprüfung. Oktatási nyelv. <https://www.matura.gv.at/srdp/oktatasi-nyelv-horvat-magyar-nemet-es-szloven> [2023. 08. 28.].

kell egy vizsgabeszélgetést lebonyolítani, amelyben reprodukcióra (a tartalom visszaadása), transzferre és reflexióra vonatkozó feladatoknak kell szerepelni. Itt a magyar irodalom egy témakör a tizenhét közül. Ezen belül az érettségét megelőző négy évben már feldolgozott, tehát ismert alkotások közül kap egyet a vizsgázó, amelyről a vizsga keretében beszélget a vizsgáztatóval. Itt sem cél az író vagy költő életrajzának vagy a kultúrtörténeti háttérnek a részletes ismertetése, hanem maga a mű áll a beszélgetés középpontjában.

Mindezek alapján a felkészítés irodalomból arra fókuszál, hogy egy ismeretlen szerző ismeretlen alkotásáról merjen és tudjon a vizsgázó gondolatokat, érzéseket kifejezni, felismerjen benne bizonyos stilisztikai és retorikai elemeket, és tudja értelmezni a művet.

Az eddigi tapasztalat azt mutatja, hogy bár a tanulók irodalomtörténeti és -elméleti ismeretei szerények, és semmiképp sem hasonlíthatók össze a magyarországi irodalomtanításban szerzett tudással, de az olvasóvá való nevelést talán segíti, hogy a mű szövegéből indulunk ki. Nem szükséges az író vagy a költő életrajzának és a mű keletkezése korának ismerete ahhoz, hogy elgondolkodjunk a szövegen, beszéljünk arról, kiből milyen gondolatokat, érzéseket vált ki. Természetesen nagy különbségek lehetnek az értelmezésben aszerint, milyen kultúrtörténeti, történelmi ismeretekkel rendelkezik az olvasó, milyen személyes emlékek, élmények elevenednek fel olvasás közben. A tanuló megtapasztalja, hogy nem kell félnie a rossz értelmezéstől, nem kell ugyanazt gondolnia, mint az osztálytársa vagy a nála sok évvel idősebb tanára gondol a műről.

A tartalom és a vers üzenetének megbeszélése után némelyik vers esetében természetesen meg kell beszélni a történelmi hátteret (például: *Nemzeti dal*), de sokszor elegendő a témáról beszélni a mai fiatalok szemszögéből, vagy elmesélni a költő életrajzának egy, a vershez kapcsolódó részletét (például: *Szeptember végén*). Petőfi verseinek segítségével (például: *Itt van az ősz...*) közvetíthetünk verstani, stilisztikai ismereteket, itt is arra koncentrálva, hogy más versekben képes legyen majd a tanuló felismerni verstani formákat, szerkezeteket, stilisztikai eszközöket, de a súlypont a mű értelmezésén maradjon, és ne a stíluseszközök leltárszerű felsorolása kerüljön előtérbe.

Ha egy osztályban akad két-három olyan tanuló, aki a közös versértelmezések után kéri, hogy hadd hozzon egy verset, amelyet otthon olvasott, és beszéljünk arról is, vagy hadd mutassa be az osztálynak a saját maga

által írt verset, akkor talán sikerült elindítani néhány embert az olvasóvá válás útján.

Az iskolán kívüli, de azzal összefonódó környezet is fontos szerepet játszik az irodalom közvetítésében. Ilyen lehet az évfordulóhoz kapcsolódva egyéni feladatként vagy projektben a magyarországi rendezvényekről, eseményekről és kiállításokról szóló információk gyűjtése és ismertetése. Támogatja a pedagógus munkáját, és olvasásra ösztönzi a diákokat a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület évente megrendezésre kerülő szavalóversenye. 2023-ban Petőfi-verset kellett minden résztvevőnek szavalnia. A kisebb gyerekeknek bizonyára a pedagógus adott egy-egy verset, amelyet tanítói segítséggel megtanultak. A nagyobbaknál már megvalósítható volt az egyéni versválasztás. Ennek az az előnye, hogy a tanuló esetleg több verset is elolvas, mire kiválasztja azt, amelyik tetszik neki, amelynek a megtanulására vállalkozik. Ha pedig a tanár döntése alapján minden tanulónak részt kell vennie előbb egy úgynevezett osztályversenyen, és mindenki meghallgatja a másik által megtanult verset, akkor több művel találkozhat a tanuló. Érdemes arra is időt szánni, hogy beszélgessünk néhány versről, amennyiben az osztály nyelvi szintje ezt lehetővé teszi. Mivel memoriterek megtanulását nem szabad kötelezővé tenni, a versekre való felkészülés az egyetlen út, a verstanulást belecsempészni az iskolai feladatok közé.

Összegezve megállapítható, hogy a tanterv adta szabadság és az a tény, hogy nincs irodalmi kánon, a tanárnak engedi át a döntést, mit és milyen intenzitással tanít, és ez érvényes Petőfi munkásságára is. Ez nagy szabadság, de ugyanakkor felelősség is. A tanulók nagyon eltérő nyelvi szintje és a vizsgaelvárások viszont nagyobb kötöttséget jelentenek. Emelésre méltó elem azonban a magyar irodalomhoz való viszonyulásban a burgenlandi magyarság identitástudata is: ők többségükben magyarul is beszélő osztrákoknak tekintik magukat.

VÁRADI IZABELLA

Petőfi tanítása Erdélyben

A nemzet költője, a szabadság harcosa, a mindenkori kánon örökös vezéregyénisége egyértelműen a „kisebbség” szinonimája Erdélyben. Petőfi elfogadottságát kedvezően befolyásolta verseinek közértheztősége, életrajzának néhány, a változó korok újrarendeződő értékrendjében is vállalható epizódja, rebellis szemlélete, „hősi halála”. A szocialista irodalomszemléletben hamar vált idealizált forradalmárrá, „a népről a népért” elv remekül beilleszkedett a proletárköltészet ideológiájába, ezt erősítette néhány hihetetlen népszerűségnek örvendő nemesgúnyoló verse, mely új hangsúlyokat kapott a korszakban született műértelmezések által. A Petőfi-kép ilyen torzulása árán azonban 40 éven keresztül volt lehetőség arra, hogy forradalmi költészetének hangsúlyos tanítása mellett szerelmes verseit, elbeszélő költeményét is sértetlenül beemelhesük az oktatásba.

Az 1990-es évek irodalomtanítását erőteljesen befolyásolta nemcsak az értékrendnek az átrendeződése, amely a rendszerváltás következménye volt, de a szöveggközpontúság elvének, a hermeneutikai megközelítésnek, a tanulóközpontú oktatásnak és az aktív módszereknek a fokozatos térhódítása is. Így a pozitivista irodalomszemléleten, a mítoszteremtő méltatásokon felnőtt tanári generáció szemléletváltása is elengedhetlenné vált. Az érvényben levő tantervek csupán általános kereteket szabtak, nem volt feladatuk az irodalmi szemléletváltás vagy a Petőfi-kép átalakulásának közvetítése, nem jelölnek ki konkrét tartalmakat.¹ Nem kérdés, hogy a szerzők listáján meg kell jelennie Petőfi névnek, egyértelmű a (re)kanonizálás. Kétségtelen, hogy a szövegválasztás, mely szintén a tantervekben megjelölt műfajokhoz igazodva történik, az egyik legfontosabb döntés a későbbi generációk Petőfi-képének kialakításában.

¹ „A javasolt szövegek, szerzők listája nem előíró jellegű. A részletes követelményekhez és tanulási tevékenységekhez igazodva a kötelező tartalomnak megfelelően a tankönyvszerző és a tanár más szövegeket választhat.”

A rendszerváltás után gyors egymásutánban jelentek meg a korábbi tankönyvek pártos szövegektől és megfogalmazásoktól megtisztított új-rakiadásai, melyeket az új oktatási struktúra – a kötelező szakoktatás és a X. osztály utáni fokozati vizsga eltörlése – eredményezte tantervrevízió tett szükségessé. Szemléletváltás azonban még nem történt. A szöveg-központú, heurisztikus irodalomtanítás első konkrét, kézzelfogható termékei az alternatív tankönyvek voltak, melyek 1998-tól kezdődően fokozatosan jelentek meg az irodalomtanításban.

VI. osztály: Tulit Ilona tankönyve² például a szokásos életrajzi bevezetés nélkül tanítja a *János vitézt*, s olvasásra kínálja még a *Reszket a bokor, mert...* és az *Egy estém otthon* című verseket. Az *István öcsémhez* kapcsán vezeti be a 'költői levél' fogalmát. A versszövegeket nem követi kész műelemzés, helyette feladatsor segíti a vers értelmezését azzal a nyíltan vállalt céllal, hogy a szakszerű fogalomhasználatot már V. osztályban kialakítsa.³ A *De szellemét a tűz nem égeté meg* című fejezet az *Egy gondolat bánt engemet* és *A nép nevében* című verseket is tartalmazza. Máthé András és Szász Mihálykó Mária *Magyar Nyelv és Irodalomolvasás* tankönyve⁴ már sokkal jobban őrzi az előző tankönyvek hagyományait szerkezetében és grafikai kivitelezésében egyaránt. A műértelmezések, szerzők életrajzi adatai mellett a korábbról megszokott kevés számú kérdést és feladatot is tartalmaznak. A *János vitéz* életrajzi fejezet vezeti be, részlet Illyés Gyula *Petőfi gyermekarca* című írásából. A kérdések, feladatok között is visszaköszön a régi szemlélet: „Készítsetek vázlatot Petőfi életéről! Jellemezzétek a gyermek Petőfit!” A tankönyv szövegválasztásai közé tartozik a *Reszket a bokor, mert...*, a *Bölcső és bagoly* című fejezetben pedig az *Egy estém otthon* és az *István öcsémhez*.

VII. osztály: Tulit Ilona tankönyve⁵ a lírai versek elemzése fejezetcím alatt a *Pató Pál úr* és a *Föltámadott a tenger* című verseket kínálja értelmezésre. Székelyné Cseh Katalin *Magyar nyelv és Irodalomolvasás* tankönyve⁶ a *Föltámadott a tenger* után rövid műértelmezést közöl: „Ezt a versét a forradalom

² TULIT Ilona, *Magyar Nyelv és Irodalomolvasás. Tankönyv az V. osztály számára*. Sepsiszentgyörgy, T3 Kiadó, 1999.

³ Néhány példa a fogalomhasználatból: 'költői én', 'versforma', 'költői szándék'.

⁴ MÁTHÉ András, SZÁSZ MIHÁLYKÓ Mária, *Magyar Nyelv és Irodalomolvasás. Tankönyv a VI. osztály számára*, Bukarest, E. D. P., 2002.

⁵ TULIT Ilona, *Magyar Nyelv és Irodalomolvasás. Tankönyv a VII. osztály számára*, Sepsiszentgyörgy, T3 Kiadó, 2004.

⁶ SZÉKELYNÉ CSEH Katalin, *Magyar nyelv és Irodalomolvasás. Tankönyv a VII. osztály számára*, Bukarest, E. D. P., 2004.

kitörésekor írja. A költemény alapmetaforája a háborgó tenger, amely tulajdonképpen a fellázadt nép erejét, meg nem alkuvását jelképezi”. A *Pató Pál* úr után ilyesféle magyarázatot már nem tart szükségesnek.

VIII. osztály: Tulit Ilona tankönyve⁷ *Költői szerepvállalás* című fejezetében a *Négy nap dörgött az ágyú* kapcsán vezeti be az ’óda’ fogalmát. Tartalmazza továbbá Petőfi Arany Jánoshoz írt költői levelét. Zalány Virág tankönyve⁸ ettől mindössze abban különbözik, hogy *A természet vadvirágát* is értelmezésre kínálja.

IX. osztály: Ambrus Ágnes és Bodó Anna magyar nyelv és irodalom tankönyvének⁹ szerkezetét a műfajközpontú tanterv határozza meg. Ennek megfelelően válogat a Petőfi-versek közül, gyakran csak megemlítve egy-egy címet – dalköltészet: *Befordultam a konyhára...*, *Ezrivel terem a fán a meggy...*, *Fa leszek ha...*, *Meg a juhász a számaron*, *Szerelmes vagyok én...*, *Reszket a bokor, mert...*, *Szeptember végén, Itt van az ősz, itt van újra...* *Nemzeti dal*; az epigramma: *Felhők-ciklus*; az óda: *Nemzeti dal*; az ars poetica: *A XIX. század költői*; tájleíró költemény: *Az alföld*. A szerzőpáros X. osztályos tankönyve¹⁰ pedig *Közösségi lírai én*. *Politikai költészet* fejezetcím alatt a *Miért zújratok el az útamat?*, *Európa csendes, újra csendes* és a *Szörnyű idő...* című versekkel ismerteti meg a diákokat.

X. osztály: Orbán Gyöngyi¹¹ történeti szempontot követve tankönyvében külön fejezetet szentel Petőfinek, melynek alfejezetei: *Mehik az igazi Petőfi?* (*Dalaim*, *Pacsirtaszót hallok megint*, *Elégia*, *A boroszó*, *Hazámban*), *A komikus eposz* (*A helység kalapácsa*), *Családi és tájversek* (*Egy estém otthon*, *Az alföld*), *Töredékek a válságkorszak versciklusaiból* (*Cipruslombok*, *Etelke sirjáról*, *Szerelem gyöngyei*, *Felhők*, *Szabadság, szerelem*), *Költői ábránd volt, mit eddig érzék...* (*Minek nevezzelek?*, itt közli Illyés Gyula: *Miért tanulunk meg betéve egy verset?* című írását a *Szeptember végéről* és a költői kastély képét, ahol a *Szeptember végén* született), *Forradalmi eszmék* – *könyvek tolmácsolásában*

⁷ TULIT Ilona, *Magyar nyelv és Irodalomolvasás. Tankönyv a VIII. osztály számára*, Sepsiszentgyörgy, T3 Kiadó, 2000.

⁸ ZALÁNY Virág, *Magyar nyelv és Irodalomolvasás. Tankönyv a VIII. osztály számára*, Sepsiszentgyörgy, T3 Kiadó, 2000. (Tulit Ilona álnéven írt alternatív tankönyve)

⁹ AMBRUS Ágnes, BODÓ Anna, *Magyar nyelv és irodalom. Tankönyv a líceumok IX. osztálya számára*, Kolozsvár, Stúdium Könyvkiadó, 2006.

¹⁰ AMBRUS Ágnes, BODÓ Anna, *Magyar nyelv és irodalom Tankönyv a líceumok X. osztálya számára*, Kolozsvár, Stúdium Könyvkiadó, 2006.

¹¹ ORBÁN Gyöngyi, *Olvásokönyv a középiskolák 10. osztályának*, Sepsiszentgyörgy, T3 Kiadó, 2004.

(Petőfi első levele Arany Jánoshoz, *A XIX. század költői*, részlet Petőfi naplójából).

XI. osztály: Bara Katalin, Csutak Judit, Balázs Géza, Benkes Zsuzsa XI. osztályos tankönyvében¹² szakszerű és alapos műértelmezést kínál *Az alföld és a Szeptember végén* című versekről. A szerzők XII. osztályos tankönyvének *Magyar Nyelv* része mellékletként tartalmazza *Petőfi Pest, március 15. 1848 és Özv. Jókai Józsefnének* című írásait.

Az 1990-es évekre, a 2000-es évek elejére jellemzően a tanítás nagyrészt tankönyvekre épült, pedagógusok nagy része a tankönyvekből értesült először erről az irodalomtanításban érvényesülő szemléletváltásról, az alternatív tankönyvek kínálta választási lehetőséggel. Legtöbbjük idegenkedve fogadta az új tankönyveket, s igyekezett kiegészíteni az előző generációs tankönyveknek azokkal a részeivel, amelyek különben nem véletlenül maradtak ki az alternatív tankönyvekből. Ilyenek elsősorban a készen kapott műértelmezések, melyek gyakran őrizték még a rendszerváltás előtti szemlélet ízeit. Sokáig tartotta magát a gyakorlat, hogy tankönyv és tanári magyarázat egymással párhuzamos szövegekben értelmezett versszöveget, néha egymásnak feszülő irodalomszemléletek és pedagógiai elvek, stílusok egyazon tanítási óra keretén belül érvényesültek.

2017-től kezdődően vezették be Romániában az új, kompetenciaközpontú tanterveket a felső tagozatos (10–14 éves) diákok számára. A tantervcsomag részeként a magyar nyelv és irodalom tanterv „szemléletét tekintve figyelembe veszi az Európai Parlament és az Európai Tanács 2006/962/EK ajánlását az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciákra vonatkozólag,”¹³ nem csupán deklaratív szinten, hanem például a generatív grammatika kutatásain alapuló nyelvi szemléletét illetően is, hangsúlyos helyre kerül a szövegértés fejlesztése, a régi, ismeretközpontú koncepciót felváltja az kompetenciafejlesztés valós igénye. A tanterv nem csupán a romániai tantervekhez (például román nyelv és irodalom, történelem stb.) viszonyítva jelent hatalmas szemléletbeli váltást, hanem a térségben is alighanem a leginnovatívabb tantárgyi program. Megírása annyi más meghatározó dokumentum születéséhez hasonlóan rövid idő alatt, egy elsősorban földrajzi szempontoknak¹⁴ eleget tevő

¹² BARA Katalin, CSUTAK Judit, BALÁZS Géza, BENKES Zsuzsa, *Magyar nyelv és irodalom. Tankönyv a XI. osztály számára*, Sepsiszentgyörgy, T3 Kiadó, 2004.

¹³ 3393 / 28.02.2017-es számú miniszteri rendelettel jóváhagyott *Magyar nyelv és irodalom (anyanyelv) Tantárgyi program*.

¹⁴ Minden megye tanfelügyelője jelölt egy tagot.

bizottság feladata volt, melynek tagjai között alig volt olyan, akinek tapasztalata lett volna a tantervírás területén – így azokra az egyetemi tanárookra hárult a munka javarésze, akik saját korábbi kutatásaik megvalósítását látták a tanterv megírásában.

A tanterv maga mindmáig vitathatatlan szakmai anyag, ami azonban olyannyira innovatív, hogy a magyartanárok nagy része az első években várakozással tele távolságtartással viszonyult hozzá. Csak az első kompetenciamérő vizsgák¹⁵ meglepetései mutattak rá a tanterv gyakorlatba helyezésének hiányosságaira: a magyartanárok legtöbb generációja egészen mást tanult az egyetemi képzés során, mint amit a tanterv elvár tőlük, sőt, a most végző generációk közül is csupán azok ismerhették meg a tanterv szemléletét egyetemi éveikben, akik a Babeş–Bolyai Tudományegyetem kolozsvári szakán végeztek, a másik három egyetem¹⁶ klasszikus nyelvi és irodalmi szemlélete gyakorlatilag szemben áll azzal, ami a fiatal kollégákat az iskolába érkezve várja. A tanterv bevezetését ugyan felvezette néhány, főképp nyelvelméleti kérdéseket tárgyaló előadás, megfelelő mennyiségű, mélységű, a napi gyakorlatra reflektáló továbbképzésre azonban nem volt lehetőség. A tankönyvírók közül is akadtak olyanok, akik jókora fenntartással s kellő óvatossággal szűrték be az új tanterv szemléletét munkájukba, ezeket a tankönyveket aztán az alternativitás jegyében úgyszintén jóváhagyatták, s éveken keresztül zajlott a propagandaháború az újkori ortológusok és neológusok között, melynek eredményéről mai napig nem tudunk hitelt érdemlően nyilatkozni. A vita hevében azonban, mely nemcsak szakmai körökben, hanem a sajtó nyilvánossága előtt s a közösségi oldalak felületein zajlott, egy igen érdekes jelenségre lehetünk figyelmesek: ez valószínűleg a térség egyetlen folklorizált tanterve, amit a magyartanárok többsége felületesen olvas, koncepciójában nem mindig ért, de a róla szóló vélekedéseket, szóbeszédet igen nagyra tartja. Így, ha a 2008 és 2017 között zajló tantervrevíziókat azzal foglalták össze, hogy most az V. osztályban van a *János vitéz*, most pedig a VI. osztályba került át, a 2017-es tantervvel kapcsolatos legkomolyabb

¹⁵ Romániában a 8. osztályosok ún. kompetenciamérésen vesznek részt (magyar, román és matematika tantárgyakból), amelynek eredménye alapján választhatnak elméleti középiskolát vagy szakképzést.

¹⁶ A Bukaresti Egyetem Hungarológia szakja, amely többnyire idegen nyelvként tanítja a magyart, a nagyváradi Partium Keresztény Egyetem magyar szakja és a Csíkszeredai Sapientia Világ- és összehasonlító irodalom szakja, mely szintén olyan diplomát ad, amellyel magyartanári állást lehet kapni a román oktatási rendszerben.

fenntartás a „véggépp kiszedték”. Látnunk kell ebből, hogy a köztudatban a *János vitéz* egy olyan alpmű, amelynek tanítása egyrészt kötelező jelleggel hozzátartozik a (romániai magyar) gyermekidentitásunk definiálásához, másrészt nem igazán tudunk úgy gondolni rá, mint a középiskolában tanulmányozandó, kétségtelenül korszakos jelentőségű műre, mely nagy hatással volt a műfaj meg-/újraateremtésére, az irodalom nyelvének megújítására, a magyar népmesekincs és a mitológia innovatív szemléletű újraalkotására, népies-romantikus stílus térhódítására és egyáltalán az irodalmi értékrend újragondolására¹⁷ – a *János vitéz* ebben a szemléletben nem több¹⁸, mint mese a mi fiunkról, Jancsi bojtáról, aki a történet során hőssé lesz, s közben hűséges marad Iluskájához, ki úgy közvetíti az alföldi betyárromantikát, hogy az erdélyi gyermeknek minden órán el kell magyarázni, mi az alföld.

A szóbeszéd egyébként alaptalan, az V–VIII. osztályos tanterv nem ír elő sem műveket, még ajánlott szerzők listáját sem tartalmaz, de meghatározza például a tanulmányozandó műfajokat, és ezzel olyan szabadságot ad a tanároknak, amely lehetővé teszi a tetszőleges műválasztást. Ez az erdélyi magyartanár fontos privilégiuma a hermeneutikai szemléletű tantervek bevezetése óta, egyetlen olyan szakmai megbeszélés sincs, hogy ne tennék szóvá ezt a jogukat a tanárok, s reményüket abban, hogy ez így is marad. Mindeközben rengeteg forráson át ömlik a romániai magyar oktatásba mindenféle anyaországi tankönyv, munkafüzet, didaktikai segédeszköz, az utóbbi időkben pedig a digitális tananyagok teljes tárháza, amelynek szemléletbeli különbségei, életrajz-, életműközpontú megközelítései a magyartanárok zömét nem éri ugyan meglepetésként, de különösképpen nem is zavarja abban, hogy a tanórán hasznosítsák egyes részleteiket, odavágó ötleteiket.

A konzervatívabb szemléletű tankönyvszerzők¹⁹ V. osztályban tehát ismét visszaemelték a *János vitéz*t a tanulmányozandó művek sorába, s kiemelt helyen, nagy terjedelemben szerepeltetik a tankönyvben.²⁰ VII. osztályban *A Tiszta*, VIII. osztályban pedig a *Szabadság, szerelem*, az *Egy gondolat bánt engemet*, az *Útirajzok* és a *Minek nevezzelek* című Petőfi-műveket

¹⁷ ...mely értelmezésekkel nehezen tudnánk terhelni még 10–14 éves gyermekeket...

¹⁸ ...mint ahogy korábban sem volt...

¹⁹ TÍMÁR Ágnes – ZÁGONI Melinda, *Magyar nyelv és Irodalom, V. osztály*, Bukarest, EDP, 2022.

²⁰ A tankönyvsorozat korábban az V–VIII. osztály számára készült el, az új engedélyezett alkalmával viszont csak az V. osztályos tankönyv áll rendelkezésre.

tartalmazzák. Az alternatív tankönyvben²¹ a *Befordúltam a konyhára* szerepel, a *Toldi* kapcsán pedig szó esik Arany és Petőfi levelezéséről, a két vers (*Arany Jánoshoz, Válasz Petőfinék*) említésével, és hivatkozás történik a tavaly olvasott (sic!) *János vitéz*-re. A *János vitéz* körüli pennaháborút nem teszi könnyebbé, hogy a kerettantervek többszöri módosítása miatt késnek a középiskolás tantervek, amelyek tisztáznák a tantervszerkesztőknek a szándékát a művel. Addig is, amíg az új, a korábbival nem azonos tantervszerkesztő bizottság dolgozik, a készülő tantervről rendelkezésünkre áll a BBTE tantervkoncepciója²², mely előrevetíti a középiskolás irodalomtanításnak nemcsak a tartalmát, de főképp az irodalomról való gondolkodását.

A VIII. osztályos kompetenciamérés alapkompenciákat mér, általában nem tartalmaz sem lírai, sem verses szövegeket. A szövegértésnek arra a szintjére, amely irodalmi kódok, szóképek értelmezését feltételezné az objektív mérhetőség igényével, a 14 éves generáció még nem érkezett meg. Az érettségi vizsgatételekben viszont gyakori szövegválasztás Petőfi egy-egy verse, a tétszerkezet értelmében ugyanis az I. feladat ismeretlen irodalmi (lírai) szöveg értelmezését várja el. A szövegválasztás igazodik a vizsgaprogramban²³ ajánlott szerzők listájához, és azoknak egy tanórán nem tanulmányozott, de műfaji, stílustörténeti, tematikus, esztétikai szempontból releváns szövegét kínálják értelmezésre. A reál szakosok, akik heti 3 órában tanulnak magyar nyelv és irodalmat, 5 kérdésre adott, 3-4 mondatos válaszokban írnak értelmezést, a humán szakosok, akik 4 órában tanulják a tantárgyat, 2 oldalnyi összefüggő műértelmezést alkotnak. A szövegalkotáson nagy hangsúly van a korábbi korszakokban előírányzott műértelmezésekkel szemben, és a gondolat szabadságának fokmérője is az, hogy a diák szabadon értelmezhet irodalmi műveket, és 12 év alatt kialakult az ehhez szükséges fogalmi nyelvezete is.

Legutóbb például a próbavizsga tételben Petőfi *Hazámban* című verséhez ajánlottuk a következő értelmezési szempontokat:

²¹ BARTALIS Boróka, KÖLLŐ Zsófia, OROSZ Annabella, PATAKI Enikő, SZÓCS Hedviga, TAMÁS Adél, *Magyar nyelv és Irodalom. VI. osztály*, Bukarest, EDP, 2018. (A tankönyvsorozat az V–VI. osztály számára lett csak engedélyeztetve.)

²² FÓRIS-FERENCZI Rita *Koncepció-javaslat a magyar nyelv és irodalom középiskolai tanításához*, Magiszter, 2020. tél = http://padi.psiedu.ubbcluj.ro/wp-content/uploads/Magiszter-2020_2_125-162.pdf [2023. 09. 03.]

²³ 4800/31.VIII.2010 számú miniszteri rendelettel jóváhagyott *Érettségi vizsgaprogram magyar nyelv és irodalomból*.

1. Mi a vers témája? 2. Mi jellemző a költemény versbeszédére? 3. Hogyan teremti meg a vers a nagyvilág életiskolája és az otthon közötti el-lentétet? 4. Hogyan értelmezhető a költemény záróképe: „édes szép ha-zám”? Fejtse ki a vers összefüggésében! 5. Milyen a vers hangulata?

Az érettségi vizsga szövegközpontú megközelítése nem feltételezi sem az életrajz, sem a költő életművének ismeretét, bár gyakran találkozunk olyan dolgozatokkal, amelyek azért mégis fontosnak tartják „bevezetni” az értelmezést néhány, a költő személyét méltató vagy az életrajzára hi-vatkozó megjegyzéssel. Ám mivel ezek a dolgozatelemek a javítókulcs szerint nem érnek pontot, a tendencia csökkenőben van.

Annak ellenére azonban, hogy az érettségi vizsga célja a kompeten-ciamérés, mely kizárja a bemagolható értelmezések reprodukálását, az „esszégyűjtemény”-ekre, *Iránytűkre*²⁴ még mindig nagy igény van, s jó ta-nárnak sokak szemében az számít, aki készen adja az értelmezéseket, nem az, aki megtanítja a gyermeket irodalmi alkotásokról értéknnyelven be-szélni. Ilyenformán a közbeszédben sokáig tartják még magukat a Petőfi személye körüli klisék, félreértések, legendák, s még mindig nem a vers-zöveg áll az érdeklődés középpontjában, holott erre a tanterv és a vizs-garendszer is bőven adna lehetőséget.

A Petőfi-évben, amikor a kvízről a félmaratonig minden a nemzet költő-jéről szól, Petőfi-képünk egészen biztosan alakulni fog. De hogy ennek a változásnak a művészi alkotás egyfajta kortárs olvasata vagy a költő sze-mélye körüli nem kevés legenda továbbszövése teszi ki majd a meghatá-rozó részét, azt érdemes volna további kutatások tárgyául választani.

²⁴ SZILÁGYI Éva, GÁL Gyöngyi, PUTOVITS Tünde, SEBESTYÉN Irma, *Iránytű. Segédkönyv érettségizőknek magyar irodalomból*, Székelyudvarhely, Kedvenc Kiadó, 2014.

SIMON SZABOLCS

Petőfi-szövegek, különös tekintettel a sároseperjesi hagyományra

Petőfi Eperjesen

Eperjest 1845-ben, felső-magyarországi utazása során ismerte meg a költő, s az *Úti jegyzetek*ben szeretettel írt róla. Ottani barátjának és költőtársának, Kerényi Frigyesnek a házában egy hónapot vendégeskedett. Akkortáiban Tompa Mihály is Eperjesen élt mint nevelő. A három költő között ekkor, 1845 áprilisában folyt le a híres költői verseny (*Az erdei lak*). A verseny feltételezett helyén ma is ott áll az emlékobeliszk. *Az erdei lak*on kívül még öt költeményt írt Petőfi Eperjesen, köztük a *Magyarországot*. Petőfi Sándornak a mai Szlovákia területének egyéb helyein való megfordulásairól elsősorban az *Úti levelekből*, továbbá mások emlékezéseiből és a Petőfi-versek keltezéseiből tudunk.¹

Az eperjesi evangélikus kollégium hagyománya – *Gymnasiologia*

A *Gymnasiologia* című kötet² Zeman László dolgozatait gyűjti egybe a „keleti végek” iskolatörténetére vonatkoztatva. Maga a kötet cím Johannes Rezik ismert oktatástörténeti művére utal. A szerző élményszerűen idézi fel az eperjesi evangélikus kollégiumot, amely szellemiségének sajátos jellemzője volt az etnikai és vallási tolerancia, valamint az, hogy főképpen a három együtt élő nemzetiség (a magyar, a német, a szlovák) fiai nevelkedtek benne, de kötődtek hozzá a rutének, sőt a délszlávok is. Mindez Zeman feldolgozásában nem mint elvont történeti tények és események

¹ Vö. CSANDA, 1981, 97, SÓTÉR, 1965, 753.

² ZEMAN, L. *Gymnasiologia. Az eperjesi Kollégium és áthagyományozódásai*, Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2003.

egymásutánja jelenik meg, hanem bizonyos gyűjtőpontok, más művek tárgyalása révén.

Az említett kötet tartalmazza Vallentínyi Samunak, a kollégium tanárának egy tanulmányát, amelyet a szerző Petőfi Sándor életművének szentelt. Mivel maga a kötet is igen nagy jelentőséggel bír, nemcsak a belefoglalt Petőfi-tanulmánnyal foglalkozunk, hanem bemutatjuk magát a könyvet is, Vallentínyi tanulmányának kontextusát.

A bevezető tanulmány a legendás Gömör Jánosnak, a kollégium krónikásának, 1903-tól 1926-ig (formálisan 1928-ig) a főgimnázium tudostanárának és igazgatójának *Eperjes és az evangélikus kollégium története* című művét „ismerteti”. Gömör mint történész dolgozta fel a kollégium történetét, a város történetével egybevonva, tömör változatban, még 1933-ban. A Gömörre vonatkozó mottó a tárgyalt kötet első oldalán Auszterlitz Tivadar ismertetéséből származik, amely az *Új Világ* című eperjesi hetilapban jelent meg.³ Auszterlitz, az Eperjesről Kassára távozó volt igazgatót, Gömört búcsúztató beszédében így méltatja: „Tanítómesterem és papom! Tanítómesterem, bár soha tanítványa nem voltam. Papom, bár más hitben születtem” –, ahogy arra a könyv szerzője már korábban rámutatott a *Polis kalendáriumában*. A meglévő kollégiumtörténetek közül a Gömör-féle feldolgozást mondja Zeman László a legösszefogottabbnak,⁴ abban a formában, amelyben a *Szlovenszkói városképek* egyik fejezeteként szerepel.⁵ Az utóbb említett kötetet újból, változatlan szöveggel jelentette meg a Minerva Kiadó 1999-ben.⁶

Zeman megfogalmazásában Gömör egy „letűnt világ” értékeire hívja fel a figyelmünket, egy városra és egy iskolára, amelyek örökségét kívánta ránk hagyományozni.⁷ Zeman Gömör nyomán taglalja, hogy az úgynevezett „eperjesi filozófiai iskola” alapítói Bayer János és Czabán Izsák voltak. Joannes Bayer még wittenbergi teológiai és filozófiai tanulmányai befejezése után, az egyetem filozófiai karának oktatójaként ismerkedik meg Czabán Izsákkal. Később, amikor Bayer Eperjesen rektor lett (1662-ben), része volt abban, hogy a konrektori tisztséget

³ AUSZTERLITZ, T. = *Új Világ*, 42/1: 3, 1931.

⁴ ZEMAN, *i. m.*, 116.

⁵ GÖMÖR, J., Eperjes = *Szlovenszkói városképek*. Pozsony/Bratislava: Tátra Kiadó, 3. kötet, 137–188, 1938.

⁶ Ismertetését Zeman tollából lásd ZEMAN, L. 2001, Szlovenszkói városképek = Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2/1: 177–181.

⁷ ZEMAN, *i. m.*, 2003, 25.

Czabánra bízzák. Az egyébként szlovák származású Izak Caban (Czabán, Czabány, Zaban, Isaacus Zabanius) legjelentősebb műve az *Existencia atomorum*; Wittenbergben jelent meg 1667-ben. Zeman felhívja a figyelmet arra, hogy „[a] Bacon és Comeniust követő Bayerral és az atomok reális, fizikai létének tételét hirdető Czabánnal kapcsolatban Gömöry kiemeli, hogy »a két kiváló tudósnek a maga idejében nálunk páratlanul álló állásfoglalása olyan tudományos kérdésekben, amelyek külföldön is még teljesen újszerűek voltak – bizonyítja a kollégium szabad szellemét« [...]. Épp ily nemű jellegével e filozófiai iskola a történelmi Magyarországban a szó legszorosabb értelmében páratlan»⁸.

Gömöry János alakjának és munkásságának bemutatásáról az iskola elődjeként számontartott „régí városi iskola” úgyszintén országos hírű rektorának, Gyalui Zsigmondnak a személyére tér át a feldolgozás, a Comenius Egyetem volt klasszika-filológia tanszékvezető professzorának, M. Okálnak a *Gyalui Torda Zsigmond élete és műve* című tanulmányát ismertetve és kiegészítve. Gyaluiról a múltban maga Gömöry is írt, és elfelejtett humanista szerzőnek nevezte; Okál a humanizmus legjelentősebb képviselőjének tüntette fel, annak Janus Pannonius és Zsámboky közötti szakaszában.

Az összefüggéseknek ilyen tágabb vázolásából fény derül arra, hogy a Zeman-kötet, illetve a Petőfi tanulmányt tartalmazó fejezete milyen történelmi és művelődéstörténeti kontextusba van beágyazva. Ezt jelenítik meg háttérként a kollégium főgimnáziuma további, immár 20. századi tanárainak portréi (Ludman Ottó, Wallentínyi Samu, Schöpflin Géza). A főgimnázium mellett szerveződött az eperjesi magyar cserkészcsapat, nyomban az első világháború után. Ennek tagja volt Maléter Pál is. A nevével feltüntetett fejezet Bornemisza István kötetében⁹ a közölt fényképekkel és a cserkészcsapat tagjainak megemlékezésével tartalmaz hozzájárulást szerzőknek az itt bemutatott könyvbe belefoglalt összeállításához, amelynek címadásában az „élményszerű” explicit.

A *Könyvekről toldalékkal* című fejezet egyrészt kitekintés a holokauszt irodalmára, másrészt a kollégium zsidó származású tanárainak (hittanáraknak), érettségizettjeinek és diákjainak sorsára. Hogy nemcsak a regionális körülhatárolás határozza meg a szerző vizsgálati körét, az kitűnhet mind Sas Andornak, a pozsonyi magyar tanszék egykori vezetőjének,

⁸ *Uo.*, 16, 116.

⁹ *Három ország katonája*, Madách–Posonium, 1998. Ismertetését lásd a *Könyvelző* (az Új Szó című napilap melléklete volt) egyik korábbi számában.

mind a dunaszerdahelyi zsidóság sorsát nyomon követő Engel Alfréd könyvének az ismertetéséből.

A szerző a mű összeállításában, megírásában alapvetően támaszkodott az *Új Világ* című eperjesi hetilapra (1919–1940). S amit rá vonatkozólag közöl, a lapnak tulajdonképpen első sajtótörténeti jellemzése, és mintegy felhívás bibliográfiájának „lényege szerinti” feldolgozására és közölt anyagának beépülésére (a cseh/szlovákiai magyar sajtó és irodalom-, sőt művelődéstörténetbe).

A kötet bepillantást enged – és ezt a rendkívül gazdag jegyzetanyag és bibliográfia megtámogatja – a város, a régió és Közép-Kelet-Európa kultúrtörténetébe. A kollégium jelentősége nyilatkozik meg abban, hogy szellemi hagyatékának feltárása, számbavétele Phare-programként vezetett *(Az Eperjesi Kollégium az európai gondolkodás fejlődésének összefüggéseiben)*. A többi, eddig megjelent szlovák nyelvű kiadvány mellett e munka egyik első eredményeként jelent meg a *Filozófia I.* kötet, amelynek egyik kitüntetett címzettje Mészáros András professzor is. Mészáros már 1967-ben ugyanis feldolgozta az eperjesi filozófiai iskola magyar nyelvű műveit, természetesen az akkor még csak latin nyelven létező Greguss-féle *Compendium Aestheticae*-t is. Az ezredforduló után megjelent *A felső-magyarországi iskolai filozófia lexikona* (Kalligram, Pozsony, 2003) című műve nyújt e vonatkozásban kellő tájékozódást.¹⁰

Zeman könyvének éppen az volt a célja, hogy megfelelő betekintést biztosítson, és kitekintést tegyen lehetővé az egykor „háromnyelvű város” és kollégiumának létére és európai szintű összefüggéseire. Ennek a célkitűzésnek nyilvánvalóan eleget is tesz, mégpedig az egyes fejezetekben más-más aránnyal kapcsolva be az élményszerűt és nem kevésbé a mindmáig ható és a mai részvétel tényezőit.

Vallentínyi Samu irodalmi (-tanári) hagyatéka

„A költőket Te úgy mutattad nekünk, / Hogy előttünk állt lelkük és a testük” – írja Sebesi Ernő: *Tanár úr!* című versében, s ugyancsak az ő tollából olvashatjuk, miszerint „Nem túlzás, amikor azt mondom: nem egyszer gondoltunk arra, hogy dr. Wallentínyi Samu kedvéért még az osztályismétlés

¹⁰ Vö. még MÉSZÁROS, A. *Az eperjesi filozófusok a magyarországi szemiotika történetében* = VOIGT, V., BALÁZS, G. (szerk.) 1998, *A magyar jelrendszerek évszázadai*. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest. 67–80.

kellemetlen kockázatát is vállaltuk volna, csak azért, hogy a magyar irodalom magyarázatát mindig Tőle hallgathassuk”.¹¹

Vallentínyi Samu (Győry Dezső nagybátyja) evangélikus papi családban született (Egyházasdengeleg [Nógrád m.], 1875); a selmecbányai líceum növendéke volt, majd a budapesti tudományegyetem bölcsészkarán magyar–latin szakos tanári oklevelet szerzett és doktorált. 1900-tól viszonylag korai haláláig (1930) az eperjesi kollégiumi főgimnázium tanára. Nem térve ki most sokrétű közéleti tevékenységére és tisztségviseléseire – például a gimnáziumi magyar cserkészcsapatnak is alapítója volt, témánkra vonatkozólag kell szólnunk arról, hogy az országos hírű Széchenyi-kör utolsó és legendás titkára, akinek a Körben és a város kulturális rendezvényei alkalmával elhangzott és a fentebb idézett kötetben megőrzött irodalmi előadásai a visszaemlékezések és a kritikai visszhang méltánylása szerint is utánozhatatlan módon mélyítették tanítványainak, hallgatóságának irodalom iránti vonzalmát és értéktudatát.

Amikor a Petőfi-centenárium megünneplésekor az eperjesi ev. nőegylet ifjúsági csoportja irodalmi estélyt rendezett (1923. március 11-én és 12-én), Wallentínyi Samut kérték fel előadónak, aki természetszerűleg helyezte eszme-futtatása tengelyébe a költő életrajzát,⁴ hisz tudván tudjuk: épp Petőfinél esik egymáshoz közel az élethelyzetek által fölvetettnek és a lírai válasznak a „státusa”. Az életmű ez esetben fokozottabb mértékben igényli az alkotó személyiségének, lírája közvetlenségének megismerését, ahogy azt Illyés *Petőfijében* is a költő sorsának alakulása és verseinek kölcsönösségében követhetjük. A tényt kiemeli az *Új Világ* című hetilap tudósítása (V, 12, 3 [1923. március 18.]), egyúttal megjegyezve, hogy „Petőfi ünnepélyes fejlődésrajzát dr. Walentínyi Samu előadásában egy végtelenül mély esztétikai fejtegetés fejezte be”, amihez hozzátehetjük: a pusztán életrajzinak vagy lélektaninak a meghaladása ismételten előtűnik. Az előbbieket ilyen értelmű utalását pedig megtoldhatjuk e helyütt még egy hivatkozással – Ervin Lazar szlovák irodalomtörténész meglátásával –, miszerint Walentínyi érdeklődése irodalomesztétikai; az irodalmi művet esztétikai és lélektani szempontból vizsgálja, és az irodalomtörténeti tényekre csak annyiban támaszkodik, amennyiben ez szükséges. Figyelmét nem kerüli el a szerző nyelvezetének esztétikuma sem.¹²

¹¹ Dr. *Wallentínyi Samu emlékezete*, sajtó alá rendezte SEBESI Ernő, Minerva, Prešov–Eperjes, 1933, 20, 6.

¹² LAZAR, E., *Vedecká činnost na prešovskom kolégiu = Prešovské Kolégium v slovenkých dejinách*, Zost. I. Sedlák, Východoslovenské vydavateľstvo, Košice, 1967, 213–214.

Adalékok a diák Petőfihez

Petőfi iskolai éveivel kapcsolatban három tény figyelemre méltó, amelyeket Illyés is megemlít monográfiájában. Petőfi édesapja nem volt megelégedve sem a korabeli oktatási rendszerrel, sem fia előmenetelével, ezért gyakran váltogatta iskoláit, vitette fiát egyik helyről a másikra. Tízévesen fiát Pestre küldte, először az evangélikus iskolába (költőnk itt konfirmált Ján Kollárnál), majd a piarista iskolába. A fiú azonban elhanyagolta a tanulást, ezért tizenhárom éves korában apja három évre elküldi egy túlnyomórészt szlovák lakosságú város, Aszód gimnáziumába. A fiatal diák itt már öntudatos és buzgó magyarnak vallja magát. Kedvenc professzora a szlovák Štefan Koreň volt, akinek folyton volt mit tennie, hogy megakadályozza az ígéretes költőt színészi ambíciói kiteljesedésében (erről egy 1885-ben Zsolnán megjelent emlékiratában is ír).

Amikor Petőfi apja csődbe ment, még egy teljes évig gyűjtötte a pénzt fiának, így az 1838 őszén ezúttal Selmezbányára távozhatott. Itt elviselhetetlen anyagi körülmények között élt, rosszul tanult, végül megbukott magyar történelemből, amelyet az ismert szlovák nemzetébresztő, a selmeci líceum akkori professzora, Daniel Lichard tanított. A selmeci tanulmányok időszaka és maga Lichard is hosszú ideig kritika célpontjává vált, például Illyés részéről. Ennek az időszaknak a tárgyalását az irodalomtörténetben gyakran nacionalista értelmezések jellemzik. Ezek a mozzanatok azonban akaratlanul is közelebb hozzák Petőfit a szlovák környezethez, noha nem mutatható ki a szlovákokkal való közvetlen kapcsolata.¹³

A szlovákiai magyar középiskolai irodalomtankönyv Petőfi-portréjához

A tankönyv (Kulcsárné Sz. Zsuzsanna–Kulcsár Mónika 1997) didaktikai kimunkáltságának elemzésétől e helyen eltekintünk, célunk csupán az, hogy bepillantást tegyünk lehetővé a Petőfiről szóló fejezet tárgyalásába. Elsősorban megjegyezzük, hogy a tankönyv szerzőinek érezhető törekvése a szlovákiai vonatkozások kiemelése a tananyagban. Érdekes adalékokkal szolgálnak például költőnk származásához. A tankönyv megállapítja, egyebek mellett, hogy „[k]evesen tudják, hogy Petrovicsék (eredetileg Petrovitz) valamikor Pozsony vármegyében, Kajalon laktak.

¹³ Vö. CHMEL, 1990, 427.

Petrovitz Márton és János valószínűleg szerb vidékről került a császár és király csapataival a Mátyusföldre. 1667-ben katonai érdemeik jutalmául nemesi armálist kaptak”¹⁴.

Petőfi életének tárgyalásával kapcsolatban többször is hivatkozik a tankönyv az *Úti jegyzetekre*. Ennek alapján követhetjük nyomon a költő sorsának alakulását 1844-től kezdődően. Az élettörténet bemutatása az otthonához, szüleihez való kötődését tükröző verseinek bemutatásával kezdődik, az *Egy estém otthon* című verssel mint „a derűnek az első igazi remekművével”¹⁵. Igaz, az életmű további tárgyalása vissza-visszatekint a korábbi időkre is, például 1842-re, Petőfi első verse, *A borzózó* megjelenésének idejére, s ezzel kapcsolatban említi meg, hogy a költő ekkortájt látogat először Pozsonyba (*Bucsn*). Továbbá megemlíti, hogy a költő Pozsonyban munkát kap, az *Országgyűlési Tudósítások* másolását, illetve, ott született a *Távolból* című költeménye.¹⁶

A *„Haza csak ott van, hol jog is van”* című fejezetben szól a tankönyv Petőfi felvidéki utazásáról. Ezzel kapcsolatban említi a költői versenyt is¹⁷, amelynek eredménye *Az erdei lak* című vers. A tények említésén kívül azonban ezzel kapcsolatban egyébről nincs szó; az említett költeményt sem méltatja a tankönyv.

Petőfi életművének jelentősége

Közhelyszámba megy, hogy Petőfit joggal tarthatja az irodalomtudomány világirodalmi jelentőségű költőnek. Miért, milyen alapon tartjuk őt számon a világirodalom legnagyobb lírikusai között? Ahogy arra Rudolf Chmel rámutat, Petőfi munkásságának belső értékei miatt vált világhíressé.¹⁸ Műveit több mint ötven nyelvre fordították le. A magyar irodalomtörténész – Hugo Meltzl – már 1878-ban Goethe mellett „a század legnagyobb lírikusának” nevezte. A magyar irodalomtudomány valójában talán senkinek nem szentelt akkora figyelmet, mint Petőfinek. A harmincas évek közepén Illyés Gyula esszémonográfiájában részben összefoglalta ennek eredményeit. De mindez még nem belső ok, hanem

¹⁴ KULCSÁRNÉ SZ. Zsuzsanna – KULCSÁR Mónika 1997: 135.

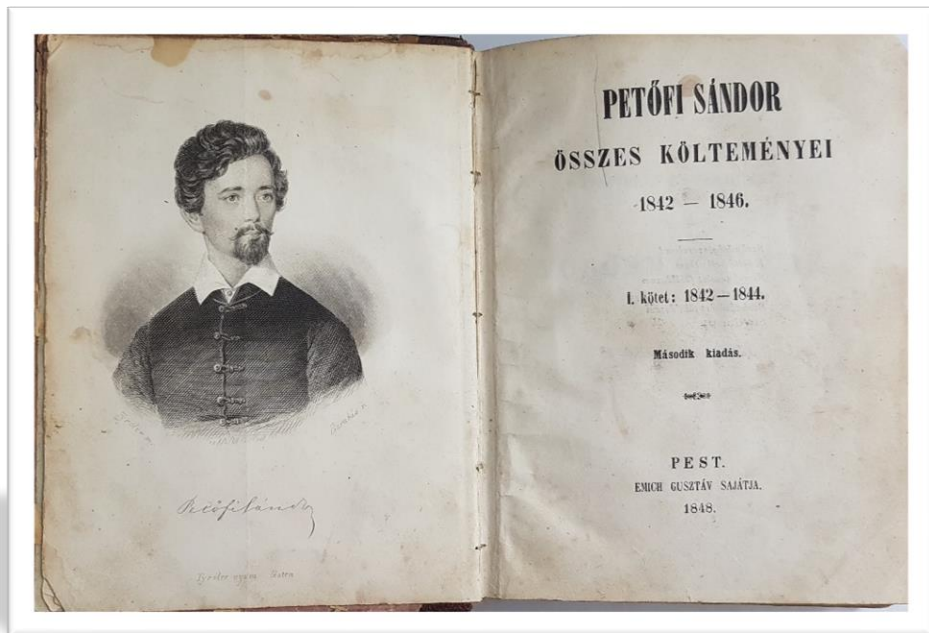
¹⁵ *I. m.*, 136.

¹⁶ *I. m.*, 137.

¹⁷ *I. m.*, 144.

¹⁸ Vö. CHMEL, 1990, 425.

külső. A pálya belső értékét vélhetően az adja, hogy költőnk üstökös volt. Alkotó időszakának öt-hat évébe olyan rendkívüli feszültség, izzás kondenzálódott, amely sok más alkotó pályájában csak hosszú évtizedekbe sűrűsödik bele.

*Ezt a könyvet akár még Petőfi Sándor is a kezében foghatta...
Összes költeményeinek egykorú kiadása 1848-ból*

TÖRÖK LÁSZLÓ DAFTI

Formál vagy informál?

Szubjektív tűnődések a Petőfi-kultuszról és a memoriterek hasznosságáról

Tűnődéseim leendő ívét két pillér fogja tartani, összekötni. Gondolkodók, írástudók, teoretikusok válogatott mondatai és a tanári pályán eltöltött három és fél évtized gyakorlati, hétköznapi vagy éppen ünnepi példái.

Az alcím jelezte sorrendben kívánok szólni az adott témákról, de – mint talán érzékelhető lesz – bizonyos értelemben összefügg kultusz és memoriter kérdése, számomra legalábbis vannak közös alapok.

Rögtön az első: az eseménnyel való *találkozás* minősége. Csupán hűvös, tárgyilagos, kicsit penzumszerű a kultusszal és/vagy a megtanulandó szöveggel való találkozás vagy a mélyebb megérintettség, az intellektuális-érzelmi bevonódás, azonosulás, netán megrendülés a cél. Szabó Lőrinc így ír a megismerési vagy azonosulási céllal történő olvasásról:

„Kíváncsiságom, úgy látszik, határtalan: igyekszem megismerni; határtalan az élvezetvágyam is: a szellemi közlések tartalma vagy formája legjobb gyönyörűségeim közé tartozik. [...] Vannak az írásnak területei, amelyeken »teljes« tájékozódásra törekedtem. Például a világlíra számomra megközelíthető részletét tisztán *megismerési céllal* [kiem. T. L.] is olvastam. [...] Mindig rendkívüli szubjektivitással olvastam. Nem az összeválogatásban, hanem az *odaadásban* [kiem. T. L.] voltam szubjektív. [...] Effajta érdeklődésem természetesen mindig csak egy csodálkozni szerető és tudó, tájékozódást kereső és tanulékony lírikus érdeklődése maradhatott”.¹

Ha az utolsó mondat „lírikus” szavát behelyettesítjük a „diák” szóra, azt hiszem, annak a vágyott állapotnak a kvintesszenciáját kapjuk, amelyre tanórákat, projekteket, nagy versmondásokat, kultuszhoz kapcsolódó ünnepeket bátran lehet(ne) építeni. Ha egy kultuszhoz köthető esemény vagy egy kötelező vers „felmondása” csak „vak ünnep”, melyre „[c]sak

¹ SZABÓ LŐRINC, *Könyvek és emberek az életben* = Uő, *Könyvek és emberek az életben, prózai írások*, Magvető, Budapest, 1984, 594–597.

a vak Megszokás, a süket Hivatal hozza koszorúit”², vagy ügyes-üres memóriagimnasztika, akkor messze vagyunk attól a találkozástól, amelyet mind a kultusz, mind a memoriter-mondás lényegi pontjának érzek.

A többedik alkalommal használt ’találkozás’ szó hangsúlyozására hadd idézzem a magyar drámapedagógia meghatározó, iskolateremtő alakjának, a Prima-díjas Gabnai Katalinnak idevágó, ars poetica-szerű gondolatát:

„Számomra soha nem egy technika vagy egy drámaforma tökéletes kivitelezése volt a fontos, hanem az *élő emberi pillanat*, a jelen idejű találkozás létrehozása és teljes megélése. [...] hogy egy mű ürügyén, játékos elemzése során megértessünk és megéreztesünk valamit a világból s az élő emberi közösség semmihez sem hasonlítható jelenségeiből.”³

Szívem és szándékaim szerint ez az egyik legszebb cél: annak a beteljesülésén, véghezvitelén dolgozni, bábáskodni tanárként, költészet napi dramatikus játék megtervezőjeként, levezetőjeként, amiről Kosztolányi Dezső sokat idézett szavai szólnak: „A vers néma. Adj neki hangot. A vers a könyvben halott. Keltsd életre. Mi a szaválás? A vers föltámasztása papírsírából”⁴.

Túlzott (ön)elvárás, már-már hübrisz-e annak az újra-újraledő akarása, hogy egy-egy vers életre keltése, egy-egy költőhöz köthető kultikus esemény – performansz, dramatikus játék, emlékműsor – a hétköznapi ellenfényt jelentő ünneppé váljon? Az új NAT-kánon száműzöttjeinek egyike, Esterházy Péter így ír az ünnepről:

„Az ünneptől főként azt várnánk, hogy legyen végre valami, ne tőlünk függjön, ne a jókedvünknek, szerencsénknek legyen kiszolgáltatva, hanem legyen, mint a természet. Mint a napsütés. Mi meg ülünk a kerti fehér karosszékben s arcunkat a fénybe tartjuk. Ez volna az ünnep. Jön, amikor ideje van, harmónia és jószág nő a nyomában, és nemcsak jobbá változunk, de a másik jószágára is rálátunk, és nem azért, hogy evvel a sajátunkat dokumentáljuk”⁵.

² BABITS Mihály, *Petőfi koszorúi* = <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00329/09944.htm> [2023. 08. 17.]

³ GABNAI Katalin, *Drámajátékok – Bevezetés a drámapedagógiába*, Bp., Helikon, 1999, 12.

⁴ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Abécé a hangról és a szavalaról* = Uő, *Nyelv és lélek*, vál. RÉZ Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1990, 495.

⁵ ESTERHÁZY Péter, *Az ünnepről – bekezdések* = Uő., *A kitömött hattyú*, Magvető, Budapest, 1988, 261.

Számomra ismét az utolsó mondat hordozza legrelevánsabban a tűnődésemhez kapcsolható tartalmat. „Jön, amikor ideje van.” Ünneprontó, rítusromboló, önkényes naptárátírások mondanak ellent a bibliai Prédikátort idéző szikár elrendeltségnek. Holnap máshova megy a polgármester; ha ma „ünneplünk”, még hosszabb lesz a hétvége; és még néhány hivatkozás, amely kimozdítja szakrális helyéről az ünnepet, s talpramagyarozunk március 13-án, vagy tiszta szívvel ünnepeljük József Attila születésnapját április 8-án.

„Jobbá változunk, de a másik jóságára is rálátunk.” A képernyőhaza nyomasztó, mézesmázás, ünnepi marcipán-fogadkozásai, üresen kongó szólamai söprik félre e józan mondatokat. Más regiszterben is megszólal a kétely: „Valahol mélyen, ahol a szavak elfogynak. / Szabadok vagyunk. De nem lettünk jobbak”⁶ – énekelte a magyar blues kultikus figurája, Hobo, nem sokkal a rendszerváltás után.

„...a másik jóságára is rálátunk, és nem azért, hogy evvel a sajátunkat dokumentáljuk.” Ha lesznek kritikai megjegyzéseim – lesznek – a kultusszal, Petőfi-kultusszal kapcsolatban, akkor az egyik legfőbb, leginkább általánosítható tapasztalatom az idézetzáró mondatrészletben implicite megbúvó, fejedelmi többször megfogalmazott önirónia. Tanári pályám eddigi 35 éve során többször lohadt le ünnepre hangolódó kedvem, lapadt le a készülődés lángja, amikor azt vettem észre, hogy a konferenciára, találkozóra, műsorra, kiadványra, emlékkiállításra stb. készülő felkért vagy még inkább önjelölt előadó vagy koordinátor személyes ambíciói, státuszvágya, rögzült nézeteinek merev, kizárólagos és kompetitív képvisellete, a 15 perces hírnévtől való elbódulása fontosabbá válik az ünnepelt költő valódiságának, felettünk valóságának, eszmei örökségének felmutatásánál. Az ünneplő fontosabbá teszi magát az ünnepeltnél, a hagyományőrző magát a hagyománynál. Erről egy – a 2014-es magyar közéletet jellemző – írásában ezt mondja Esterházy: „...a hagyományom nem egyenlő velem, én az a munka vagyok, amit ezzel a hagyománnyal elvégzek”⁷.

Találkozás, ünnep, elrendelt idő, jobbá válás, hagyomány. Mielőtt a szabadszállási és a szalkszentmártoni általános iskola Petőfi-kultuszáról villantanék fel néhány képet, még egy – nekem alapfogalmat, kiindulópontot jelentő – állapotról kell szólnom. A hiányról. Negyven évvel

⁶ FÖLDES László Hobo, *Nem lettünk jobbak* = https://m.zeneszoveg.hu/m_dal-szoveg/8806/hobo-blues-band/nem-lettunk-jobbak-zeneszoveg.html [2023. 08. 17.]

⁷ ESTERHÁZY Péter, *A vereség* = https://hvg.hu/360/20160714_Esterhazy-Peter_A_vereseg [2023. 08. 17.]

ezelőtt, az akkori Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola klubjában, majd a városi képtárban is, költészet napi műsor szereplője voltam. Ma is él bennem a felvállalható pátoossal elmondott nyitó vers első versszaka: „Az örök hiány köszörűjén / tündökletesre élezett pengét / csókolják meg a hűségesek. / Műben az embert megünnepeljük”⁸.

Egy SZFE-s, dokumentumfilm szakos hallgató – Kis-Tóth Zsolt – vizsgafilmje Petőfi kapcsán a több évtizede kavargó szülőhelyvitát járja körül. A kisfilm egyik megszólítottjaként a következőket mondtam: „Születik bennünk, újjáéled bennünk egy Petőfi-alakú hiány, amelyet csak Petőfi-versekben megnyilvánuló gondolatai, érzelmei, indulatai tölthetnek be? Ez nem lokális, ez összmagyar, globális érték és lehetőség, hogy Petőfi bennünk megszülessen és mindig újjászülessen”⁹. Akkor – emlékezeti homály miatt – nem hivatkoztam a gondolat forrására, most illő, hogy megtegyem: „És ne feledjük, ahogy a költő mondja. Isten hiánya Isten alakú, az apa hiánya apa alakú – a nyakkendő hiánya is nyakkendő alakú, csak nem szorít annyira”¹⁰.

Mit mond az etimológiai szótár a kultusz szó eredetéről, jelentéséről? „lat. *cultus* ’valaminek a (meg)művelése, ápolása; tisztelet, imádat valami iránt’ a latin *colere* ’művel, gondoz valamit, tisztelettel van valami iránt’ származéka”¹¹. „Kultuszápolás”, habzik fel sokszor a tautológia a hagyománnyal elvégzendő szerves és hiteles munka helyett kötelesség-parancsokat osztogató szónokok beszédében. Íme egy előszórészlet: „Mi szabadszállásiak mindig is büszkék voltunk arra, hogy Petőfi Sándornak szabadszállási kötődése van, és településünk megérdemelten is a Petőfi-emlékhelyek közé tartozik mind a mai napig. [...] Nekünk szabadszállásiaknak kötelességünk (sic!) ezeket a hagyományokat ismernünk és továbbadni”¹². Rendben is lennénk. Informál és formál bennünket a szabadszállási (és persze a szalki stb.) Petőfi-hagyomány. Csak az a két fránya szó ne lenne ott! Büszkeség és kötelesség.

⁸ NAGY László, *Az örök hiány köszörűjén – József Attila 50. születésnapjára* = https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/NAGY/nagy00001_kv.html [2023. 08. 17.]

⁹ „Itt születtem én, ezen a tájon...”, rend. KIS-TÓTH Zsolt = <https://www.youtube.com/watch?v=WYtxYTxpVBA> [2023. 08.17.]

¹⁰ ESTERHÁZY Péter, *A szavak csodálatos életéből* = https://konyvesmagazin.hu/beleolvaso/esterhazy_peter_a_szavak_csodolatos_eletebol_beleolvaso.html [2023. 08. 17.]

¹¹ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, II. kötet*, főszerk. BENKŐ Loránd, Bp., Akadémiai Kiadó, 1970, 666.

¹² TÓTH Sándor, *Petőfi születési helyéről*, Szabadszállás, Petőfi Baráti Kör, 2007, 5.

Ellenérzésem okát – az alcímbe jelzett szubjektivitás mellett – azt hiszem, a pozícióban kellene keresni, amelyben kultuszéltető, versmegszerettető motivációimat világra kell hoznom. Ez az iskola, a tanterem „kinék kaloda, kinék fészek” (lásd Winkler Márta¹³) dimenziója. Terjedelmi okokból és szerkesztői útmutatás nyomán a települések (Szabadszállás és Szalkszentmárton) Petőfi-kultuszának bemutatására nem vállalkozik ez az írás. A fellelhető és alapos munkák sokaságából itt hármat ajánlanék. Tóth Sándor¹⁴ szabadszállási helytörténész országosan is ismert, elismert dokumentumgyűjteményét; a szalkszentmártoni múzeum legendás alapítójának és igazgatójának, Majsai Károlynak¹⁵ kismonográfiáját; illetve a Petőfi rokonok családfakutatásából könyvet, filmet készítő Borzák Tibor¹⁶ újságíró könyvét. A települési, lokálpatrióta érzelmek – és egyéb hatások – alapján létrejövő Petőfi-kultusszal tehát – bár lennének bekezdéseim – most nem foglalkozom. A magyar-, illetve drámatanár nézőpontja váltja ki belőlem a fenntartást az említett szavak kapcsán.

Gigaplakátokról, fizetett hirdetésekben harsog hatalmi jelszóként a büszkeség szó. Pólókon, kommentekben jelenik meg olyan adottságokhoz kapcsolva, amelyek eredendően, születéstől – és nem (!) teljesítménytől, minőségi tettektől – adódóan léteznek. A kötelezettség, kötelező szó pedig elég könnyen hoz létre egy kollektív elutasítást a „kalodában” 8–12 évet eltöltöttek körében. A nemzetközi drámapedagógia egyik legnagyobb tekintélye, Dorothy Heathcote, egy interjúbán így sűrítette mérföldkőszerű definícióba a (dráma)tanár mibenlétét: „A tanár az, aki tanulási helyzeteket teremt”¹⁷. Egy magyarországi kurzusa idején adott másik interjúbán elmondott gondolatai pedig csak tovább ösztönöztek a versekkel (élet)művekkel való találkozások további mélyítésére: „...abban biztos vagyok, hogy amikor *megérint* [kiem. T. L.] minket egy irodalmi mű, egy festmény, *egy vers* [kiem. T. L.], valakinek a színpadi játéka, akkor kiterjesztjük a tudásunkat arról, hogy *mit jelent embernek lenni*. [kiem. T. L.] Növelhetjük az empátiánkat és megérthetjük a feltárolt lehetőségeket.

¹³ WINKLER Márta, *Kinek kaloda, kinek fészek*, Bp., Hunga-Print, 1993.

¹⁴ TÓTH Sándor, *Petőfi és szülei Szabadszálláson*, Szabadszállás Nagyközség Önkormányzata, Szabadszállás, 1994.

¹⁵ MAJSAI Károly, *Petőfi Sándor és szülei a Szalkszentmártoni nagyvendégfogadóban, 1845–1846*. Szalkszentmárton, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezet, 1996.

¹⁶ BORZÁK Tibor, *Rokonok, Petőfi*, Kecskemét, BT-PRESS-BT, 2016.

¹⁷ GAVIN BOLTON, *Beszélgetések Dorothy Heathcote-tal*. Drámapedagógiai Magazin, 2001, különszám, 5–9.

Persze az, hogy ezeket az élményeket az életben miként hasznosítjuk, az csakis tőlünk függ”¹⁸.

Jelszavak, parancsszavak helyett tehát élményeket, megérintettséget, a különösség varázsát, a megélés mélységeit kínáló tanulási helyzetek. Formális, informális, nonformális keretek között egyaránt. Pályakezdsémkor ösztönösen, majd egyre tudatosabban erre törekedtem. A legszebb számvetési pillanatok azok voltak, amikor a görcsös és kipipálandó kultuszteljesítmények helyett egy tanulási helyzet, folyamat végén önmagától, önértékében létrejött, felépült – s reményeim szerint ott belül – megképződött valami, s a megcselekvésre méltó dolgok, az ápolás, a (meg)művelés, a tisztelet nyomán kitöltődött az űr, a Petőfi, József Attila vagy akár Dsida Jenő alakú hiány.

Az említett költők – József Attila és Petőfi többször is – fókuszai voltak annak az évek során kikristályosodott – a versmondó versenyek, műveltségi vetélkedők versengésre épülő megszokásburkát szép lassan szétfeszítő – dramatikus játéknak, amely Szabadszálláson vált a költészet napja máig élő szimbólumává, s amelynek tartalmi elemeit továbbvittem magammal későbbi munkahelyeimre, Kunszentmiklóásra és Szalkszentmártonba. Az általam működtetett kultuszelemek legfontosabbikának ezt tartom.

„Litera-túra” – ezt a nevet kapta még a múlt évezred végén az a dramatikus játék, amelyet igyekeztem mindig április 11-re időzíteni, s amelynek egy nagyon fontos eleme volt az önkéntes részvétel. Elhagytuk tehát – némi kollegiális konfliktus árán – a kötelező jelleget. Délutáni, szabadidősávba helyeztük a tanulási helyzetet, s megkínáltuk a részvétel lehetőségét, persze a legkülönbözőbb motivációs eszközök bevetésével. Nem hirdettük, hogy – Petőfi emlékhelyre születettként – kötelező büszkének lennetek, de sokféle dramatikus, tehát a cselekvés élményére épülő játék-mozzanattal lehetőséget adtunk arra, hogy találkozzanak (!) Szabadszállás Petőfihez kötődő helyeivel, s a költő verseivel, prózai szövegeivel, élet-mozzanataival. Az évek során rögzült forgatókönyv két alapelemre épül. A hely szellemére és egy megkonstruált hiányhelyzetre.

Szabadszállás bővelkedik a két költőóriáshoz – Petőfi Sándorhoz és József Attilához – kapcsolódó helyekben, köztéri objektumokban. Sok ide látogató szerint egészen unikális módon! Csak néhány példa: Petőfi szülei házának helye, ahol a költő mellszobra áll; a kétemeletes városháza,

¹⁸ BETHLENFALVY Ádám *interjúja Dorothy Heathcote-tal*, Drámapedagógiai Magazin, 31, 2006/1. szám, 15.

ahol – az évtizedek során a szabadszállásokban paradox büntudatot létrehozó – emlékeztető követválasztási kudarc történt; a Petőfi nevét viselő közintézmények; Prielle Kornélia sírja a temetőben; a Tájház és a Helytörténeti gyűjtemény; a Csintovai csárda romjai a város külterületén; vagy – József Attila kapcsán – az országosan is ismert Dörmögő-ház; illetve József Attila nagyszüleinek sírja a temetőben. Ennyit – nem keveset! – kínál tehát egy, a várost végigjáró szabadszállási séta. De – hogy jelenlegi munkahelyem, Szalkszentmárton, kínálatára ugorjak – aki járt már a Petőfi Sándor Emlékmúzeum ereklyéket őrző szobáiban, füstös konyhájában, ivójában, pincéjében, egyedülálló kocsiszínében, az tudja, érzi, hogy ez az emlékhely is komoly inspirációja a Petőfi-kultusz volt és leendő eseményeinek. Talán bizonyító erővel is bír a Petőfi-bicentenáriumi során a Kecskeméti Televízió által készített sorozat két epizódja. Jó szívvel ajánlom megtekintésüket! Mind a Szabadszállásról¹⁹, mind a Szalkszentmártonról²⁰ készült részt.

A Petőfi szüleinek szabadszállási háza helyén álló emlékmű

A kiemelt emlékhelyek Szabadszállás különböző, egymástól távol eső pontjain vannak. Remek lehetőséget kínálnak az osztályok irodalmi barangolására. Itt kapcsolódunk a megkonstruált hiány dramaturgiai mozzanatához, a közös játék tétjéhez: megszüntetni a hiányt, helyrebillenteni a kizökkent időt, kiegyenesíteni a „világ meggörbült gyémánttengelyét”. Például megkeresni, megszerezni az áprilisi, szeszélyes szél által szétfújt virágszirmokat egy-egy állomáson Petőfihez vagy általában a költészethez kapcsolódó játékos feladatok megoldásával, s Boróka asszony

¹⁹ *Petőfi sorozat* „Ej, mi a kő!” 3. rész – *Petőfi otthona* (Szabadszállás) = <https://www.youtube.com/watch?v=XCjUDJ2Oh-0> (Letöltés ideje: 2023. 08.17.)

²⁰ *Petőfi sorozat* „Ej, mi a kő!” 6. rész – *Felbőke* (Szalkszentmárton) = <https://www.youtube.com/watch?v=2FnKi9Oe2UM> (Letöltés ideje: 2023. 08.17.)

pendelyébe visszahordani. Minden virágszirmon egy-egy szó, így estére ott van az aulában az ember nagyságú báb mögött Kiss Anna *Fűszedő* című verse. Vagy tárgyinstallációkhoz megtalálni az odaillő versidézetet, s a helyes párosításokkal kiegyenesíteni a gyémánttengelyt. Vagy – s ez már szalkszentmártoni példa – az artézi kútról hozott pohárnyi vízzel megöntözni az előző évben osztályonként elültetett nyírfák gyökerét egy versekkel, dalokkal ékesített közös szertartásjáték keretében; vagy a kommunikációképtelenség közegében, mintegy ellenerőként, összepárosított Petőfi-sorok dialógusával találni egymásra. A több év alatt formálódott, s mindig újabb mozzanatokkal gazdagodó s a Petőfi kultuszt is gazdagító költészetnap együttlétek, szertartásjátékok teljességre törekvő ismertetésére itt nincs mód, de az érdeklődő olvasó egy mestertanári vállalkozás során létrejött weboldalon²¹ megtalálhatja a képekkel illusztrált, közel 20 oldalas ismertetőt.

A Petőfi-kultusz további lehetőségeinek gondolok több egyéb – már megélt és a jövőben is tervezett –, ideális esetben ünnepé nemesedő eseményt, alkalmat. Amíg létezett a szabadszállási Lajtorja gyermekszínházcsoport, többször is Petőfi-klasszikust állítottunk színpadra (*A helység kalapácsát*, a *János vitézt*). Egy érdekes, beszédes reakciót hadd említssek meg. Amikor egy olyan színház (Debreczeni Tibor: *A kiválasztott*) adaptációját adtuk elő, amely a költő születését – útközben, csárdában – szinte betlehemi kulisszák közé helyezi, megtörve az ortodox szabadszállási szájhagyományt, többen sértődötten vonultak ki a színházteremből. A Petőfi 200' kapcsán eseményekben dús tanévek szolgálták a kultusz éltetését. A PIM Petőfi-buszán vagy a helyi könyvtárban eltöltött rendhagyó irodalomórak a megyei Prima-díjas Juhász István tanár úr, vagy Tóth Péter Lóránt versvándor közreműködésével; kisfilm elkészítése a kiskunfélegyházi Móra Ferenc Közművelődési Egyesület *A mi Petőfink* című pályázatára, ahol a szalkszentmártoni iskola II. helyezést ért el. A kisfilmek

*Emléktábla a szabadszállási
vált leányiskola falán*

²¹ TÖRÖK László Dafti, *Gyémánttengely – költészet napja, kicsit másképpen* = <https://dafti-drama.webnode.hu/szerkesztett-musorok/> [2023. 08.17.]

az egyesület honlapján megtekinthetők!²² Dramatikus Petőfi-vers irodalomórák az emlékmúzeumban, kihasználva a hely és a korhű tárgyak kínálta élménypedagógiai lehetőségeket. 2022 októberében egy *Petőfi-kultusz egykor és ma* című konferencia előadója is voltam Kiskunfélegyházán. Választott címem – azt hiszem – önmagáért beszél, és keretezi eddigi gondolatkísérletemet: „Kötelesség vagy lehetőség?”

A kultusz kapcsán leírtakat most keretezze és zárja a közelmúlt egyik legmegosztóbb irodalomtörténeti munkájának egy bizonyára szintén megosztó, de továbbgondolásra, a Petőfi-kultusz fénytöréseinek további vizsgálatára készítő rebellis szöveg Háy Jánostól:

„...írtódom a kultuszoktól. A kultusz nem más, mint az eleven mű temetője. Ha meg akarsz halni mint alkotó, legyen belőled kultusz, tananyag, érettségi tétel. Nem akarom elfogadni, hogy az ikonná válás képes agyonnyomni a művet, s netalán anélkül működni. De hozzányúlok, mondom, s nézem mégis ijedten ezt az alkotót, egyet azok közül, akik magyarul írtak, aki mégis egyedüli volt, mert megszerezte magának az egyedüliség rangját. A költő. Az ősminta.”²³

Vajon hány sort, hány teljes verset tudunk az egyedüliség rangját meg szerző Petőfi Sándortól, az ősmintától? S ha tudjuk, honnan, miért? Megfelelési kényszerből? Egy jó – esetleg átlagot javító – érdemjegyért? Kötelességből? Vagy belső késztetésből, szellemi éhségből, műveltségigényből, a mentális funkcióinkat edző transzferhatás miatt? Egy középiskolásoknak szánt, múlt századi gyűjtemény szerkesztői így fogalmaznak: „A *Memoriterek könyve* [...] olyan műveket, műrészleteket tartalmaz, amelyek alakították, formálták világról alkotott véleményünket, biztosították az európai kultúra egységét, s amelyek ismerete nemzedékek sorsát kötötte össze”²⁴. Egy klasszikus és kortárs verseket egymáshoz rendelő antológia szerkesztője Szerb Antalt is megidézi ironikusan kezdődő szövegében:

„Mi értelme elolvasni réges-régi verseket, amikből egy kukkot sem ért az ember? Nyilvánvalóan: semmi. Nem véletlen, hogy ilyen botorságot csak fenyegető kényszer hatása alatt cselekszünk, az iskolában, ahol memoriter [kiem. T. L.], dolgozat, felelés lebeg Damoklész kardjaként a fejünk felett. De mi is az

²² Lásd = <http://www.morafke.hu/letoltheto-dokumentumok> [2023. 08.17.]

²³ HÁY János, *A lángoló oszlop (Petőfi Sándor)* Uő, *Kik vagytok ti? Kötelező magyar irodalom – Újraélesztő könyv*, Bp., Európa, 2019, 98.

²⁴ OSZTOVITS Szabolcs – TURCSÁNYI Márta, *Memoriterek könyve*, Bp., Helikon, 1997, 5.

a Damoklész-kardja ...na, éppen ez az! Nem tudjuk, és mégis tudjuk. Része a szókészletünknek, a közös kultúrkincsünknek. [...] »Az iskolai irodalomtanítás rendkívüli haszna, hogy bizonyos közös szellemi alapot ad minden magyarnak; a legkülönbözőbb pártállású emberek olvasták a Toldit«, ahogy Szerb Antal írja. Ezt a közös szellemi alapot hívjuk mindközönségesen műveltségnek [...], azt a kulturális közösséget, aminek részei vagyunk, az ilyen közös (virtuális) élmények, hivatkozási alapok tartják össze.»²⁵

A világ értékvesztéseiről, zsákutcáiról író sztárfilozófus pedig legújabb könyvében a memoriterek is védelmébe veszi egy tágabb gondolatmenete során: „Ma az ismétlés olyan formáit, mint a memoriter, arra hivatkozva gáncsolják, hogy elnyomja a kreativitást, az innovációt. A memoriter franciául *apprendre par coeur*. Eszerint csak az ismétlés képes elérni a szívet. A figyelemösszpontosítás fokozódó zavarára való tekintettel nemrég egy új iskolai tantárgy, a »rítustan« bevezetését javasolták, a rituális ismétlés mint kulturális technika gyakorlása céljából. Az ismétlés stabilizálja és elmélyíti a figyelmet»²⁶.

Mielőtt végleg szétfeszíteném tűnődéseim terjedelmi korlátait, s néhány egyéni tapasztalatomra térnék, hadd ajánljak egyet a lehetséges sok, témába illő, tanulmányértékű szöveg közül. A Tanulástdiagnosztika fejlesztőpedagógusa, szakgimnáziumi, gimnáziumi magyartanárok, pszichológus járják körül mély empátiával, alapos szakmaisággal a memoriterjelenséget, a cikk címéből is kiolvasható pozitív kicsengéssel.²⁷

Az idézett és hivatkozott gondolatok, meglátások emelkedettségével, lényeges közös nevezőivel mélyen egyetértek. Mégis – ha tűnődéseim záróakkordjaként – az utóbbi 10-15 év tendenciaszerű, szubjektív (!), általános iskolai tapasztalatait kell megfogalmaznom, talán ünneprontó illetlenséggel lesz pesszimista a befejezés. Bízva és reménykedve kollégáim derűlátóbb diagnózisában.

Nemzedékeket összekötő közös nyelvi kód, műveltséganyag? Korlátozott nyelvi kódok, ordítóan deficites családi kommunikáció, a közösen mormolt versrészletek helyett magamfajta boomert eljesztő TikTok-szószornyek. A világról alkotott véleményünk vers-köntösei? Némáság vagy

²⁵ GYÖRI Hanna (vál., szerk.), *Visztek egy szívet – Egymásra felelő versek*, Tilos az Á Könyvek, 2023, 4–5.

²⁶ Byung-Chul HAN, *A rítus eltűnése*, ford. CSORDÁS Gábor, Typotex, 2023, 17–18.

²⁷ lásd = https://wmn.hu/wmn-life/59901-sokkal-tobb-haszna-van-kivulrol-fujni-a-walesi-bardokat-mint-hinned?fbclid=IwAR3qh6IC4IY4QShuKljpO5iinln-6E_HHylg3qxjszjSrcfhw_tdTYAuV8 [2023. 08.17.]

szegényes egyenruhá- és divatszavak. A *Toldi* adta közös szellemi alapok? Szóvakság, „vers-süketség”²⁸ (Török Gábor beszédes, múlt évszázadi hapax legomenonja), megértés nélküli hadarások. Műveltségigény? Szegregált hozzájutás, rosszabb esetben műveltség- és művészetellenesség. A figyelemösszpontosítás fokozódó zavarában a figyelmet stabilizáló és elmélyítő memoriter? A lejtőn lefelé haladó generációs összkép. 15-20 évvel ezelőtt magától értetődő volt például a teljes *A walesi bárdok*, *Családi kör* beemelése. Ma alig bevallható mennyiségű versszak memorizálásától is őszinte megrettenés ül az arcokra. Az SNI-s, BTMN-es tanulókat – de olykor a többieket is – ppt-képsorral kell segíteni a felidőzésben, s a szűk órakeret terhére mnemotechnikai gyakorlatokat beiktatni. Átélt, értelmező, elemzéssel felérő interpretálás alig akad. A tanári, rendezői instrukcióra történő játékos újramondatás – pedig az ötös már garantálva – pedig pánikot szül.

De – mindezek, s a jelenkor terhei ellenére –, a formáló energiák reményében még(is) mormogom magamban Nagy László gyönyörű invokációját: „Segíts, hogy az emberáru- és szutykát / erővel győzze a szív / szép szóval a száj!”²⁹

*A szerző és ötödikesei
egy rendhagyó iradalomóra után*

²⁸ TÖRÖK Gábor, *A pecsétek feltörése*, Bp., Magvető, 1983, 34.

²⁹ NAGY László, *József Attila* = <http://blog.verselemzes.hu/jegyzet/nagy-laszlo-jozsef-attila-elemzes/> [2023. 08. 17.]

*Marton László bíres Petőfi-szobra a szalkszentmártoni
Petőfi Sándor Általános Iskolával szemben
Fotók: Török László Dafti*

MÁLICS VIKTÓRIA

Költővel nem járnék

(egyébként én sem)

A *Költővel nem járnék*¹ című kötet gyarapítja azon művek sorát, amelyek Petőfi Sándor születésének bicentenáriuma alkalmából készültek. Az elmúlt hónapokban számos kiváló alkotást tarthattam a kezemben, amelyek tükrözték a dicsőséget, a már-már szakrális érzést keltő emelkedettséget, melyet egy egész nemzet érez, amikor meghallja lánglelkű költőjének nevét. A miértet mind tudjuk, azonban immár kétszáz év távlatából talán egyre kevesebben érezhetjük át teljes mélységében azt, amit a halhatatlan Petőfi alakja jelentett az előttünk álló nemzedékek számára. Sőt – ahogyan azt a *Költővel nem járnék* fülszövege is hangsúlyozza – „a korlátatlan természet vadvirágá”-t az idők során vitrinbe helyeztük, tankönyvhasábok és merev ünnepek keretei közé szorítottuk. De valóban ez az egyetlen mód arra, hogy emléket megóvjuk?

A *költővel nem járnék* alkotói nem állnak be a sorba. Amint megpillantottam a kötetet, azonnal tudtam; ez valami más. Herbszt László illusztrációjának, illetve a kötet címének kettőse gondolatok tömkelegét indította el bennem. Míg eleinte döbbenetben álltam a könyvvel a kezemben, gondolva: „Ilyet lehet?!”, addig pár perccel később, az ajánlás elolvasása után már magabiztosan lépkedtem a kasszához. „Naná, hogy lehet!” A *Költővel nem járnék* nemcsak arról szól, hogy mit jelentett a költőóriás régen, hanem arról is; mit jelenthet ő a ma olvasójának. A Grancsa Gergely szerkesztette antológiában tizenöt szerző tizenöt novelláját olvashatjuk, amelyek kísérletet tesznek arra, hogy megmutassák: Petőfi – és ebből kiindulva bármely másik szerző – jelenthet számunkra mást vagy akár többet, mint azt az általános képet, amelyet évtizedek alatt alakult ki róla a közvéleményben és az irodalmi gondolkodásban.

A *Költővel nem járnék* lapjai egyszerre jelenítenek meg az olvasó előtt ismeretlen, illetve nagyon is ismerős epizódokat. Ugyanis ki ne tapasztalta volna már a saját szemével, hogy milyen a szerelem, hogy milyen

¹ *Költővel nem járnék*, szerk. GRANCSA Gergely, Bp., Pagony Kiadó, 2023.

a nyelvünk folyamatos változása, a női szerep újraértelmezésének kérdésköre, a serdülés, az idősebb rokonok elvesztése, a csonka családok és a nemkívánatos „mostohák” összeférhetetlensége, az éhség, az iskolai bántalmazás, a szegénység, a bolygó szennyezésének következményei vagy akár a családon belüli erőszak? Ezeket a fontos témákat járják körül írásaikban a kötet szerzői, miközben különböző módokon hívják életre az immár kétszáz éve született szerzőt.

Az antológián belül több szerző is a mai tinédzserek szemszögéből közelített Petőfihez. Ez teljesen érthető, hiszen a gyerekek már az általános iskola alsó osztályaiban találkoznak a költővel, aki aztán el is kíséri őket tanulmányaik végéig, mindig vissza-visszatérve. Naivitás lenne azt állítani, hogy a költő rövid, ám tetteiben gazdag életútja nagy hatással volna az összes diákra, azonban az mégis reálisnak tűnik, hogy a fiatalok úgy lépjenek ki a közoktatásból, hogy egy, a Petőfi-életműhöz köthető saját gondolatot, érzést vagy akár emléket örökre magukkal vigyenek. Erre olvashatunk példát az antológia nyolcadik történetében (Mészöly Ágnes: *Vigyázzó szemetek*), amelyben az elbeszélő – apjával és nevelőanyjával dacolva – beáll a tüntetők sorába. Hiába summázzák a szülők a tüntetések eseményeit annyival, hogy: „csupa [...] idióta jár ezekre, akik nem tudnak mit csinálni jó dolgukban. [...] tüntikéznak”, gyermekük mégis saját utat választ: „Eszedbe ne jusson, hallod? Ne merészelj... kezdte az apám, de nem hallottam a mondat végét. Ahogy kinyitottam a kocsiajtót, beáradt a tömeg hangja, mint a víznek árja vagy mi. Ha jól emlékszem, ez is benne van valamelyik versben. Mondjuk, arról már végképp fogalmam sincs, hogy azt ki írta”. A szerző nemcsak hogy pontos képet ad arról a mentalitásról, amely a mai magyar társadalmat jellemzi, de novellájának főhősén keresztül egy fontos oktatáspolitikai üzenetet is megfogalmaz. Ezt az üzenetet a saját szavaimmal így magyaráznám: ha nem tanulunk, nem tudunk. Ha nem tudunk, nem látunk. És ha nem látunk, akkor elvesztünk. Mészöly Ágnes novellájának főhőse nemcsak, hogy lát, de cselekszik is. Tulajdonképpen ez lenne a magyartanítás összes szándékának és igyekezetének diadala; olyan olvasókat nevelni, akik, ha nem is szó szerint, de továbbírják a verseket, a történeteket.

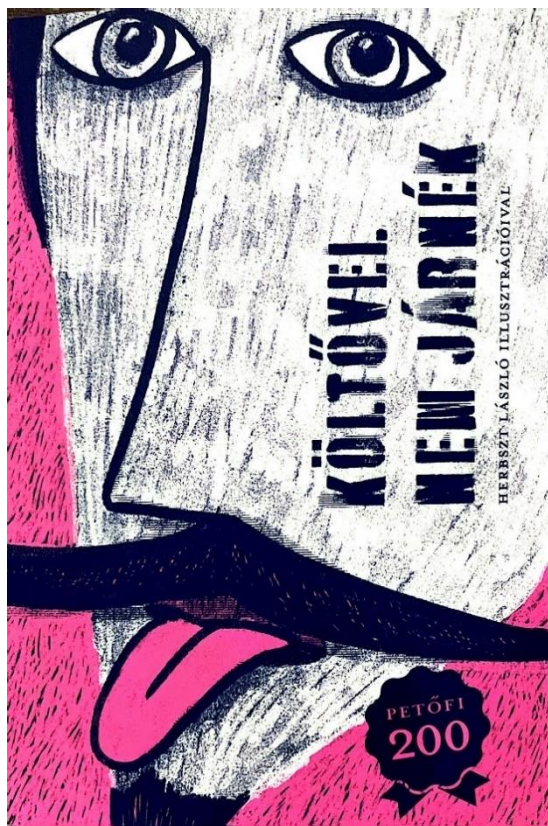
Természetesen Szendrey Júlia alakja sem maradt ki a novellákból, sőt számos esetben ő viszi a főszerepet! Szabó Borbála például frappáns történetet írt arról, hogy milyen lett volna Petőfi Sándor élete és emlékezete abban az esetben, ha erőteljesen matriarchális berendezkedés jellemezné a társadalmunkat. A *Júlia Petőfije* című novella reflektál a nemek közötti

egyenlőtlenségre, amely nemcsak a 19. században, hanem számos tekintetben napjainkban is fennáll.

Wéber Anikó más szemszögből ragadja meg Szendrey Júlia alakját *Arcképek a falon* című novellájában. Az antológia írásai közül talán ez a történet számomra a legkedvesebb, hiszen kimondja azokat a gondolatokat, amelyek számos fiatal lány fejében megfordulhatnak, amikor alaposabban szemügyre veszik tanulmányaik alatt az őket körülölelő falakat. Ezek a felületek általában költők és írók portréit tartalmazzák, a női szerzőket csak kevéssé vagy egyáltalán nem jelenítik meg. Ez a jelenség párhuzamba állítható akár az új NAT (2020) tartalmával is. Példának okáért elegendő megemlítenünk, hogy hiába született az elmúlt évtizedben számos szakirodalom és tényfeltáró tanulmány Szendrey Júlia munkásságát illetően – amely kétségkívül kiemelkedő jelentőségű a magyar irodalomtörténetben –, ezeknek a kutatási eredményeknek még csak töredéke sem került be a kötelező tananyagok közé, holott a Szendrey-életmű egyre inkább ismertté válik Dr. Gyimesi Emese és mások publikációi által. Véleményem szerint érdemes lenne megfontolni, hogy az oktatás ezen hiányosságai vajon milyen gondolatokat közvetítenek a fiatalabb olvasóknak.

Gévai Csilla *S te, barátom?* című írása könnyed humorral szemlélteti egy természetes folyamat problematikáját. Sokszor nehéz elfogadnunk, azonban nyelvünk, nyelvhasználatunk az idők során szakadatlanul változik. Ezen nyelvi folyamatok eredményeibe ütközött bele a történet időutazó Petőfi is, aki egy könyvtári csodagép segítségével „lefordította” a 19. században írt sorait napjaink nyelvére. Az általunk normálisnak, hétköznapiinak tartott formulákon azonban a költő teljesen megbotránkozott. Ez az epizód sokunk számára ismerős lehet, akár egy, a saját nagyszüleinkkel folytatott beszélgetés emlékéből. Ezt a témát érintve Gévai Csilla nagyon fontos kérdést fogalmazott meg novellájának utolsó soraiban. Képesek vagyunk-e még szívünkkel üdvözölni azokat az érzéseket, amelyeket Petőfi Sándor közel két évszázada fogalmazott meg? Hát hogye! Hiszen ha a kód változik is, a jelentése attól még ugyanaz marad. Fontos szem előtt tartanunk, hogy ez egy megállíthatatlan folyamat, amely a nyelv „minőségének” szempontjából nem vezet sem pozitív, sem pedig negatív irányba; egyszerűen csak más. A közvetítési folyamatban pedig ott állnak mintegy hidat képezve a különböző szakemberek, nyelvészek és tanárok, akik anyanyelvünk gondozásával egyszerre ápolják a múltat, a jelent és a jövőt.

Petőfi mindig velünk lesz. Ezt más sem bizonyítja jobban, minthogy a hetekkel ezelőtti londoni utazásomkor – felkészülve az esetleges reptéri várakozásra – magammal vittem a frissen megvásárolt *Költővel nem járnék* című kötetet. Előzetes ismeretek nélkül persze nem sejthettem, hogy Baráth Katalin *Sherlock & Sándor* címen írta meg Holmes, Watson, Petőfi és Arany rejtélyes, London utcáit átszövő kapcsolatát bemutató novelláját az antológiába. Az pedig még inkább meglepett, hogy csupán néhány órával a Baker Street 221B számú épületben tett látogatásom után bukkan- tam rá a kötet ezen írására. De hát véletlenek léteznek, nem? Minden- esetre Arthur Conan Doyle óta biztosan tudjuk, hogy semmi sem lehet megtévesztőbb, mint egy nyilvánvaló tény...

De ugyanígy tanít nekünk valamit a *Költővel nem járnék* című kötet is, leginkább talán azt: a felszín alatt sokféleképpen gondolkodhatunk. A kötet írásait – beleértve azokat, amelyekről ebben a recenzióban nem szólok – érdemes lenne akár tanórákra is be- vinni, hiszen a kortárs iro- dalom teremtményeinek ékes példái lehetnek, szá- mos tekintetben szolgálva az irodalomtanítás egyete- mes céljait.

Kétségtelen, hogy ez a kö- tet csodálatos utazások, váratlan örömek és fontos önismereti leckék forrása lehet bárki számára.

Petőfi Sándor: JÓJ EL VÉGRE, VALAHARA...

Zene: F. Spas Bea
Győr, 2006. 11. 22.

Jój el végre, valahára, Te hatarzó, te nagy ó- ra,
 Folyamodjuk ahhoz, ami Hozzánk illik, mercészeg - hez,
 Melyben e hon sorsa fordul Akár rosszra, akár jó- ra. Fine
 Dobjuk el már azt a kockát, Ha fekete, akár ha fehér- lesz!
 Várjatok. Még csak néhány perc, És kockánk el- dobva leszén,
 S vagy olajdó vagy pedig kard Lesz a magyar nép kezé- ben.
 Kardot és nem olajdó- gat, Kardot a nemzet kezébe!
 Legyen szabad- ság először, És azután legyen be- ke.

Eljött végre az idő, hol Megmutatjuk a világnak:
 Hogy méltók vagyunk-e élni Vagy megértünk a haldí- nak?
 Ha életre valókat vagyunk Nem fog a vérsz bírti véltünk.
 És ha élhe- tetlennék, nem Erdemeljük, hogy megéljünk.

Vedd elő és köszöntsd ki, Magyar nemzet, régi kardod,
 Melyet eddig a zsarnokság Veledd együtt fogva tar- tott;
 Vedd elő és mosd le róla A szennyet hír- dicsőséggel,
 Mosd le róla hevenyén a Vörös rozsdát vörös vér- rel!

D.C. al Fine

MIKSZÁTH KÁLMÁN¹

Petőfi Sándor

Meg kellett kerülnie harminchárom esztendő óta az egész világot, míg ide juthatott a Dunaparra. Megjött, itt áll most. Nem kell már kérdezősködnünk, hol esett el – elég jó tudnunk, hogy felemelték.

S míg idáig ért, amerre járt, diadalútban, magával vitte nemzetét. Vele voltunk, ha nem tudtuk is, s velünk van itt, habár ott is maradt.

Nézzük meg őt, hogy néz ki ércből. Milyen ő itt, hol mozdulatlan és hideg. Ha az ő szívét tették volna be, izzó lenne a vas s megoldadna. Így most szilárd ez a szobor s megmarad egy darabig, mert szobrot csak ideiglenest kaphatott. Az idők végtelen útján minden csak egy rövid ideig tarthat őmellette.

El van borítva koszorúkkal. Virágaink legjavát neki vittük, amit a nyár hozott. Nem annyi még, amennyit érdemelne. De hát termett-e annyi? Nyarat évente csak egyet ad az isten. Petőfit egyet ezer évre adott.

Nemzeti ez az ünnep, szebb sohase volt még. A parlament koszorúja ott függ a szobron. Eljöttek a megyék is. Ország s megyék koszorújában benne van hódolata minden magyarnak, s mégis dicsőítik sokan azon kívül is.

Ha száz lelkünk volna, mindenikkel külön szeretnők.

Eljött Félegyháza is. Megnézi, amint lehull nagy szülöttjéről a lepel. Milyen viszonttalálkozás ez!

És ott fog állni ő is, a másik, az eleven, de nem a *kisebb*. Beszédet mond: őszinte lesz abban, amit mond, de hát amit elhallgat, amit tán nem is gondol, de amit érez.

Ki érti azt meg? Pedig azt kellene megérteni. Az volna az ünnep *másik féle*.

Ki érti meg? Hát nem beszél elég világosan ez a szobor? A koszorúk nehéz selyemszalagjaikkal nem mondják meg nektek, hogy egy vagyon van ráaggatva Petőfire? Arra a Petőfire, aki most ott áll a hideg kövön s nem kér ott enni, nincsen szüksége semmire – még elismerésekre sem.

¹ Köszönöm Praznovszky Mihálynak, hogy felhívta a figyelmemet Mikszáth Kálmán döbbenetesen aktuális, Petőfiről szóló írásaira. (*A szerk.*)

A szomjas föld csak azt az esőt issza be mohón, amely elsőnek esik. Idegen népek hódoltak meg múzsájának, s ti csak akkor veszitek le már a kalapotokat, mikor őket látjátok meghajolva. Hálások vagytok-e vagy inkább hiúk? Dicsőséget adtok-e vagy részt kértek belőle? Mi az igaz?

Hogy csontfoga van az embernek, azt bölcsen rendelék az istenek, mert ha vas lenne, már rég a rozsda ette volna meg...

Hát most már itt van ő vasból, s nincs semmilyen foga.

Zászlók lobognak szobra körül, díszküldöttségek jöttek mindenün-nen; itt van a regényes felföld, itt a tündéri róna, s csüggnék a dicsőség jelvényei a szobráról, mint a gyümölcs a fán. Nem kíméltek semmi költséget, hogy megtiszteljék, versenyeztek megyék, városok. Idegen ország királyasszonya üdvözlétet küldi a nagy szellemnek. Azok is *fölfele* nyújtják már a kezüket hozzá, akik a trónon ülnek. Pedig csak a kunyhóknak énekelt ő.

Kár, hogy már ősz van, és elmentek kedvenc madarai, a gólyák, akiket ő szeretett, és csak az emberek vannak itt, akik míg élt, nem eléggé szerették.

Ki érti meg, amit elhallgat az a másik? Hiszen elmondta egynehány-szor egyebütt.

Mindenki meghallgatta, de senki meg nem figyelte.

Elmondta, hogy ne fordítsuk meg a világrendet. A rögök a sírokra való, s mi élő nagyjaink útjára hajigáljuk azokat, hogy a rózsákat sírja-ikra ültessük aztán. Vagy mindenáron a rögökben kell teremniök a virá-goknak?

Hányszor hangzott fel a szemrehányás, hogy a magyar szépirodalom hanyatlóban van, hogy a nemzetet megszállta a közöny, hogy nem pár-tolja, nem segít fejleszteni, gyarapítani szellemi vagyunkat.

És ez mind igaz... igaz az utolsó szóig.

Minek jöttetek hát ide ünnepélyt tartani?

Petőfinek? Ne ámítsátok magatokat; Petőfihez nem ez a méltó ünnep.

Ti nem az örökséget becsülitek meg, amit hagyott. Ti csak tort ültök, lakomát csaptok, mert az nektek jólesik.

Hanem iszen érdekes is lenne, amint ott ültök a dús asztal körül a tízforintos lakománál, habzó kehellyel éltetve az ő szellemét, ha egy-szerre feltáruna a szárnyasajtó, s belépne rajta egy idegen, akinek nin-csen ebéd-bárcája, de meg jó ruhája se fáradt, öreg utas, porral lepetten s azt mondaná:

„Hát itt vagyok, Petőfi Sándor. Megjöttem Szibériából. Ugyan, ugyan ne csináljatok belőlem maskarát azon a bálványképen, azzal a tömérdék drága selyempántlikával és koszorúval. Akasszatok inkább egy ócska tarisznyát a nyakamba. Az az igaz!”

(1882)

* * *

A Petőfi-keresők

A kik engem meglátogatnak itt a szerkesztőségben, azok jól tudják, milyen rideg, mogorva szobám van: szürke falak, rajtok semmi dísz, csak a Petőfi és Jókai arképe, az asztalon egy csorba lámpa, egy fekete tintatartó és egy krémszínű koponya öblös szemüvegeivel és kivicsorított fogaival. (Valamelyik a fiúk közül egy cigarettát tett a szájába.)

De a koponya nélkül is (melyet három forintot vettem dr. Török Aurél egy szolgájától) oly barátságtalan volna ez a szoba, hogy a világon a legalkalmatlanabb mulatságos tárcák kigondolására.

Pedig okvetlenül ki kell gondolni. Mert mindent inkább, csak olyat nem, ami megtörtént.

Négy évig írtam csupa nem igazat, és sohasem cáfolt meg senki. Egyetlenegyszer írtam igazat a trónörökös konferenciájáról, és mindjárt jött a dementi.

Merengve törtem fejemet a pislogó lámpa mellett, mit írjak olyat, ami ne legyen igaz, de annak látszassék; vagy olyat, ami igaz legyen, de ne látszassék annak (mert tertium non datur), midőn megzörren a koponya harminckét foga, s az orr helyén támadt galambtojásnyi alakú lyukon át a következő hang tör elő:

– Majd diktálok én a tekintetes úrnak.

(Nem lennék igaz újságíró, ha egy tárca-szüzsétől megszaladnék, mégha egy halottól jön is.)

– Kicsoda maga?

– Én, kérem alássan, egyszerű koponya vagyok.

– De hát ki volt azelőtt?

– Én a fehéregyházai borbély voltam, instálom, Tóth Andrásnak hítak, de isten csodája, hogy még eddig nem confundálódtam, mert mióta

koponya vagyok, és az orvosi műtermekben szerepelek (megfordultam én már, kérem, tíz helyen is), a tudós doktor urak közül mindenik mást süttött ki felőlem. Az egyik fiatal leány koponyájának állít, a másik öreg férfiának. Nem tudnak azok semmit. Hányszor gúnyolódtunk mi emiatt fölöttük a koponyatársaimmal.

– Hát mit akar diktálni?

– Láss, én már vagy két hete nézem itt a tekintetes urat, amint az újságot csinálja, néha, amikor kedvem van, bele is nézek a közleményekbe... Mondhatom, csupa haszontalanságok! Jogászggyűlés... kultúregylet... majd a kremsieri találkozás... Nevetséges! Csak egy találkozás van, uram! Mikor a koponyák találkoznak ideát.

– Ön nagyon sötéten fogja fel a dolgokat.

– Csak az igazat mondom. Önök a műveltséget, az ismereteket terjesztik. Hát mi az? Önök az emberfejeket bélelik. S a halál kiszedi ezt a bélést a koponyákból... De ez mindegy! Ezúttal arról akarok önnel beszélni, ami engem legjobban botránkoztatott meg a közlemények közt.

– Mi az?

– Azt újságolják egy idő óta, hogy a dr. Török Aurél fel akarja ásatni a segesvári elesettek sírját, s ott a koponyák közül felösmerni és hazahozni a tekintetes Petőfi úrét. Igaz ez?

– Igaz.

– Hát ez, lássa, nem megy. Miért nem hagyják pihenni a szegény Petőfi urat? Minek rontják el azt a szép mítoszt, hogy eltűnt, ki tudja hova, ki tudja mikor...

– Bírni akarják csontjait.

Az teljességgel abszurdum – szólt a volt borbély –, mert lehetetlen lesz felösmerni. Hátha más koponyát hoznak el helyette?

– Hát az se lesz baj – mondtam.

– Mit, nem lesz baj? Hogy mondhatja azt? Hát tudja azt az úr, mi minden történt ideát minálunk? Elmondok önnek egy esetet. De előbb rágyújtok erre a cigarettre, ha megengedi.

Siettem tüzet adni a fecsegő koponyának.

„Vagy négy éve annak – kezdé lassú mesélő hangon a koponya –, dr. Farkas László dolgozószobájában több csontok között hanyódtam; voltak ott új és ócska csontok, amiket a nagy népszerűségű fiatal doktor görcsövön vizsgálgatott. Mi csontok ezalatt kedélyesen diskurálgattunk egymás közt. Az a téma volt szőnyegen, vajon igaz-e az, hogy föltámadás lesz.

„Bár csak ne lennel!” – sóhajtott fel erre egy ősrégi hátgerinc.

„Ki maga?” – kérdeztem kíváncsian.

„Én egy orosz muzsik voltam” – felelte búsan.

„Nem értem magát, hogy nem kívánja a föltámadást.”

„Nekem nagyon alkalmatlan volna az – szólt siránczó hangon –, mert a csatatérről, ahol elestem, elvitték a koponyámat lengyel hősnek.”

– Nos, mit szól ön ehhez? Ennek a hátgerincnek igaza volt. Ebből nagy konfúzió lesz a feltámadás napján. Ezért mondom én, hogy a Török úr terve nagyon szerencsétlen, s azonfelül szörnyen impraktikus. Mert tegyük fel, hogy semmit se hoznak haza: az akkor fiasco. Vegyük föl, hogy nem Petőfit hozzák haza Petőfinek: ez akkor botrány. S végre vegyük föl, hogy magát Petőfit hozzák haza, de akad-e olyan magyar ember, aki azt elhiszi nekik?

Kezdttem magamat megadni félig-meddig.

– Mond valamit, Koponya bácsi.

– Azért hát legjobb lenne – folytatá rettenetes gúnnyal, s úgy rémlett, mintha az állkapcáit hahotára nyitná –, ha mindjárt két koponyát hozna haza Török úr: egyet a Petőfi gyermekkorából, egyet pedig a férfikorából.

– Lassabban egy kicsit, Koponya uram – vágtam közbe –, most jut eszembe, hogy ön alkalmasint nem olvasott mindent. Tudja, mit mondott Jókai? Hogy Petőfinek valahogy keresztbe volt nőve egy foga, s hogy ő arról a fogról megösméri Petőfit.

– Huh, huh – süvített az én koponyám –, de bizony olvastam. Hiszen éppen ez az, amit le akartam diktálni. Ide hallgasson, uram. Említettem már önnek, hogy borbély voltam Fehéregyházán, éppen a forradalom idején. Petőfi a csata előtti napon az officinámba jött, s földagadt arccal panaszkolt, hogy a foga fáj. Elővettem a szerszámot, s miután megvizsgáltam a fogait, egy rántással kihúztam a legrosszabbat, éppen azt a keresztbe nőtt fogát.

– Ezer villám! Ez nagyon fontos adalék! – szóltam felugorva

– Üljön vissza, kérem, és legyen szíves ezt becses lapjában közzétenni a nevem alatt. Hátha abbahagyják a keresést.

– Sőt, éppen ellenkezőleg. Hisz most már a fog helyéről fognak ráösmerni Petőfire.

– Lárifári. A keresztbe nőtt fogról sem ösmertek volna rá. Jegyezze, meg hogy a halál országában az Egyformaság a király! Sőt a legtöbbször még az olyan ösmertető jelek sem érnek semmit, melyek fölött a halálnak nincs ereje. A boncterem szolgálótól hallottam, hogy mikor a régi Váci úti

temetőt szabályozták kiásván a sírokat, Megyeri csontjait minden áron meg akarták találni. Nem látszott nehéznek, mert tudva volt, hogy a barátjai az ő egyenes kívánságára egy teli boros palackot helyeztek melléje a koporsóba. Hát csak a palackot kellett megtalálni: az lesz a biztos jel. És képzelje mi történt? A sok száz sír közül hármát ástak fel olyat, amelyikben boros palack volt... Hüm! Valaha vígabban temették az embereket! (Biz az én anyukomnak is eszébe juthatott volna!...)

– Ön tehát azt gondolja...

– Én azt gondolom, hogy Petőfinek bizonytalan lévén nemcsak a halálzási helye, de a születési is, a késő utókor még el sem találja hinni a létezését, kivált, ha ehhez még hozzájárulnak majd a hamis csontok is.

– Igen, megeshetik – hebegtem megadva magamat –, kétségbe fogják vonni, hogy Petőfi létezett.

– De egyre mégis jók Töröknek a hamis csontok – vigyorgott a koponya. – Hirdetni fogják, hogy ő létezett.

*

Hús széláramlat erősen becsapta kívülről a nyitott ablaktábláimat. Fölucsodtam a fantazmagóriából, s borzongva néztem szét.

A koponya ott állott a szokott helyén mozdulatlanul, a cigarettli most is a szájában, de meggyújtatlan, s én könnyökömre nehezedeve, félig álmodozóan firkálgattam a papirosra mindenféle krikszkrakszokat, olyanforma önkéntelenséggel, ahogy egy gondolatnélküli ember szokott, ha íráshoz fog.

Mindössze három sorom volt készen az egész tárcából.

Biz az elég esetlenül kezdődött. A következő három sor volt:

„Jókai noha nem keresett, mégis talált egy csillagot az égen.

Most a földben keres egyet.

De hátha éppen ez az, amit az égen talált?...”

(1885)

KARÁDI ZSOLT

PETŐFI SÁNDOR

BARGUZINI ELÉGIA

De nehéz nyelv az orosz nyelv!
Cirill betűk, istenem.
Ész kellene az élethez,
Ám az sajnos nincs nekem.

Postamester leányával
Hogy kerültem össze én?
Nincsen ennél nagyobb botrány
Biz'isten a földtekén!

Otthon miket írtam össze!
Szabadság és szerelem.
Erre orosz pika ontot-
Ta ki majdnem a belem.

Ezek után elhurcoltak
Barguzinba fogolynak.
Akkor lettem olvasója
Tolsztojnak meg Gogolnak.

Petrovicsként kezdtem írni
Kezdetleges műveket.
Nem bírva az orosz nyelvet:
Bizony, kétes művelet.

Csontjaimat rejti majd a
Barguzini temető.
És a postamester lánya?
Özvegyem lesz nekem ő.

Iskolában azt tanítják:
Tetemem női tetem.
Gyöngé orosz verseimmel
Burját földet éltetem.

*

Megírtam egyszer jó anyámnak,
Neki szól a verses levél:
„Dicső neve költő-fiadnak.
Anyám soká, örökkön él.”

*A Ciróka Bábszínház Barguzin – Lehullt csillag fénye című előadásának jelenetében
Szörényi Júlia, Lendváczy Zoltán, Krucsó Júlia Rita és Szekeres Máté (b–j) látható
Fotó: Ujvári Sándor*

TŐZSÉR ÁRPÁD

Barguzin – ma

Ki ne ismerné Jorge Luis Borges *Pierre Menard, a Don Quijote szerzője* című novelláját: Pierre Menard, jelenkori szerző szó szerint lemásolja a 17. századi Cervantes *Don Quijote* című művét, és saját műveként kiadja, mondván, hogy minden olvasat más-más jelentést ad a műnek, az ő *Don Quijote*-olvasata (-másolata) például tartalmazza a mű első kiadása óta eltelt háromszáz év tapasztalatát is, s ilyenféleképpen az eredetitől eltérő új műként, alkalmasint az ő alkotásaként is felfogható.

Az én alábbi versem (Petőfi-utánzatom) a múlt század kilencvenes éveiben született, akkor, mikor a Petőfi-kutatókat és -olvasókat a barguzini Petőfi-legenda (a költő „szibériai sírjának” állítólagos megtalálása) foglalkoztatta intenzíven. Azóta a legenda legenda-mivolta már sokszorosan bebizonyosodott, de akkor, azt hiszem, sokunk fantáziáját megmozgatta a „hátha”. Ilyen „hátha”-ból született a vers.

A puszta eseményen túli „aktualitásai” akkor inkább még csak színezték az alaphelyzetet. Az azóta eltelt negyedszázad viszont nagyon is konkrét és szomorú történelmi jelentésekkel töltötte fel az egykori szöveget.

Abban a hitben adom itt újból közre, hogy a mai olvasata, à la *Pierre Menard*, mintegy új, mai opusszá teszi.

PETŐFI SÁNDOR

LEVÉL MAGYARORSZÁGRA

Te, barátom, onnan, az óhazából,
idelátsz-e úgy, ahogy én oda?
Látod-e, hogy Rosszija is beteg, hogy...
fal és öklend, és vacog a foga?

Teletömte bendőjét Ázsiával,
s most már nincs megállás, félholtan is

zabál, falja a kis népek mezőit,
rázza bár a láz, s kiveri a víz.

Tegnap a szkíta Krimországot esett el,
ma a hún Amúria van soron.
Holnap ki szorul a talpa alá vajh,
kire omlik rá ez a hústorony?

Ránk is, ott, a segesvári csatában
dögtetemként zuhant s nyomta agyon
támadó és védekező hadunkat –
Mi nem adtuk meg magunk', sem a hon.

Nekem fegyverem se volt, és lovam se –
Legalább puskám, pisztolyom, ha van,
Zeykkel együtt (ki fölvelt a lovára),
később én is főbelövöm magam.

S akkor most az égi téren csatáznék,
s szolgám lennél, hajtnám magam előtt
Szkarjatyint, az orosz tábornokot, kit
egy székely, a mozsarával, lelőtt.

Nem senyvednék e tajga börtönében,
nem ijesztene nappal bányalég,
s éjjel rémképek az emberiségről,
citoyent a rút jövő: a vég.

Nem látnám lázálomban, hogy Oroszhon,
e fejünkre nőtt Gólem, torz Magóg,
nyugatra néz, szája tátva, belőle
húscafat: a roncs-Európa lóg.

*

A fenti Petőfi-versnek csak az orosz fordítását ismerjük, amely a Kolokol című, Londonban kiadott orosz emigráns lap 1858. november 7-i számában jelent meg, s fordítóként a lap egyik szerkesztője, a költőnek is kitűnő Nyikolaj Platonovics Ogarjov jegyezte. Szövegünk tehát ún. reverzív fordítás, Tózsér Árpád munkája.

PARTI NAGY LAJOS

Petőfi Barguzinban

Sej, Barguzinban régen tép medve, régen tép farkas.
 Megáll a világ rút masinája, egy régi Barkas,
 koponyakörzöt, ásót pakol ki, s a földbe dőfi,
 egy jó pár verszta sugárú körben ébredj, Petőfi!
 Lakósok jönnek, itt van a tévé, feszt bólogatnak,
 lenyilatkozzák, nevezett hősek, naná, itt laknak,
 keszeg teremtés, izgága kissé, pravda, hogy is ne!
 A tejbegyűjtő az élettársa, mindenki isme'.
 Amúgy törekvő, van szoba-konyha, benn van a villany,
 erre az élet sokáig zordon, aztán elillan,
 magyar poéta nem él degecre, sőt rabmadára,
 mégis befizet Zaporozsecre, bármi az ára.
 Állásra nézve alkalmi gondnok kis mavzoléjban,
 hol maradványa csinos gulában s vitrinben ott van.
 Van néha morgás: téves a csontváz, mert nincs rajt' mente,
 Látogatóktól egy kissé ez is el-elrettente.
 Sejhaj, elnézi ámbitovkáján, merre a század,
 egyfelől komcsin, másfelől nácin rá-rávágad.
 Nyomasztja őt rém az alkony muszka, gyors nyargalásza,
 világszabadság jegyes puliszka és jegyes kvásza.
 Pöszög szájában szerce pipája, parazsa lángol,
 vajh merre lehet szegény hazája, akire gondol?
 Bár Barguzinban nem tivornócsna kocsma és művház,
 nagy indulatja kis mellkasában hamar felszikráz.
 Sejhaj, a pumpow felszökik nála, és akkor jajjaj,
 szalad előre muzsik és múzsza lobogó hajjal,
 zörög markában, attakírozván, vodkás flakonja,
 három nap s éjjel familijának nincs nyugalomja.

Rógyina málya, múlatja ríván, bús abaposztó,
tépje a tigris rossz halinád szét, tépje a prosztó,
ágybanipárnád üsse a dárd' át, kardra, pirogra,
mind aki téged jobtvaju máma, az ég lerogyja!
Ám negyednapra csíhatjka ingó kedélye helyre,
s bicikli tolva Lenin utcán mén munkahelyre,
kis keszeg ember, konkrétan asszony, lejár a sírba,
itt nyugszok tíztől tizenöt háig vasárnap zárva.

*A Ciróka Bábszínház Barguzin – Lehullt csillag fénye
címmű előadásának jelenetében Krucsó Júlia Rita látható*

Fotó: Ujvári Sándor

A vers a QR-kód segítségével meghallgatható a költő előadásában a Petőfi Irodalmi Múzeum honlapjáról – a Múzeum engedélyével.

Szerkesztői jegyzet

2022. március 14-én kezdődött a „kiskőrösi Petőfi-év”. A szervezők azt a tanácsot kapták, hogy ne másnap legyen az ünnepség, mert akkor elvesznek a sok március 15-i ünnepség között a médiában. Másrészt a város ragaszkodott hozzá, hogy az ő jubileumi évük már jóval előbb elkezdődjön, mint ahogy azt a hivatalos dátum diktálta volna.

Ők sem értették ugyanis, és én sem értettem persze, hogy a 200. születésnap éve miért nem január elsején kezdődik, amikor végre van egy költőnk, aki pontosan „tudta”, hogy mikor kell születni, s így egész évben szépen lehetne ünnepelni őt. Ráadásul a szilveszternek is szimbolikus jelentősége van az ő életében, aki megteremtette az anarchista forradalmár, mégis krisztusian jólelkű Szilveszter alakját Az apostolban.

A kiskőrösieknek igazuk lett. Érdemes volt előbb elkezdeni, és érdemes volt egy nappal korábban ünnepelni. Olyan közösségi élményt szerveztek, amely párját ritkítja azóta is széles e hazában. Mert emelkedett, méltó és mégis jókedvű volt ez az ünnep egyszerre. Csipkelődően hűvös, friss volt a reggel, de délelőtt már melengett bennünket a nap. Éles márciusi fények öveztek a szülőház előtti teret, amely egyszer csak megtelt emberekkel. Megrázó volt, amikor háromszázan, kicsik és nagyok, elmondtuk együtt a Nemzeti dalt. Zengett, hullámozott és énekelt bennünk a vers. Úgy éreztük, teremtünk valamit.

Jubileumi lapszámunk utolsó oldalán egy olyan fotó látható, amelyet ezen az ünnepségen készítettem. Kicsit elmosódott, kicsit homályos ez a kép, de nagyon megszerettem, mert annak a pillanatnak a megismételhetetlensége van benne, amikor megláttam az élő Petőfit... Még fókuszálni sem volt ideje a lencsének. Most, szerkesztés közben vettem észre, hogy hasonlít nyitó képünkre, a híres dagerrotípiára. Így a homályossága is jelképpé vált számomra. Hiszen tökéletesen pontos személyiségképet ma már aligha tudunk készíteni Petőfiről. Hiába próbálkoznak két évszázad irodalomtudósai, tanárai, egyetemistái, érdeklődő olvasói.

Jómagam mint szónok a szülőház udvarába léptem be, hogy némi várakozás után sorra kerüljek a bangulatos térzene és különböző műsorszámok után, s nem hittem a szememnek: de hiszen aki szembejön velem, az nem más, mint maga Petőfi! Igen, felnőttként is elbűvöltem egy másodpercre, hogy aki velem együtt ott várakozik a maga fellépésére, az nem más, mint maga a költő...

...Sosem feledem a kiskőrösi első osztályosok arcát, amikor meglátták a szülőház udvarából kilépő Petőfi Sándort teljes életnagyságában. Azokat a kicsit megrémült szemeket, amelyek talán azon csodálkoztak legjobban, hogy egy 200 éves ember hogyan lehet ennyire fiatal...

A Palócföld Petőfi-különszáma erről a fiatalemberrel szeretne beszélni.

Fűzfa Balázs

Szerzőink

Balogh Lajos biológus (a mű írásakor középiskolás diák) (Szombathely)
Csongrády Béla ny. tanár, lapszerkesztő, közíró (Salgótarján)
Dávid Gyula irodalomtörténész (Kolozsvár)
Dull Bence színegyetemi hallgató (Marosvásárhely)
Dupka György történész, író, szerkesztő (Budapest, Tiszabökény)
Egressy Gábor (1808–1866)
Esterházy Péter (1950–2016)
Faggyas László grafikus, Hangraforgó-együttes (Győr)
Faragó Kornélia irodalomtörténész (Temerin)
F. Sipos Bea kulturális szervező, Hangraforgó-együttes (Győr)
Fűzfa Balázs irodalomtörténész (Szombathely)
Garas Kálmán fotóművész (Szombathely)
Gombos Péter irodalomtörténész, olvasáskutató (Kaposvár)
Gömöri György költő, műfordító, esszéista (London)
Jenei Gyula tanár, költő, szerkesztő (Szolnok)
Karádi Zsolt főiskolai tanár (Nyíregyháza)
Kazinczki Dóra magyar szakos egyetemi hallgató (Nagykölked)
Koller Adél Antónia magyar szakos egyetemi hallgató (Szentgotthárd)
Lőcsei Péter ny. gimnáziumi tanár (Kőszeg)
Lukács Gábor agrár- és gazdaságtörténész (Keszthely)
Málics Viktória magyar szakos egyetemi hallgató (Szombathely)
Markó Béla költő (Marosvásárhely)
Mikszáth Kálmán (1847–1910)
Mohai V. Lajos költő, irodalomtörténész (Budapest)
Móra Regina tanár, író (Szabadka)
Parti Nagy Lajos író (Budapest)
Pathy Livia magyartanár, szakfelügyelő (Felsőőr, Kismarton)
Petőfi Sándor (1823–1849)
Praznovszky Mihály irodalmár (Nemesvámos)
Praznovszky Miklós Ferenc helytörténeti kutató (Salgótarján)

Sárközi Balázs irodalomtörténész, tanár (Pápa, Szombathely)
 Simon Szabolcs nyelvész, egyetemi oktató (Dunaszerdahely)
 Sirató Ildikó irodalom- és színháztörténész (Budapest)
 Szauer Ágoston tanár, költő (Szombathely)
 Torner Anna színiegyetemi hallgató (Marosvásárhely, Budapest)
 Török László Dafti tanár (Szabadszállás, Szalkszentmárton)
 Tózsér Árpád irodalomtörténész, költő, író, esszéista (Pozsony)
 Váradi Izabella tanácsos (Bukarest)
 Vass Tibor költő (Hernádkak, Berekfüdő)
 Végh Balázs Béla irodalomtörténész (Börvely)
 Zalán Tibor író, költő (Óbuda)

*Petőfi Sándor szülőháza Kiskőrösön, vidám szökőkúttal az előtérben
 Fotó: Süth Gabriella*

Bánfalvi Szilárd színművész Petőfiként Kiskőrösön 2022. március 14-én

VENDÉGSZERKESZTŐ: Fűzfa Balázs

FŐMUNKATÁRS:
dr. Csongrády Béla
Nagy Pál (Párizs)

BORÍTÓTERV: Bonyhádi Károly

ARCULAT ÉS NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS: Süth Gabriella

FENNTARTÓ: Salgótarján Megyei Jogú Város Önkormányzata

PARTNEREINK:
Nógrád Vármegyei Hírlap
Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Vármegyei Levéltára
Artéria Nyelvstúdió Galéria és Klub, Balassagyarmat

KÉSZÜLT: SÉD Nyomda, Szekszárd

KIADJA: Balassi Bálint Megyei Könyvtár (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

ALAPÍTÓ: Nógrád Vármegyei Önkormányzat Közgyűlése

A LAP DÍJAI:
Nógrád vármegye Madách-díja
Salgótarján Pro Urbe-díja
Nógrád Megyei Értéktár „Nógrádikum”

LEVÉLCÍM: 3101 Salgótarján Pf. 18., TELEFON: 32/521-560, FAX: 32/521-555

INTERNET: www.palocfold.worldpress.com

ELEKTRONIKUS CÍM: palocfold@bbmk.hu

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (LAPKER)

A dupla szám ára 1000,- Ft

Előfizethető a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban és az elérhetőségeinken.

A Palócföld Könyvek sorozatban megjelent könyvek ugyanitt megrendelhetők.

Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza.

ISSN 0555-8867 (nyomtatott) 2786-1821 (online)

INDEX 25925

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

A Palócföld 2023. évi 3–4. összevont lapszámának
– Petőfi- és Madách-émlékszáma – megjelentetését
és a lapszám bemutató szakmai programjának megvalósítását
a Magyar Művészeti Akadémia támogatta.

Balogh Lajos
Csongrády Béla
Dávid Gyula
Dull Bence
Dupka György
Egressy Gábor
Esterházy Péter
Faggyas László
Faragó Kornélia
F. Sipos Bea
Füzfa Balázs
Garas Kálmán
Gombos Péter
Gömöri György
Jenei Gyula
Karádi Zsolt
Kazinczki Dóra
Koller Adél Antónia
Lócsei Péter
Lukács Gábor

Málics Viktória
Markó Béla
Mikszáth Kálmán
Mohai V. Lajos
Móra Regina
Parti Nagy Lajos
Pathy Livia
Petőfi Sándor
Praznovszky Mihály
Praznovszky Miklós Ferenc
Sárközi Balázs
Simon Szabolcs
Sirató Ildikó
Szauer Ágoston
Torner Anna
Török László Dafti
Tőzsér Árpád
Váradi Izabella
Vass Tibor
Végh Balázs Béla
Zalán Tibor

1000 Ft